

BEYNELMİLEL USUL-İ TEMSİL

İSKÂN-I MUHÂCİRÎN

Muharrir : Van P. Goç - **Mütercim :** Hâbil Âdem

HAZIRLAYANLAR

DR. ALİ CİN - DR. HALUK KORTEL

İNCELEME-ARAŞTIRMA

IQ®

Muharrir: Van P. Goç - Mütercim: Hâbil Âdem

BEYNELMİLEL USUL-İ TEMSİL

İSKÂN-I MUHÂCİRÎN

HAZIRLAYANLAR:
DR. ALİ CİN
DR. HALUK KORTEL

IQ KÜLTÜR SANAT YAYINCILIK

IQ Kültür Sanat Yayıncılık:420
Araştırma-inceleme Dizisi:365
Beynelmilel Usul-i Temsil İSKÂNI MUHÂCİRÎN
Muharrir: Van P. Goç - Mütercim: Hâbil Âdem
Hazırlayanlar: Dr. Ali Cin - Dr. Haluk Kortel
Kitabın tüm yayın hakları IQ Kültür Sanat Yayıncılık Uluslararası Tanıtım Hizmetleri Ticaret Limited Şirketi'ne aittir. Yayınevinden yazılı izin alınmadan kısmen veya tamamen alıntı yapılamaz, hiçbir şekilde kopya edilemez, çoğaltılamaz ve yayımlanamaz.

Yayıncı Sertifika No : 12446
1. Baskı : Nisan 2011 / İstanbul
ISBN : 978-975-255-320-0
Genel Yayın Yönetmeni : Adem Sarıgöl
Editör : Fatma Gül Şahin
Mizanpaj : Adem Şenel
Kapak Tasarım : Yunus Karaaslan
Montaj : Mefa Grafik
Halkla İlişkiler ve Dağıtım Sorumlusu : Yusuf Sarıgöl
Baskı-Cilt : Kilim Matbaası
Orta Mahalle Fatin Rüştü Sokak,
No 1-3A, Bayrampaşa / İstanbul
Tel: 0212 612 95 59
Copyright © IQ Kültür Sanat Yayıncılık
Uluslararası Tanıtım Hizmetleri Ticaret Limited Şirketi
Copyright © Haz. Dr. Ali Cin, Dr. Haluk Kortel

IQ KÜLTÜR SANAT YAYINCILIK, toplumu "Bilgi Işığında Aydınlanmaya" çağırıyor, Amaç satışları ya da kârı arttırmak değil, yalnızca topluma faydalı omak.

GENEL DAĞITIM
www.iqkultursanat.com
e-mail: info@iqkultursanat.com

TOPLU ALIMLARDA İSTEME ADRESİ
IQ KÜLTÜR SANAT YAYINCILIK ve ULUSLARARASI TANITIM HİZMETLERİ TİC.LTD.ŞTİ.

Ticarethane Sokak, Fetih Han
No: 33/48 Cağaloğlu-istanbul Tel: 0212 519 56 83
Belgegeçer: 0212 520 91 12
Cep: 0544 608 58 58 - 0505 226 34 00

Muharrir: Van P. Goç - Mütercim: Hâbil Âdem

BEYNELMİLEL USUL-I TEMSİL

İSKÂN-I MUHÂCİRÎN

HAZIRLAYANLAR:
DR. ALİ CİN
DR. HALUK KORTEL

IQ KÜLTÜR SANAT YAYINCILIK

İÇİNDEKİLER

Birinci Bölüm

1. Usul-i Temsil, Muhacirleri İskân Usulü 11
2. İngiliz Usulü 16
3. Amerikan Usulü 49
4. Rus Usulü 103
A. Sibirya Muhacereti: 105
B. Kafkasya: 110
C. Kazaklar: 118
D. Şimâlî Rusya: 122
E. Tatar ve Türkler: 126
F. Besarabya: 145
G. Lehistan: 150
H. Progrom Usulü: 155
İ. Madenler Ve Fabrikalardaki Temsil Usulü: 156
5. Fransız Usulü 159
6. Felemenk Usul-i İstimarı 184
7. Müstemleke Usullerinin Telfiki 193

İkinci Bölüm

1. Muhacerete Ait Kavânîn-i Teşrîiye 205
2. Cemâhîr-i Müttefika-i Amerika 206
3. Avustralya Hükümeti 211
4. Natal Müstemlekesi 213
5. Kap Müstemlekesi 214
6. Transval Müstemlekesi 216
7. Oranj Müstemlekesi 216
8. İngiltere – Büyük Britanya 217
Muhaceret Kanunu 217

9. Kanada Müstemlekesi 225
10. Cenubî Amerika 227
11. Brezilya Cumhuriyeti 227
12. Arjantin Hükümeti 229
13. Uruguay Hükümeti 230
14. Paraguay 231
15. Şili Hükümeti 232
16. Kostarika 232
17. Guatemala Hükümeti 233
18. Küba Hükümeti 233
19. Meksika Hükümeti 233
20. Filipin Adaları 234
21. Hatt-ı İstivâ 234
22. Venezuella 235
23. Panama Hükümeti 235
24. Hülasa-i Umumiye 236
25. Alman Muhaceret Kanunu 238
A. Müteahhit (Unternehmer): 238
B. Acenteler: 239
C. Acenteler ve Müteahhitler iİçin Vezaif-i Muayyene: 241
D. Muhacir Sevkiyatı Hakkındaki Vezaif: 241
E. Avrupa Haricindeki Müstemleke Muhacirleri Hakkında Mecburiyet: 242
F. Muhaceret İdaresi: 245
G. -Ecnebi Limanlarından Sevkiyat: 246
H. -Mücazat: 246
26. Bazı Maddelerin Şerhi 248
Hülasa: 249

SUNUŞ

Bir bölgenin sömürgeleştirilmesi veya koloni haline getirilmesi için göçmenler getirilip orada iskân edilmesi veya bir devlet tarafından hâkim olduğu ülkeye dışarıdan göçmenler sevkedilerek yerleştirilmesi ve bu göçmenlerin o ülkeye uyumlarının sağlanması tarih boyunca pek çok devleti uğraştıran konuların başında gelmiştir. Elinizdeki *Beynelmilel Usul-i Temsil İskan-ı Muhacirîn* adlı eser tarih boyunca bilinen ve sıkça başvurulan bu yöntemin 19. yüzyıl boyunca ve 20. yüzyıl başlarında sömürgecilik siyasetindeki yeri, önemi ve uygulanması hakkında bilgi vermektedir. Eserde söz konusu yüzyıllarda dünya siyasetinde etkili olan İngiltere, Rusya, Amerika Birleşik Devletleri, Fransa, Hollanda (Felemenk) gibi büyük devletlerin yanı sıra yeni kurulan Arjantin, Brezilya, Meksika gibi güney Amerika devletlerinin göçmen iskân politikaları ve hatta büyük devletlerin Amerika, Afrika ve Avustralya'daki sömürgelerinde izledikleri göçmen yerleştirme yöntemleri açıklanmaktadır.

Kitabın orijinal baskısında yazar adı Prusya sömürgecilik bakanlığı memurlarından *Van P. Goç* olarak verilmiş ve Almanca'dan çevrildiği belirtilmiştir. Yapılan araştırmalara göre eser üzerindeki yazar adının müstear bir isim olduğu, gerçekte Habil Adem'in[1] kaleminden çıktığı anlaşılmaktadır. Hakkında geniş bilgiye sahip olmadığımız Habil

1 Habil Adem hakkında geniş bilgi için bk. Mustafa Şahin-Yaşar akyol, "Habil Adem ya da Nam-ı Diğer Naci İsmail (Pelister) Hakkında", *Toplumsal Tarih*, Sayı 11 (Kasım 1994), s. 6-14; aynı yazarlar, "Habil Adem ya da Nam-ı Diğer Naci İsmail (Pelister) Hakkında", *Toplumsal Tarih*, Sayı 12 (Aralık 1994), s. 17-23; Mustafa Şahin, "Habil Adem Hakkında", *Toplumsal Tarih*, Sayı 13 (Ocak 1995), s. 6-11; Ali Birinci, *Tarihin Gölgesinde Meşâhîr-i Mechûleden Birkaç Zat*, İstanbul 2001, s. 362-365.

Adem'in *Türkmen Aşiretleri, Anadolu'da Türkiye Yaşayacak mı Yaşamayacak mı?, Rusya'nın Şark Siyaseti ve Vilayet-i Şarkiye Meselesi, Kürtler Tarihi ve İçtimai Tetkikat* vb. gibi birçok eserinde müstear yabancı isimler (Prof. Libah, Dr. Boccert, Prof. Jons Mol, Prof Vayt vs.) kullandığı bilinmektedir.

Arap alfabeli Türkçe metinden, Lâtin esaslı yeni Türk alfabesine aktarılan esere herhangi bir müdahalede bulunmaksızın, olduğu gibi vermeye çalışılmıştır. Eserde geçen isim ve yer adlarının önemi herkesçe bilinmektedir. Bu öneme binaen, eser içerisinde yer alan isim ve yer adlarının bir dizini hazırlamıştır.

Kitap, *Usul-i Temsil* ve *Muhacerete Ait Kavânîn-i Teşrîiye* adlarını taşıyan iki ana bölümden meydana gelmektedir.

Yazar, ilk bölümün başında vurguladığı gibi, eserini bugünkü sömürge siyasetine ayırmıştır. Burada da ilk olarak İspanyol sömürgeciliğinin çökmesi ve sebepleri ve İngiliz sömürgeciliğinin başarısının sebepleri kroki destekli olarak açıklanır.

Sömürgeciliğin en önemli esaslarından birinin göçmenler iskânıyla nüfusu arttırmak olduğu ve bunun artık bir bilim (müstemleke ilmi) olduğunu belirterek mevcut sömürge politikasının esaslarını da şöyle belirler:

1) Vatan Dışındaki Göçmenler ile İlgili Yöntemler:

Bu yöntem sömürgelerde yalnız münferit bir topluluk oluşturmayı, sömürgelerdeki milletleri temsil (asimile) ederek birleşik bir millî toplum meydana getirmeyi ve sömürgelerdeki ahaliyi yok ederek yerleşmeyi amaç edinmiş bir yöntemdir.

2) Vatan Dâhilindeki Muhacirler ile İlgili Yöntemler:

Bu yöntem de vatan içerisindeki ahaliyi vatan içerisindeki başka bir yere yerleştirmeyi, vatan dışından vatana göçmen çekmeyi, maddî kazanç için gelen ve kendi kendilerine yerleşen göçmenlere karşı idarî düzenlemeler yapılmasını savunan bir yöntemdir.

Eserin ilk bölümünde İngiliz sömürge politikasının Hindistan ve Mısır'da uygulanması, takip edilen yöntemlerden eğitim ve ticaretin hedef alınması ve diğer taraftan sömürgecilere mensup göçmenlerin bu ülkelere iskân edilip yerleştikleri yerlerin şehir haline getirilerek bayındırlaştırılması ve böylece yerlilere karşı yeni alternatif ticaret kolonilerinin kurulmasından bahsedilir.

Burada Mısır ve Hindistan modelleri açıklanır ve karşılaştırılarak İngiliz sömürgeciliğinin bu ülkelerde başarılı veya başarısız olduğu yönler açıklanır.

Amerikan Usulü başlığı altında göçmenleri iskân yöntemleri, hangi ülkelerden ne şartlarla göçmen getirildiği, göçmenlere tanınan haklar ve hayat şartları, sağlanan kredi vs. maddî imkânlar açıklanır ve yabancı göçmenlerin Amerikanlaştırılmasının esaslarından bahsedilir. Göçmenlerin ticaret ve tarım sektörlerindeki rolleri ve yeni yerleştikleri ülkeye uyum sağlayıp kaynaşmalarını sağlamak için yapılan çalışmalar, sunulan imkânlar yine bu alt başlıkta değinilen konular arasında yer alır.

Rus Usulü alt başlığında Rusların şiddet, baskı ve sertliğe başvurdukları belirtilir ve usulün daha çok uygulamaya dayalı olduğu belirtildikten sonra Rusların Sibirya, Lehistan, Besarabya, Kuzey Rusya, Kafkasya ile Kazak, Tatar ve Türkler'in yaşadıkları bölgelerde takip ettikleri sömürgecilik ve iskân siyaseti ile olumlu ve olumsuz sonuçları açıklanır. Rusların göçmenlere tanıdıkları haklar devletin iskân edilen göçmenlere yardımları bankalar aracılığıyla verdiği krediler gibi konular anlatılmaktadır. Burada, Rusya'daki bütün milletlerin Ruslaştırılması gayesini takip eden İslav İttihadı Cemiyeti'nin göçmenler ve yerli halk üzerinde oynadığı role değinilir ve adı geçen cemiyetin bütün Rusya'daki yabancı milletler arasma göçmenler iskân etmek, sonra bu göçmenlerin o bölgeye hâkim olmalarını sağlamak için gerekli alt yapıyı oluşturduğuna dikkat çekilir. Daha sonraki alt başlıklarda ise Rusların Yahudiler için uyguladığı Progrom Usulü ve madenler ve fabrikalarda çalışan yabancıların asimilasyon yöntemleri konusu ele alınmaktadır.

Fransız Usulü başlığı altında Fransızların Asya ve Afrika'daki başlıca sömürgelerinde uyguladıkları iskân yöntemleri ve sömürgelerdeki halklara karşı davranışları hakkında bilgi verilir. Burada Fransızların

genel göçmenler kanununun belli başlı maddeleri açıklandıktan sonra Fransızların sömürgelerine göçmen iskân etmeyi uygun görmeyip oraların idaresini askeri idareler aracılığıyla yürüttükleri ve asimilasyonunda da okullar aracılığıyla Hristiyanlaştırma çalışmaları yaptıkları belirtilir.

Felemenk Usul-i İstimarı başlığı altında ise, sömürgelerinde diğer sömürgeci devletlerden farklı olarak 'ticaret için ticaret' prensibini benimseyen Hollanda'nın göçmenler iskânıyla ilgili politikaları ve uygulamaları açıklanmaktadır.

Müstemleke Usullerinin Telfiki adını taşıyan sonraki alt başlıkta, ılıman bölge ve ekvatoral ve çöl ikliminin hüküm sürdüğü bölgelerdeki milletlerin ve kabilelerin sömürgeleştirilmesinde uygulanan veya tavsiye edilen iskân ve sömürge metodları açıklanıp doğurdukları veya doğurabilecekleri sonuçlar üzerinde durulmaktadır. Bu kısımda eski ve köklü medeniyetler kurmuş kavimler veya köklü medeniyetlere beşiklik etmiş ülkelerde Avrupa sömürge usullerinin başarısız olduğu ve olumsuz sonuçlar doğurduğu özellikle vurgulanmaktadır.

Eserin ilk bölümüne oranla daha kısa hacimli olan ikinci bölümü ise İngiltere, Almanya, A.B.D., Kanada ile Arjantin, Guatemala, Paraguay, Uruguay, Meksika, Ekvador gibi yeni kurulan devletlerin göçmenlerle ilgili kanunları hakkında bilgi verilmektedir.

Bu bölümün alt başlıklarında İngiltere (Büyük Britanya) göçmen kanunundan bahsedildikten sonra Amerika Birleşik Devletleri, Avustralya ve Kanada'nın ardından Transval, Kap, Oranj gibi İngiliz sömürgelerine göçmen yerleştirilmesinin şartları ve kanunlar açıklanmaktadır. Alman Muhaceret kanunu ise ikinci kısmın ve eserin son konusunu oluşturmaktadır. Çalışmamızın ortaya çıkmasında yardımlarını gördüğümüz yüksek lisans öğrencimiz Vasfi Babacan'a, IQ Genel Yayın Yönetmeni Adem Sarıgöl'e ve yayınevinin değerli çalışanlarına en içten teşekkürlerimizi sunarız.

Dr. Ali CİN
Dr. Haluk KORTEL
Antalya, Nisan 2011

BİRİNCİ BÖLÜM

1. USUL-İ TEMSİL, MUHACİRLERİ İSKÂN USULÜ

Her memleket bu işle iştigal ediyor ve tarihin ilk devirlerinde de bu iş mühim bir politika addediliyordu. Zira, bir muhitin kudret-i iklimiyesini tezyit etmek[2], insanlarının harekatını kuvvetleştirmek için başka bir usul yoktur. Her iklim kesif bir nüfus ister, her millet zayiatını ikmal etmek ıztırarında[3] bulunur. Bunun için, "nüfusun tezyidi" ve "örfün kudreti" esasları üzerine müstenit[4] bir müstemleke ilmi tedvin[5] edilmeye başhyor. Bu ilim, gayri mazbut bir halde, tarihte de mevcuttur. Fakat, tarihteki şeklini izahtan sarf-ı nazar ediyoruz. Yalnız bugünkü müstemleke politikasının esaslarını zikredeceğiz.

Şube 1:Vatan haricindeki muhacirler

A. Müstemlekelerde yalnız münferit bir cemaat teşkil etmek

B. Müstemlekelerdeki milletleri temsil ederek müttehit bir cemaat-i milliye teşkil etmek.

C. Müstemlekelerdeki ahaliyi ifna[6] ederek yerleşmek

2. Şube: Vatan dâhilindeki muhacirler

A. Vatan dâhilindeki ahaliyi vatan dâhilindeki diğer bir yere iskân etmek

B. Vatan haricinden dahile muhacir celbetmek

C. İktisadi kazanç için gelen ve kendi kendilerine yerleşen muhacirlere karşı vaziyet-i idariye.

---

2 arttırmak.

3 zorunluluk.

4 dayanan.

5 bir araya toplama, düzenleme.

6 yok etmek..

Her hükümetin müstemleke siyaseti, bu esasların birine istinat eder. Meseleyi vazıh[7] bir surette münakaşa etmek ve ihata eyleyebilmek[8] için mukayese-i atiyenin[9] dercini pek lüzumlu görüyoruz:

BUGÜNKÜ MÜSTEMLEKE POLİTİKASI KROKİSİ:

İNGİLTERE

1- Şube

A kısmı:

1) Mısır

2) Hindistan

3) Vustâ[10] Afrika

B kısmı:

1) Kanada

C kısmı:

1) Avustralya Kıta ve Adaları

FRANSA

1- Şube

A kısmı:

1) Hind Çini, Siyam

2) Afrika Müstemlekeleri

BELÇİKA

1- Şube

A kısmı:

1) Merkezî Kongo

7 açık.

8 kavrayabilmek.

9 aşağıdaki.

10 orta.

CEMÂHİR-İ MÜTTEFİKA-İ AMERİKA[11]

1- Şube

A kısmı:

1) Filipin Adaları

B kısmı:

1) Alaska

2. Şube

C kısmı:

1) Cemâhîr-i Müttefikanm Garp Vilayetleri

D kısmı:

1) Umum Cemâhîr-i Müttefika ve Bilhassa Kaliforniya

ALMANYA

1 Şube

A kısmı:

1) Afrika müstemlekeleri

2) Çin müstemlekesi

3) Avustralya Adaları

Şube 2

B kısmı:

1) Almanya Polonyası

İTALYA

1 Şube

A kısmı:

1) Somali Müstemlekesi

11 amerika birleşik devletleri.

B kısmı:

1) Trablus-ı Garp

RUSYA

1 Şube

A kısmı:

1) Hive, Buhara

B kısmı:

1) Sibirya

2) Kafkasya

3) Lehistan

4) Şimalî Rusya

Şube 2

C kısmı:

1) Kafkasya

2) Asya-yı Rusî

3) Şimâlî Rusya

JAPONYA

1 Şube

A kısmı:

1) Kore, Mançurya

2) Sahâlin Adaları

FELEMENK

1 Şube

A kısmı:

1) Bütün Müstemlekeleri

PORTEKİZ

1 Şube

A kısmı:

1) Afrika Müstemlekeleri

2) Hindistan ve Avustralya

2. İNGİLİZ USULÜ

Bu kroki, muhtelif müstemleke işlerindeki tarz ve usullerin hangi hükümetlerden alınması icap ettiğini pek güzel gösterir. İngiliz usulü, haricî müstemleke için en muvafık[12] addolunabilir. Dahilî iskân-ı muhacirîn için ise, Amerika usulü makbuldür. İngiliz usulü, serveti esas ittihaz etmiştir. Muhacir yalnız servet-i zâtiyesinin tezyidini[13] düşünür. Hükümet de bu gayenin hamisi vaziyetinde bulunur ve muhacirleri bir takım resmî programlar ve teftişlere inkıyada[14] mecbur etmez. Muhacirler kendi aralarında bir cemaat teşkil ederler ve sayları[15] için de kendi programlarını takip eylerler. İngiliz müstemleke mütehassısları, hükümetin bir kuvve-i işgaliye salahiyetinden maadasını tasvip etmiyorlar ve "hükümet, muhacirleri murakabe, hatta himaye cihetini bile nazar-ı itibara almamalıdır. Yalnız asayiş lazımdır. Bunu müstemlekenin yerlilerine mukabil kahhârane bir vaziyetle temin etmelidir" diyorlar. İngiliz Muhaceret Kanunu da bu noktayı müfessir[16] bir maddeyi havidir:

"Muhacir, müstakil ve kendi işini tayin eder bir mevkide olmalıdır. Fakat İngiliz muhacirleri müstemleke hayatına nasıl tetabuk[17] ediyorlar? Bu, sade bir meseledir:

Müstemleke ticaretiyle iştigal eden büyük müesseseler vardır. Bunlar, müstemlekelerin imarı için vasi programlara maliktir ve bu müesseseler müstemleke arazisini istimlak cihetini takip etmezler; müstemleke ihracatının birer müşterisi olmak tarafını iltizam ederler. Alakadar oldukları mevad-ı[18] ticariyeye ait bilcümle levazımâtın, âlâtın[19], sermayenin tedarikini teshil[20] edecek muamelata tavassut[21] eylerler ve muhacirlere faaliyetleriyle mütenasip[22] vadeler verirler. Yalnız muntazam

12 uygun.
13 kişisel servetini arttırmak.
14 kayıtlı olma.
15 çalışma.
16 açıklayan.
17 uyum sağlamak.
18 maddeler.
19 aletler.
20 kolaylaştırmak.
21 aracılık etmek.
22 orantılı.

faaliyeti temin ve muhacirleri tereddüt içinde bırakmamak için saha-i faaliyetin muntazam ve lâyetegayyer[23] bir krokisi gösterilir.

İngiliz muhacirleri, müstemlekelere gitmeden evvel, böyle birer müessese ile temas eder ve bittabi pek güzel malumat edinirler. Sonra kendileri de faaliyetlerini müşir[24] bir plan hazırlarlar. Yek nazarda bu planın "mümkün" olmadığı ve avamın muntazam bir plan tertip edemeyeceği iddia olunur. Halbuki böyle değildir. İngiliz muhacirleri iki büyük sınıftan ibarettir. Bunların bir kısmı tahsil görmüş, mütehassıs, münferit şahıslardan ibarettir. Bunlar, ihtisasları dolayısıyla programlarını tayin ederler. Diğer kısım ise, doğrudan doğruya halktır. Bunların faaliyetleri mahdut bir daire dâhilindedir ve vesait temin edilir edilmez faaliyetlerini temadi[25] ettirirler. Zira bildikleri şeyleri yapacaklardır. Mevkiin iklimini tetkike de ihtiyaçları yoktur. Çünkü her İngiliz kuvve-i işgaliyesi muntazam tarassudât[26]-ı havaiye merkezleri yapar ve icap ettiği mahallere de atideki levhayı talik[27] etmeyi unutmaz:

1- Ahvâl-i havaiye[28]

2- Rutubet dereceleri

3- Teressübâtın kesafet ve kemiyeti[29]

4- Hava cereyanları keyfiyeti

5- Menâtık-ı iklimiye taksimatı[30]

6- Servet-i mahalliye mevadı[31]

Sonra herhangi ahvâl-i havaiye hakkında muntazam cetveller neşrolunur. İklimin ciyadet-i[32] havasını temin edebilmek için icap eden doktor ve mühendisler hükümet tarafından celp edilmez. Bu vazife de

23 değişmez, bozulmaz.
24 bildiren, gösteren.
25 devam.
26 gözlemler.
27 asmak.
28 hava durumu.
29 tortulanma ve dibe çökmenin yoğunluğu ve miktarı.
30 iklime göre bölgelerin ayrılması.
31 mahalli servetin durumu, dağılımı.
32 güzellik, iyilik.

cihet-i askeriyeye aittir. Müteşebbis muhacir, müstemlekeyi hâlî[33] bir arsa, kendi faaliyetiyle istimlâk edebilecek mevûd[34] bir servet şeklinde görür ve şüphesiz, iştihası[35] artar. Hükümet, müstemlekenin ihracatından istifade etmekle kanaat eder daima da ihracatı idare eden müesseseler üzerine vergiler tarh eyler.

Görülüyor ki İngiliz usulü, müstemlekeyi ihzar etmek esasından sonra muhacir iskân etmek cihetini iltizam[36] eder ve müstemlekeyi halka hasr eyler[37]. Bu sebebe mebnidir ki,[38] İngiliz müstemlekelerinde zengin aileler yetişmektedir. Bu neticede müteşebbis, cüretkâr, münevver gençliğin iştihasını tahrik ediyor; en kudretli fertler, müstemlekelere koşuyorlar. Âtîdeki[39] eski İngiliz darb-ı meseli[40]:

"Her yerde altını parlat. Muzafferiyet, senden ayrılmaz!"

Bütün İngiliz müstemleke siyasetinin ruhunu hülasa eder. Buna Çembırleyn'in:

"Hükümet yalnız ferdi menfaatini tanır. Hükümet menfaatini ise, hükümet değil, fert takdir edebilir. İngiliz müstemlekeleri, İngiltere krallığının değildir. Fertler (İngilizler)indir" düsturu[41] ilave edildiği takdirde müphem[42] bir cihet kalmamış olur.

Bu usul, 1215[43] tarihindeki Magna Charta Kanunu'yla ihdas edilmiştir. Bu tarihten evvel de aynı esaslar dâhilinde tatbik edilmişti. O zamanlar, bir takım korsan tüccarları tarafından Hindistan'da, Amerika'da, Afrika'da, Avustralya'da tatbik ediliyordu ve hükümet bunlarla alakadar değildi. Buna binaen, bu İngiliz usulü bir ibdâ-ı[44] idarî

33 boş.
34 vaat edilmiş, vadeli.
35 iştah, istek, arzu.
36 gerekli bulmak.
37 vakfetmek.
38 bundan dolayıdır ki.
39 aşağıdaki.
40 atasözü.
41 prensip.
42 belirsiz.
43 bu tarih metinde 1424 olarak hatalı verimiştir (çevirenlerin notu).
44 icat etmek.

değildir. Belki milletin vicdanında, fertlerin mefkûresinde yaşayan bir tarz-ı hayat kabiliyetidir.

Bazı muharrirler, bu ciheti kabul etmezler ve bu teşkilatı, İngiliz mevki-i coğrafisinin bir neticesi addederler. Halbuki bu doğru değildir. İngilizler'den evvel İspanyollar ile Portekizliler vasi müstemlekeciliğe başlamışlardı. Bunlardan İspanyollar ile Portekizliler vasi müstemlekeler tedarik ettiler. Fakat daima hükümetin faaliyeti, hükümetin nüfuzu, hükümetin vaz-ı yed[45]i hükümran idi. Muhacirlerin ilk parlak hayalleri, hazine-i hükümetin cerr-i [46] menfaati karşısında eriyor, faaliyet körleşiyor ve binnetice[47] bedbinlik[48] hasıl oluyordu. Buna binaendir ki, meşhur İspanya müstemleke politikası âtîdeki kroki dâhilinde iflas etti:

İSPANYA MÜSTEMLEKE SİYASETİNİN İFLAS KROKİSİ

1- Şube

A- kısmı:

1) Hindistan, Filipin

B- kısmı:

1) Amerika-yı cenubî ve vustâ[49]

Niçin İngiltere hükümeti, İspanya usulünü taklit etmedi? Bu bir tecrübe neticesi mi idi, yoksa ilmî bir tetebbu neticesi mi idi? Hayır!

O asırda her iki millet arasında da aynı ilim vardı. Bu ilmin böyle içtimaî bir tecrübeye kabiliyeti yok idi. Buna binaen:

Müstemlekeyi ferde terk = İngiliz

Müstemlekeyi hazine-i hükümete ciro etmek = İspanyol

düsturları arasındaki tehalüfü, İngiliz-İspanyol seciyeleri[50] beyninde[51] aramalıdır. Bu mukayeseden de şu kati esas istihraç[52] edilir:

45 el koymak.
46 çekme, celbetme.
47 sonuçta.
48 kötümserlik.
49 güney ve orta amerika.
50 karakter.
51 arasında.
52 çıkarmak.

Milletin seciyesine göre müstemleke politikası takip edilmelidir ve daima fertlerin istikrar edebilecekleri usul malum olmalıdır. Bunu o millet efradının vicdan-ı millîsindeki hislerden, tezahürattan, tarihin tecrübelerinden ve bilhassa milletin seyir ve tekâmülünden anlamak mümkündür.

İngiliz müstemleke tarihi tetkik edilirken görülür ki, bu İngiliz usulü daima muvaffak olmuştur. Fakat şube kısım politikasını takip ettiği mahallerde muhacirler zenginleşti, bir İngiliz kibar hayatı başladı ve eski çalışkan İngiliz muhacirlerinin torunları, yalnız müesseselerine müstemleke çiftliklerine nezaret vazifesinde kaldılar. Şimdi çalışmıyorlar[53].

İngiltere'nin (C kısmı) müstemleke politikası da mühimdir. Bu politika ile Cemâhîr-i Müttehide-i Amerika[54] teessüs etti[55] ve bugün de kuvvetli bir Avustralya hükümeti teşekkül etmek üzeredir. Burada iki mühim esas vardır:

1- Yerlileri ifna etmek[56].

2- Muhacirlerin istiklâl arzuları.

Yerlileri ifna etmek usulünü kolay addetmemelidir. Yalnız müstemlekenin nüfus ihtiyacı değil, aynı zamanda ifnanın güçlüğü ciheti de vardır. Seri askerî ifnanın esası olan öldürmek için muhacirlerin daimî seferber halinde yaşamaları icap eder. Halbuki böyle bir hayat faaliyeti kesreder[57], halkı tembelleştirir ve maceracı şahsiyetler tevlit eder. Böyle adamlar, müstahsil[58] muhacirler olamaz. İspanyollar, Amerika vahşilerini ifna edebilmek nazariyesiyle birer maceracı adam oldular ve Cemâhîr-i Müttefika'nm ilk devir iskânı da aynı macera dâhilinde kalmıştı. Bu hayat terk edildikten sonra, muhacirler işlerine başlamışlardı. Amerika tarihinde sarih[59] bir kayıt vardır:

53 bu bahiste daha pek çok tafsilat vardır. fakat tamamıyla ingiliz müstemleke tarihine aittir. terk ediyoruz. (h. adem)

54 a. b. d.

55 kuruldu.

56 yok etmek.

57 kırmak, bölmek, duraksatmak.

58 üretici.

59 açık, anlaşılır.

"İlk muhacirler birer serseri kesilmişlerdi. Herkes serserilikle geçinmek istiyordu. Badehu[60] İrlanda, İsveç ve Danimarka'dan gelen muhacirler muharebe devirlerini görmediler ve bunlar çalıştılar. Eski muhacirler de temessül etmeye başladılar".

İngilizler yerlileri öldürmek tarikini takip etmediler. Yalnız kıtanın en mümbit,[61] en hakim ve en ziyade istikbale malik mahallerinde muhacir iskân ettiler. Bittabi yerliler, bu mahalleri terk ediyorlardı. Sonra tetkikattan anlaşılmıştır ki, her kıtanın ahalisi -gerek medenî, gerek vahşî- o kıtanın iktisadî vaziyetine göre meskûndur. Bu hayat mıntıkalarına vaz-ı yed[62] edilir edilmez, yerli ahalinin faaliyeti durur, aralarındaki münâkalât[63] kesilir ve müzayakanın[64] şiddeti hissedilir edilmez, hâkimlerle münasebat başlar. Fakat kıtanın ana yolları kesildiği için millî münasebat kesilmiştir. Yerli halk, tecerrüde mecbur edilmiştir. Tecrit edilmiş bir halkın lisanı ise, değişmeye başlar; ananeler unutulur ve kabiliyetsizlik hâsıl olur ve şüphesiz bu kabiliyetsizlik en ziyade asabiyet-i milliyenin idamesi[65] hayatı sevmek gibi milliyeti muhafaza ettiren esaslarda tezahür eder. Yalnız nüfusu kesif olan kıtalarda bu tecridin tahakkuku için uzun zamana ihtiyaç vardır. Nüfusu az olan ve bilhassa nim[66]-vahşilerle meskûn kıtalarda ise daha kolay ve usulsüz (metodsuz) tatbik edilebilir ve bilhassa bu nüfussuz kıtalar bir takım nim-vahşi pederşâhî[67] ırklarla meskûn olduğu takdirde vazifenin tatbikatında pürüzlü bir mesele tahaddüs[68] etmez. Ancak kısmen birer tarihi devir geçirmiş ve dini, beşeri bir kutsiyeti muhiti dâhilinde tanımış müstemleke milletlerinde, Araplarda, Hintlilerde, Mısırlılarda, Cezayirlilerde, Tunuslularda, Faslılarda ve Rusya'nın Türk, Tatar, Kürt, Çerkes, Moğol aşiretlerinde, hatta Eskimolarda bile aynı usul tatbik edilemez. Bu milletlerde birer tarih vardır ki, milletin muhafazasını taht-ı

60 ondan sonra.
61 verimli.
62 el koymak.
63 ulaştırma işleri, nakliyat.
64 sıkıntı.
65 devam ettirmek.
66 yarı.
67 yarı vahşi ataerkil.
68 meydana gelmek, ortaya çıkmak.

tesirinde[69] bulundurur. Binaenaleyh bu milletlerin hâkim muhacirlerle serbest temaslarından zarar tevellüt[70] eder. Zira bunlar hâfızalarının vakayi-i tarihiyeyi[71] bi'l-münakaşa zaptları[72] dolayısıyla ilim tahsiline kabiliyetlidirler. Bu kabiliyet ise, milliyet fikrini tevlit[73] eyler. İngiliz Hindistan valileri bu baptaki raporlarında pek açık malumat veriyorlar:

"Hindistan hükümetinin istikbalini temin etmek için Hintlilerle Avrupalıların münasebetlerini kesr etmelidir ve daima da bu iki heyet-i içtimaiyeyi ayrı mahallerde yaşatmalıdır. Bu hayat, hal-i hazırda her iki taraf için de şayan-ı temennidir".

Lord Kromer, bu resmî lisandan daha fazla bir şey söyleyemez idi. Fakat İngiliz müstemleke mütehassısları tefsirlerinde pek ileri giderler:

"Hindistan, bir din memleketidir. Burada herkes gaşy[74] ve istiğrak[75] içinde yaşar ve hayatın maddî istikbalini düşünmez. Fakat bu alakasızlığın sebebi din değildir. Din gaşydan sonra bir hakikat devresine girer ve bilhassa âlem-i gaşy ve istiğrakta da hayatın gıdaya, alış verişe, ticarete olan meyli kaybolmaz. Yalnız kısmen kuvvetsiz olur. Fakat insanları gaşy eden zevkler, asırlar arasında tebeddülata[76] uğrarlar ve heyet-i içtimaiyeyi tazyik eden mesailin[77] halline münkalip[78] olurlar. Fransa inkılâbı bu neticenin bir misalidir. Binaenaleyh Hindistan'ın, Mısır'ın da böyle bir istikbal ile münasebetdar[79] olacağını düşünmeliyiz. Tabii İngiltere menfaati, Cemâhîr-i Müttehide-i Amerika'yı teşkil eden bu mesaili serbest bırakmayıp kontrol etmektedir ve meselenin idaresi için en doğru yol da şudur: "Hindistan dinini himaye eylemek

69 etkisi altında.
70 doğmak, ortaya çıkmak.
71 tarihi olaylar.
72 tartışarak kaydetmek.
73 doğurmak.
74 kendinden geçme.
75 dalma, dalıp gitme.
76 değişikliklere.
77 meseleler.
78 değişen.
79 ilgili, bağlantılı.

ve Hindistan'ı da bu din ile idare etmektir". (*Times*'ın 1910'da münteşir[80] bir makalesinden)

Bu muğlâk nazariyenin ameliyatı da şöyle cereyan eyler:

Her millet, asırlarının iltizam ettiği hayata girmek mecburiyetindedir ve girdikten sonra da şahsiyetini izhar eyler. Eski medeniyetler, yalnız zevke ait edilir ve nakiller, bir takım amelî fiiller ile intişar ediyordu; temessül kabil idi. Halbuki bugünkü medeniyet mihaniki[81], fennidir. Bu, nakil ile temsil edilemez, muntazam ve usul dairesinde bir tahsil ister. Bu da mektep işidir. Binaenaleyh mektepte fen tahsil eden bir Hintli, bir Mısırlı ve sair bir tarihî millet derhal asrileşir ve binnetice[82] milletin içtimaî vicdanı uyanır; kendi millî müesseseleri, kanunları, lisanı, fikri, idaresi ve mukadderatı dâhilinde yaşamak ister. Bu neticeyi, müstemleke sahibi terviç edemez. Mektep açmak ise, mümkün olmuyor. Zira böyle bir müstemlekeye gelen aileler vardır. Tabii bunlar mektepsiz yaşayamaz. Sonra böyle büyük ve aslen kabiliyetli bir ahali ile meskûn olan kıtada ise, gerek yerlilerden ve gerek yerlilerle hem-âr[83] olan Yahudi vesaire gibi müteferrik cemaatlerden bazı şahsî teşebbüsler vuku buluyor. Filhakika bu mektepler iptidai bir seviye ihzar[84] eyler ve asrı ihata ettirmez. Fakat bu mekteplerden bazı şâkirdler[85] de İngiliz mekteplerine girerler ve sonra müstemlekenin aristokrasi sınıfının çocukları da ekseriya İngiliz mekteplerine devam ediyorlar. Bu netice mekteplerde bir vaziyet alınmasını icap ettiriyor. İngilizler, mekteplerde iki vasıta kullanırlar:

1) Mektepte yalnız mesail-i fenniye esasatını takip etmek.

2) Yerli talebeyi sıkı bir nezaret altında bulundurmak ve derse teşvik etmemek.

Tabii bu İngiliz mektepleri birer kolej-i sultanî derecesindedir. Bu müstemleke kolejlerinde fen tahsil eden bir genç, millî hisleri karşısında

80 yayınlanan.
81 mekanik.
82 sonuç olarak.
83 haya, utanma duygusu.
84 hazırlamak.
85 öğrenci.

fena bir vaziyettedir. Zira hikmet[86], kimya, makine, eşya,[87] nebatat[88] gibi fenni dersler, hissiyatın haricinde birer derstir ve çocuğun hissiyatı bu esasları hazma alıştırılmaz ise, çocuk aldığı fennî fikirlerin tesâdümüyle[89] ya millî hayatına ait içtimai hislerini kaybeder yahut hisleriyle fikirlerini telif edemez, mühlik[90] bir buhran içinde kalır. Buna binaen bütün ecnebi seyyahlar müttehiden[91] diyorlar ki:

"Hindistan'daki İngiliz müstemlekelerinde tahsil eden yerliler, daima serseri bir ruha maliktirler. İngiliz memurları, bunların cahil halktan daha aşağı bir ahlaka malik olduklarını, sebatsız, kararsız, tembel ve daima safsatacı olduklarını velhasıl hiçbir işe yaramadıklarını söylüyorlar. Öyle anlaşılıyor ki, Avrupa tahsilini Hintliler hazmedemiyorlar. Zira bu mekteplerde bu Hind-İngiliz mekteplerinde tahsil eden İngiliz çocukları, birer Avrupa genci gibidir: Sebep mektep değil millettir".

Bu mütalaanın ilk kısmı, bir müşahededir ve doğrudur. Fakat son kısmı, şahsî bir mütalaadır ve yanlıştır. Zira İngiliz mekteplerinin ikinci bir hususiyeti vardır ki, İngiliz çocuğunu kurtarıyor: Bu, din tedrisatıdır. İngiliz hükümeti, müstemlekelerdeki din tedrisatı hakkındaki kanunnamede âtideki usulü serd ediyor[92].

"Din tedrisatı, yalnız İngiliz çocuklarına hasredilmelidir ve burada en ziyade hissî terbiye nazar-ı dikkate alınmalıdır. Aynı zamanda tarihin mukayeseli kısmı ile felsefe, mantık gibi ilimler de bu din derslerinde gösterilmelidir ve yalnız bu derslerde çocuğun fikirleriyle hisleri telif edilmeye çalışılmalıdır.

İkinci vazife de ailelere terettüp[93] eder. Her aile, çocuğunun millî hislerini takviye edecek ve çocuğunu fen düsturları önünde şaşırtmayacak kitaplar tedarik etmeli ve çocuklarına okutturmalıdır.

86 felsefe.
87 fizik.
88 botanik.
89 vuruşma, şiddetli çarpma, darbe.
90 ölümcül.
91 birlikte, hem fikir olarak.
92 söylemek.
93 gerekmek, lazım gelmek.

Üçüncü büyük vazife de vali ve mevki kumandanlarına aittir. Bunlar, her hafta birkaç defa umumi talebe içtimaları[94] tertip edeceklerdir. Bu talebeler, kolejlerin son dört büyük sınıfına ait olmalıdır ve bu içtimada muallimlerin idaresi altında olarak felsefe ve içtimaiyat[95] müzakereleri tertip edilmeli, çocukların millî fayda, ahlak, şiir, bediiyat, edebiyat hislerini tenmiye[96] etmeli ve mekteplerdeki noksan tahsil de bu suretle ikmal edilmelidir".[97]

İşte İngiliz çocuğunun millî seciyesini kurtaran eser budur. Halbuki yerli çocuğun ne millî seciyesinin hasletleri inkişaf ettiriliyor ve ne de okuduğunu idrak edebilmesi için bir tahsil görüyor.

Bu ilk tahrip vasıtası, bir gayedir. Bu usul için bir yol olan ikinci vasıtanın ehemmiyeti fazladır ve bu daha şümullüdür[98]. Zira çocuğun bütün devre-i tahsiline aittir. Burada İngiliz muallimi, çocuğa lakayt kalır ve onu tazyik etmez ve daima gayri layık olduğu halde sınıfları geçirtir. Çünkü Hindistan vali-yi umumiliğinin bir emri vardır:

"Yerlilerde tahsil hevesini tezyit edebilmek için yerli talebelere müsamahakârâne davranılmalı ve daha çok mektebi ikmal etmelerine çalışmalıdır. Bunların İngiliz lisanını öğrenmeleri kifayet eder[99]: Yalnız İngilizce okumak ve yazmak!"

Halbuki bu usul, tahsil hevesini artırmak için takip edilmiyor; belki yerli çocuğunun kabiliyetini köreltmek ve onu okuduğunu anlamaz, hesap, hendese[100] meselesini halledemez, riyaziyat[101] tahsilinin saha-i tatbikini hissetmez, görür gözlü kör bir hale ilka etmek için terviç ediliyor. Bu suretle mektep eski ve yeni hayatla alakadar olmayan natamam bir şahsiyet tevlit ediyor. Bu şahsiyet, ya muhiti ile alakasını keser, tarihini

94 toplantı.

95 toplumbilim, sosyoloji.

96 büyütmek, geliştirmek.

97 ingiltere'deki mekteplerde fen yalnız olarak tahsil ettirilmez. bâ-husus (özellikle) kolejlerde fennin yalnız tatbikatı ve içtimaiyata ait olan kısmı okutturulur. yalnız müstakil olarak tahsil ettirilen riyaziyattır (matematiktir). daima çocuğun hissi ile fikri telif edilir.

98 geniş, kapsamlı.

99 yeter, yeterlidir.

100 geometri.

101 matematik.

unutur veyahut bir takım müphem buhranlar içinde kalır ve kendisine bir yol tayin edemez. Birinci şekil, tam bir serseri ruhiyetidir[102]. İkincisi ise doğrudan doğruya bir bedbinliktir[103] ve binnetice[104] bir lakaydî ruhiyetidir.[105] Bu iki ruhiyet bir milletin tefessühünü hazırlar. Zira asrın usulleri içinden geçerek asra uyamayan bir şahsiyetin mefkûresi olmaz daima inkisar-ı hayal[106] içinde kalır.

İngiliz müstemleke usulü, müstemleke hayat-ı içtimaiyesinde kabarmak isteyen millî dalgaları bu usul ile imha ediyor. Sonra eski ananat dâhilinde yaşayan halk için de muhkem[107] bir usul takip edilir: Yerlilerin eski mektepleri, dinî medreseleri ve cami dersleri serbesttir. Hint ve Mısır hükümetleri, bu gibi müesseseler tedrisatının yalmz dine aidiyeti şartıyla, her türlü muavenet ve birçok hususlarda muafiyet gösterirler. Bu gibi medreseler için büyük tahsisatlar vardır. Bu teşvikin sebepleri sarih bir meseledir: Tarihe malik eski milletlerin içtimai teşkilatı, müesseseleri vardır. Gerek Hintliler ve gerek Mısırlılarda mektep ve bilhassa tahsil zaten mevcut idi. Bu neticeden şu istihraç[108] edilir: Bu milletlerde tahsil arzusu vardır. Eğer bunların kendilerine ait olan mektepler seddolunacak olursa bu arzu itfa edilmiş olmaz. Zira o heyet-i içtimaiye kendisi için bir tahsil ihtiyacını hissediyor. Bu ihtiyaç ise içtimai bir tazyiktir ve derhal başka bir suretle tezahür eyler. Hiç şüphesiz yeniden tezahürü demek hal-i hazıra uygun olmak demektir. Yani eski Hint ve Mısır medreseleri kapanır kapanmaz bugünkü ihtiyaç dâhilinde yeni mektepler açılacaktır. İçtimai hayatın böyle bir şekilde tezahürü ise, millî vicdanın uyanmasını ve milletin bugünkü hayatla

102 psikolojisi.

103 kötümserlik.

104 sonuçta.

105 serseri ruhiyeti, ingiltere'yi hindistan'da pek ziyade meşgul ediyor ve bunlardan bazı şahıslar vardır ki, hayat-ı umumiyede bir mevki işgal edemedikleri için mesail-i siyasiye ile iştigal ediyorlar. bu adamlar, kısmen bir koleji ikmal etmiş gençlerden yetişiyorlar. fakat hareketleri tavırları ve düşünceleri milletin hayatı ile mübâyin (ters, zıt) olduğu için, taraftar bulamıyorlar ve bilhassa bir takrip ingilizlerle de yeniden uyuşuyor veya başka bir hükümet hesabına hafiyelik gibi vazifelerde deruhte eyliyorlar (görev alıyorlar).

106 hayal kırıklığı.

107 sağlam.

108 çıkarmak.

istînasım[109] mucip olur. Buna binaen müstemlekelerde yerlilerin millî vicdanlarını uyandıracak esaslı ihtiyaçlara temas edilmeye gelmez.

Yerlilerin mektepleri ise, bugünkü hayata ait bir tahsil mahalli değildir. Buralarda kurun-ı ûlâ[110] ve kurun-ı vustâ[111] hayatına ait bir usul takip edilir ve bugünkü hayatta hiç tatbik edilemeyecek bir takım dinî, mantıkî, lisanî dersler okutulur. Binaenaleyh bu dersleri takip eden insanlar ve bu insanların taht-ı tesirinde[112] bulunan halk, bugünkü hayatın siyasi, iktisadi, askeri, millî mesailine yabancıdır ve hatta bugünkü hayatın haricindedir de diyebiliriz. Böyle bugünkü hayatın haricinde kalan insanlardan bir rekabet zararı tasavvur edilemez. Bu halk anlamadığı idarenin haricinde kalır ve idaredeki şiddet ve hükmün tesiratı altında lakayt ve daima arzu edildiği şekilde muti[113] bulunur. Müstemlekede de yalnız efendilerin ruhiyeti teessüs eder. Bu cihet, doğrudan doğruya müstemlekecilerin menfaatine ait olan kısımdır.

Bu eski mekteplerin yeni bir neticesi daha vardır ki, doğrudan doğruya yerlilerin zararınadır: Medreselerde eski ilimleri tahsil edenlerin hayatlarında bunlara ait tatbikat sahaları bulamadıkları için hafızaları körleşir, tenkitçilik ruhiyeti kaybolur, muhakemeleri durur ve bunlar hayatla temas etmeye muvaffak olamazlar, yani mensup oldukları halk arasında yaşayan fikirleri, hisleri, arzuları tetkik edemezler. Bunun böyle olduğunu da bu memleketlerde hiçbir yeni (millî hayat ile alakadar) alim ve muharririn[114] meydana çıkmamasından anlayabiliriz. Halbuki bir millette tenkitçi sınıf olmadığı takdirde o milletin harekatı lalettayin bir cereyana kapılır. Bunu tenkit etmeyenler bulunmadığı takdirde ise, cereyanın önüne geçilemez. İngilizler bu kıtalarda temsil cereyanı açıyorlar; demek oluyor ki, yerlileri bu cereyandan kurtaracak bir ruhiyet bırakmıyorlar.

Bu mesele hülasaten[115] iki cümle ile ifade olunur:

109 bağlantılı olmak, alışmak.
110 ilkçağ.
111 ortaçağ.
112 etkisi altında.
113 itaatkâr.
114 yazar.
115 kısaca, özetle.

Kendi kendine tahsil eden halk, tefessüh ediyor. Efendilerinin tahsilini takip etmek isteyenler ise İngiliz mekteplerinde aynı tefessüh-i ruhiye mahkûm bulunuyorlar. Buna binaen halk kendi âleminden tecerrüt ettirilerek muvazenesini kaybediyor ve bu tecerrütten kurtulanlar da İngiliz mekteplerinde aynı iptidaiyete irca olunuyor[116].

Mahkûm milletleri ihya eyleyen diğer bir esas daha vardır: Ticaret! Ticaret, muamelat-ı vasiası[117] ve menfaatinin fazlalığı hasebiyle[118], hayat-ı hazıra[119] ile temas eder. Bir tüccar, bugünkü hayata göre hareket eyler. Bu neticede de asrın hayatını öğrenir. Bu meselenin tahakkuku için tahsile de ihtiyaç yoktur. Bu, doğrudan doğruya ameli bir meseledir, iş ve tecrübe kâfidir. Rusya'daki Tatarlar, bu suretle mevcudiyet-i milliyelerini hissedebildiler. Türkiye'nin eski müstemleke politikası da bu avâmil[120] taht-ı tesirinde olarak yıkıldı.

İngiltere bu meseleyi de sıkı bir çember altma almış ve hayat-ı ticariye seyir ve tekâmülünü de yerli ruhiyetten ayırmamıştır. Bu mesele, İngiliz mesail-i iktisadiyesinden addedildiği için pek serbest bir lisanla tahlil ve tetkik edilmiştir. *"Hindistan'ın İstiklali"* namındaki eser-i mühiminde Mak Sonley diyor ki:

"Hindistan, Asya'nın bir ticaret memleketi idi ve bu kıta büyük ticaretlerle iştigal ediyordu. Eski tarihler, Mısır, Çin, Anadolu, Fenike, Ceneviz, Venedik hükümetlerinin Hindistan ile yaptıkları büyük ticaretleri zikrederler ve bilhassa bu vüsat-i[121] ticarettir ki Hindistan'ın servetini bir darb-ı mesel hükmüne getirmiş ve sair birçok Avrupa memleketleri gibi İngilizleri müstemleke tarikine sülûk ettirmiştir. Bu memleket ahalisi, ticarete bîgâne[122] değildir, bu ruha maliktir, Hindistan'ı bu esas üzerine idare edebilmelidir".

116 ilkelliğe geri döndürülüyor.
117 geniş muameleler.
118 sebebiyle.
119 güncel hayat.
120 amiller, etkenler.
121 genişlik.
122 kayıtsız, yabancı.

Bu satırlar, meseleyi tenvir[123] edebilir. Şüphesiz İngilizler, pek güzel anladıkları bu "tüccar ruhiyetini" iflas ettirmek usullerini takip edeceklerdir. Gerek Hindistan'da ve gerek Hindistan'a müşabih olan Mısır'da aynı usul takip edilmiş ve hakikaten de yerli ahali, yeni ticarete bîgâne kalmıştır. Bu usul, İngiliz müstemleke idaresinin en muazzam bir faslıdır. Eski İngiliz enerjisi de bundan ibarettir.

Meselenin cereyanı şöyledir:

İngiliz idaresi, Hindistan'ın münakalat yollarını tebdil etmiş ve münakalatı kendi idaresine almıştır. İngiliz muhacirleri dâhilin ticaret piyasalarını tebdil ettirmişler ve kendilerinin hâkimiyeti altında da yeni piyasalar ve piyasa mahalleri ihdas eylemişlerdir. Sonra İngiliz işgali de memleketin münasebat-ı ticariye vaziyetini tebdil etmiştir.

Bu mütalaa, nazarî değildir. İngiliz vapurları, Hintlilerin garp, şark karayollarını kapattı. İngiliz muhacirleri, kıtanın mahsulâtı için deniz müşterileri buldular. Bu suretle yerlilerin garp ve şark müşterileri de elden kaçırıldı ve bu yeni tüccarlar yeni yollara, yeni müşterilere malik idiler. Yerli eski tüccarlar için tebdil-i ticaret etmek imkânı da kalmıyordu[124]. Yerli ile haricin münasebatı kesildi.

Fakat dâhilde bir takım emlak-ı şahsiye vardı ve Hindistan'da yeni İngilizler ise yalnız münferit bir müstemleke tesis etmek ve memleketin ruhiyetine, dinî hislerine temas etmemek cihetini takip ediyordu. Bu sebebe binaen Hint racalarının elinde vasi arazi kalıyordu. Halk muamelatı yerlilerin elinde idi. Halbuki üçyüz milyonluk bir halkın gıdası bile büyük bir muamele-i ticariyedir. Bu muameleyi yapan insanlar, bütün ihracata hâkim olabilirlerdi. Bu ise askeri veya ırki bir kuvvetle zapt edilemez idi. Fakat lüzumlu idi.

Mücevherat tüccarlarından Sör Eklens bu bapta mülahazatı[125] havi olarak verdiği bir raporda:

123 aydınlatmak.

124 zira tebdil-i ticaret edebilmek için sahanın serbest olması icap eder. tüccar kendi istiklali dâhilinde iş yapamayacağı zaman işte devam etmez, bir şüphe içinde kalır, cüretsiz olur. halbuki büyük muamelat-ı ticariye ani kararlar verebilen insanların işidir.

125 düşünceler.

"Hindistan dâhilinde servetine vaz-ı yed[126] edebilmek ve umum muamelat-ı ticariyenin İngilizler eline geçebilmesini temin eylemek için piyasa merkezini elde etmek lazımdır. Buna muvaffak olmak için de İngiliz muhacirlerinin ikamet ettiği mahallerde bu gibi piyasalar tertip edilmelidir" nokta-i nazarını serd ediyor. Bu plan tecrübe edilmişti. Fakat bir tesir yapamadı. Zira memlekette yol ve vesait-i nakliye yok idi. Halk, kim bilir kaç asırdan beri teessüs etmiş ve haliyle kalmış olan piyasa ve pazar mahallerine göre vesait-i nakliye hazırlamış idi. Bu, bir anane hükmüne girmişti ve ilk sayfalarda söylediğimiz gibi her kıtanın bir teşekkülat-ı tabiiyesi ile iktisadi yolları tayin edilir. Bunu ihtiyaç yapar. Buna binaen Hindistan'daki piyasa mahalleri de ancak piyasa olmaya layık mahaller idi. Binaenaleyh yeni ve ayrı piyasa mahalleri tesis etmek havalinin tabiat-ı arziyesine nazaran mümkün değildi.

İngiliz idaresi, hatasını anladı ve derhal Hindistan dâhilinin piyasa merkezlerinde İngiliz muhacirleri iskân etmeye başladı. Yalnız her belde de ayrı bir İngiliz mahallesi yapılıyor ve bu mahalle derhal bir şehir haline giriyordu.

Bu İngilizler, memleketin ithalat ve ihracatı ile alakadar idiler. Sonra dâhili piyasa mahallerinde de bulunuyorlardı. Şüphesiz piyasaya vaz-ı yed ediyorlar idi. Piyasayı yükseltmek, indirmek, idare etmek, rakipleri iflas ettirmek ellerinde idi. Yerli tüccarlar, bu gibi hâkimâne muameleler önünde iflasa başladılar ve bugün hiçbir büyük Hintli tüccar yoktur ki, tek başına müstakil muamele yaşasın. Müstesnasında bile behemehal İngiliz parmağı vardır! Bilhassa dâhili şimendiferlerden sonra iskelelerde olduğu gibi, şehirlerde de İngilizlerin hâkimiyet-i ticariyesi hükümran idi.

Yerli tüccar, yavaş yavaş geriliyor ve kendilerinin batî[127] ve hiç şüphesiz yeknesak usulleri İngilizlerin usulleri önünde atıl kalıyordu. Bittabi bu hal beceriksizlik şekline giriyor ve yerlinin ticaret ruhiyetini tefessüh ettiriyordu. Bu suretle büyük ticaret İngilizlere intikal etti.

126 el koymak.

127 ağır hareketli, yavaş.

Muamelat-ı ticariye, tevessü[128] ettikçe, yerlilerin ticaret fikirleriyle ayrılıyordu. İngilizler ise, mevkiye daha hâkim oluyorlardı. Nihayet Hindistan da Avrupa piyasasına ithal edildi ve Kalküta, Bombay gibi limanlar teessüs etti. İngilizler, bütün Hindistan'ı bu iki limana tevcih ettiler. Bu suretle Hindistan'ın dâhilî piyasa merkezi ifna edildi ve binnetice Hindistan, İngiliz istilasının tesis ettiği bir deniz piyasasının hâkimiyeti altında kaldı.

Mısır'da aynı usulün bütün dereceleri tatbik edilmemiştir. Filhakika burada da piyasalar ticaret yolları ve münasebat-ı ticariye merkezleri tebdil[129] edildi. Lakin dâhilî ticaret meselesinde İngilizler yalnız değillerdi. Bu kıta, Avrupa'ya daha yakın olduğu için İtalyan, Rum, Fransız gibi bir takım Avrupalı milletlerin cevelângâhı[130] oluyordu. Aynı zamanda Mısır'ın istilası da yeni idi ve burada İtalyan, Rum, Fransız gibi Avrupalı bazı milletlerin müesseseleri teşekkül ettikten sonra İngilizler gelmişlerdi. Buna binaen İngiliz işgal ordusu karşısında kuvvetli bir tüccar müstemlekesi vardı. Kıtanın İngiliz idaresine intikali, bu vaziyet-i ticariyeyi tebdil etmedi ve İngiliz işgali altında daha geniş bir saha-i ticaret açılır açılmaz bu ecnebilerin muamelatı da inkişaf buluyordu. İngiltere bunların vazifelerini fena addetmiyordu. Zira işgal altındaki günlerde husule gelen tahavvülâta[131] bunlar da iştirak ediyorlar, vaziyeti boş bırakmıyorlardı. Sonra muntazam olan İngiliz işgali, toplu bir muhacir ordusu getirmemişti. Bu, uzun bir iş idi. Halbuki dâhilde böyle muhacirleri bulunca, bunlardan istifade yolunu tercih etti. Hakikatte ise, bu iş kendi kendine oluyordu ve bu ecnebi tüccarlar, Mısır'ın bütün hayat-ı ticariyesini istila ediyorlardı. Yerliler ise, işgalin tevlit ettiği havfdan[132] ve eski Mısır hükümeti zamanındaki mevkilerinin tezelzülünden[133] müteessir olmuşlardı. Ani olan yeni hayata girebilmeleri pek güç oluyordu. Yarım asıra yakın bir zaman geçtiği halde bile, bu kabiliyeti gösteremediler. Yalnız ellerinde mühim

128 genişlemek.
129 değiştirmek.
130 gezip dolaşılan yer, talim meydanı.
131 meydana gelen değişiklikler.
132 korkudan.
133 sarsılmasından.

bir servet kalan kısım, Hıdiv[134] ailesi ve Türkler'den kalma aristokrasi sınıfı idi. Bunlar, tüccar olamazlardı.

Bir tesadüf, Mısır ticaretini yerlilerin elinden aldı. Badehu İngilizler lâkayt kalmadılar. Memleket imar politikasına başladılar. Bu suretle bütün Mısır varidatı[135] ile alakadar oldular. İmar siyasetini idare eden İngiliz sermayedarları, memleketin ihracat ve ithalat muvazenesini de idare ettiler. Memleketin büyük muamelat-ı ticariyesi İngilizlerin elinde idi. Lakin İngiliz muhacirlerinin değil bankaların elinde idi. Zira İngiliz muhacirleri için boş bir yer kalmamıştı. Bu mahalleri ecnebiler elde etmişlerdi. Hatta o kadar ki, İngiliz lisanı yerine Fransız lisanı taammüm[136] etti.

Meselenin seyir ve tekâmülünü kuşbakışı bir nazarla tetkik eden bir şahıs diyebilir ki yerliler arasında yeni bir Mısır milleti teessüs ediyor. Araplık kendi içinde çıkan ve mukaddema kendisiyle beraber yaşayan bu kozmopolit cemaatin önünden kaçıyor. Fakat İngiltere de bu yeni cemaatin önünde mağlup olmaya başlıyor. Zira bunları temsil edemiyor. Filhakika Lord Kromer'in eski projesinde tadat edilen[137] maddelerden:

"Mısır'daki Avrupalı ecnebilerin istikbali de şayan-ı ehemmiyet mesail-i ticariyeden[138] maduddur[139]. Bunlar, dağınık bir halde yaşıyorlar. Fakat Latin, Cermen, Yahudi, Rum unsurları arasında müşterek bir hayat başlıyor. İhtimal Katolik ve Protestan gibi dinî bir iştirak-ı hayat da başlayacaktır. Herhalde her şey bir proje halindedir. Fakat bunların gittikçe tezayütleri[140] ve memleketleri ile kat-ı rabıta eylemeleri[141] sayesinde asabiyet-i milliyeleri gevşeyecektir. Sonra yalnız ticaret muhiti dâhilinde bulundukları için yalnız ticarete ait mesail ile uğraşıyorlar. Kendi ırklarının hususiyetlerini izhar etmemeye başlıyorlar. Bilahare

134 mısır genel valisi, idarecisi.
135 gelirler.
136 umumileşmek, yaygınlaşmak.
137 sayılan.
138 önem verilen ticari meselerden.
139 sayılır.
140 artış.
141 bağlantılarını kesmeleri.

de bu memleketin hayatından ilham olunmuş hissiyata, adeta[142] malik olacaklardır. İşte İngilizler, bu istikbal fırsatını kaçırmamalıdır. Bu ecnebi muhacirleri Mısırlı ruhiyetini[143] iktisap[144] edecekleri zaman, kendilerinin istinatgâhını teşkil edebilmelidir. Buna muvaffak olmak için iki tarik vardır:

1) Mısır'a İngiliz muhacirleri göndermek

2) İngiliz ticaretini bütün ticaretlerin hâkimi yapabilmek

A) Deniz yollarına hâkim olmak

B) Dünyada keyfî yeni piyasa merkezleri tesis ederek ticareti tebdil etmek.

İlk madde mümkünü'l-icra[145] değildir. Şimdilik fazla İngiliz muhacirine malik değiliz. Fakat ikinci maddeyi yapabiliriz.

İngiliz idaresi, Mısır'ın bugünkü vaziyetinden memnun değildir. Bugünü, bir idare-i maslahat addeyliyor ve ancak istikbalde büyük bir tebdil-i münakalat bir yeni piyasa ve yalnız İngilizlere münhasır bir ticaret planı takip etmek istiyor. Zira Mısır'daki tüccar ecnebilerin bir müddet sonra Mısırlı olmalarından korkuyor.

Görülüyor ki İngiltere'nin Hindistan ve Mısır'daki ticaret siyaseti aynı esasa istinat ediyor. Bunlara istinaden İngiliz müstemleke ticareti hakkında da atideki[146] kroki tertip edilebilir:

1) Yerlileri saha-i ticaretten uzaklaştırmak

2) İthalat ve ihracat muvazenesini İngiliz sermayedarlarının idaresine sokmak

3) Daima ticaret yollarının ve piyasa merkezlerinin tebdiline muktedir bir vaziyet-i siyasiyeye malik bulunmak

Bu mevzu, İngiliz müstemleke siyasetinin "A" kısmına aittir. "C" kısmına ait siyaset-i iktisadiye için böyle girizgâhlı bir usul lazım değildir. Yalnız "A" kısmı için "demir al (fire up = ateş üzerinde manasını verir. Geminin hareketi zamanı, hazırlığını işaret eyler) (fayrap)

142 adetler.
143 psikolojisi.
144 kazanmak.
145 yapılması mümkün.
146 aşağıdaki.

İngiltere'nin "C" siyaseti, sade bir tenkil[147] idi. "A" ise, aksinedir. Burada, insanlar yaşatılıyorlar. Yalnız, bunların hisleri ifna edilmek, asr-ı hazır hayatına iştirakleri men olunmak, maziye ait her nevi hatıraları dimağlarından silinmek ve nihayet atıl, beceriksiz bir insan kitlesi haline kalp olunmak[148] isteniyor:

Böyle bir usulün neticesi ne olabilir?

Milleti, usûlen mahvetmek mi? Hayır. Bunu düşünmüyor. Zira milletin kabiliyetli olduğunu biliyor. Belki uzun bir istikbalde bir temsil gayesi takip ediyor. Fakat bu gaye uzun bir müddete talik edildiği için bugün bu suretle zikredilmiyor ve buna istinat edilmiyor. Zannediliyor ki, asır hayatına göre yetişmemekle bu milletlerde hissî bir tefessüh başlayacaktır. Halk, yeni bir takım kıymetlerin taht-ı tazyikinden kalacaktır. İşte bu zaman İngiltere'de İngilizliği aşılayacaktır. Bir iki asır sonra tahakkuku kabil olan bu tebeddülat için ne gibi bir İngiliz aşısı kullanılacağı malum değildir. Faraza bu asırda olsa idi, Protestanlık aşılanırdı. Müstakbel asrın ise, hangi esasa istinat edebileceğini bilmediğimiz için bir şey söyleyemeyiz. Bu meçhuliyettir ki, İngilizlere de muayyen bir aşı planı takip ettirmiyor.

İngilizlerin bu meseleye ait daha bir fasılları vardır: Avrupaî olmayan büyük milletleri aynı müstemleke hayatı altında toplamak. Zira müteferrik bir halde ve ayrı hükümetlerin idarelerinde yaşadıkları halde tehlikeli olurlar. Bu takdirde yekdiğerini tahrik edebilecek şahıslar türeyebilirler. Bu usul, Mısır müstemleke politikasından neşet ediyor. Burada bütün Arapların aynı müstemleke siyaseti altında toplanmaları ve bütün Arap âleminin aynı hayatı yaşamaları matluptur.

Görülüyor ki, İngiliz "A" müstemleke siyaseti daimi bir istila politikasıdır. Hiç itiraz kabul etmeyen bir kelime ile hülasa olunur: İngiltere'nin "A" müstemleke siyaseti bir cihangirlik vasıtasıdır!

İngiliz müstemleke siyasetinin kemale erişmiş usulü ise, "C" kısmıdır. İngiltere, bu politika ile Cemâhîr-i Müttehide-i Amerika'yı kaybetti. Şimdi bu siyaseti Kanada'da ve kısmen de Kap – Transval'de tatbik ediyor. Kap usulü, o kadar sarih değildir ve bir takım askeri ku-

147 cezalandırıp sindirmek.

148 dönüştürülmek.

mandanlarına ait gizli emirlerden ibarettir. Kanada'da ise, pek muayyen bir usul takip ediliyor: Temsil politikası!

Kanada'da Fransız, İngiliz, Hollandalı, İsveçli muhacirler vardır. Bunlardan maada az ve müteferrik olmak üzere de İsveç, Alman, İtalyan muhacirleri bulunur. İngiltere, bu memleketi işgal ettiği zaman, burada Avrupalı muhacirler vardı. Bu muhacirler, İspanyol müstemleke usulü mucibince, yerlileri imha ederek yerleşiyorlardı. Buna binaen memlekette yalmz Avrupalılar toplanıyordu ve o zamanlar müstemlekede Fransızların elinde olduğu ve oldukça Fransız muhaciri bulunduğu için, Fransız lisanı taammüm etmişti. İngiltere, bu suretle ihzar olunmuş bir müstemleke buldu ve bittabi burada müteferrik bir halde toplanan halkı temsil etmek politikasını takip başladı. Fakat vaziyet pek ciddi idi. Zira Fransızlar pek ziyade mutaassıp olduklarından müstakil müesseseler teşkil ediyorlardı. İngiltere, evvela nüfusu arasında bir nispet tesisini düşündü ve İngiltere'den, İrlanda'dan, İskoçya'dan birçok muhacirler getirtti. Sonra Fransız hükümeti hazinesine ait olan veyahut henüz eski muhacirler tarafından istimlâk edilmemiş bulunan havaliyi, madenleri İngiliz şirketlerine devretti. Bu suretle Kanada'dan bütün servet-i tabiiyesi İngilizlere intikal ediyordu. İngiliz sermayedarları, teşkilatlarını yaparlarken lisan meselesine büyük bir ehemmiyet veriyorlardı. Bütün muamelat İngilizce cereyan edecekti. Bu mahallerde çalışacak olan eski ve yeni muhacirler, İngiliz lisanıyla maruzatta da bulunacaklar, İngilizce kendilerine tembihat icra edilecekti. Sermayedar ve mühendislerle olan münasebet İngilizce olacak idi.

Bu kayıt, müessesede İngilizce öğrenmek ihtiyacını hissettirdi. İngiliz hükümeti, bu bapta vasi bir teşkilat yapmıştı: Meccanî[149] gece lisan dersleri açmış idi. Sonra her mahalde lisan tedrisatına mahsus bir polis karakolu vardı. İşçi çocukları için ise, müteaddit meccanî mektepler açılmış idi. En mühimi şu ki, her müessese kontratında, amelenin çocuklarını okutmak kaydı vardı. Bilahare umum muhacirler için bu kayıt mecburi oldu.

İngiliz lisanının taammümü için her şey yapılıyordu. On sene sonra bütün aileler İngiliz lisanı öğrenmişti. Fakat bu kıtadaki muhte-

149 ücretsiz.

lif Avrupa milletlerinin temsili kolay değildi. Bunların bir kısmı sade dini bir teşkilat yapmışlardı ve diğer bir kısmı da daha ziyade milliyet taht-ı tesirinde bulunan dinî bir hayat tanzim eylemişlerdi. Buna binaen İngiliz lisanının taammümü millî lisanı mahvedemiyordu. Katolik Fransızlar, Protestan İsveçliler, Felemenkliler de ayrı birer mahalle içinde yaşıyorlardı. İngiliz lisanı yalnız resmî bir lisan mahiyetinde kalmıştı. Halbuki bu milletlerden her birinin hususi birer heyeti vardı. Bunlar gerek bir takım gayri resmî mektepler ve gerek aile, cemaat ve kiliselerde vaki olan telkinler sayesinde anavatanlarını, milliyetlerini unutmuyorlar ve kendi milliyetleri için yetişiyorlardı. Çünkü bu yeni ikametgâhlarında henüz yeni bir vatanperverlik hissî, yeni bir milliyet-i vicdanî uyanmamıştı.

İngiltere hükümeti bu bapta da vâsi bir tetkikat yaptırdı ve Kanada'ya gönderilen oniki komisyon, Kanada'da sakin olan milletlerin millî hasâisi[150] ile hal-i hazırdaki hayatları ve seciyelerinin yeni teşkilatı hakkında tetkikatta bulundu. Bu tetkikat hakkında neşredilen vesaik-i resmiye pek muteber değildir. Fakat muhtelif İngiliz müstemleke parlamentolarında münakaşa edilen meselelerden ve bilhassa İngiliz kabinesi erkânının resmî nutuklarından bazı keşfiyatta bulunabiliriz.

Bu komisyonun en mühim kararı şudur: Lalettayin bir devlet idaresinde yaşayan muhtelif kolonilerde kuvvetli bir asabiyet-i milliye bulunmaz. Muhtelif milletlerin müşterek hayatı, bu milletlerin fertlerini inkişaf ettirmez. Yani her millet müstakil bir saha dâhilinde zekâsını, şahsiyetini yükseltemez. Behemehal birçok cihetlerde müşterek bir hayat idame ettirmek mecburiyetindedirler. Bu bilhassa memleketin şekline ait olan pazar mahallerinde, çarşılarda, sokaklarda, lokantalarda, büyük müesseselerde derecede görünür. Çünkü eğlence yerleri ile tiyatrolarda, büyük kahvelerde, lokantalarda müşterek bir hayat vardır. Ahali bu mahallerde müşterek bir zevk içinde yaşarlar. Bunlara İngilizliği aşılamak için daha müsait bir hal ve vaziyet bulunamaz.

Halbuki İngiltere hükümeti, bu mahallere bir türlü nüfuz edemiyor idi. Zira tamamıyla hususi birer hayat idi. Halbuki hiçbir hükümet hususi mesaile müdahale edemez. Kanada hükümeti, otelleri, seyrangâhları,

150 ayrıcalıklı özellikleri.

eğlence mahallerini himayesi altına almak istedi. Fakat ilk tecrübe devirlerinde aksi bir cereyan başladı. Ahali, hükümetin ne yapmak istediğini anladı ve tenkide başladı. Aynı zamanda Fransızlar vesair küçük milletler tarafından hususi müesseseler vücuda getirilmeye, her unsur milliyetini ihsas eylemeye başlıyordu. Bu büyük bir tehlike idi. Zira hal-i tabiisinde müşterek bir zevk hayatı teşkil etmeye başlamış olan muhacirler arasında bir ayrılık, bir teferrüt[151] hâsıl oluyordu. Hükümet, derhal ricat eyledi ve bu gibi müşterek içtima mahallerini de bir takım mütefessih[152] şahsiyetlere devrettirdi[153]. Bu tahavvülat muhacirler arasındaki tenkidatı izale eyledi. Fakat kısmen şahsiyet-i milliyelerini kaybetmiş olan ve bilhassa memleketin en yüksek sınıfı şahsiyetini göstermek isteyen bu mütefessih şahsiyetler, müesseselerinde İngilizliği yani memleketin siyasi kuvvetini ve en yüksek sınıfını teşkil eden İngiliz sermayedarlarının zevklerini, arzularını, hayatlarını gaye addeylediler ve müesseselerini de bu esaslara istinat ettirdiler. İngilizler, en zengin adamlar oldukları için, bu gibi müesseselerde en yüksek bir zevk bulunuyordu. Hülasa bu bir kibar hayatı muhiti idi. Halbuki insanların gaye-i hayatları da başka bir cihete müteveccih[154] değildir. Bilhassa böyle bir müstemleke hayatında başka bir düşünce olamaz.

Bu kibar mahallerinde bir yeknesaklık vardır; her şey muntazamdır ve her şey bir usul tahtında hareket eder. Mükâleme[155], oyun, telezzüz[156], mübahese[157], her şey bir usuldedir. Halbuki bu mahallerde İngiliz zevki hâkim idi. Buraya devam eden diğer muhacirler de bu zevki model ittihaz ediyorlardı. Evvela İngiliz lisanının telaffuzu moda oldu. Sonra İngilizliğe ait olan her nevi tavırlara, hislere, vazifelere,

151 ayrılma.

152 bozulmuş.

153 mütefessih insanlardan maksat, küçük ve dünyada müstakil bir gayesi olmayan milletlere mensup eski muhacirlerdir. bilhassa yahudiler, danimarkalılar, bu yekûnun mühim bir miktarını teşkil ederler. aynı zamanda bazı buhran-ı maliler dolayısıyla şahsiyetini kaybetmiş adamlar da bu zümreye dâhildir.

154 yönelen.

155 karşılıklı konuşma,

156 tat ve zevk alma.

157 sohbet etmek.

fikirlere inhimak[158] başladı. Bunların taklidine hasr-ı mesai edildi. Zaten bu gibi mahallere devam eden kadınlarla münasebatta bulunmak için başka bir usul takip edilemez idi.

Bu münasebat, ilk zamanlarda bir eğlence idi. Bilahare mesele değişti. Zira bu kibar âlemine devam edenlerin bir kısmı, memleketi idare eden veya idare mesaili ile alakadar olan İngilizler idi. Diğer bir kısmı da bu havalide zenginleşmiş başka milletlerden muhacirler idi. Her iki taraf da memleketin mesail-i iktisadiyesiyle[159] alakadar idi. Bunlar arasındaki müşterek hayatın tesiriyle bu mesail-i iktisadiyede de bir iştirak fikri hâsıl oldu ve bittabi bu hususi cemiyetlerde memleketin mesail-i siyasiyesi, askeriyesi, maliyesi de mevzu bahis oluyordu. Bir İngiliz muharriri, bu planın heyet-i umumiyesini hülasa ederken diyor ki:

"Bu kibar cemiyetleri her iki tarafın (İngilizlerle yeni muhacirlerin) de en salahiyettar insanlarının iştirak ettiği bir hayat idi. Bu yeknesak hayatta neşv ü nema[160] bulan iştirak his ve fikir, en nihayet, memleketin mukadderatı bahsine kadar taammüm etti ve bu vazifede bir Kanadalılık ruhiyeti teşekkül etmeye başladı. Sonra muhtelif Avrupa milletlerine mensup olan bu muhacirlerin İngiliz zevki etrafında toplandıkları görüldü".

Filhakika bu İngiliz usulü muvaffak oluyordu. Zira bu insanlar, yeni bir hayat ibda etmiyorlardı. Belki İngiliz yaşayışını taklit ediyorlardı. Sonra zenginler arasında diğer mühim bir temsil esası da var idi. Büyük kâr temini! Bu menfaatçilik ruhiyeti, kendilerinin de hâkim İngilizler gibi bir mevki sahibi olmalarını ve memleketin mukadderatıyla alakadar bulunmalarını intaç ediyordu. Yalnız şuna dikkat edilsin ki, bu temsil politikasında zengin sınıf görünüyor. Diğer sınıf muhacirler, hiç nazar-ı dikkate alınmıyor. Bunun sebebi sarih, fakat derin bir tefekkür mahsulüdür. Evvela avam ile avam içinden yetişerek zekâsıyla teferrüt eden ve binnetice bir mevki sahibi olan şahısların münasebetleri kesr[161] edilmek ciheti düşünülmelidir ve bu suretle bu kıtaya gelen muhacirlerin

158 bir şeye fazla düşkün olmak.

159 iktisadi konular.

160 büyüyüp gelişmek.

161 kesmek.

mümtaz[162] ve zeki unsurları cezbedilip temsil olunuyor ve bu muhacirlerden de henüz inkişaf edemeyen sınıf terk ediliyor. Saniyen[163], bu kıtada yalnız servet ile iştigal eden muhacirlerin önünde bir gaye-i hayat olmak üzere bu kibar cemaatleri bulunuyor. Her insanın ruhu yüksek bir hayat arzu eder ve bilhassa kendisiyle alakadar olan bazı insanların böyle bir hayata mazhar olduklarını bilirse, bu arzu daha şedit olur. Buna binaen muhacirlerin vusullerinden[164] sonra başlayacak olan nokta-i intihaları[165] tasrih edilmiş bulunuyor ve her zeki muhacir de bu intihaya vasıl olacaktır. Nasıl ki oldu ve oluyor!

Bu usul, Kanada'daki İngiliz olmayan bütün Protestan muhacirlerini İngilizleştirdi. Filvaki buna Kanadalılık deniyor! Ve bu muhacirler içinde İsveçli, Norveçli, Felemenkli, Danimarkalı, Almanyalı, Avusturyalı muhacirler de vardır. Bugün bunların aile isimlerinde bile büyük tebeddülat meşhuttur[166]. Yalnız Katolik muhacirler, tamamıyla temsil edilemedi. Zira bunlar arasında izdivaç zıddiyeti var idi. Halbuki temsilin en esaslı bir unsuru da ihtilat ve izdivaçtır. Bu asırda ise, tebdil-i din imkân haricinde bir meseledir. Buna binaen kibar cemiyetlerine devam eden birçok aileler Katolik olarak kaldılar. Fakat diğer taraftan da İngilizlik partisi ziyadeleşti ve eski Fransız ekseriyeti dinin kuvve-i iftirakiyyesi[167] altında yaşayan ehemmiyetsiz bir ekalliyet[168] dâhilinde kaldı. Bu ekalliyet kibar kısmı da İngiliz tesirat-ı medeniyesi altındadır ve Kanada'yı bir vatan addetmektedir. Bazı Fransız muharrirleri, bu Fransız veya Latin Kanadalıların Fransız hususiyet-i milliyesi dâhilinde bir şahsiyete malik olduklarını iddia ediyorlar. Halbuki bu iddia gülünçtür. Zira Katolik Kanadalılar hakkında yapılan müteaddit tetebbulardan anlaşılmıştır ki, bunlarda Kanadalıların hiçbir müessese-i içtimaiyeleri yoktur. Bunlar İngilizleşmiş sermayedarların idarelerinde bulunan müesseseler içinde yaşarlar. Bu netice, kısmen

162 seçkin.
163 ikinci olarak.
164 ulaşmak.
165 son nokta.
166 değişiklikler görülmektedir.
167 ayırıcı gücü.
168 azınlık.

kibar cemiyetlerinin ve kısmen de Katoliklerin ekalliyette kalmalarının neticesidir. Halbuki inhimak dolayısıyla tesalüb edebilmek için lazım olan ayniyet-i diniyenin olmaması bu insanları bir mücadele-i ruhiye içinde bırakıyor. Bunlar, kibar hayatlarının debdebesi karşısında kendi şahsiyetlerini kaybediyorlar. Cismen, ruhen bu hayata iştirak etmeyi, onlarla aralarında hiçbir fark bulunmamasını istiyorlar. Fakat dinleri bu arzularına mani oluyor. Mamafih bu mümanaat, onların temessül arzularını söndürmüyor. Belki bu arzunun tahakkukuna bir mani teşkil ediyor ve bu suretle arzu ve ihtiyaçlarını temin etmeyen bir ruhiyet dâhilinde kalıyorlar; fikir ile fiil tevafuk etmiyor, muvazene kayboluyor. İşte Kanada katolileri bu haldedir. Bunların bugünkü nesilleri, henüz muvazenesizlik içinde yaşıyorlar. Fakat daima muhitin nokta-i temerküzüne doğru müteveccih olduklarından, ahfatlarının[169] hayatı Kanada İngilizliğidir. Binaenaleyh bunların temsili için de çocukları hakkında bir usul takip etmek icap ediyor. Şüphesiz bu usul de mektepten başka bir şey değildir.

İngiliz temsil politikacıları, mektepler meselesinde pek çok ve pek ehemmiyetli suûbetlere[170] duçar olmuşlardır. İngilizler tarafından açılan mekteplerde fen ve tatbikat-ı fenniye tedrisatı kolay idi. Lakin tarih, edebiyat tedrisatı müşkül bir mesele idi. Zira gerek Protestan muhacirler, gerek Katolik muhacirler ve gerek Haylayf (kibar hayatı) cemiyetlerine mensup ailelerin evlatları, tarih ve edebiyat tedrisatında bir his-i millî izhar ediyorlardı. Çünkü Kanada'da tavattun eden İsveç, Norveç, Danimarka, Felemenk, Alman, Fransız, İspanyol ve sair milletlere mensup muhacirler, henüz kendi milliyetlerini unutmamışlardı. Bunların çocuklarına İngiliz tarihi tedris edilirken, bu tarihin kendi milletlerine ait bazı fasıllarıyla alakadar olacakları tabii idi. Zaten İngiliz tarihi, pek çok yerlerde bu milletleri bir düşman addetmiştir ve bunlara karşı kâh hunîn[171] muharebeler, kâh tehditler, kâh hakaretler ile doludur. Bu dersin tedrisi, tamamıyla muzur bir netice tevlit edecekti. Halbuki bu dersin programlardan tayyı[172] da mümkün değildi. Bu tay, hem

169 torunlar.
170 zorluk.
171 kanlı.
172 kaldırmak.

tedris nazariyatı itibarıyla ve hem de muhacir kitleleri tarafından tesis edilen mekteplerde tarih dersinin tedrisi dolayısıyla tasavvur edilemez idi. Fakat eski İngiliz ruhiyetini gösteren bu şayan-ı dikkat meselenin ne cihetine ehemmiyet verildiğini bilmek lazımdır. Bu bapta eski bir rapordan şu fıkrayı iktibas ediyoruz: "Mekteplerde halledilmesi icap eden meselemiz tarih dersidir. Tedrisi mecburi olan bu ders nasıl ve ne miktarda okutulmalıdır? Burada iki şık mutasavverdir:

1) Mekteplerde yalnız tarih-i umumi okutmalı, o kadar mufassal olmayan ve çocuklarda bir fikr-i tenkit tevlit edemeyecek bir halde bulunan vekayi-i tarihiyeyi izah etmeli ve müstakil fasıllarda her millet hayatı izah edilirken, hepsini bir nazardan göstermelidir. Bu usulün takibi için de tarih-i umumi mevzuunun mufassal fakat sathi mesaili münhasır[173] olması kâfidir!"

2) Tarih-i umumiyle beraber yeni bir Kanada tarihi, Kanada vatandaşlığı tarihi esasatına istinat eyleyen bir usul-i tedris takibidir.

Bu usullerin Bu usulde İngiliz tarihine büyük bir ehemmiyet verdirilebilir. Bu ehemmiyetin yanında Kanada'nın bir şahsiyetini kabul etmek icap eyler. Bu, bir gurur, bir millî hodbini tevlit eder ve hiç şüphesiz millî bir istiklale müteveccih[174] olur!"

Bu usuller, muvakkat bir zaman için nafi[175] olabilir. Fakat bir gaye olamaz. Bilhassa ikincisi, pek tehlikelidir ve Kanada'yı da bir Cemahîr-i Müttehide-i Amerika şekline koymaya yardım etmekten başka bir şey değildir. Binaenaleyh bunun münakaşası tamamıyla zait[176] addolunabilir. Birincisi ise, pek uzun ve pek dakik bir münakaşa kapısı açar. Filhakika[177] güzel vazedilmiştir. Çocuk, bütün tarihi aynı seviyede aynı renkte ve aynı tesirsizlikte görecek ve neticede bir fikr-i tarihiye malik olmayacaktır. Halbuki bir dersin müspet bir netice tevlit etmesi, dimağın muvazenesini bozar ve diğer derslere de icra-yı tesir eder; muhakemeyi sathileştirir ve nazariyatın tatbiki imkan haricinde

173 yüzeysel konularla sınırlanması.
174 yönelen.
175 faydalı.
176 fazlalık, gereksiz.
177 gerçekten, aslında.

kalır, işte tembel, düşüncesiz ve kabiliyetsiz bir takım adamlar yetişir. Kanada'daki ihtiyaç ise, kabiliyetli adamlar ister. Bu adamlar, nazariyattan ziyade ameliyatçı olsunlar, bildiklerini derhal yapsınlar. Zira Kanada'ya getirilecek İngiliz muhaciri olmadığı gibi, vatanlarından kat-ı rabıta etmiş kabiliyetli ve bir hukuk-ı siyasiye ve tarihiye iddiasında bulunmayan şahsiyetleri tefessüh ettirmek de doğru olamaz. Sonra bu mektepler İngilizlerin elindedir. Bu havalinin salahiyettar adamlarının ve bu havaliyi İngiltere'ye raptedecek insanların çocukları, İngiltere'nin yegâne ümitleri de bu mekteplerde tefessüh edeceklerdir. İşte mesele budur!

Görülüyor ki, bu meselede ilme büyük bir ehemmiyet verilmiştir. Bu mesele de şu tarz da halledilmiştir:

"Mektep, bir İngiliz mektebi mahiyetini muhafaza etmelidir. İngiliz tarihi, bütün teferruatıyla beraber tedris edilmeli ve tarih-i umumi de bir mütemmim[178] addolunmalıdır. Çocuklar İngiliz Tarihi'nin ağır bir tesiri altında kalmalıdır ki, tarih-i umumi fasıllarını ve İngiliz tarihinin kendi milliyetlerine ait noktalarını tenkit edebilsinler. Hatta bu mekteplerin kolej kısımlarında tarih dersi tezyit edilmelidir. Zira bu sınıflarda fikr-i tenkit neşv ü nema[179] bulur. Bu fikr-i tenkidi, İngiliz Tarihi'nin İngilizliğe ait mesailine hasredebildiğimiz takdirde, vazifemizi ikmal ederiz!"

Mesele bir ecnebi nazarıyla tetkik edilirken hayret etmemek mümkün değildir. Zira İngiliz Tarihi'nin bütün teferruatını bilmek, İngiliz adatının[180], tahassüsatının[181] ve faaliyatının tesiri altında bulunmak, bu tarihin bazı adetlerini taklit etmek demektir.

Muhacir çocukları, bu ruhiyeti iktisap[182] ettikten sonra, kendi milletlerini tamamıyla unutacaklardır. Çünkü çocuklara milliyetini hissettiren en büyük amil tarihtir. Çocuk tarihin birçok kahramanlarını zihninde yaşatır ve onlar gibi, onların sayları, onların hedefleri,

178 tamamlayan, bitiren.
179 gelişip büyümek.
180 adetler.
181 duygulanmalar.
182 kazanmak.

onların düşünceleri, onların tekemmülleri ve nihayet onların tabiatları gibi bir hayat geçirir. Eğer bu tesirat altında yaşamamış ve başka bir tarihin tedrisiyle bu ihtiyacı temin etmiş ise, bu gençlik kaybolmuştur ve binaenaleyh İngilizleşmiştir.

Temsilin esasları bu suretle ihzar olunduktan sonra buradaki ahalinin kendisine bir kıymet vermesi meselesi hâsıl oldu. Bu da ahalinin idare-i hükümet ile alakadar olmasıyla halledilebilirdi. Bilhassa kuvve-i zabıta İngilizlerin idaresinde olduğu ve memlekette askerlik cari olmadığı için bunlara bir hususiyet-i idare vermek, nim-müstakil bırakmak usulü makbul olabilirdi. İngiltere, bu usulü tatbik etti ve hükümet-i mahalliye usulüyle memleketi muhacirlere terk etti. Muhacirlerin memuriyet-i hayatına girmeleri de nafi[183] bir netice verdi. Zira İngiliz kaidesine istinat eden ve İngiliz amirlerin elinde bulunan, İngilizce lisanıyla tedvir[184] olunan bir memuriyetin neticesi ne olabilir? Bu en teşkilatsız memleketlerde bile en vasi bir temsil vasıtası teşkil etmektedir. Bittabi Kanada'da dahi bu neticeyi tevlit etti. Bu ciheti bugünkü şeklinden anlayabiliriz:

"Kanada, Avustralya'dan daha az bir hırs-ı istiklale maliktir. Yalnız İngilizlerden ibaret olan Avustralya'dan daha muti[185] bir Kanada'ya malikiz. İngiliz ruhiyeti, bütün Kanadalılar içinde zi-hayat[186] bir şekle maliktir. Herşey istediğimiz gibi!"[187]

Kanada için diğer mühim bir mesele daha vardı: Edebiyat ve mütalaa. Filhakika, mekteplerde İngiliz Edebiyatı okutuluyordu. Fakat ahalinin mütalaa ihtiyacını idare etmek de mühim bir mesele idi. Ahali istirahat vaktinde boş zamanlarında birşey okumak ve bu suretle muhitini, âlemi bilmek merakını teskin etmek ister. Zaten böyle roman okumak ihtiyacı halkın eski bir âdetidir. Her Avrupalı millet, hayatının bir kısmını bu suretle geçirir ve efkârın seyir ve tekâmülü hakkında malumat edinir. Şüphesiz Kanada muhacirlerinde de bu ihtiyaç veya bu âdet mevcut

183 faydalı.

184 idare etmek.

185 itaatkar.

186 canlı.

187 *ingiltere ve milletleri (england empire and his peoples),* 1900.

idi. İngiltere bu âdet sayesinde de İngiliz hayat-ı içtimaiyesiyle[188] muhacirleri alakadar edebilirdi. Fakat bu adamlara nasıl kitaplar lazım idi. Unların ilk eserlerini gazete tefrikalarında görüyoruz. İngilizler, bu muhacirlere yabancı kalacak bir hayat gösterilmesini muvafık[189] görmediler ve Amerika'nın Kanada muhacirlerine ait mevzuları tercih eylediler. Bu suretle muhtelif milletler mensup muhacirler arasında bir alaka-i hissiye temin eylediler. Bütün bu hikâyeler, muhtelif milletlere mensup muhacirlerin zengin olmak için geçirdikleri bir takım sergüzeştler idi. Fakat hepsi de Kanada için, Kanadalılık için çalışıyorlardı.

Gazeteler, bu usulü takip ediyordu ve bu takip de hükümetin teşvikiyle değildi. Belki o hayattan bahsetmek isteyen gazetecinin bir icadı idi. Fakat bu gibi hikayelerin yaptığı tesir büyük idi ve adeta bütün Kanada muhacirleri arasında yeni bir uzviyet-i içtimaiye[190], bir vicdan-ı içtimaî teşkil edecek derecede idi. Bu ciheti ilk defa olarak keşfeden bir İngiliz muharriri diyor ki:

"Bu tefrika romanlarının mevzuu, Amerika keşfinin ilk günlerine aittir. Fakat samimi bir kahramanlık ve şayan-ı taklit bir soğukkanlılık esası etrafında dolaşılıyor. Halbuki buradaki muhtelif milletlere mensup muhacirler arasında bir uzviyet vardı. Zira bunlar dağılmış bir kitle parçası gibidir. Henüz hepsi de kendi âleminde dolaşır, muallakta[191] bir cisim gibidir. Bu istinatsızlık, gayesizlik, bunları asabi bir halet-i ruhiye içinde çırpındıracaktı. Halbuki bu sergüzeşt[192] romanlarının bir terkip vazifesi ifa ettiği görülüyor. Herkes her okumak bilen kadın, erkek, çocuk bunları mütalaadan zevk alıyor. Bu hal, muhacirlerin eski millî zevklerinin tebeddülü demektir. Bu, İngiltere için en faydalı bir neticedir. Fakat bu cereyana muntazam, devamlı ve tam tesirli bir şekil vermek icap eder. Bunun için de bu usul-i tahriri[193] tezyit[194] ve idare etmek lazımdır. Evvela bu sergüzeştleri kitap şeklinde tamim

188 sosyal hayat.
189 uygun.
190 sosyal canlanma, canlılık.
191 boşluk
192 macera.
193 yazmak.
194 arttırmak.

etmelidir. Saniyen mevzularda muhacir milliyetinden bahsedilmemeli ve Kanada şahsiyeti gösterilmelidir. Salisen kitabın esası da millî temevvücat-ı fikriyyeye[195] istinat etmemeli, medeniyet esaslarından alınmış beynelmilel düsturlarla muhakeme olunmalıdır. Yani bir sergüzeşt sahibinin milliyetini değil, onun bir insan olduğunu ve ancak insaniyete hâdim[196] olabileceğini, hülasa insaniyet gayesini kendisine tefhim[197] etmelidir ki, milliyetinin içtimai müesseselerinden ayrılsın ve bütün bu muhacirler, bu yeni gayenin etrafında toplanabilsinler! Nihayet bu sergüzeşt romanlarını da İngiliz romancıları yazmalıdır ki, onların yeni içtimai vicdanları İngiliz ruhiyetinin tesirinde bulunsun!"

Bu rapor, bila-ifâte-i zaman[198] tatbik ve üç dört sene içinde binlerce roman yazıldı. Londra hükümeti, pek büyük mükafatlarla muharrirleri teşvik ediyordu. Fakat mazi pek az, adeta yeknesak idi. Buna binaen sergüzeşt mevzuları da derhal tükeniyordu. Halbuki ahalinin okumak ihtiyacı artmış idi. Bunun üzerine hali hazırdaki hayata ait bazı romanlar yazılmaya başlandı. Bunu Kanadalı bazı muharrirler yapıyorlardı. Bu yol tehlikeli idi. Zira hal-i hazır hayatı tahlil edilirken her muhacirin milliyeti, İngiliz'in mevkiini ve taksim-i sayın neticesi zikredilecekti. Bu hal, bir iftiraka[199], bir teferrüde[200] ve hiç olmazsa İngilizlikten uzaklaşmaya sebep olurdu. İngiltere buna lâkayt kalamazdı[201] ve derhal pek ciddi bir tedbir ittihaz[202] etti: Ahalinin maddi zevkini tatmin edecek kitaplar neşri. Bu kitaplar yine sergüzeşte ait idi. Fakat maziden ziyade hal-i hazırda cereyan eden bir takım sergüzeştlerdi. Polis hafiyesi, hırsız, yankesici, kumarcı vesaire gibi bunların hayatında, ani bir surette öldürmek, kırmak, yapmak, tutmak, ibdâ, imha vardı ve bunlar daima

195 milliyetçi fikir dalgalanmaları.

196 hizmet eden.

197 anlatmak.

198 zaman kaybetmeden.

199 ayrılmak, dağılmak.

200 herkesten ayrılma, tek başına kalma.

201 ingiltere hükümetinin hikmet-i idaresinde bir usul vardır: her müessesenin serbest bir takım memurları bulunur ki, bunlar muharrirlerden, âlimlerden mürekkeptir. bunlar mensup oldukları şubeler hakkında tetkikatta bulunurlar. bu rapor da bunların tetkiki neticesinden müstahrectir (çıkarılmıştır).

202 edinmek, kabul etmek.

maddi bir zevk veriyordu. Zira halk böyle düşüncesiz, muhakemesiz bir takım işleri sever. Yalnız bu işlerde halkın kıymet verdiği usuller mevcut bulunmalıdır.

Bu kitaplar, bu romanlar o derece mebzulen yazıldı ki Kanada'dan sonra bütün dünyayı istila etti. İngiliz muharrirleri bu vadide de büyük bir muvaffakiyet gösterdiler. Bunlar, pek az zamanda Kanada muharrirlerinin tahlilî romanlarına tefevvuk[203] ettiler. Bu suretle tekrar Kanada muhacirleri, İngiliz dimağının taht-ı tesirinde[204] olarak fikirlerini tenvir[205] ediyorlar ve İngiliz gözüyle âlemi görüyorlardı. Filhakika bu romanlar millî değildi ve her memlekette mevcut olan, kanunu dinlemek istemeyen bir şahısla kanunu müdafaa eden bir şahıs arasında cereyan ediyordu. Buna binaen beynelmilel bir mevzu idi. Yalnız teferruat İngilizliğe aitti, maksat İngilizliğe alıştırmak ve yavaş yavaş İngiliz âdetlerini ilham eylemekti.

İngiliz muharrirleri, buna da muvaffak oldular ve Kanada'da bu romanlardan başka bir kitap okunmaya başladı. Fakat bu kitaplar ilk sergüzeşt romanları gibi değildi. İlk romanlar, Kanadalılık hissini veriyor ve bütün muhacirler arasında yeni bir benlik, bir vahdet hissî tevlit ediyordu. Zira Kanada'dan mevzu almıyordu. Halbuki bu son romanlar, Kanadalılıkla alakadar değiller idi. Buna binaen Kanada muhacirleri arasında bir hissin taammümü, bir fikrin kökleşmesi, bir adetin benimsenmesi gibi tesirler yapmıyordu. Halk, bu romanları maddi bir zevk gördüğü için okuyordu. Halbuki bir tesadüf neticesi olarak, bu yeni usul İngiltere'nin hesabına büyük bir kâr temin ediyor idi. Çünkü ilk usulde Kanadalılık ruhiyeti yaşatılıyordu. İkincisinde ise, Kanadalılık ruhiyetinin neşv ü nemasına mani olacak bir zihniyet getiriliyordu. Sonra bu beynelmilel polis romanları, heyet-i içtimaiye ve vicdan-ı içtimai üzerinde hiçbir tesir yapmaz, yalnız vakit geçirmeye hizmet eder. Fakat mukaddema inkişafa başlayan ruhiyetin terakkisine mani olur. Bu suretle Kanadalılık ruhiyetinin inkişafı durduruldu ve bunun yerine de cemaate istinat etmeyen yeni bir fert ruhiyeti inkişaf

203 üstün gelme.

204 etkisi altında.

205 aydınlatma, bilgi verme.

etmeye başladı. Zira cinaî polis romanı, fertler üzerinde münferit bir halet-i ruhiye inkişaf ettirir. Fert, bu hayat dâhilinde yaşamak ve bilhassa bu hayatın bazı kısımlarını taklit etmek ister. Halbuki her ferdin tabiatı ayrı ve yekdiğerine zıt olduğu için burada bu muhalif tabiatlar inkişaf ettiriliyordu. Fakat bu fertlerin inkişafları da İngiliz ruhiyeti dâhilinde vaki oluyordu. Bu suretle bunlar İngiliz içtimai vicdanı içinde bir mevki işgal etmeye başladılar.

Görülüyor ki, Kanada'da inkişafı ihtimal dâhilinde bulunan müstakil içtimai vicdan dahi mahvediliyor ve bu muhacirler doğrudan doğruya İngiliz hayat-ı içtimaiyesi içine ithal olunuyorlar. Bu tecrübenin neticesi de böyle çıktı ve beş on sene sonra İngiliz Edebiyatı, İngiliz romanları, İngiltere'de olduğu gibi burada da bir mevki işgal eyledi. Fransız romanları ise daima bir gölge, sönmeye amade bir kandil mahiyetinde kalıyordu. Bugün de bu haldedir.

Kanada'daki İngiliz temsil usulü bundan ibarettir. Hala da bu usul takip ediliyor. Yeni gelen muhacirlerin temsili için ise, pek esaslı teşkilat yapılmıştır. Bunlar, İngiliz lisanını öğrenmeye, çocuklarını İngiliz mekteplerinde tahsile ve Kanada hakimiyetinin icap ettirdiği bütün mecburiyetleri taahhüde icbar[206] ediliyorlar. Bu cihet Amerika iskân-ı muhacirîn[207] usulünde daha mütekâmildir[208] ve İngilizler, daima bu Amerika usulünü tatbik etmişlerdir. Aynı zamanda, son zamanlardaki muhaceret Kanada'dan ziyade Müttehide-i Amerika'ya vuku buluyordu. Amerika usulünün esbab-ı rüçhanı[209] da bu sebepten neşet ediyor. Fakat bu ciheti Amerika usulü bahsine terk ediyoruz.

Bu bahse bir nihayet vermeden evvel, İngiliz usulünü umumi bir nazarla tetkik etmek pek ziyade faydalıdır. Bu usulün ana hatları nedir? Zannedersem, bu ciheti tasrih etmek pek ziyade mühim bir esas olacaktır. Fakat bu suale kısa ve bütün İngiliz müstemleke ruhiyetini

206 zorlamak.
207 göçmenler iskânı.
208 gelişmiş.
209 tercih sebepleri.

ifade edebilecek bir cümle bulmak adîmü'l-imkândır[210]. Ancak kabil-i tefsir[211] olabilecek bir cevap verilebilir. Bunu da şu suretle zikredebiliriz:

İngiltere, milletlerin, fertlerin, muhacirlerin millî hislerini, kanaatlerini fikirlerini, adetlerini mahvettikten sonra kalacak olan kitle ile münasebeti kabul eder.

Bu cevap da şu suretle tefsir olunabilir. İngiltere'nin bu tahrip ameliyatına mukavemet edemeyen milletler, mahvolurlar. Binaenaleyh onlarla münasebet teessüs etmez: Avustralya adalarında olduğu gibi. Veyahut bu milletlerin mukavemeti fazla olur ve bu fazlalık bilhassa din ve medeniyet tehalüfü[212] neticesi olarak temadi[213] eder. Bu halde bunların bir tefessüh-i ırkiye[214] maruz kalmaları tercih edilir: Mısır ve Hindistan gibi. Üçüncüsü de Kanada'da görüldüğü gibi aynı din ve medeniyet tesiri neticesi olarak tahassul[215] eden vaziyet. Fakat İngiltere, Mısır ve Hindistan ruhiyetinin iflas edeceğini ve bir gün bu sahalarda da İngilizliği kabule müstead[216] bir ruhiyetin hasıl olacağını ümit ediyor. 1900 tarihinde neşredilen bir idare-i müstemlekât kitabında hülasaten deniyor ki:

"Hindistan ruhiyetinin bu şekilde kalması mümkün olmayacaktır. Ya bunlar, uzun asırların tahribi neticesi olarak tefessüh edecekler ve bizim medeniyetimizi kabul edebilecek zayıf bir nesil terk eyleyeceklerdir. Veyahut uzun asırların tefessühüne meydan vermeksizin bugünkü Hintli ve (İslam olmayan) milletlerin temsili, tebdil-i dini mümkün olacaktır. Hint ruhiyeti Hindistan'a hakimdir. İslamlar, saltanatın bir gölgesi oldukları için, kendilerini muhafaza edebilmişlerdir. Halbuki Hinduların dini, üç büyük din kadar şümullü ve beşeri değildir. Tahsil gören az çok temeddün eden bir Hindu, Hindu dini dâhilinde yaşayamıyor. Buna binaen Protestanlık sade bir Protestanlık için büyük bir meydan hazırlanıyor. Yalnız bunlar, İngiliz medeniyeti karşısında kendi

210 imkan yoktur.
211 açıklanması mümkün.
212 birbirine zıt olmak, uymamak.
213 devam etmek, sürmek.
214 ırki bozulma.
215 ortaya çıkmak.
216 yetenekli, anlayışlı.

hayatlarının doğru olmadığı ve bunun tebdili lazım geldiği kanaatini bir az daha fazla hissetsinler. O vakit müsait bir vaziyet hasıl olacak ve bu suretle İngiltere, büyük vusta Dünya imparatorluğunu tesis edecektir. Bu, bir istikbaldir[217]."

İngiltere'nin temsil politikasının başka bir esası yoktur. Lord Kiçner'in Mısır kumandanlığı, aynı gayenin parlak bir nümunesini irae eder. Pek meşhur bir söz olmuştu:

"Temeddün edemeyecek olanların hayatı neye yarar?"

Bu İngiliz düsturunun manası şudur: İngilizleşemeyecek olanlar neye yarar? Lord Kiçner, üç günde yüz bin tanesini öldürmüştü!

3. AMERİKAN USULÜ[218]

Amerikan usulünü, iki mühim şubeye ayırmak lazımdır. Bunlar da bazı fer'î[219] kısımlarla izah edilebilir.

1- Muhacir iskânı

2- Temsil politikası

Muhacir iskânı da iki kısma ayrılır:

1- Ecnebi muhacirlerin iskânı

2- Yerli muhacirlerin iskânı

Cemâhîr-i Müttehide-i Amerika[220]'da, iki nevi muhacir meselesi de mühimdir. Zira, yirmi seneden beri hariçten on beş yirmi milyon kadar muhacir gelmiştir. Sonra, pek vasi olan memleketin cihetleri henüz ıssız ormanlar, yaylalar ve vadilerden ibaret idi. Hala da böyledir. Her sene bu boş sahalara birçok yerli muhacir gönderiliyor ve buralarda iskân ediliyor. Buna binaen her iki kısım da aynı derecede ehemmiyetlidir. Sonra, buralarda iskân olunan muhacirler ekseriya hem ecnebi ve hem de yerlilerden mürekkeptir. Bu sebeple, bunları tefrîk[221]

217 **world dominion**, 1900, s. 49-50.

218 amerikan usulü, bütün amerika'ya ait olmayıp yalnız hükümet-i müttehide-i amerika'ya aittir.

219 alt bölümler, bir takım kollara ait.

220 amerika birleşik devletleri.

221 ayırma, ayırt etmek.

etmek ve ayrı ayrı bir fasılda zikreylemek mümkün değildir. Bu bahis daima müşterek bir surette tetkik olunabilir.

Amerika hükümeti, memâlik-i ecnebiyeden gelen muhacirlere karşı, büyük mecburiyetler tahmil[222]etmiyor. Hatta ilk zamanlarda bunların kelimelerini de pek ziyade himaye ediyordu. Çünkü Amerika muhacereti, mesail-i iktisadiyeden tevellüt ediyordu. Bu suretle hükümet, sermayedarlar tarafından kullanılan muhacirlerin himayelerini bir esas addetti. Ve bu bapta gayet kat'î şeraiti haiz bir kanun neşretti. Bu kanun, Amerika'ya gelen veya getirilen muhacirlerin bütün ihtiyaçlarının sermayedarlar tarafından temin edilmesini emrediyordu. Hükümet, bu kanunun tatbiki için hususi bir müessese teşkil etti ve zabıtayı bu müessesenin idaresine verdi. Sonra, ecnebi muhacirlerin ikametgah meselesi de nazar-ı dikkate alındı ve muhacirin sayinden muntazaman kat edilecek cüzî bir meblağa mukabil, ikametgah tesisi ciheti temin ediliyordu.

İlk zamanlarda, muhacirlerin geşt ü güzarları[223] serbest idi ve bunlar, müessese-i sınaiyenin veya arazinin bulunduğu mahalle gidiyorlardı. Fakat, bir müddet sonra serbesti tahdit[224] edildi ve muhacirlerin, hükümetin tayin ettiği mıntıkalarda iskân edilebileceği esası kabul edildi. Fakat bu mecburiyet, iyi bir netice vermedi. Tahdidatta mahdut sahalarda olduğu için, muhacirler bunların yalnız bir ikisine tahaccüm[225] ettiler. Bu suretle Nevyork, Boston, Filadelfiya, Sanfransisko limanlarının nüfusu ziyadeleşti. Dâhilin bir çok kısmı muhtemel tahdidat hasebiyle muattal[226] kalıyordu. Yani, dahile kimse gitmiyordu. Bilhassa, hükümetin irae[227] ettiği dâhili mıntıkalar tehlikeli addolunuyordu. Fakat, bu kanaatin nereden tevellüt ettiği meçhul idi. Zira, bu mahallerin hiçbir tehlikesi olamazdı. Hükümet, bu mahallerin istikbalini, vesait-i nakliyesini temin ediyordu. Badehu[228], bu aksi kanaat hakkında tetkikat yapıldı

222 yüklemek, ihale etmek.
223 gezmek, gezinmek.
224 sınırlamak.
225 saldırma, toplanma.
226 atıl kalmak, kullanılmaz.
227 göstermek.
228 ondan sonra.

ve bu kanaatin (mecburiyet) şartından, bu şartın aksi bir surette tefsir edilmesinden ve bilhassa, ahalinin (mecburiyet) şartından ürkmesinden neşet[229] ettiği anlaşıldı. Amerika hükümeti, derhal, mecburiyet maddesini kaldırdı ve her müteşebbisin arzu edebileceği mahalde müessese teşkil edebileceği müsaadesi verildi. Bu şerait, hem müteşebbislerin ve hem de muhacirlerin gayretini tezyit etti.

Muhaceretin serbestisi ve bilhassa, sermayedarların arzu ettikleri mahallerde müessese-i sınaiye veya ziraiye tesis etmeleri büyük bir fayda temin etti. Filhakika, bunların saha-yı faaliyetleri şayan-ı dikkat idi. Zira, evvelce mecburiyet-i mahalliye kanununun zikrettiği havali dâhilinde müesseseler teşkil ediliyordu. Halbuki, bu kaydı vazettiği[230] zaman, hiçbir sermayedar bu mahallere ehemmiyet vermemişti ve muhacirler de bu mahallerde iskândan ürkmüşlerdi. Bu ciheti, tetkik eden Amerika muhacirîn müdüriyeti nazariyat-ı idariye mütehassısı Celikolm Sarfıt diyor ki:

Halk gerek avam olsun, gerek havas olsun, mecburiyet kaydından ürküyor. Fakat, bu kaydın yalnız iskân mahallerine aidiyeti nazar-ı dikkate alınmalıdır. Halk, ne için mecburiyetten korkuyor? Hiç şüphesiz, mühim bir meseleyi halledecektir. Muhacirlerin ahval-i ruhiyeleri hakkında yaptığımız tetkikat neticesine istinaden diyebiliriz ki:

Halk mecburiyet kayıtlarında bir şüphe hissediyor ve bu mecburiyet tahtında[231] hayatının, servetinin daha doğrusu hukukunun mahvedileceğinden ve bilhassa, harekatının bir kayıt altına gireceğinden ürküyor. Halk hiçbir makul fikre istinat etmeden bu gayeyi kabul ediyor. Halkı irşat etmek, ona hatasını göstermek, mümkün değildir. Zira, halkın kuvve-i mümeyyizesi yoktur. Halk itiyat neticesinde bir fikre sahip olur ve o fikri de başka bir itiyat neticesinde terk eder. Buna binaen, halktaki batıl fikirleri imha etmek için, bir takım makulat serdetmek doğru değildir. Belki halkı yeni bir itiyada alıştırmak ve bu usul içinde serbest bir tarik takip etmek lazımdır.

229 hasıl olma, vücuda gelme.

230 açıklama.

231 altında.

Amerika'ya bu tavsiyeyi tamamıyla icra etti. Yalnız yeni gelen muhacirleri başka menafie, Amerika menafiine müsait itiyatlara alıştırmak meselesi büyük bir mevzu teşkil ediyordu ve böyle bir yani itiyadın ihzarı[232] için de hükümetin sayı[233] bir ehemmiyeti haiz olamaz, bu bapta kati bir şey yapılamazdı. Bu vazifeyi, müesseselere terk etmek ciheti tercih olundu. Bu defa, muhaciri himaye eden kanun maddeleri tebdil edildi ve birçok ahvalde sermayedarın hukuku, semayedarın serveti usul addolundu.

Sermayedarın himayesi, teşebbüs-i sahsının himayesinden başka bir şey değildir. Bu muhacirlere, teşebbüs-i şahıs arzusunu veriyordu. Bu netice gayet tabii idi. Zira sermayedarın himayesiyle, muhacir ekseriya mutazarrır[234] oluyor ve bu zarar saikasıyla[235] cereyan-ı ahvali tenkit ediyordu. Halbuki fikr-i tenkid, ahvalin tarz-ı cereyanını öğretiyor ve bu sayede muhacir, sermayedarın esbab-ı tefevvukunu anlıyordu. Bu anlayış, muhacir için büyük bir sermaye idi ve muhacirde bir fikr-i taklit tevlit ediyordu. Bu suretle, kendi iradesine sahip muhacirler, teşebbüs-i şahsî sahasına atıldılar ve bir küçük yerde sermayedar olabilmek için, büyük şehirlerdeki müesseseleri terk ettiler. Bunlar Amerika'nın en küçük şehirlerine, en ıssız ormanlarına kadar gittiler ve bunlardan sonra gelen muhacirler de bu yolu takipten ayrılamadılar. Zira bu tarzda bir muhaceret hayatı tesis etmiş idi. Amerika Reis-i Cumhuru Ruzvelt'in dediği gibi:

Amerika'da herkes, ister yerli olsun, ister muhacir olsun, kendi teşebbüsüne istinat eder. Amerika, bu iradeli insanların dünyasıdır.

Bu suretle, hükümetin mukaddemâ[236] tesis ettiği "Mecburiyet-i Mahalliye" kanununun yapmadığı şeyi, kendi kendine fert yapabildi. Bunun için de yalnız muhaciri himaye etmemek ve bilakis sermayedarı, müteşebbisi himaye etmek kifayet etti.

232 hazırlamak.
233 çalışma.
234 zarara uğramış.
235 sebep.
236 önceden.

Kanunu bu şekle vazetmenin böyle bir semere vereceği nasıl keşfedilmiş idi? Bu bapta, malumat-ı kâfiye mefkut[237]tur. Yalnız Amerika muhacirîn kanununun himaye-i muhacirîn maddeleri hakkındaki tefsiratta bazı esaslara destres[238] olunabilir gibidir. Deniliyor ki, müteşebbisler, sermayedarlar karşı himaye edilirken, muhacirler daima muteriz[239] bir vaziyet alıyorlardı. Daima teferruat dâhilinde veyahut vakit ızaa[240] etmek tarzında bazı şikâyetler ve sermayedarlar aleyhinde münakaşalarla uğraşıyorlardı. Bu hayat, kanunun kendilerine bir hukuk-ı mütefevvika[241] temin etmesinden neşet ediyor ve sonra malayani münakaşalar içinde bu kanun gibi gayri kabil-i şüphe[242] bir istinatgâh buluyorlardı. Halbuki aynı müesseselerde çalışan ve muhacirlik hayatı geçirerek Amerikalı olan eski muhacirler ise, bilâ-itiraz[243] çalışıyorlardı ve hiç şüphesiz, kendi hakları da bir tehlikeye maruz değildi. Aynı zamanda, yeni muhacirlere karşı da aynı tarzda hareket ediliyordu ve bunların arasında hiçbir müsavatsızlık yok idi.

İlk defa, Bildiny Ticarethanesi Müdürü Mister Leynıd (Laned) "ne için iki nevi muhacir arasında bir ihtilaf-ı tabayi[244] vardır?

Sualini mevki-i münakaşaya vazetti. Pek uzun tetkikleri muhtevî olan (iş- busniss) istatistikleri neticelerinden anlaşıldı ki, yeni muhacirlerin esbab-ı itirazları, kanunun himayesi esasıdır. Ve bu esas dâhilinde olarak kanun tebdil edildi. Tebdilin gayesi, yeni muhacirleri tazyik altında bulundurma ve bunları, kendi saylarının akıbetine terk etmek idi.

Kanunun tefsiri bu kadardır. Halbuki bu kanunun yeni muhacirlerde tevlit ettiği, teşebbüs-i şahsiyi uyandırmak hedefinden bahsedilmiyor. Buna binaen, bu son gayenin bilahare tezahür ettiği ve kanunun esna-yı vazında bu cihetin düşünülmediği tahakkuk ediyor.

237 yeterli bilgi yoktur.
238 eli yetişen
239 itiraz eden, karşıt.
240 kaybetmek.
241 üstün, ayrıcalıklı haklar.
242 şüphe götürmez.
243 itiraz etmeden.
244 tabiatların farklılığı.

Yalnız, muhacirler teşebbüs-i şahsîye başladıkları zaman, hükümet tekrar fena bir vaziyet karşısında kaldı. Zira, teşebbüs-i şahsînin vüsati[245] Avrupa'dan mukaveleli muhacirlerin celbini mucip oldu. Amerikalı sermayedarlar, pek uzun bir müddet için Avrupa'dan ve bilhassa teşebbüs-i şahsîye o kadar müstait[246] olmayan Balkan, Rusya ve Çin'den celbine başladılar. Bunlar, Avrupa köylerinden getirdikleri muhacirleri aynı mukavelelere raptediyorlardı ve bu mukavelelerdeki pek ağır şartlar sayesinde bu muhacirleri kendi müesseselerinde kullanıyorlardı. Sonra, hükümetin sermayedarı himayesi, müteşebbislerin planlarını takviye ediyordu. Bu suretle, ilk zamanlarda olduğu gibi, mahdut ve bilhassa büyük şehirler etrafında, büyük müesseselerde muhacirler toplanmağa başladı. Tekrar, memleketin iç tarafları halî kalıyordu. Sonra, sahillerde büyük müesseseler teşekkül ettiği için, dâhilin istikbali de taht-ı tehlikeye girmişti. Mesele, büyük sermayedarların istibdat-ı iktisadiyeleri şeklinde tezahür ediyordu. Bunun önüne nasıl geçilecekti? Tekrar muhacirleri himaye etmek tehlikeli olacak idi. Zira, pek ziyade çoğalmış olan muhacirleri himaye etmek, bunlara birçok itiraz verdirecek idi. Bu hal, pek çok mesail tevlit ederdi. Evvela, amele muhacirlerin işsizlikleri, sonra işsizliğin intaç[247] eylediği asayişsizlik ve muhacir unsurunun tefessühü ilh... gibi muhacir ve hükümet hesabına birçok tehlikeler var idi. Halihazırdaki sermayedarı himaye ise, halihazırın idamesini takviyeden başka bir şey değildi. Bu neticede, Amerika'nın istikbaline muvafık gelmiyordu.

Hükümet, iki üç sene bu mücadele-i fikriye içinde vakit geçirdi. Bilhassa, zengin sermayedarlar da hükümet nezdinde icra-yı nüfuz ediyorlardı. Sermayedarların bu vaziyeti, hükümeti düşündürdü. Bir gün, sermayedarların hükümeti idare edebilecekleri, binâenaleyh hukuk-ı âmmenin[248] sıyanet[249] edilemeyeceği anlaşıldı. Hükümet sermayedarlara karşı bir vaziyet almağa ve muhaceret mesailini bizzat idare etmeğe karar verdi. Bunun üzerine, Vaşington'da bir muhaceret idaresi tesis

245 genişlik.
246 yetenekli, anlayışlı.
247 neticelenme.
248 kamu hakları.
249 korumak.

edildi. Bu idare memleketin her mahallinde icra-yı teftişe salahiyettar idi. Ancak, Amerika birtakım küçük kantonlardan mürekkep bir hükümettir. Merkezin, mesail-i dâhiliyede birçok müdahalesi yoktur. Buna binaen kuvve-i zabıta da bunların emrine tabi' tutuldu.

Hükümet, doğrudan doğruya muhacire bir hak-ı müracaat veriyordu. Halbuki eski kanunda bu hak-ı müracaat müteşebbise ait idi. Yani, muhacir kendi kendine ve hükümetin hiçbir muavenetine[250] istinat etmeden teşebbüsatta bulunabilecekti. Halbuki bu defa hükümetin muavenetine mazhar oluyordu. Hükümet, muntazam mukaveleler dâhilinde ve kanun-ı cezanın bazı maddelerine istinaden muhacirlere sermaye ve itibar temin ediyordu. Sonra, muhacir istihsalatının pazarlarda piyasasını temin etmek için de banka, sigorta, banker müesseselerinin kontratolarına, şimendifer imtiyazlarına birçok şerait vaz eyledi. Bu suretle, muhacirlerin istikbali temin edilmiş idi. Yalnız, bu imtiyazata malik olmak için, hükümetin irae[251] ettiği mahallerde iskân mecburiyeti vardı. Hükümet, mahal-i iskânın her bir ihtiyacını, suyunu, yollarını, piyasalarla olan münasebetini ve bu mahallin inkişaf-ı tabiisini intaç edecek olan civar şehirlerle münakalatını ihzar ediyordu. Badehu, gayet vâsi bir saha dâhilinde de mahal-i iskân tayinini muhacirlerin fikr-i tercihlerine terk ediyordu. Fakat, hükümetin arzu ettiği mahal, diğer mahallerden daha güzel ihzar edildiği gibi, civarla da daha ziyade alakadar idi. Buna binaen muhacirler de bu mahalleri tercih ediyorlardı.

Bu kanun, yalnız sermayedarların hukukunu terviç ediyor idi. Bir sermayedar Avrupa'dan veya sair memalik-i ecnebiyeden muhacir getirebilirdi. Fakat üç aydan fazla bir müddet için, muhacirin maksat-ı resinden[252] bir mukavele akdedemez idi. Sonraları, Avrupa hükümetleri de muhaceret mesaili hakkında bu gibi şeraiti muhtevi kanunlar yaptılar ve Avrupalı muhacirin Amerika'da serbest kalmaları, bir müessese-i zayiaya bağlanmamaları netayici temin edildi. Bu cihet Amerika hükümetinin planı için büyük bir muvaffakiyet idi. Zira, Amerika'ya gelen muhacirler, tamamıyla serbest kalıyorlardı ve sonra, hükümetin tayin

250 yardım.

251 göstermek.

252 asıl gayesinden.

ettiği mahallere gidebiliyorlardı. Fakat, ilk zamanlarda, bu bapta bir mecburiyet yok idi. Buna binaen, isteyen bu mahallere gider, istemeyen de gitmezdi. Sonra bu muhacirler de kendilerini celp eden müesseselerle bağlı olmadıklarından, daima serbest kalıyorlardı. Bu vaziyetten mühlik bir netice tevellüt etti. Zira, İtalyan, İspanyol ve bilhassa, Avrupa'da barınamamış birçok mücrim ve sabıkalı muhacirler, derhal işsizliğe başladılar ve memlekette yeni bir kahve hayatı tesis etti. Bittabi sirkat, cinayet ve saire de başlamış idi. Hükümet bu mesele üzerine de birçok tetkikat yaptırdı. Nihayet Amerika'da kahve hayatının külliyen ilgası ve kahvehane tesis edenin şedit mücâzâta duçar edilmesi esası kabul edildi. Bu kanundan sonra Amerika'da kahvehane - gerek büyük, gerek küçük- açılmadı.

Bu mesele-i içtimaiye hakkında tetkikatta bulunan komisyon raporunda atideki satırların faydadan halî değildir.

Filhakika, Avrupa'da, kahve hayatı vardır. İngiltere'den maada[253], bilcümle Avrupa devletlerinde bu meseleler serbesttir. Fakat, oralardaki şekil, muntazam seyir ve tekâmüle mazhar olmuş ve ameleden nazıra kadar temadi eden mevki-i içtimailerle mütenasip birer mahal olmuştur. Binaen aleyh, bu kahvelerde zımnî bir kanun, bir adet tesis etmiştir. Halbuki Amerika'da böyle değildir. Amerika, birtakım muhacirlerin ve tabiatıyla birtakım fakirlerin tesis ettiği bir memlekettir. Binâenaleyh bunların tesis ettiği kahvelerde böyle fakirlerin melceleri[254] olabilir. Fakat, şurasını kaydetmelidir ki, bu kahvehaneleri tesis edenler ilk muhacirler idi. Amerika tarihinin kaydettiği gibi, bunlar birtakım sergüzeştçi İspanyol, Portekizli ve sair memleketli adamlardı. Hemen hepsi de sergüzeşt peşinde dolaşmışlardı. Bunlar ise, Avrupa'nın küçük ve meyhanemsi kahvelerinde vakit geçiren insanlar idi. Şüphesiz bu yeni memlekette de Avrupa'daki hayatlarına müşabih bir hayat geçirmek ıztırarında idiler ve burada, Avrupa'nın dar, sapa yollarında, polisin nezaretinden uzak ve her zaman tehlikeli addedilen kahveleri tesis ettiler.

253 ingiltere'de kahvehane tesisi memnudur.

254 sığınacak yer.

Sonraları gelen muhacirler ise, bu kahvelerin müşterileri oluyorlardı. Bunların içinde ise zenginler olmadığı için, Avrupa'nın yüksek kahveleri teessüs[255] edemiyordu.

Amerika'da servet ziyadeleştikten sonra, zengin bir sınıf zuhur etti. Fakat, bu zengin sınıf ile amele sınıfı arasında mutavassıt sınıf bulunmuyordu. Zira, zenginlik ani oluyordu. Bu zenginlik ile beraber, otel hayatı tesis etti. Bu suretle, ilk kahvehaneler tekamül edemedi ve ilk şekliyle kaldı. Halbuki kahvelerin bu şekli, tehlikeli ve boş vakit geçirir birtakım sergüzeştcûlerin[256] makarrıdır[257]. Buraları, yeni muhacirlere ilk cevelangah oluyor ve bunları, tamamıyla serserileştiriyor, aptallaştırıyordu. Aynı zamanda buraları, birdenbire zengin olamayan, fakat tedricen zenginleşen bir muhacir için de mühlik birer mevkidir. Zira, bu kabil muhacirlerde, itiyat neticesi olarak, bu kahvelere devam ediyordu. Zaten, daha yüksek derecede bir kahve olmadığı için bu kahvelerden ayrılmamak imkânı tasavvur da edilemezdi. Buralara devam ise, o muhacirin pusulasını değiştiriyor ve onları, muntazam bir faaliyetten ziyade, bir sergüzeştcûluğa veya tembelliğe sevk ediyordu. Buna binaen, bu mahaller, ahalinin zararına idi. Bunlar, tamamıyla set edilmeliydi ki, yeni muhacirlerin[258] her hafta yeni gelen yüz binlerce muhacirin hayatı kurtarılsın ve Amerika'nın istikbali de müspet bir safhada tezahür edebilsin!

Kahveler ve bunlar adedine dâhil olan küçük meyhaneler[259] kapandıktan sonra, yeni muhacirler için iş âleminden başka bir âlem yok idi. Ve pek güzel anlaşıldı ki, başka bir mahalde vakit geçirememezlik,

255 kurulmak.

256 macera arayan.

257 karar yeri, merkez.

258 burada yalnız yeni gelen muhacirlerin kurtarılacağı zikr olunuyor. raporun diğer bir dosyasında, bu kahvelerin eski müdavimlerini kurtarmak mümkün olamayacağını ve bunların pek gizli olarak bu hayatı idame ettireceklerini fakat en nihayet mahvolacaklarını müşir mütalaat vardır ki, mesele de bu suretle cereyan etmiştir.

259 büyük meyhaneler yok idi. bugün bile, münhasıran içki içilecek bir mahal yoktur. ancak, büyük lokantalarda ve yemek mecburiyeti dâhilinde içki içilebilir ki, bu iktisada binaen hafif olur. küçük lokantalarda bu da memnu'dur. pek ziyade içkiye alışmış olan avrupalı muhacirlerin ekseriyesi evlerinde içmek mecburiyetindedirler. bu şekildeki içki ise, bir içki âlemi dâhilinde olmadığı için hafif geçer.

ameleyi daha ziyade kanuna mukaveleye riayete sevk ediyordu. Fabrika hayatından çekilmek isteyen muhacirler, onların da hükümetin teşebbüsatını görüyorlardı ve bu suretle, dâhili Amerika'ya dağılıyorlardı.

Burada mühim bir meseleyi nazar-ı dikkate almak lazımdır. İskân edilen muhacirler, Amerika tabiyetini kabul edenler idi. Hükümet, üç ay Amerika'da oturan muhacirin Amerika tebası olabileceği kaydını kabul etmişti. Bu üç aylık şart ise, Amerika'ya muhacir celp eden müesseseler hakkındaki kanunun:"Her müteşebbis, getireceği muhacirlere üç aylık mecburiyet-i sayı mutazammın[260] bir mukaveleden başka bir mecburiyet tahmil[261] edemez."

Maddesine tevafuk ediyordu. Bu suretle, bu mesele de halledilmiş oluyordu. Zira, eğer iskân kaydı hakkındaki tebdil-i tabiyet meselesi, bir mecburiyet olsaydı, Amerika muhaceretinin arkası kesilirdi. Zira, muhacirlerin ekserisi zengin olduktan sonra, memleketine avdet etmek ümidiyle muhacereti terviç etmişti. Halbuki zengin olduktan sonra Amerika'dan memleketine avdetin Amerika için pek mühlik bir mesele-i iktisadiye olacağına şüphe yoktu. Çünkü servet-i mahaliye dağılıyor kayboluyordu. Amerika'nın bu mesele hakkında da birçok teşebbüsatı vardır ki, bunları bilahare zikredeceğiz. Burada, muhacirlerin zenginlik hırslarını teskin edecek bir mahiyette olan iskân meselesini takip eyleyeceğiz. Bir müessese-i sınaiye, veya diğer mesail ile iştigal eden bir müessesede amelelik etmek, müsait bir mevkide, büyük bir istikbale mazhar olacak olan bir mahalde iskân olunmaktan daha karlı değildir. Muhacirlerde ise, para kazanmak arzusu fazla idi. Buna binaen iskânın kıymetini anlayan muhacir, derhal hükümete müracaat ederdi. Bu suretle, muhacirlerin Amerika tabiiyetini kabulleri başladı. Son istatistiklerden anlaşılmıştır ki, muhacirlerin yüzde altmışı, bu usul-i iskân dâhilinde Amerika tabiyetini kabul etmiştir ve hala da, bu usulün muvaffakiyeti tadad olunabilir[262] ve buna, büyük bir ehemmiyet atfedilmektedir.

Bu muhacirlerin iskânları hakkındaki usul de pek müdakkikanedir. Evvela asayiş meselesinin sürat teminini izah edelim. Amerika'nın

260 çalışma zorunluluğunu içeren.

261 yüklemek.

262 sayılabilir.

vasi ovalarında vahşiler var idi. Bunlar, eski hayatlarım idamede inat ediyorlar ve muhacirlere baskın yapıyorlardı. Bunlara karşı bir vaziyet almak icap ediyordu. Fakat, bunlar için her yerde kuvvetli birtakım askeri müfrezeler tahsis etmek de doğru olamazdı. Filvaki, bu suretle asayiş temin edilirdi. Fakat, bu vazife için pek çok adam atıllaştırmak, bunları hükümete bâr etmek lazımdır. Bu, kabul edilmedi. Yalnız, münakalatın icap ettiği ve havali-yi meskunenin imdat işaretlerine müsait olabildiği mevakide birer muhafaza müfrezesi tesis edildi. Aynı zamanda, muhacirler de teslih edildi ve her muhacire ilk muhacemeye mukavemet edecek derecede cephane verildi. Yalnız, muhacirlerin bu silahları yekdiğerine karşı kullanmamaları için de birçok şerait vaz edildi. Bu silahlar ile ika edilen bir cürüm için[263] mücazat[264] fazla idi. Bu silahlar, kurşunlu av tüfenkleriyle geniş ve uzun namlulu tabancalardan ibaret idi. Bu usul, aksi bir netice tevlit etmemiştir. Bilakis, vahşilerin baskınlarım imha eylemiş ve binneticede vahşilerin kısm-ı azamım itlaf ettirdiği gibi, kalan miktar-ı kalilinde bir mahalde ve hal-i sulhta iskânını temin eylemiştir. Yalnız, Amerika hükümeti, bu usulün tatbikatında da büyük bir hususiyet takip ediyordu. Zira, vahşilerin imhası usulünü takip eden ilk İspanyol muhacirleri, sergüzeştcû birer adam olmuşlardı. Bunlar, adeta vahşi insan avcılığı ile vakit geçirirlerdi. Bu hayat, saydan, teşebbüs-i şahsîden kendilerini soğutuyordu. Aynı halin, Amerika muhacirleri arasında da adem-i tahaddüsü için, Amerika hükümeti tarafından bir kayıt vazedilmişti:

"Her muhacir, ancak kendi nahiyesi dâhilindeki bir baskın esnasında vahşileri itlaf edebilir. Bunların takibi, mahal-i mezkûr dâhilinde bulunan kuvve-i müfrezeye aittir."

Bu kayıt muhacirleri sergüzeşcûluktan[265] kurtardı.

İskân, halî[266] mahallerin birer köy haline ifrağı demektir. Buralarda, esas ziraat idi. Hükümet muhacirlerin istihsalatını karşılık göstererek, âlât-ı ziraiye veriyordu. Fakat, bunlar parasız değildi. Beş altı sene sonra

263 işlenen bir suç için.
264 ceza.
265 macera aramaktan.
266 boş.

başlayacak bir tediye müddeti var idi ki, istihsalat karının yüzde onu nispetinde idi. Bu suretle, uzun vadeli bir tediye kabul edilmiş demekti. Fakat, bu müddet zarfında, muhacir alet-i ziraîyesini satamazdı. Sattığı takdirde ceza görürdü. Emlak ve sair şeylerde aynı suretle taht-ı emniyete alınmış idi. Yalnız, müddet-i muayyenesi zamanında tediye[267] edilmek şartıyla, bir muhacir eşya-yı miriyeyi diğer bir muhacire ihale edebilir. Fakat, bu muhacirin, hakk-ı muhaceretten vazgeçmesini ve kendisini müstakil addeylemesi icap eylerdi. Böyle bir muhacir, bir daha iskân edemezdi. Hak-ı muhaceretin iskâtından üç ay müruruna kadar da başka bir iş ile iştigal etmesi mecburi idi. Aksi halde, serseri addolunarak, zabıta nezareti altına alınırdı. Eşya-yı miriyeyi zayi eden muhacir, bu eşyaya ait taksitleri tediye etmediği takdirde, satan bunları vermek mecburiyetinde idi. Hükümet, satın alan muhaciri bu nevi tediyat[268] için tazyik etmezdi.

Fakat, bu usulün son mecburiyetleri hakkında bazı tadilat yapıldı ve hakk-ı muhaceretin ıskatmdan sonra, muhacirin ahval ve harekatı hakkında hususi bir muamele tatbiki terk edildi. Zira, bazı muhacirlere tesadüf ediliyordu ki, bunlar çiftçilik hayatıyla ünsiyet edemiyorlar ve çar naçar bu hayatı terk etmek mecburiyetinde bulunuyorlardı. Veyahut kanunun ağır, belki de tahammül-fersa şeraitinde mütevellit bir korku ile mümteziç bir tevekkül içinde bu hayatı ciddi bir ünsiyete mecbur kalıyorlardı. Bu hal, muhacirlerin bir kısmının tefessühünü mucip oluyor idi. Hükümet, bu bapta da tetkikatta bulundu. Yalnız muhacirlerin hayat-ı hususiyeleriyle iştigal eden ve memleketin en muktedir âlimlerinden mürekkep bulunan bir komisyon var idi. Bu muhacirîn komisyonu, muhacirler hakkında raporlar verir ve muntazam istatistikler yaparak, muhacirîn dairesini tenvîr ederdi.

Muhacirîn dairesinin bu malumat ve istatistiklere istinat eden tetkikatı, bu kabîl[269] muhacirlere bir serbesti verilmesi içtihadını mü-

267 ödemek.
268 ödemeler.
269 bu gibi.

eyyit[270] idi. Yalnız, bu muhacirlerin eşya-yı miriyeyi[271] satması terviç[272] edilmedi. Hükümete devretmesi mecburiyeti kabul edildi. Muhacir devir muamelesinden sonra, serbest kalabilir idi. Fakat bu hak, iskânın ilk beş senesi dâhilinde mümkün olabilirdi. Bu müddet tecavüz edildiği zaman, terk-i mahal eden muhacirin bir tazminat vermesi ve kendisine ait olmak üzere muhacirîn[273] dairesi tarafından verilen demirbaş eşyanın masarifini tediye etmek şartı var idi. Zira, beş sene kadar çalışmış bir muhacir, köylülük hayatına alışmış demektir. Bu, ancak başka bir gaye için bu mahali terk ediyordu. Fakat, bu şart da birçok defa tadil edildi. Zira, beş seneden fazla bir müddet mahal-i iskânlarda kalan muhacirlerin ancak yüzde biri, beş sene sonra bu hayattan çekilmek istiyor. Binaenaleyh bu baptaki maddede:

"Beş sene sonra iskân mahallini terk eden muhacir, ilk beş sene zarfında iskân mahallini terk eden muhacirlerden maduttur[274]" şekline vazedildi[275] ve bu suretle, iskân mesaili takarrür etti.

Diğer mühim bir mesele de ceraim-i mahalliye idi. Bu ceraim, bazen de pek âdî meseleler şeklinde olurdu. Buna binaen, muhacirleri fazla yormamak ve davalarını süratle halletmek mecburiyeti ayan etti. Bu mesele zannedildiğinden fazla güç idi. Filhakika, sulh muhakemeleri var idi. Fakat, her kolonide (bu her köyde demektir) bir sulh mahkemesi tesis etmek mümkün olamazdı ve bilhassa, henüz Amerika adetleriyle ülfet etmeyen insanları Amerika kanununa tebaiyet ettirmek doğru değildi. Sonra, bu adamlara silah taşımak salahiyeti verilmiş idi. Halbuki, Amerika kanunu bu ciheti katiyen men ediyordu. Bundan başka, daha birçok maddeler var idi ki, Amerika'nın hukuk-ı esasiyesine muhalif idi. Bu esasları nazar-ı dikkate alan muhacirîn idaresi, kolonilerdeki davaların mahalli müfreze-i askeriye (divan-ı harp)lerinde rüyet edilmesini kabul etti. Bu suretle davaların sürat rüyeti temin edilmişti. Fakat iki üç sene içinde, yalnız müfreze komutanlarından mürekkep divan-ı harplerin

270 kanaatini doğrulayan.
271 devlet malları.
272 uygun görülmek.
273 göçmenler.
274 sayılmış.
275 konuldu.

kifayet etmediği, çünkü bunların malumatları haricinde birtakım mesail ve deavinin tevellüt ettiği görüldü. Derhal, bu müfrezelere bir hukuk müşaviri terfik olundu ve aynen iki dereceli mahkemeler tarzında bir usul tatbik edildi. İlk dava müfreze kumandanlığında cereyan edecek ve bunun kararına muvafakat edilmediği takdirde, en yakın mahkeme-i mülkiyede temyiz-i dava edilebilecekti. Yani, davanın istinafı yok idi. Bu usul, bir müddet devam etti ve işleri yoluna girdi.

Muhacirler zenginleştikten ve koloni bir mamure şeklini aldıktan sonra, bu askeri mahkemeler kifayet etmedi ve aynı zamanda muamelatın cereyanında da bir adem-i sıhhat görünmeğe başladı. Buralarda, arkadaşlık, akrabalık, tavsiye ve bazen de para hukukları, büyük bir rol oynuyordu. Muhacirîn idaresinin tetkikat-ı ilmiye komisyonu, bu ciheti pek tabii addediyordu. Bu bapta verdiği raporda diyor ki: "Davalar, mesaile münhasır olduğu zaman, bu mahkemelerin kararları doğru olabilirdi ve o zaman, bu askeri mahkemeler, kendi malumat ve silahları dâhilinde bir iş yapabilirlerdi. Çünkü muhacirîn mesailini de asker mesaili gibi hallediyorlardı. Bu, yalnız bir inzibat meselesi idi. Binaenaleyh, bir zabit işi olabilirdi. Mesele, inzibattan hukuka intikal eder etmez, iş değişti. Zabit, vazifesi haricinde bir iş ile uğraşıyordu. Halbuki bu vazife, doğrudan doğruya müstakil bir zihniyetin işi idi. Bir asker zihniyeti başka, bir hâkim zihniyeti başkadır. Eğer bir asker, hâkimlik vazifesinin hukuka ait kısmı ile iştigal etmeye başlayacak olursa, hâkimlik zihniyetini kendisinde ihzar eylemek mecburiyetinde bulunur. Bu hal, gayet tabii bir surette hâsıl olur. Halbuki hangi meslekte olursa olsun, bir şahısta iki zihniyetin ittihadı mümkün değildir. Bu hal, müspet ve menfi iki cereyan gibidir. Ve, dimağın muvazenesini ihlal eder, insanı seciyesiz yapar. Zira, vazife haricindeki iştigal, insanın birçok adetlerini, tabiatının, tefekkürünün, tahassüsünün, tahayyülünün ve bilhassa, istikbalinin projesini bozar. İnsanı, yeni bir sahaya sevk eder. Halbuki, bu yeni saha ise, zabit için bir istikbal değildir. Zabit, istikbalini zabitlikte arayabilir. Halbuki böyle yeni bir sahada aramak mecburiyeti hâsıl olur olmaz, daha vasi birtakım hesaplar yapmak mecburiyetinde kalır. Bu mecburiyet, insanlardaki hırs-ı menfaat arzusundan tevellüt eder ve her insan, istikbali hakkında bir gayeye

maliktir. İstikbalin daha mükemmel olmasının arzu edilmesi ise, tabii bir şeydir. Hayat-ı yevmiyesini, istikbalini askerlik dâhilinde, tasavvur etmiş ve buna göre bir plan tertip ederek, bir ahlak edinmiş olan bir zabiti düşününüz. Bir de, hayatını hukuka vakfetmiş ve bu meslek dâhilinde bir iştigal ve bir seciye edinmiş olan bir hâkimi nazar-ı itibara alınız. Her iki meslek, başka başka tabiatların birer cevelangâhıdır. Halbuki ahlak, bu mesleklerin birtakım intibaatıdır: Bir malumat, bir vazife, bir meslek muhabbetidir. Ve binnetice, bu meslekler dâhilinde ciddiyetini muhafaza edebilir. Eski bir düstur olan, insan, kendi mesleği dâhilinde ahlakını muhafaza edebilir." Hakikati, bu meseleye de tatbik edilebilir. Bu tebdil ve belki de teşviş-i[276] meslek dolayısıyla, zabitlerin ahlaklarında büyük bir inhitat başladı. Bu adamlar, bir müphemiyet içinde kaldılar ve müphem işlere tevessül ettiler. Bu suretle bu mahkemeler hakkındaki şikayat çoğaldı ve şüphe hâsıl oldu.

Filhakika, henüz ilk devrelerde bulunuluyor ve esaslı bir irtikâp[277] tahakkuk etmedi. Fakat, meselenin şekli tebdil edilmediği takdirde, bu şayan-ı arzu olmayan neticenin de tahakkuk edebileceğinden emin olabiliriz. Bu işi halletmek lazımdır. Bunun için de bu askeri mahkemelerin lağvı ve bunların yerine de mülkî mahkemelerin ikamesi icap eder."

Hükümet, bu komisyonun kararını kabul etti ve derhal, bütün askeri mahkemeler lağvedildi. Fakat, bunların yerine mülkî mahkemeler ve bilhassa sulh mahkemeleri etmek de kolay ve mümkün değildi. Böyle bir teşkilat, pek vasi ve pek dağınık bir sahada olacaktı.

Bu ise hem hükümet ve hem de muhacirler için birçok zararları dafî[278] idi. Fakat, mülki mahkemeler esasını terk etmek de mümkün değildi.

Yeni teşkilat, nahiye teşkilatı esası üzerine bina edildi. Cinayet, cünha 50 dolar (yani on iki lira) lık alacak davalarında maada, diğer deavinin halli için mahalli bir mahkeme tesis edildi. Bu mahkeme muhacirlerin heyet-i ihtiyariyesinden mürekkep idi. Bunun kuvve-i icraiyesi, mahalli müfreze kumandanlığı idi ve bu, kararından ait olduğu mahkeme-i mülkiyeyi haberdar etmek mecburiyetinde idi.

276 karıştırma.

277 rüşvet, yolsuzluk gibi kötü işler yapmak.

278 davet eden.

Hükümet, cünha hukuk-ı munzama davaları da koloninin merbut olduğu merkez mahkemesinde rüyet olunuyordu. Bu usul, muhacirler için biraz zararlı idi. Fakat, netice itibariyle gayet müfîd idi. Zira, dava hâkimler tarafından rüyet olunuyordu ve buna emniyet edilebilirdi. Sonra, diğer bir mesele de var idi. Mahkemeye gitmek için kaybedilecek gün hesap edilerek, olur olmaz ihtilaflar ve sulhan hallolunabilecek mesail için davaya girişmek âdeti izale edildi. Fakat, bilahare bu kanaat da değişti. Zira, kolonide bir nevi mütegallibe[279] yetişti. Bunlar, haklı insanları da davalarından vazgeçirmek ahlaksızlığını irtikâba başlamışlardı. Bunun üzerine mahalli heyet-i ihtiyariye mahkemeleri de lağvedildi ve seyyar sulh mahkemeleri ile iki, nihayet üç koloniyi câmi[280], sabit sulh mahkemeleri tesis edildi. Bu nevi mahkemelerle bu mesele nihayetlendirildi.

Muhacirlerle alakadar olan mahkeme meselesi, hiçbir memlekette bu derece muntazam bir seyir ve tekamüle mazhar olamamıştır. Buna binaen, bu usulün ispat ettiği:

"Muhacirin dava hakkını mutlaka tanımalıdır. Her muhacir, behemehâl hukukunu müdafaa etmelidir. Bu, muhacir için muvakkat[281] bir zarar tevlit etse de, yine terviç edilmelidir. Zira, davanın nihayeti, behemehal zararı tazmin eder." Nokta-i nazarını kabul etmelidir. Fakat, bu mütalaaya diğer bir ciheti de ilave etmek lazımdır: Amerika, birtakım muvakkat kanunlarla bir devir geçirdi. Bu devir, on, on beş seneyi mütecaviz idi. Bu müddet zarfında, muhacirler Amerika hayat-ı içtimaiyesiyle ülfet edebilmişlerdi. Bunlar, birdenbire Amerika kanununa istinaden haklarını talep etmemişlerdir ve zikrolunan tadilat-ı kanuniye de bu esasa istinat eyler. Buna binaen, bu muamelatın ikinci derecede mühim bir ciheti de:

"Muhacirleri, kavanin-i mahalliye-i esasiye haricinde bir suretle idare edebilmek."

Esasının bir hakikat olduğu meselesidir! Amerika hükümeti, bu meseleyi pek ziyade tetkik etti ve nihayet, bu cihetin doğru olduğunu

279 zorba.

280 toplayan.

281 geçici.

tasdik eyledi. Filhakika, hal-i hazırda muhacirlere karşı bu eski usulün tatbik olunmadığının esbabı sorulabilir. Bunun cevabı ise, pek sarihtir: İlk muhacirler ve bilhassa Amerika hükümetinin resmen alakadar olduğu muhacirler, Amerika hayat-ı içtimaiyesine girebilmek için lazım gelen vaziyeti iktisap etmişler ve yeni gelecek muhacirler için de bir hususi âlem teşkil eylemişlerdir ki, Amerikalılar buna muhacirlerin menfezi namını veriyorlar. Böyle bir menfez mevcut değildir. Belki Amerika'nın tekâmül etmiş bu usul-i temsili vardır ki, hiçbir muhacir bu usule mukavemet edemiyor. İşte asıl esrar-ı idare buradadır. Fakat, bu temsil yalnız iskân edilen muhacirlere mahsus değildir. Bu, gerek hükümet tarafından ve gerek müessese tarafından, gerekse kendi kendilerine gelmiş muhacirler de bu temsil usulüne tabi idi. Buna binaen, vaziyeti bu umumi nokta-i nazardan tetkik etmek lazımdır.

Amerika'nın ilk mühim muhacir kitleleri, İrlandalılar, İskoçyalılar idi. Sonraları, müteferrik Avrupa ahalisi gelmiş idi. Bunların temsili, kendi kendilerine olmuştur. Bunlar, memleketlerinden hoşnut olmayan ve bilhassa, bazı dinî ve siyasî mesail dolayısıyla terk-i vatan eden insanlar idi. Amerika istiklaline kadar, vaziyet bu merkezdedir. İstiklalden sonra da bu usul devam etti. Ancak, Amerika – İspanya muharebesinde yeni bir usul-i temsil esası kabul edildi. Bu muharebeyi müteakip, Amerika büyük bir şöhret kazanmış idi ve bütün dünya, bu memlekete gitmek, oranın servetinden istifade eylemek arzusunu izhar ediyordu. Bu sebeple, eski muhacerete germi verilmiş idi. Fakat, bu yeni muhacirler, tekrar avdet etmek fikrinde bulunuyorlardı. Burada bunları esaslı bir çember içine almak ve muntazam bir usul dâhilinde Amerikalılaştırmak icap ediyordu.

Amerika hükümeti, ilk temsil vasıtasını, hayat-ı içtimaiyesinde buldu. Amerika, yeni bir memleket idi ve ahalinin hepsi de ayrı ayrı memleketlerden gelmişlerdi. Buna binaen, hususi bir taassub-ı millî yok idi. Amerikalılar, yalnız Amerikalılık ile iftihar ediyorlardı. Gurur-ı millileri Amerikalılık idi. Bu sıfatı ise, hiçbir millet efradı benimseyemezdi. Bu hal, muhacirler arasında münasebetin tesisine ve tebdil-i tabiiyete büyük bir sebep teşkil ediyor idi. Yalnız, din meselesi vardı. Çünkü Amerika, edyanın serbestisini kabul etmiş idi. Bu karar, Pro-

testanhğın terakkisi için ihtiyar edilmiş idi. Fakat, bu netice tahakkuk etmedi. Serbesti-yi edyan[282], yalnız muhtelif muhacirler arasındaki münasebetin takviyesine hadim oldu ve tebdil-i tabiyet etmek arzusunda bulunanlar için de faydalı idi.

Filhakika, dinlerin serbestîsiyle bir cemaat hayatı teşekkül etti. Protestanlar önünde, Katolik, Ortodoks, İslam, Musevi, Hindu, Budist ilh... cemaatleri tesis etti. Fakat, bu cemaatler bir (teferrüt) neticesi tevlit edememiştir. Çünkü, Amerika bir iş memleketi idi. Buraya giden muhacirler, müteşekkil müesseseler dâhiline giriyorlardı. Vâsi faaliyet, bu muhacirleri işten ayıramıyordu. Bilhassa, kazancın, ücretlerin yüksek olması, muhacirin iştihası tezyit ediyordu. Diğer bir sebep de, muhacirlerden bazılarının zenginliği idi. Bittabi, ilk zamanlarda parasız olan muhacirleri herkes biliyordu ve bütün ahali de böyle fakir muhacirlerden mürekkep olduğu için, faaliyet-i umumiye neticesinde bunlardan bazılarının zengin olmaları bir emr-i tabii idi. Fakat bu netice, her muhacir için azami bir faaliyet, azami bir teşebbüs hasleti tevlit ediyordu. Bu sebeple, muhacirler saha-i faaliyetten ayrılamıyorlar, yalnız işlerini, zenginliği, yeni ve kârlı teşebbüsleri düşünüyorlardı. Böyle bir sahne-i mahşerde ise, din, millet ve saire ile iştigalin mümkün olmadığı ve belki de abes olacağı tabii bir şeydir. Bu muhacirler, istifade edilecek şeyleri öğreniyorlardı. Tabii, ilk sırada da lisan bulunuyordu.

Amerika işe burada başladı. Tedris için birçok gece, akşam, sabah, öğle mektepleri açtı ve buralara, gayet esaslı lisan talimi bilir, muallimler tayin etti. Sonra, çocukların tahsili de mecburi idi. Rüştiye[283] tahsilini ikmal etmemiş bir Amerika tebaası, müstakil bir amele addolunamaz ve ameleliği zamanında bu tahsili ikmal etmezse, terfi edemezdi. Fakat bu mecburiyet, yalnız beş yaşında çocuk olarak Amerika'ya gelen ve Amerika tabiiyetini eyleyenlere ait idi. Bu müessesat, lisanın tamamını teshil etti ve zaten ekseriyet ahali de İngiliz lisanını söylüyordu. Buna binaen, bu lisanla münasebat fazla idi. Az zamanda lisanın öğrenildiği görüldü. Fakat, yalnız lisanın kafi olmadığı tabii bir şey idi. Bu muhtelif muhacirleri birleştirmek lazım idi. Bunların tefekkürleri, tahassüsleri

282 din serbestliği.

283 ortaokul, ortaöğrenim.

arasında bir irtibat esasları ihzar etmek için, pek esaslı ve pek şümullü bir teşkilat ihtiyaç mes ediyordu.

Bu plan önünde üç esas vardı.

1) Millî teşkilat ile merkeze merbutiyyet

2) Mektepler tesisatı - ki bir tesviye esasına istinat edecekti.

3) Amele hayatının yeknesaklığını temin etmek.

Bu esasların en mühimi, teşkilat-ı milliye kısmıdır. Bu teşkilatın gayesi bütün muhacirleri aynı mesail ile uğraştırmak, hepsini yeknesak bir mesele ile alakadar etmektir. Bunun tahakkuku için de anonim, kooperatif ve anonim kooperatif şirketleri tesisi düşünüldü. Bilahare, bu müessesata muavenet himaye sandıkları da ilave olundu.

Amerika'da bu gibi cemiyetlerle ilk iştigal eden şirket, "Muhacirîn Cemiyeti"dir. Bu cemiyet, muhacirlere sermaye vermek ve muhacirlerin istihsalatına müşteri olmak gibi bir gaye için çalışıyordu. Bunlar, halî arazileri imar etmek esasından işe başlamışlardı. Araziyi temin ettikten sonra, muhacir getiriliyordu. Muamelatın sermayesini bir anonim hisse senedatıyla temin eyliyorlardı. Yalnız, hisselere müşteri bulabilmek için, istihsalatın füruhtu mesaili ile iştigal ciheti de temin edilmek icap ederdi. Buna binaen, istimar müteşebbisleri, mahallin istihsalatına göre değişiyordu. Hububat mesaili hububat ticaretiyle iştigal eden dairelere ait idi. Sanayi, sanayi müesseselerine, mensucat, mensucat müesseselerine ve ilh... Buna binaen, mesela hububat müesseseleri, bir anonim şirketi tesis ediyorlardı. Fakat, bu şirketlerin ilk şekilleri, sermayeli birtakım anonim şirketleri idi.

Müesseseler işe başlayacak kadar bir sermaye tedarik ediyorlar ve bilahare, işin tevsii için de hisse çıkarıyorlardı. Bunların faaliyetleri üç kısım idi.

1) Arazi-yi mümbite[284] bulmak

2) Lüzumu kadar müstait muhacir getirmek.

3) Muamelatın cereyanını temin edecek vesaiti tehiyye[285] etmek.

284 verimli.

285 hazırlamak.

Bu muamelat için büyük bir sermayeye ihtiyaç var idi. Sonra, en az on sene içinde de bir temettü beklenemez idi. Halbuki bu kadar bir müddet için sermaye vazedecek veya hisselere itibar eyleyebilecek muhit bulmak hayli müşkül idi. Zira, evvelden buna mümasil bir teşebbüs yok idi. Bu sebeple, bu işle iştigal etmeyen adamlar için, bu iş ehemmiyetsiz bir teşebbüs gibi addolunuyordu. Fakat, bu mahallerde istihsalat gibi mesail-i ticariye ile iştigal eyleyen müesseseler, bu gibi menabi[286]-i âtiyeye büyük bir ehemmiyet veriyorlardı. Zira bu, kendileri için bir sermaye ve başkalarının eline geçirdiği takdirde ise, bir rekabet akıbetini intaç ederdi. Bunlar, bu mahallere karşı, lakayt kalamazlardı. Lakin teşebbüslerinin müspet bir saha dâhilinde cereyanı da bir emr-i zaruri idi ki, bu da hükümete ait bir vazife oluyordu. Müessese-i müteşebbise muhacirlerin her ihtiyacını, gıda, ikametgâh, âlât, tohum gibi heyet-i umumiyeyi taahhüt ediyor ve sonra, muntazam ve mahal-i iskânın ahval-i iklimiyesine göre hesap edilmiş istihsalattan müfrez taksit şeraiti vazediyor ve mahsulâta da kendisinin müşteri olduğunu anlatıyordu. İlk zamanlarda, mahsulata bir nevi inhisar[287] vazedilmiş idi. Muhacir sermayedarın fiyatını kabule ve malını sermayedara satmağa mecbur idi. Fakat, bu şartın fenalığı anlaşıldı. Muhacirler, sermayedarlar ve hükümet arasında hâsıl olan bir itilaf neticesinde mahsulâtın serbestîsi kabul edildi. Müessese-i müteşebbise, kendisini bir müşteri-yi daimî gösterecek idi. Fakat, müstahsil malını satmakta ve fiyat talep etmekte muhtar idi. Her piyasada kendisine müşteri arayabilirdi. Müessese-i müteşebbiseye karşı vaziyeti, yalnız taksitlerini muntazam ödemekten ibaret idi.

Muamelat umumi bir nazarla tetkik edilirken, müteşebbisin ne kazandığı sorulabilir? Fakat, bu kazanç pek sarihtir: Zira, müessese-i müteşebbise bu istihsalat ile icra-yı ticaret eden bir müessesedir. Piyasalara hâkimdir ve rakipleriyle de bir muvazene temin edebilmiştir. Bu mahsulât ile alakadar olan o mahallin bütün müesseseleri, bu şirketle alakadadır. Bu şeraitten daha mühim bir mesele de vardır. Müstahsil her zaman bu müessese ile münasebetdar olduğundan, müesseseye

286 membalar, kaynaklar.

287 tekel.

tabii bir müşteri de addeder ve belki de, gelecek seneki faaliyet veya mahsulâtının bazı ahval-i gayr-i muhtemelesi[288] hakkında muavenete veya bir himayeye mazhar olmak ümidiyle tabii müşteriyi tercih eder. Müessesenin daimi müşteri olması da bu meseleye pek ziyade icra-yı tesir eyleyebilir. Bu muamelatın cereyanındaki en son safha, müessese-i müteşebbisenin en dolgun fiyatı verebileceğidir. Zira, kendisi evvelce bu mahsulatın miktarı hakkında bir malumata sahiptir. Muaveneti dolayısıyla muntazam istatistiklere maliktir.

Rakiplerinde ise, bittabi bu malumat yoktur. Bunlar, mahsulâtın ihraç, istihlâkı hakkında bir şey bilmezler. Ve binnetice böyle ani mallara yüksek bir fiyat veremezler. Bu, ancak pek nadir ahvalde mümkün olur ki, müteşebbisler de böyle bir nadir rekabete göğüs gerebilirler.

Görülüyor ki, mahsulâtın serbestîsinde de müteşebbisler bir şey kaybetmiyorlar ve yine tabii müşteridirler. Bu usul, yalnız muhacirlerin hukukunu muhafaza eder ve bilahare, muhacirin bizzat muamelat-ı ticariyede bulunmasını veyahut büyük müessesatta bir mevki-i mühim sahibi olmasını ve fazla kazanmasını intaç eyler. Bu muamelatın tarz-ı cereyanını da tafsil etmek faydadan hâlî olmasa gerektir.

Mahal-i iskândaki istihsalat, masarifi kapattığı ve oldukça mahsus bir kâr bıraktığı zaman, muhacirin mevkii mühim bir ehemmiyet kesp ediyordu. Zira fazla kâr, muhacirin servetini tezyit edebilecek bir esas idi. Ancak bu fazla kârın âzamiyetini de muhacire ait kılmak meselesi tevellüt ediyordu. Bu mesele, muhacirin ticaret yapabilmesi imkânı ile hallolunabilecekti. Halbuki bu mümkün değil idi. Zira, köyündeki istihsalat ile iştigal eden bir muhacir, şehir piyasasıyla uğraşamaz idi. Evvela, vakti yoktu. Saniyen, bu muamelatı bilmez idi ve öğrenmek fırsatına da malik değildi. Fakat, bütün bu müşkülata rağmen, bu muamelat ile iştigal etmek mecburiyeti var idi. Aksi halde, köylü hayatı tekamül edemeyecek ve daima esaret halinde kalacaktı. Buna binaen, köylüleri bu muamelata alakadar kılacak olan usul taharri[289] edildi.

Bu vasıta, kooperatif şirketi idi. Bu şirketi, bütün muhacirler, sermayeleriyle hisse teşkil ediyorlardı ve köyün bütün mahsulâtı, birden

288 belirsiz, tahmin edilemeyen durumu.

289 araştırmak.

satılıyordu. Köylüler, hisseleri nispetinde satıştan istifade ediyorlardı. Bu hal, dağınık satışları izale ettiğinden muhacirler için kârlı idi. Yalnız bu muhamelâtın idaresinde hükümetin nüfuzu ve ekseriye müdahalesi icap ediyordu. Filhakika, sonraları serbest bırakıldı. Fakat, ilk zamanlarda, acemilik dolayısıyla, muamelatın cereyanında bir intizam görülememişti. Fakat bir müddet sonra işi idare edebilecek insanlar yetişti. Bunlar, bütün köy namına istikrazatta bulundular. Ekseri de köyün umum düyunatını taahhüt ettiler.

Lakin, bu kooperatif şirketleriyle müessese-i müteşebbiseler arasında yeni bir vaziyet tahaddüs etmişti. Kooperatif şirketlerinin teşekkülü anlarında, müessese-i müteşebbisenin kârı fazla idi. Zira, yine eski malı alıyordu. Filhakika, muhacirlerle münferit münasebette bulunmadığından, fiyatlar üzerinde tenzilat yapmağa muvaffak olamıyordu. Ve aynı zamanda, kooperatif şirketi, muntazam sene-i âtiye istatistikleri yaptığından, diğer mahallerdeki hububat müessese-i ticariyelere malumat-ı lazıme veriyordu ve binnetice, rekabet-i ticariye sahası tevsi olunuyordu. Zira mahsulâtın derece ve kabiliyetten vakt ü zamanıyla malumatdar olan bilcümle hububat müessese-i ticariyeleri, bunlar için müşteri oluyor ve bu hububat hakkındaki muamelata da iştirak edebiliyorlardı. Fakat bu hal, müessese-i müteşebbise için bir zarar idi. Zira kendi sermayesi karşısında mühim vakitler bulunuyordu ve tabiatıyla da fiyat fazla oluyordu. Lakin, sermayedar müessese, bu vaziyeti iktiham[290] etmek için, muamelatını tevsi ihtiyacını hissediyordu ve diğer birtakım müesseselerin, sermayedarların iştirakini kabul eyliyordu. Bu suretle, tekrar piyasaya hâkim oluyordu. Aynı zamanda fazla ve vasi muamelatı dolayısıyla istifadesi de fazla idi. Sonra, köylerde müteşekkil kooperatif şirketleri, müessese-i müteşebbisenin muamelat-ı idariyesini alıyordu. Zira, istatistik, levazımat, âlât-ı ziraiye, gıda, tohum, teftiş gibi muamelat doğrudan doğruya kooperatife devrolunmuş idi. Tabiatıyla, müessese-i müteşebbisenin bundan istifadesi pek çok idi. Çünkü masarifinin mühim bir kısmı tenakus[291] ediyordu. Binaenaleyh

290 katlanmak, güçlükleri yenmek.

291 azalmak.

fiyatın tezayüdü, salifüzzikr[292] iki kısım kâr ile -biri müessesenin tevsi ihtiyacı, diğeri memurların tenakusu tekabül[293] edebilirdi ve belki de, fazla bir kâr da bırakır idi.

Muamelatın bu şekli de kârı temin ettikten sonra, imar ve istimar muamelatına bir emniyet verildi ve bu muamelat tevsi etti. Almanya'dan, İngiltere'den, Avrupa'nın şimal memleketlerinden pek çok muhacir getirilmeğe başladı. Müteşebbisler, pek vasi havalide iskân-ı muhacirîne başlamışlardı. Bir müddet sonra, buralarda da bir nevi köy sandıkları teşekkül etti ve nihayet, umum kolonilerde kooperatif cemiyetleri teşekkül etmeğe başladı. Bu vaziyet, müteşebbisler için yeni idi. Zira onların da yalnız bir müessese-i istihsaliye değil aynı zamanda bir müessese-i ticariye de bulunuyordu.

Muhacirler ticaret yapıyorlardı ve şüphesiz piyasalarda bulabilecekleri mahsulatı bir müessese-i ticariyeye devretmeden satabilecekler idi. Bunun üzerine umum müteşebbisler bir tröst teşkil ettiler. Ve bu suretle bugünkü Amerika'nın muazzam müessesat-ı maliyesinin temelini attılar. Bu tröst, nevumma[294] muhacirîn köy kooperatiflerine karşı bir rekabet idi. İlk zamanlarda bu hal hissedilmedi ve kooperatiflerle tröst muamelatı muntazaman cereyan ediyordu. Fakat bilahare mesele çatallaştı. Kooperatif cemiyetleri büyük bir itibara malik oldular. Buna istinaden kolonilerin bütün ihtiyacatım tesviye edebiliyorlardı. Binaenaleyh eski müessese-i müteşebbiselere ihtiyaçları kalmıyordu ve onlarla taksitlerin ihmal-i tediyesinden başka bir münasebet sebebi görmüyorlardı.

"Tröst"ler büyük bir buhran-ı iktisadiye duçar oldular. Fakat, vaziyetin ne şekle girmesi icap ettiğini de anlamışlardı. Derhal kooperatifleri de tröste ithal ettiler ve bu suretle müstakil tröstler teşekkül etti: Hububat, zahire, süt, hayvanat, yumurta ilh... gibi istihsalat-ı tabiiye tröstleri meydana geldi. Ve koloni meselesi de bu şekilde karar kıldı. Bilahare, bu tröstlerle rekabet etmek mümkün değildi. Lakin, tröstler hükümete büyük bir müşkülat çıkardılar. Bunu da atide göstereceğiz. Yalnız burada işaret edelim ki: muhacirîn iskân eden müessese-i mü-

292 adı geçen.

293 karşılıklı olma.

294 bir derece, bir suretle.

teşebbiseler, hiçbir zaman ziyan etmemişlerdir ve muamelatın seyir ve tekâmülü de aksi bir netice ibraz etmemiştir.

Muhaciri iskândan sonra, muhaciri kazanmak meselesi gelir. Zira zengin olan bir muhacirin memleketine avdeti veyahut iskân edilen muhacirin yeni memleket hayat-ı içtimaiyesiyle alakadar olmaması kadar büyük bir tehlike tasavvur edilemez. Muhacirin avdeti, servet-i milliyeyi ızrar[295] eder. Köyünde hususi hayatına idamesi ise mühlik bir tecerrüttür. Bu hal muhacirin seciyesini bozar ve aynı zamanda muhit-i içtimai arasındaki intizama halel[296] verir. Hükümet muhtelif yekdiğerine zıt telakkilerin tesiri altında kalır, muayyen tahassüsler, tefekkürler izhar eden bir efkâr-ı umumiye tesis edemez. Bu sebeple hükümetin de sabit ve muayyen bir siyaset-i idariyesi olamaz. Buna binaen, iskândan evvel muhacirlerin temsili ve mahalli hayat-ı içtimaiyeye ithali düşünülmelidir. Filhakika eski zamanlarda böyle, hususi bir teşkilata ihtiyaç görülmeden, muhacirler temsil olunamaz, daha doğrusu bunlar heyet-i umumiye arasına karışıyorlarmış?.. Fakat, bu tabii temsil için uzun seneler lazımdır. Tarih-i muhaceret tetkikatı da bu neticeyi teyit eylemektedir. Teşkilatsız veya eski zamanın keyfi hükümetlerinde bu gibi ahval vaki olabilirmiş. Zira muhacirlerin hükümetle bir alakası olamazdı. Hükümet ahalinin fevkinde ve ayrı bir zihniyet idi. Halbuki bugünkü hükümetler halk zihniyetidir. Sonra bugünkü hayat-ı içtimaiyelerde muntazam bir teşkilat vardır ki ahaliyi muntazam birkaç sınıfa tefrik eder. Bu sınıflarla münasebette bulunmak pek güçtür. Bu sebeple bunlar arasında ve behemehâl bir münasebet-i hissiye ve bir temayül-i müşterek lazımdır. Aksi halde, bu münasebetin hiçbir kısmı, izdivaç, iştirak ilh... gibi şekilleri mümkün-el husul[297] olamaz. Bunlardan başka mühim bir mesele-i içtimaiye daha vardır: Memleketin idaresi birtakım muntazam teşkilatlı fırkalara istinat ediyor. Bu fırkalar, ahali arasında teşekkül ediyorlar. Bu ahaliden madut[298] olan muhacirlerin de bir mevkii vardır. Eğer, bu muhacirler temsil edilmemiş ve hal-i tecerrütte bırakılmış olurlarsa, bunların hareketleri

295 zarar vermek.

296 bozukluk, zarar.

297 meydana gelmesi mümkün.

298 sayılmış.

nasıl olur? Bunlar, iskân edildikleri memleketin mukadderatıyla ne suretle alakadar olurlar? Eğer temsil edilmemişler ise bu yeni hayat-ı içtimaiyenin mukadderatına yabancı kalırlar ve binnetice tesirleri aksi olur. Veya siyasi fırkaların elinde bir oyuncak olurlar zira bunlarda bir gaye-i vatanperverane olmadığından menfaat-ı şahsiye ilcaatıyla[299] hareket ederler. Bu ise hem bunların hem de memleketin ahlakını ifsat eder. Binaenaleyh bugünkü meşruti hükümetlerde muhacirlerin temsili şarttır. Amerika'nın bu meseleye ehemmiyet vermesi mütalaat-ı mesrudenin sahtından ileri gelmiştir. Dünyada hiçbir devlet Amerika kadar bu mesele ile iştigal etmemiştir ve Amerika gibi her nevi muhacirden mürekkep bir hükümet de teşekkül etmemiştir. Bu sebeple, Amerika usul-i temsilinin tetkiki faydalıdır. Fakat bu usul, muhtelif şekillerde tatbik edilmiştir ki, biz de muhtelif iskân-ı muhacirin usullerini izah ederken bu usul-i temsilden de bahsedeceğiz.

Muhacirler iskân edildikten sonra, bunların arasında mektep teşkili mecburiyeti var idi. Muallim, ziraat hakkında malumat-ı ameliye sahibi bir zat olmak üzere intihap olunurdu. İlk zamanlarda muallim tayini müteşebbis-i müesseseye ait idi. Hükümet bu gibi müesseseler hakkındaki mukavelelerde bu kaydı zikretmişti. Bu muallim, müessesenin bir memuru olduğundan, iskân mesaili ile fazla alakadar idi ve müesseseyi de her şeyden haberdar ediyordu. Şüphesiz, sene-i atiye mahsulâtının derece ve kabiliyetini takdir de buna ait idi. Binaenaleyh bu memurun hayli malumat sahibi olması lazım gelir.

Köy mualliminin böyle bir adam olmasında büyük muhassenat vardır. Zira muhacirlerin bir lisanı vardır. Bilhassa bunların zevce ve çocukları arasında bu aile lisanı pek kuvvetlidir. Bunlar bu lisanı unutmamak, belki de okumak arzusunu izhar edebilirler. Halbuki onların bu arzularını imha etmek lazımdır. Filhakika, mektep bu vazifeyi yapar. Fakat bunlar aralarında evlerinde veya mekteplerde kendi lisanlarında tahsil eyleyebilirler. Buna mani olabilmek için mektebin kıymetini tezyit etmek ve belki de muhaciri yutacak bir derecede mühim göstermek lazımdır. Bu gaye, mektebin muhassenatını izah etmekle mümkün olamaz. Mektep binasının şekli de fayda vermez. Tedris

299 zorlama.

usulü de ehemmiyetsizdir. Zira bunlar istikbalde kendi kıymetlerini gösterebilirler. Halbuki muhacirler ameli ve hâlihazıra ait bir şeye kıymet verebilirler: Bu şey, muallimin şahsiyeti ile temin edilmiştir. Muallim, muhacirlerin bütün meseleleriyle alakadar ve kendisi yegâne müracaatgâh olduğu için muhacirler nazarında mühim bir şahsiyettir.

Bunun icraatı kabul edilir ve vazifesine riayet olunur. Şimdi bu mühim şahsiyeti mektebe getiriniz. Şüphesiz burada da mühim bir şahsiyet etiketini muhafaza eder ve bu suretle mektebe bir kıymet verilir. Eğer bu adam, yalnız bir muallim olsaydı hiçbir zaman bu ehemmiyeti iktisap edemezdi. Kanada'da ikinci usul tatbik edilmiştir. Buna binaen bütün kolonilerde ana lisanı mektepleri tesis etti. Halbuki Amerika'da böyle bir aksülamel olmadı.

Bu muallimler, muhacirlerin lisanını bilmeyenlerden intihap olunurdu. Bu suretle köyün lisan-ı resmiye karşı bir his-i husumet izhar etmemesi temin edilirdi.

Bittabi, mekteple her şey bitmezdi. Muhacirlerin kitle-i milliye ile tesis-i münasebetleri de lazım idi. Bu, muhacir mahsulâtının muamelatıyla temin edilebilirdi. Bu muhacirler şehirlerde tecerrüt etmiş bir halde yaşıyorlardı. Mahsulâttan başka bir münasebet vasıtası yok idi. İlk zamanlarda mahsulâtta müessese-i müteşebbisenin memurları tarafından alıyordu. Bu suretle muhacirler bir iki memurdan başka kimseyi görmüyorlardı. Halbuki bu muhacirlerin piyasalara ve dolayısıyla memleketin teşkilat-ı içtimaiyesine kesb-i vukuf eylemesi icap ederdi. Hükümet derhal muhacir mahsulâtı satışının serbestisini kabul etti. Filhakika bu serbesti, muhacirlerde piyasaları anlamak ve daha fazla fiyat veren müesseselerle münasebette bulunmak hissini tevlit etti. Fakat, yukarıda izah ettiğimiz gibi, müessese-i müteşebbiseler bu teşkilata da vaz-ı yed[300] edebildiler ve muhacirler, yalnız bu hisle kaldılar. Bunları bu halde bıraktırmağa bir sebep de muallim idi. Müessese-i müteşebbisenin memuru olan bu adam, her şeyden evvel memuriyetin icabatını yapıyordu. Halbuki müessesede mahsulâtı başkasına kaptırmamak isterdi. Bunu ise, bu muallim memurlar vasıtasıyla yapıyordu. Muhacirin İdaresi, bu meseleyi anladı ve derhal,

300 el koymak.

muallimlerin memur olamayacakları mecburiyetini vaz eyledi. Bu yeni vaziyet, köyün mevkiini yükseltti ve pek az zaman içinde köy sandıkları tesis edildi. Ve hükümetin muavenetine mazhar olan bu müesseseleri idare edebilmek için de müstakil muallimlerin istihdamı tensip edildi. Fakat muhacirlerden de doğrudan doğruya alakadar adamlar var idi. Bu suretle koloninin istiklali tesis etmiş idi.

Bu ahval, muhacire yeni benliğini hissettirmeğe başladı. Muhacir bu yeni muhitin ve mahsulâtının kıymetini anlıyordu. Bu, yeni vatanı kabul etmesi ve bunun için de iş yapması fikrini tevlit etti. Muhacir kendi mahsulâtının piyasaları hakkında malumat almağa başladı. Ve bu suretle, memleketin bütün teşkilatını öğreniyordu. Mamafih muhacirin kendisini bu memleket efradı gibi addetmesi zımni[301] bir telakkidir. O yine mensup olduğu millet efradından bulunduğunu söyler. Ancak çocukları bu mensubiyeti tekrar etmez, her müessese hakkında nüfuz-ı nazar gösterir ve daima, üzerinde birçok intibaat kalır, bu intibaat ile adetlerini, tarzlarını tebdil etmeğe başlar.

Köy sandığı, bir şirket şeklini aldıktan sonra muamelatı ziyadeleşti ve bittabi, saha-i malumatta bu suretle tevsi etmişti. Bu ise, muhacirlerin memleket müessesat ve teşkilat-ı içtimaiyesi hakkında fazla malumat sahibi olmalarını temin ediyordu. Bilhassa, kendilerinin de bu müessesat-ı içtimaiye de bir unsur olmalarını büyük tesirler yapıyor ve kendilerini kitle-i umumiyenin seciyesinde bir adam yapabilmek arzusunu hissediyorlardı. Bu güzel bir temsil idi. Fakat yalnız bir arzu halinde almış idi. Bunun tatbiki de lazım idi.

Umum müstahsil muhacirler arasında bir kooperatif şirketi tesis etmiş idi. Bu şirket, bütün muhacirleri müstakil bir tüccar haline kalp ettiğinden, muhacirler de kendilerini bir ticaret uzviyeti addettiler ve tröst şekline girdikten sonra, gayr-i kabil-i tefrik[302] bir uzviyet-i içtimaiye halini aldılar. bu gayede, memleketin bütün müesseseleriyle alakadar oluyorlardı ve binnetice bütün teşkilat-ı içtimaiye ile alaka peyda etmişlerdi. Aynı zamanda, bu heyet-i içtimaiye içinde de bir mevki sahibi olmuşlardır. Binaenaleyh artık bu heyet-i içtimaiyeye girebilirlerdi.

301 gizli, dolaylı.

302 birbirinden ayrılması mümkün olmayan.

Mesele, bu şekli aldıktan sonra, bunların diğer Amerikalılarla münasebat-ı sıhriyesi meselesi çıkıyordu. Muhacirin idaresi, bu mesele ile pek ziyade iştigal etti. Fakat bu bapta sarih bir usul vaz edemedi. Lakin muhtelif ve dağınık birtakım vasıtalar buldu ki bunlarla maksadına nail oluyordu. Bu sıhriyete muvaffak olabilmek için, koloni muhacirleriyle diğer köylüleri, kasabalıları, şehirlileri görüştürmek lazım idi. Bu kolay değildi. Fakat, panayır ve sergi usulü bu bapta güzel bir vasıta teşkil ediyordu. Bu sebeple, bu kolonilerin ortalarında bazı hususi panayırlar tertip edildi. Bunlar, büyük dinî bayramlara müsadif[303] günlerde vuku buluyor ve yalnız, çalgı çalınır, oynanır, eğlenilirdi. Bu panayırlar, iki nihayet üç gün kadar devam eder daima üç dört köy halkına hasredilirdi. Fakat bu panayırlar pek çok ve pek muhtelif mahallerde yapılır idi. Panayırların pek az nüfusa inhisarı, oradaki ahalinin yekdiğeriyle fazla temasını temin maksadına müstenit idi. Böyle panayırlarda genç kızlarla delikanlılar arasında pek samimi münasebetler tesis eder ve aileler ekseriya tesadüf eseri olarak, yekdiğeriyle hukuk peyda ederlerdi. Bu panayırlar, ilk zamanlar yalnız koloni muhacirlerine münhasır kalıyordu. Sonra propaganda ve bilhassa boks idmanlarının ilavesi eseri olarak, herkes gelmeğe başladı ve bu mahaller, eğlence ile beraber bir ticaret mahalli şeklini de aldı.

Muhacirîn İdaresi, vaziyeti mu-şikâfane[304] nazar-ı dikkatte tutuyordu. Ve daima münasebatm pek ziyade çoğalmasına çalışır; Amerikalılık hissiyatını tahkim etmek için de millî oyunlar intihap ediyor; millî danslar, rakslar oynatıyor ve daima birtakım millî havalar çaldırıyordu. Buralarda bazı büyüklükler yapılırdı ki bu, herkesin hatırasında kalır ve bu hatıralar dolayısıyla da münasebetler unutulmaz, herkeste samimi bir his halinde yaşar idi.

Bir müddet sonra, bu gibi panayırların ne için teşekkül ettiği sebebi şüyu[305] buldu. Bu hal, buraya iştirak edecek olan insanların daha itinakar hareket etmelerini ve evvelden bu mahalde bir münasebet tesisi tasavvurunda bulunmalarını ve ona göre hazırlanmalarını intaç

303 rastlayan.

304 inceden inceye araştırarak.

305 yayılmak.

eyledi. Bu, büyük bir muvaffakiyet idi. Fakat, yalnız böyle senelik içtimaların tesirleri kafi değildi. Meşherler[306], sergiler açıldı. Her koloninin mahsulâtı, muhacirlerinin aile işleri teşhir olunuyordu. Buralara pek çok seyirciler geliyordu. Bu meşherlerde hem münasebet ciheti düşünülüyor hem de bunların anlayabileceği bir lisanla ameli meseleler hakkında konferanslar veriliyordu.

Muhacirîn İdaresinin en mühim ve şayan-ı hayret teşebbüsü de güzellik müsabakasıdır. Köylüler arasındaki tenasüb-i endama[307] malik erkek ve kızların resimleri toplanıyor. Bunlar, gayet güzel bir surette tab olunuyor veya gazetelerle veyahut hususi risalelerle neşrediliyordu. Bu suretle, bütün Amerikalılara bir malumat verilmiş oluyordu. Bu resimlerdeki letafet-i vechiye[308], Amerika'nın her tarafındaki insanlar üzerinde icra-yı tesirden halî kalmıyordu. Bu sebeple de sıhriyetler[309] tevali[310] ediyordu.

Mahsulât-ı ziraiye mesaili için iskân edilen muhacirler hakkında başka malumat mefkuttur[311] ve mesrudat-ı ânifeden[312] başka bir şey de yoktur. Lakin, umum muhacirler, bunlar değildir. Muhacirlerin bir kısmı da, masnuat-ı sınaiye[313] vesatetiyle[314] iskân edilmişlerdir. Bunlara ait olan fasıl da tarih-i muhaceret için mühim bir yekûn tutmaktadır ve pek ziyade istifade bahsidir.

Pek meşhur bir meseledir. Amerika muhacereti, Amerika'daki maden zenginliği kanaat-i umumiyesinden başlamıştı ve filhakika, burada mebzul[315] ve hiç işlenmemiş birçok maâdin[316] keşfedildi. Bu madenleri işletmek için pek çok ameleye ihtiyaç var idi ve bu ameleler, Avrupa muhacirleri arasında teşekkül etti. Fakat, Amerika hükümeti

306 teşhir yeri, sergi.
307 boy, pos, fiziksel güzellik.
308 yüz güzelliği.
309 evlilik yoluyla akrabalık.
310 sürme, devam etme.
311 kıt, çok az.
312 önceden söylenenler.
313 insan yapısı ürünler.
314 aracılığıyla.
315 bol, çok.
316 madenler.

tesis ettikten sonra bu meseleye karşı bir vaziyet aldı ve maden işletmek mesailini, iskân-ı muhacirîn şekline soktu. Zira, bir madene pek çok amele geliyordu. İlk zamanlarda, bu amele münferit idi ve bir miktar para kazandıktan sonra, buradan ayrılıyor ve memlekete avdet eyliyordu. Bu nevi muhacirlerin bu suretle hareketlerinin esbabı hakkında tetkikat icra edildi. Maden ocakları amelesinin seferber bir halde bulunmaları, bunları Amerika'dan kaçırıyordu. Hükümet bu meseleyi halletmek için pek çok uğraştı. Nihayet, maden ocakları amelesinin de iskân edilecek muhacirlerden addolunmasını ve bunların her nevi ev, iaşe, iskân ilh... ihtiyaçlarının temin edilmesini mecburi kıldı. Bu suretle, maden ocaklarında muntazam ikametgâhlar tesis ediyordu ve bu intizam dolayısıyla da aileli muhacirler gelmeğe ve çoğalmağa başladı. Amele, ailesiyle yerleşmek fırsatına nail olduktan sonra, bu gibi mahallerî terk etmiyordu ve bu, hem maden ve hem de hükümet için faydalı idi. Zira, amele yerinde kalıyor ve aynı zamanda, kazancını da ailesine de sarf ettiğinden, memleketin serveti dâhilde kalıyordu, maden müessesesi de eski usta işçilere malik oluyordu. Maden müessesesinin bu kârı bu gibi iskân mesaili ile, kendisini pek ziyade alakadar kıldı. Aynı zamanda, Muhacirîn İdaresi de bu mesele ile iştigal ediyor ve maden müessesesinin tesisatını kontrol ediyordu. Nihayet, yakınında ufak bir köy tesis etti. Lakin, bu köy halkının hepsi de işçi idi. Binaenaleyh, burada ziraatla iştigal olunamazdı. Bunun için idi ki, temsil usulü de ayrı bir usul olacaktı. Bu amele umum Amerika muhiti ile nasıl temas edebilirdi? İşte bu sualin cevabından bu usul istihraç edilebilirdi.

Bu amelelerin kitle-i milliye ile münasebetleri için hiçbir esaslı vasıta yoktur. Bu işçi maden ocağından eve, evden maden ocağına gitmekle hayatını ikmal eder. Bunun başka bir iştigali yoktur. Halbuki, bunlara Amerika heyet-i içtimaiyesinin şeklini anlatmak mecburiyeti vardı ki, bu da kitle-i umumiye ile tesis-i münasebet etmekle kabil olurdu. Bu münasebet için ilk esas mektep oldu. Amele çocuklarının tahsil ve terbiyesi, maden sahibine ait idi. Sonra, hükümetin inzimam-ı[317] muaveneti ile, umum amele arasında bir muavenet sandığı tesis edildi

317 katılmak.

ve müessis[318] de Muhacirîn İdaresi idi. Bu muavenet sandığı[319] bir köy emniyet sandığı gibi idi ve muavenetten ziyade, para biriktirmeye bir vesile idi. Sandık beş sene kadar bir müddette bir para iddihar[320] ettikten sonra, bu parayı daha kârlı yerlerde işleterek faiz almak için teşebbüste bulundu. Bu muamele, işçilere izah ediliyor, onlar da kabiliyetlerinin derecesiyle mütenasip bir surette bu muamele hakkındaki teşebbüsatın ehemmiyetini tefrike başlıyorlardı. Fakat, bu kafi değildi. Zira, şahsiyetini müstakil addettirebilecek bir muamele lazım idi ki, bu amele de kendisini Amerikalı addedebilsin. Buna muvaffak olabilmek için, ameleler arasında birtakım içtima mahalleri tayin edildi. Buralarda, muavenet sandığının ne gibi muamelat-ı sarrafiye ile iştigal ettiğini, bu amele parasının hangi müesseselerde kullanılarak ne temettü[321] getireceğini, bu muamelatın hükümet tarafından suret-i himayesini ve bu gibi muamelattan bütün Amerikalıların ne suretle müstefit[322] olduklarını müş'ir ve ameli bir lisanla konferanslar verilmeğe başladı. Bunların bir kısmı, muhacirîn idaresi tarafından tertip olunuyordu. Diğer mühim bir kısmı ise, maden ocağı mühendisleri tarafından veriliyor idi. Mühendisler, madenciliğe ait malumat-ı umumiyeyi izah ederken, hayat-ı içtimaiyeye temas eden birçok cihetleri de izah eyliyor ve sonra, madenin veznedarı ise de ahval-i maliye hakkında malumat veriyor, müdür, bu gibi müessese-i madeniyelerin tarihçesinden bahisle teşebbüs-i şahsinin faydalı kısımlarını izah eyliyordu.

Bu malumat, memleketin bütün teşkilat-ı içtimaiyesini hülasa ediyordu. Amele, biriktirdiği para ile münasebetdar olan bu ameli konferansları pek ziyade dikkatle dinlerdi. Lakin, bir mukavelename ile maden ocağına merbut kalması, bu konferanslardan aldığı intibaatın taht-ı tesirinde olarak hareket edebilmesini men ediyordu. Bunun üzerine, amelenin her zaman kontratı feshedebilmesi salahiyeti verildi. Filhakika, bu salahiyetten istifade edenler yok gibi idi. Lakin, amele serbestliğini hissediyor ve etrafını daha dikkatle tetkik ediyor,

318 tesis eden.
319 yardım sandığı.
320 biriktirmek, toplamak.
321 kâr, kazanç.
322 istifade eden.

konferansları daha dikkatle dinliyor, kendisine bir mevki arıyor idi. Şüphesiz, bu mevkii de Amerika hayat-ı içtimaiyesinde arayacak idi. Filvaki, maden amelelerinin iskânında, Amerika tabiyetini kabul etmek mecburiyeti yoktu. Muhacirin her ihtiyacı temin ediliyor ve ancak beş seneden evvel madeni terk ettiği takdirde demirbaş eşya alınıyor ve zayi olanlar da istenmiyordu. Halbuki müddet-i ikameti beş seneyi tecavüz eden amelelerden bu eşya da alınmıyor ve bunlar ikametgâhın sahibi oluyorlardı.

Bazı mahallerdeki maden ocakları pek kıymettar idi. Bilahare bu gibi mahallerde fabrikalar da tesis etti ve amele ziyadeleşti. Tabiatıyla her milletten ve Amerikalılardan da birçok amele bulunuyordu. Hükümet amelenin iskânını mecburi kıldığından bütün amele iskân ediliyordu. Halbuki bu iskân, aynı zamanda ticareti de beraber getiriyordu. Zira bu amelenin hepsi müstehlik[323] idi. Eşya-yı batiye ve sair ihtiyacat-ı zaruriyesini tesviye edebilmek mecburiyetinde idi. Gıda, ilk zamanlarda müessese tarafından veriliyordu. Fakat Muhacirîn dairesi, muhacirin behemehâl kendi hayatını idare etmesi ve bu bapta en küçük mâniaların ilgasına[324] büyük bir ehemmiyet atfetmesi dolayısıyla bu meselede amelelere hasr edildi. Bu hal; bir istikrar sebebi idi. Pek ani bir surette de bu gibi halî dağ eteklerinde büyük bir alış veriş başladı. Bu netice bütün ameleler arasında bir hukuk peydasma sebep oldu. Sonra, bu amele köyü tevsi ettikçe bir şehir haline giriyordu. Bu hal de, umum amele arasında yeni bir his-i müşterek zuhuruna vesile oluyordu. Aynı zamanda, ameleye bir serbestlik verilmiş olunduğundan, iradesi kuvvetli ve zekâsı fazla olan ameleler, derhal ameleliği terk ederek ticaret işleriyle iştigale başlıyorlardı. Bu suretle daha amik[325] bir hisle bu şehre bağlanıyorlar ve Amerika tabiyetini alıyorlardı.

Burada diğer mühim bir mesele de vardır: bu şehrin diğer Amerika şehirleriyle muvazenesini, bu maden veya fabrikalardaki Amerikalılar temin ediyorlardı. Bunlar, eski işçiler idi ve daima en yüksek amele mevkilerinde, mühendisliklerde, ustabaşılıklarda ve ilh... bulunuyorlardı.

323 tüketici.

324 engellerin kaldırılması.

325 derin.

Bunlar her cihetçe muhacirlere müteveffik[326] bir mevkiye malik idiler. Hükümete, idareye karşı olan vaziyetleri başka ve daha müsamahakarane idi. Bilhassa, kayda şayandır ki, Amerika kavanin-i mevzuası, muhacirin hukukunu pek ziyade müdafaa eder. Lakin bu meselenin tefsiri aksi bir netice tevellüt eyler. Muhacir, Amerika'da, iskân şeraitine muvafık hareket etmediği zaman, bu himayeye mazhar olamaz. Avdet etmek isteyen muhacirlere de bu suretle muamele olunur, sonra muhacirin arasındaki münazaa[327], mudarebe[328] ve cinayetler için pek şedit hareket edilir. Bu gibi ahvalden kurtulmak ve sonra müessesede yerli ve ecnebi amele yanındaki mühim farktan istifade etmek tesirleri muhacirin tebdil-i tabiyete mecbur ediyordu. Bunlardan başka, tebdil-i tabiyet için pek çok teşvikat-ı hafiye icra olunurdu. Pazar ve yortu günleri birçok müsamereler tertip edilir, bunlar, yerli amelenin idaresine terk olunur, bunlar da yalnız Amerikalılığa ait oyunlar tertip ederlerdi. Bu suretle Amerikalılık hissiyatı tamim edilirdi. Şehirlilik hayatı başladıktan sonra, Amerikalılık propogandaları taammüm[329] etti. Bilhassa, bu zaman mekteplerde yeni gençler yetiştirmişlerdi. Mektepler, pek güzel bir surette temsil vazifelerini yapıyorlardı. Hem muhacir çocuğuna ve hem de yerli çocuğuna müştereken tarih, edebiyat okutuluyordu. Bu tedris, her ikisine göre de bir idi. Zira ikisi de bir muhaceret genci idi. Aralarında eskilik ile yenilikten başka bir fark yok idi.

Hükümet, yeni teşekkül eden şehirlerde teşkilat-ı idariyeye başladığı zaman, muhacirler daha ziyade hukuka, müsaadata nail oluyorlardı. Bu hal, bu gurbetzedelerin iştihasını ziyadeleştiriyor ve binnetice, terk-i tabiiyete germi veriliyordu. Bu cihete pek ziyade yardımı olan sebeplerden biri de nahiye teşkilatı ve şehir istiklali idi. Yeni teşekkül eden şehir, bütün muamelatında serbest idi ve bu şehir orada oturanlar tarafından müntehap[330] bir heyet-i idare ile tedvir-i umur[331] ediyordu. Halbuki şehrin muamelatı sekenesinin mesalihinden başka bir şey

326 başarılı.
327 ağız kavgası.
328 kavga, vuruşmak.
329 umumileşme
330 seçilmiş.
331 işleri idare etmek.

olamazdı. Muhacirler de bu mesail ile alakadar idi. Bunlar da kendi mukadderatlarına ait olan meselelerde bir rey sahibi olmalarını isterlerdi. Bilhassa, bütün muamelatın mahalli olması ve şehir sakinlerinin reylerine ait bulunması, yani bir merkeziyet taht-ı tesirinde olmaması, bunların arzularını teşdit ediyordu. Bir menfaat önünde, bunun ehemmiyeti yok idi.

Pek seri bir surette, tebdil-i tabiyet başlıyordu ve az zamanda bugün Amerika-yı garbide ve aksa-yı şarki-yi Amerika'da (bu iki tabir Cemâhîr-i Müttehide-i Amerika'nın iki cephesine aittir) muhacirler Amerikalılaşmağa başladılar ve buralarda büyük nüfuslu şehirler çoğaldı ve cumhuriyetlerin idaresi takviye edildi.

Cumhuriyetler meselesi de Amerika temsil usulünün esasını teşkil eder. İngiliz idaresi zamanında buraya gelen muhacirlerin teşkil ettikleri birer şehirden ibaret olan bu küçük cumhuriyetler, İngiliz idaresinin ilgasını intaç eden büyük ihtilal zamanında birer hükümet-i müstakile şeklini aldı ve umumi birer cumhuriyet haline kalp edilerek heyet-i umumiyesi de müşterek bir cumhuriyet haline sokuldu bu cumhuriyetler, nevumma[332] bir hükümet-i müstakile olduklarından, kendi muhitlerindeki muhacirlerin sürat-i temessülünü temin ediyorlardı. Zira yukarıda şehirler idaresinde izah ettiğimiz gibi, bu cumhuriyetlerin tesiratı da pek fazla idi. Buraları mahdut birer nüfusa malik olduklarından herkes buna hâkim olmak ümidini besliyordu. Bittabi bu hâkimiyet kanaatini izhar eden "rey-i intihap" ile mümkün-el vuku idi. Bu muhitlerde yaşayan ahali, behemehâl bu intihabata iştirak etmek isterdi. Zira, reyler az ve yekdiğerine o kadar yabancı olmayan ve pek uzak mahallere kadar imtidat[333] etmeyen bu daire dâhiline ait idi. Bu hal alakayı teşdit ediyordu. Muhacirin idaresinin tetkikat-ı ilmiye komisyonu bu bapta verdiği mühim bir raporda bu cihetin esbab-ı mucibesini izahen diyor ki: (Hülasa) "Muhacir, memleketin idaresine kesb-i vukuf eder etmez, bu idare ile alakadar olmak istiyor. Zira, muhaceretin ilk anındaki zaruri meşakkatin bu sayede mündefi olacağını zannediyor. Bu kanaat, ahali arasındaki intihabat münakaşalarının tesiratından neşet ediyor ve

332 bir derece, bir nevi.

333 uzanma.

muhacir, kendi mukadderatım, daha doğrusu arzu ettiği şekil hayatı bu suretle elde edeceğini, zira kendi reyinin buna icra-yı tesir eyleyebileceğini tasavvur ediyor. Bilhassa, mukaddema müteşekkil bazı idari cemiyetlere iştirakleri de bu temayül ziyadeleştiriyor.

İntihabat zamanlarına müsadif günlerde gelen muhacirlerin kısm-ı azamı, müddet-i muayyenesi zamanında tebdil-i tabiyet etmişlerdir. Her cumhuriyetin tebdil-i tabiiyet tetkikatından anlaşılıyor ki, her intihabata yakın birçok tebdil-i tabiiyetler vaki olmuştur. Bunların bir kısmı, arzu-yı zati iledir. Diğer bir kısmı da birtakım sermayedarların teşvikat ve propagandalarıyla vuku buluyor. Bundan anlaşılıyor ki, bunlar arasında bu gibi teşvikat yapılır ve güzel idare edilirse, tebdil-i tabiiyet tezayüt eder[334]. Bu suretle, cumhuriyetler küçük küçük kitleleri massediyorlar[335] ve bunları güzelce massettikten sonra, umum cumhuriyet âdadma[336] ithal eyliyorlar.

Görülüyor ki, Amerika'nın şehir muhacirleri başka bir tarzda yerleşmişlerdir. Bunların köylülerle hiçbir münasebetleri yoktur. Fakat, Amerika seciyesini izhar eyleyen mesail-i iktisadiyeye temas edilirken, bütün muhacirlerin yeni bir seviye aldıkları görülür. Bu hal bilhassa (köylü ve şehirli) arasında müşterek olan (tröst) teşkilatında meşhuttur. Bu müesseselerde, bir taraf diğer tarafın ahval-i umumiyesi ile alakadar olur ve müessese ise, her iki taraf hakkında da umumi malumat edinir. Yani, umum memleketi tanır. Bu hal, bütün ahali arasında aynı seviye-i fikriyenin tekevvününü[337] temin eder. Zira köylü ile şehirlinin muamelatı aynı şekildedir, ikisi de aynı şeyle alakadardır ve istikballeri aynı muamelata tabidir. Yalnız, bu seviye köylüde bir hiss-i muhaffefî[338] halindedir. Şehirlide ise, inkişaf etmiş bir şeydir. Fakat, köylü de bu hissini inkişaf ettirebilir ki, Amerika'nın birtakım hudayinabit[339] zenginliklerine melce[340] olmasındaki esrar da burada mündemiçtir.

334 artar.
335 emiyorlar.
336 sayı, sıra.
337 vücuda getirme
338 hafifletilmiş.
339 kendi kendine yetişen.
340 sığınacak yer.

Söylediğimiz gibi, kabiliyeti fazla olanlar derhal zengin oluyorlar. Böyle zenginler pek mebzuldür: Bir süpürgeciden, ekmekçi çıraklığından, bir köylü hizmetçisinden, bir paçavracılıktan milyoner olan Amerikalılar ve bilhassa muhacirler pek çoktur ve hala da devam ediyor.

Muhacirlerin zengin olabilmesindeki bu suhulet, Amerika'yı pek ziyade müstefit ediyor. Zira yalnız Amerika değil, her memleket muhacire muhtaçtır. Vakit vakit, milletin kanunu tecdit etmek ihtiyacı hep fazladır. Vasi arazilere malik olan ve kâfi miktarda nüfusa malik olmayan memleketler ise, muhacirlerden başka bir devaya malik değildir. Halbuki, muhaciri ahali-yi asliyenin seviyesine sokmak ve heyet-i umumiyeyi en yüksek, yani memleketin bütün ihtiyacatını cami[341] muamelata sevk etmek usulleri takip edilmeyecek olursa, muhacirlerden istifade edilemez.

Netice: Ecnebi muhacirleri hakkında Amerika usulünün ne neticeye müncer[342] olduğunu görmek faydadan halî değildir. Bu bapta, en son bir istatistiğe müracaat edeceğiz. Bu istatistikte, Amerika nüfus-ı umumiyesi 88 milyon addedilmiştir ki, muntazam bir tahrir-i nüfus[343] eseridir. Bu seksen sekiz milyondan ancak beş milyon insan, lisan-ı mahalli olan İngilizceyi bilmiyor. Bunlar son üç ay zarfında gelen bazı muhacirlerle Çinli ve şarklı bazı muhacirlerden ibarettir. Mütebaki[344] 83 milyon nüfus ise, doğrudan doğruya Amerika tabiiyetini ihraz[345] etmiştir. Bunlar: 48.000.000 Amerikalı, 19.000.000 Alman, 8.000.000 İrlandalı ve mütebakisi de müsavi derecede olmak üzere İsveçli, Norveçli, Danimarkalı, Felemenkli, İspanyalı, İtalyalı ve bazı diğer küçük milletlerden ve şarklılardan ibarettir. Bunlar, henüz kendi lisanlarını muhafaza ediyorlar ve aynı zamanda Amerikalılığı da kabul eyliyorlar. Bunların küçük milletlere ait olanlarının bir teşkilatı yoktur. Yalnız, henüz yeni gelmiş muhacirlerden oldukları için, lisanlarını muhafaza edebilmişlerdir. Fakat, ilk iki şubenin mühim teşkilat-ı ibtidaiyesi vardır. Bilhassa Almanlar, pek mühim gazeteler neşrediyorlar, mektepleri

341 toplayan.
342 neticelenen.
343 nüfus kaydı, sayımı.
344 arta kalan.
345 kazanmak.

de muntazamdır. Lakin kilise, mektep, gazeteden başka bir teşkilata mazhar değillerdir. Sonra, hemen hemen hiçbir yerde ekseriyete malik değillerdir. Buna binaen diğer hususi teşkilata muvaffak olamamışlar, kendi teşkilatlarını da hükümete hasr ettirememişlerdir. Halbuki pek büyük ve müşterek bir vicdan-ı millî teşkil etmiş olan bir hükümet dâhilinde hususi teşkilatı idame ettirmek mümkün değildir. Buna binaen Almanlar da bu işte kaybediyorlar ve günden güne Almanlıktan uzaklaşıyorlar. Zaten 49 milyon Amerikalı nüfusunun mühim bir kısmı da böyle Amerikalılaşmış Almanlardan ibarettir. Lisan unutulduktan sonra o şahıs halis bir Amerikalı idadına[346] giriyor. Almanya hükümeti, bu Almanları kurtarabilmek için pek çok teşkilat yapmıştır ve pek çok da muavenette bulunuyor. Fakat Amerika hayat-ı iktisadiyesi ve Amerika usul-i muhacereti mağlup edilemiyor.

Yerli ahalinin halî[347] bir mahalde iskânı: Bu usul, Amerika usul-i iskânının diğer mühim bir faslını gösterir. Bu doğrudan doğruya memleketin imarı, ahalinin serveti ve Amerika mevki-i siyasisinin takviyesi için yapılıyor. Burada temsil politikası yoktur, yalnız üç esas vardır: Para, insan, arazi!

Bu esasların üçü de müşkül birer mesele idi. Filhakika arazi vardı. Merkezî, şarkî ve şark-ı şimalî Amerika'da pek vasi araziler mevcuttu. Fakat lalettayin[348] arazide muhacir iskân etmek doğru değil idi. İskân-ı muhacirin, büyük bir mesele-i içtimaiye olduğu için bunun hakkında bir siyaset takip etmek lazım geliyordu. Amerika ecnebi muhacirleri temsil edebilmek için dâhili muhacir iskânını muvafık gördü[349]. Bu suretle, her beş altı muhacir köyü arasında birtakım mahaller tayin olunuyor ve buralara hicret edenlere pek çok muavenet ediliyordu. Fakat bu mahallerin, pek ziyade mümbit[350], istikbale malik ve bilhassa civarda yabancı muhacir köylerinin merkez-i müstakbeli olacak bir

346 zümresine.

347 boş.

348 gelişigüzel.

349 yedi sekiz sene evvel, almanya da böyle bir usul takip etti. alman polonyası'nda birçok alman muhacirleri iskân eyledi. her yerli köy grubu etrafında alman muhacirleri iskân edilmişti. rusya ise bu usulün malumudur.

350 verimli, değerli.

mevki olması icap ediyordu. Böyle olmadıktan sonra nafi[351] bir netice tevlit edemezdi. Bu da, kolay bir iş değildir. Sonra adam bulmak da pek güç bir iştir. Bilhassa sermaye meselesi, hükümeti, pek ziyade düşündürüyordu. Hükümet, bu suubetler[352] önünde meseleyi bizzat idare edemeyeceğini anladı. Halkın bir takım anonim şirketlerinin bu mesail ile iştigalinin temin edecek vasıtaları tetkike koyuldu. Teşvik, propaganda vesaire faydalı olabilirdi. Fakat ciddi teşebbüsler için, menfaat göstermek, kâr temin etmek lazım idi.

Hükümet evvela mükâfât-ı nakdiye vaadinde bulundu; bu o kadar müsmir[353] olmadı. Sonra bu gibi halî araziyi zer ve imal edecek olan müessese ve insanlara pek çok müsaadat bahşolunuyordu. Hükümet bunlara vasi bir arazi veriyor, muayyen bir müddet zarfında, bu arazinin bütün mahsulatını müteşebbise terk ediyor ve muayyen bir müddet için de müesseseyi tekalif, rüsum ve sair resmî mükellefiyetlerden muaf addediyordu. Bu suretle, büyük anonim şirketleri tahsis etti. Bunlar teminat tahtında olarak, hükümetin irae ettiği mahallere geldiler. Başka yerlerde de teşebbüsat-ı ziraiyeye başladılar ve bittabi, kendileri ile beraber muhacirlere de aynı muamelatı icra için müsaade bahşedilmişti. Fakat bu mahalle için teminat gösterilmemiş idi. Yalnız hükümetin ve idare-i mahalliyenin her türlü müzaheretine[354] malik olabilmek müsaadesi var idi. Hiç şüphesiz hükümetin irae ettiği mahallere rağbet fazla idi. Bilhassa şirketler, teminatlı işlere pek ziyade ehemmiyet veriyorlardı.

Bu teminat, şirketlere karşı başka tarzda alelade muhacirlere karşı başka tarzda idi. Şirketlere karşı olan teminat şöyle idi: hükümet ile şirket arasında bir mukavele akdolunurdu. Şirket hükümetin irae ettiği havalide, iskân-ı muhacirin kanununa muvafık bir tarzda çiftçi muhacirler iskân edecek ve bunların sevk, iaşe, iskân ve ikametgâh masraflarını deruhte[355] edecekti. Aynı zamanda buralara getirdiği muhacirlerden nakliye ücreti namına bir şey isteyemeyecek, bu masarifi, bunların yevmiyelerinin bir kısmına mahsup edemeyecek idi.

351 yararlı.
352 güçlük, zorluk.
353 faydalı, sonuç veren.
354 yardım etmek.
355 üstüne alma.

İskân edilen mahallere her nevi ziraiyat âlât ve edevatını getirecek araziyi ıslah ettirecek idi. Hükümet, ancak ilk mahsulât senesinin vâridât ve masarifat bütçesine karşı teminat akçesi gösteriyordu. Fakat bu teminata mukabil, şirketin de bir vazifesi vardı: evvela, muamelat-ı umumiyesini hükümete kontrol ettirecek ve bu maksatla şirketin merkezinde bir hükümet komiseri bulunacaktı. Saniyen, muayyen bir müddetten sonra, şirket araziyi, âlât, edevatı muhacire devretmek mecburiyetinde idi. Yalnız bu müddet, ilk müddetin rub'unu[356] tecavüz etmemek şartıyla bir defa daha temdit[357] edilebilirdi. Bu, pek müstesna zamanlarda, bilhassa şirketin mutazarrır olduğu anlarda kabil-i icra idi.

Bu teminatta başka, hükümetin diğer bir muaveneti daha var idi. Şirket, kavanin-i mevzua dâhilinde muhacirleri iskân ettikten sonra, ziraiyata mahsus âlât ve edevatın iştirası[358] için hükümetin kefaleti mazhar olabilirdi. Hükümet, şirketin iskân masarifini teminat akçesi addederek, bu kefaleti deruhte ediyordu. Bu suretle uzun ve mahsulâtın yüzdesinden alınacak bir taksit kabul olunurdu. Yalnız bu, nevumma bir istikraz mahiyetinde idi ki bilahare, hususi bankalar tarafından da icra edilmeye başladı. Zira, iskân masarifi pek büyük idi. Bu her zaman mühim bir karşılık olmak üzere kabul olunabilirdi. Bu suretle şirket, âlât ve edevat-ı ziraiyeyi de bir taksit-i senevî ile buluyordu.

Görülüyor ki, hükümet bütçesine hiçbir para girmeden muhacir iskân ediliyordu. Filhakika, bir teminat akçesi meselesi var. Şirket, mahsulâtından ziyan ettiği takdirde hükümet bütçesinden ziyanını alacaktı. Fakat, bu tehlikeli değildi. Çünkü bu ziyan ya hiç vaki olmaz veyahut bir iki sene içinde nihayet bulur bir mesele idi. Bilakis bu madde dolayısıyla hükümetin alakası, dikkati tezyit ediliyor ve hükümet mahsulâtın tezayüdü için lazım gelen bilcümle teşebbüsatm, himayenin ve muavenetin icrasından geri durmuyordu. Bu mecburiyetler, pek faydalı neticelere müncer[359] olmuştur. Sonra, şirket de lakayt kalmıyordu. Filhakika ilk mahsulâtından itibaren bir teminat akçesi vardı. Fakat bu

356 dörtte bir, çeyrek.

357 devam ettirmek, uzatmak.

358 satın alma.

359 neticelenme, son bulma.

paranın iskân masarifi ve kalan varidatın[360] iştirası taksitiyle alakası yoktu. Yalnız ilk sene mahsulâtının masarifine bir karşılıktı. Buna binaen şirket, tam manasıyla çalışıyordu.

Bu suretle para ve arazisi temin ediliyordu fakat, muhacirin temini meselesi kalıyordu. Bu muhacirler birer amele tarzında alınıyor ve bir mukavele üzerine, her amele mahallenin terk etmediği takdirde şirketin tesis ettiği eve malik oluyordu. Sonra, şirketle hükümet arasındaki mukavelede tasrih[361] edilen müddet-i muayyenenin inkızasında[362] bütün arazi-yi mezrua bu muhacirlere taksim edilecek idi. Bu taksim, nüfus itibariyle idi. Bu müddet zarfında şirket tarafından muhacirine yevmiye verilecek ve zaman sayı da tayin olunacaktır. Muhacir istediği zaman bu mahalli terk edebilirdi. Çünkü o bir amele gibi idi. Lakin şirket, istediği zaman ameleye izin veremez, yani, bu mahalden çıkaramaz idi. Kontrato ahkâmını ifa etmeyen bir amele, ancak hükümet memurunun müdahalesiyle verilecek bir karar neticesinde müstemlekeden çıkarılırdı. Fakat, bunun eski mahal-i ikametine iadesi için de yeni usul var idi. Eğer matrud[363] amelenin parası var ise, avdet kendisine, parası yoksa, hükümete ait idi. Fakat, memleketine vürudunu[364] müteakip bu parayı tediye etmek mecburiyetinde idi. Bunun için en nihayet üç ay müsaade edilebilirdi.

Ameleden kazaen sakat kalanlar ve gerek mazeret-i meşruaları ve gerek ihtiyarlıkları hasebiyle çalışamayanlar, tekaüdiye[365] yevmiyesi alırlardı. Bu yevmiyenin itası şirkete aitti ve şirket, kendi himayesi altında olmak üzere muntazam bir amele tasarruf sandığı tesis etmek mecburiyetinde bulunuyordu. Yalnız, müstemlekenin mektebi, hükümete ait olabilirdi. Fakat mektep teşkilatı Amerika'da serbesttir. Bunun için mektep ahaliye terk edildi. Hükümet-i mahalliye bir muallim gösterecekti. Bu muallimin ücreti de şirkete aitti.

360 gelirler.
361 açıklamak.
362 tükenme, bitme.
363 kovulmuş.
364 ulaşmak, varmak.
365 emeklilik.

Muhacir hakkındaki bu kuyudat gösteriyor ki, muhacir için muayyen bir hayat ve parlak bir istikbal temin ediliyordu. Bu müsaadat önünde birçok insanların muhacereti kabul edecekleri şüphesizdi zira bu hem teminatlı ve hem de sükûnetli bir hayattı. Amerika'da hidmet-i askeriyenin mecburi olmaması, bunların faaliyet ve teşebbüslerini de ziyadeleştiriyordu. Bilhassa, hükümeti mutazarrır etmeden muhacir de tedarik olunabiliyordu.

Şimdi bu ameliyenin umumi bir şeklini tetkik etmek icap eder. Burada en mühim cihet, hükümetin mutazarrır olup olmayacağıdır. Hükümet bir teminat akçesi veriyor. Bu, doğrudan doğruya bir ziyandır. Bu ziyanı telafi etmek lazımdır. Buna binaen atideki teşebbüsata germi verilir.

1) İrae edilecek mahallin derece ve kabiliyet-i ziraiyesi hakkında vasi tetkikat icra ettirmek.

2) Bu arazi hakkında müteşebbis şirkete malumat-ı kâfiye[366] vermek ve daima bu gibi malumatı ita etmek.

3) Mahallin ahval-i hevaiye ve iklimiyesi hakkında muntazam tarassudât[367] merkezleri tesis etmek.

4) Mahallin mahsulâtı hakkında vasati bir rakama vukuf peyda etmek.

5) Bu mahallî mıntıkanın merkezi olabilecek şekil ve mevkide tesis ettirmek veya mıntıkanın merkez-i müstakbeli olabilmesi için, civarın münakalat ve sairesini buna göre tadil edebilmek.

Hükümet, bu vazifeleri güzelce ifa ettikten ve bilhassa, dördüncü maddeye hakkıyla ve ilmi bir tetebbu[368] ve mukayese neticesi olarak kesb-i vukuf ettikten sonra, teminat akçesinin iraesinde bir tehlike melhuz[369] olamazdı. Hükümetin kaç sene, ne miktarda teminat vermeğe mecbur olacağı veya hiçbir şey vermemek için ne yapılması ve hangi mahallenin iraesi lazım geleceği tayin olunabilirdi. Bu hükümet için açık bir hesap gibi idi. Filhakika, bazı tahminlerin aynen tahakkuk

366 yeterli bilgi.

367 gözlemler.

368 derinliğine inceleyip tetkik etme.

369 düşünülebilen, akla gelen.

etmeyeceği de varit olabilir. Fakat böyle pek az bir tefavütün[370] ehemmiyeti olamaz. Sonra bazı mahallerde hükümetin bir miktar teminat akçesi vermesi de ehemmiyetsizdir. Zira nihayet arazi ahaliye kalıyordu. Böyle bir netice için bazı muvakkat ve cüzi tediyatın ne ehemmiyeti olabilir. Her hükümet, arazi-yi mezruanın[371] ahali-mahalliyeye devri için pek çok paralar sarf etmişlerdir. Henüz, bu bapta icra-yı muamele etmeyenler de bu usulü takip eylemek mecburiyetindedir. Zira, köylünün serbestisi kendisinin semeresini görmesini ve bu saya başkasının fuzuli iştirak edememesini icap ediyor. Bu netice, hükümetlerin siyaset-i dâhiliyelerinde beka ve istikrarlarının esaslı şartlarıdır.

Heyet-i umumiyenin ikinci bir faslı, şirket muamelatının suret-i idaresi ve bilhassa, idaresizlik tehlikesidir. Bu hal, hükümetin bütün hesabat-ı evveliyesini alt üst eder. Buna binaen, hükümet bu meseleye pek ziyade dikkat etmek mecburiyetindedir. Fakat bu, pek nazik bir meseledir. Zira, şirketin muamelatına müdahale etmek doğru değildir. Bu hal, hem, birtakım su-i istimalleri tevlit eder ve hem de bir şirketin muvaafakiyatını temin eden teşebbüs-i şahsilere maniler ihdas[372] eder. Şirket, daima serbest olmalı ve istediği gibi muamele yapılmalı yapabilmeli, istediği piyasalara, istediği borsalara karışabilmeli ve esrarını da kendisinden başka kimse bilmemelidir. Aksi halde, hiçbir şirket iş yapamaz. Hükümet, mukavele ahkamının adem-i tatbikinde[373] şirkete ihtaratta bulunabilir. Bu, tabii bir kaidedir. Fakat bu, bu nevi şirketler için kâfi bir kontrol değildir. Şirketin mahsulâtı adem-i idaresi, birçok ziyanları intaç edebilir. Aynı zamanda, şirket bir teminata istinat ettiği için bazı senelerde de mühim, fakat tehlikeli borsa oyunlarına, spekülasyonlara teşebbüs eder ve olabilir ki, buralarda mühim ziyanlara uğrar. Bu ziyanları hükümetin tesviye etmesi ise kâr-ı akıl olamaz. Buna binaen, teminat akçesi, hakkında da birtakım kuyudat[374] vardır.

a) Teminat akçesi, ilk mahsulât senesinden itibaren beş sene devam eder.

370 iki şey arasındaki fark.
371 ekilmiş
372 meydana getirme
373 uygulanmaması.
374 kayıtlar, şartlar.

b) Beş sene sonra, tekrar teminat akçesine ihtiyaç görülecek olursa, hükümet ya muhacirin hesabına olarak mahal-i iskânı ve bilcümle alât ve edevatı satın alır veya, teminat akçesinin nısfını[375] tediye etmek şartıyla, daha iki sene teminat akçesi verebilir.

c) Hükümet, şirketi satın almak mecburiyetinde bulunduğu takdirde, yalnız alat ve edevatın henüz verilmemiş taksitlerini ve ikametgahların hakiki kıymetlerini tediye eder. Fakat muhacirînin nakli, şirketin tedvir-i umuru ve teşkilat masarifi tamamıyla şirkete aittir.

d) Hükümet, ikametgâhları meccanen fakat âlât ve edevatı uzun ve faizli bir taksit ile muhacirlere devreyler.

e) Arazi-yi mahalliye, nüfus-ı aile nispetinde muhacirlere taksim edilir.

f) Muhacirlerin başka şirketler, ziraat bankaları veya müesseselerle münasebatta bulunmaları temin edilir ve muhacirler, serbest bırakılır. Bu şeraiti muhtevi olan teminat akçesi, bâlâda serdettiğimiz tehlikeleri de def eder. Yalnız, eğer beş sene sonra, şirket ziyan halinde bile teminat akçesi talep etmez ve bu muamelatı münkazi[376] addeylerse hükümetin müdahalesi vaki olmaz. Ancak, mukavelenamenin adem-i icrası zamanında müdahale vaki olabilir. Bu da şirketle muhacirler arasındaki meselelere ait kalır veya ahkam-ı mukavelenin hususi bazı mecburiyetlerinin adem-i ifasında vaki olur.

Beş senelik teminat akçesinin tediyesi tehlikeli değildir. Zira, bu ilk senelerde şirketin tehlikeli spekülasyonlara iştirak edemeyeceği tabiidir. Bu, ancak piyasada bir mevki tuttuktan sonra kabul olabilir. Bu şirketin evvelce bu gibi mahsulât ticareti ile müştagil[377] bir müessese olması da varit[378] olabilir. Bu halde, daha ilk mahsulat senesinde spekülasyon başlayabilir. Fakat, bunlar da buna muvaffak olamazlar. Zira, bir mahsulatın spekülasyon aleti olabilmesi için, bunun piyasada malum ve mühim bir rol oynayabilmiş olması şarttır. Maliye oyunları, cinsi, kemiyeti, keyfiyeti malum olmayan esaslar üzerine değil, belki

375 yarım.
376 bitmiş.
377 iştigal eden, uğraşan.
378 gelen.

de tanınan ve evvelce mühim bir muameleye, bir kere sebep olan mevad[379] üzerine istinat edebilir. Bütün borsa muamelatı, bu esas üzerine mevzudur. Binaenaleyh, bu tehlikede gayr-i varittir.

Faaliyet-i umumiyenin üçüncü faslı, şerait-i mesrude[380] tahtında olarak müesseselerin bu gibi teşebbüsata rağbet edip etmeyecekleridir. Bu cihet, bu muamelatın kârlı olup olmayacağı meselesine bağlıdır. Bittabi şirket, bu bapta bir keşf-i iptidaide bulunur ve hükümetin keşfiyatına da muttali[381] olduktan sonra, kendi kararını verir. Şirketler, ilk beş sene hakkındaki teminat-ı iptidaiye ve muhacirlerin celbi için mevcut mevâîd[382] tesiriyle hâsıl olan suhulet dolayısıyla bu işe rağbet ediyorlar. Bilhassa, bu gibi mahallerin istikballeri pek parlak olması, bu rağbetleri tezyit ediyor. Zira, yukarıda söylendiği gibi, bu iskân mahalleri, yolların mevki-i telakkisinde, şimendifer yolları üzerinde ve hükümet mahalliye ile daha kolay bir münasebette bulunabilecek mevkidedir. İşte bu istikbal, sermayedarların hırs-ı iştihasım fevkalade tahrik ediyordu. Çünkü bu proje tahakkuk ettiği zaman, bu mahallin ehemmiyeti ziyadeleşecek ve bittabi mahsulât da büyük bir ehemmiyet kesp edecekti. Bundan başka, burada sermayedarlar, civar köylerin ilk piyasasını teşkil edecekler idi. Böyle piyasa teşkil etmek, bir şirket için pek büyük bir fırsat idi. Sonra, şirketlere verilen müddetler 50 ile 90 sene arasında bulunuyordu. Lakin, yirmi sene sonra muhacirin hukuk-ı mülkiyesi tahtında olarak icra-yı muamele edilebilirdi. Bu müsaadat, şirket için de muvafık idi. Buna binaen bu yoldaki şirketler pek çok iş gördüler. Bilhassa, cenubî, şarkî ve şimal-i şarkî cumhuriyetlerinin ekseriyesi bu suretle ihya edildi. Hala da bu usul takip ediliyor. Yalnız, usulün bazı cihetleri tebdil edilmiştir. Mahsulât, muhacirle sermayedar arasında bir nispet dâhilinde taksim ediliyor. Bittabi, bu da bir müddet-i muayyeneye kadar devam ediyor. Bilahare, şirket, yalnız bir müşteri vaziyetinde kalıyor. Son iki seneden beri, teminat ciheti de ortadan kaldırılmıştır. Zira, bu baptaki teşebbüsatın hepsi de nafi[383] neticeler

379 maddeler.
380 ulaştırma.
381 haberli, bilgisi olan.
382 vaat olunmuş yer ve zamanlar.
383 yararlı.

tevlit etmiştir. Bu ise, bütün sermayedarlara cesaret bahşetmiştir. Lakin bugünkü mesail-i iktisadiye büyük rekabetler üzerine tesis ettiğinden, bu gibi teşebbüslere pek büyük sermayedarlar iştirak ediyorlardı. Bu sermayedarların tesis ettiği şirketler, bütün küçük şirketleri, mahsulât, sanayi, ihracat, ithalat ve saire müesseselerini cami bulunuyordu. İşte bu şirketler, kendileri gibi diğer büyük bir müesseseye rekabet etmek ve melhuz yeni bir rakibin zuhurunu men edebilmek için, bu gibi işlere teşebbüs ediyorlar ve kârın ani olmasına ehemmiyet vermiyorlardı. Yalnız bu mahsulâtın başkaları tarafından elde edilmesine mani olabilmek gayesini takip ediyorlardı. Binaenaleyh, bunlar yalnız mahsulâtın kendilerine hasrını kâfi görüyorlar demektir. Bunun için, bunların böyle teminata ihtiyaçları yoktu. Zira malumdur ki, teminat akçesi, ilk zamanlarda masarifini kapamak isteyen küçük sermayelerin istinat ettikleri bir muamele-i emniyettir. Yoksa işin kârlı bir şey olduğundan emin olunmadıkça, yalnız bir teminat ile işe başlanmaz. Kâr gayesi, hem küçük sermaye ve hem de büyük sermaye için böyledir. Küçük sermayeler, teminata muhtaçtır; büyük sermayeler buna muhtaç değildir. Buna binaen hükümet de teminatı ilga ederken, bu işlere karşı mevcut rağbete bir halel gelmedi. Sonra bu büyük sermayedarlar hem iskân ve sair muamelat-ı iptidaiyeyi ifa ediyorlar ve hem de uzun bir müddet için mahsulât-ı müstakbeleye müşteri oluyorlardı. Muhacirin idaresi, bunların vaziyet-i ticariyelerinden pek çok istifade etti.

Dâhili muhacirlerin diğer bir şekli daha var idi: Kendi kendine bir mahale gitmek ve orada iskân etmek. Bittabi, bu usul de ferdî olamaz. Ancak, bir cemaat halinde heyet-i irşadiye[384] idaresinde olarak mümkün olur. Yalnız, bir sermayedar yoktur. Fakat, bunlar da birçok sermayedarlara muhtaçtırlar ve bütün ihtiyaçlarını da bu suretle temin ederler. Bunlar birtakım ticaret ve bilhassa, mahsulât müesseselerinin teşvikiyle hareket ederler. Koloni hakkındaki malumatı bu müesseseden alırlar ve bu müessesenin himayesinde olarak bu yeni mahallere hicret ederler. Fakat, mahsulatın doğrudan doğruya sahibidirler. Yalnız, borçlarına mahsuben bir kısım tefrik ederler; veyahut, faiz-i mutedil ile borçlarını tediye ederler. Bunlara, müteşebbis muhacirler unvanı verilir.

384 yol gösterme.

Müteşebbis muhacirlerin ahval-i umumiyesini daha umumi bir nazarla tetkik ederken iki vasıta görülür:

1) Mahsulât müessese-i ticariyelerin teşebbüsleri

2) Birtakım bankaların faiz istifadeleri dolayısıyla nafi ikrazat teşebbüsleri.

Her iki teşebbüs de para kazanmak esasına istinat eder. Fakat, ikisi de ayrı ayrı muamele görür.

Mahsulâtı müessese-i ticariyesi, mahal-i iskânı ihzar eder[385]. Burada, ikametgâh ve çiftçinin faaliyetini müsmir kılacak her nevi esasatı hazırlar. Yalnız alat ve edevat vermez. Bunun için ayrı cemiyetler vardır ki, birtakım ziraat bankaları veya mesail-i ziraiye ile de iştigal eden sanayi-i ziraiye bankalarıdır. Bunlar, mahsulât-ı müessese-i ticariyesinin kefaleti tahtında olarak, cüzi bir faiz ile para ikraz ederler. Yahut, eğer bir sanayi-i ziraiye bankası ile muamele yapılıyorsa, tayin edeceği fabrikalardan alat-ı ziraiye almak şartı zikrederler. Bunun ehemmiyeti derecededir. Asıl mühim cihet, bu müteşebbis muhacirin mesuliyetidir. Muhacir, doğrudan doğruya bankaya borçlu olur ve tediyatın muntazam taksitlerle tediyesi taahhüdünü havi bir mukavele akdeder; kendisine mahal-i iskânı irae eden müesseseyi de kefil gösterir. Bu meselede, muhacirin kefile karşı da bir mesuliyete tahaddüs ediyor. İşte müessese, bütün hesabatını da bu mesuliyete istinat ettirir. Zira, muhacire mahal-i iskân irae edildiği zaman, büyük bir serbesti veriliyor ve oradaki ikametgahın, verilecek arazinin kendisine ait olacağı, yalnız yirmi sene müddetle kimseye satamayacağı ve bu müddet zarfında da arazisini terk etmeyeceği zikrolunuyor. Mahsulâtın füruhtu[386] da serbesttir. Muhacir müessese-i iskâniyeye hiçbir para borçlu değildir. Bu tarz-ı hareket, muhacirlerin inhimakine[387] yardım ediyordu. Lakin, müessese için müfit[388] değil idi. Müessese, muhacirlerin kendisine karşı bir mesuliyetini arzu ederdi ki, vazettiği sermayeden istifade edebilsin. Bu, kefalet meselesinde tahakkuk ediyordu. Zira oraya gelen

385 hazırlar.

386 satış.

387 bir şeyin üstüne çok düşme.

388 faydalı.

muhacirler, alat-ı ziraiye, tohumluk, gübre, hayvan gibi diğer birtakım, ihtiyacat-ı zaruriyeyi temin edemiyorlardı. Bu, müessesenin sermayesiyle mümkünü'l-hal[389] bir mesele idi. Fakat, sermayeyi istihlak[390] etmek doğru değildi. Zira, mahsulat kati bir inhisara[391] alınmıyordu. Buna binaen, yalnız kefalet ile iktifa edildi. Müessese, muhacirlere kefil olurken, bunlara da birtakım mecburiyetler tahmil ediyordu[392]: İki sene banka taksitini temin edemeyenlerin saha-i istihsaliyesi[393], müessese tarafından işletilecek ve müessese tarafından satın alınabilecekti. Sonra, zürra'ın müessese-i iskâniyeyi tercih etmeleri mecburi idi. Yani, mahsulâta müessese fiyatını veren diğer bir tüccara mal verilmeyecek idi. Mahal-i iskân mahsulâtı, istikrazın taksit karşılığına kifayet edemeyecek derecede az olursa ve bu hal ahval-i tabiadan neşet etmiyorsa, köyün bütün mahsulâtı ve faaliyeti müessese tarafından idare edilecek idi. Yalnız, mahsulâtın umumu veya kısm-ı azamı veyahut bir cüzü ilh... gibi nispetlere istinat edilemezdi. Yani, böyle bir nispetle taksitler tediye edilemezdi. Belki, köyün her ihtiyacına kafi miktar terk edildikten sonra, mütebakinin yüzde ellisi üzerinden taksit çıkarılır ve diğer yüzde ellisi de köy halkına teslim edilirdi. Bittabi, bu teslim muamelesi de her aile istihsalatıyla mütenasip olurdu.

Fakat, bazı gayri melhuz ahval-i tabiiye dolayısıyla, istihsalat kafi derecede olmazsa, taksitlerin tediyesi müesseseye ait kalırdı. Ancak bu gibi ahvalde, müessese ile muhacirler arasında yeni bir mukavele akdolunur ve muhacirler, her sene piyasası üzerinden beş senelik mahsullerini müesseseye satmayı deruhte ederlerdi. Fakat, müessesenin tediye ettiği taksitler, muhacirler için tediye edilmiş bir borç addedilemezdi. Bu hal, o sene taksitlerinin müesseseye devri addedilir ve beş sene sonra başlayacak bir taksit ile tediye edilirdi. Bunun miktarı, müessese ile muhacirler arasında tayin edilirdi. Bu suretle, müessesenin hesabatında hiçbir karışıklık olmazdı. Zira, müessese taksiti tediyeye mecbur olduğu sene, bütün mahsulatın beş seneliğini temin ediyordu. Filvaki, bunun

389 çözümü mümkün.
390 bitirme.
391 tekel.
392 yükleniyordu.
393 üretim alanı.

için para veriyordu. Lakin beş senelik bir teminat, müessese için büyük bir muamele idi ve hiç şüphesiz, mühim bir kâr temin edebilirdi. Zira, tevali edecek seneler için malı olan bir tüccarın muamelatı vüsat[394] peyda eder ve hem piyasalarda ve hem de borsalarda, bankalarda bir krediye malik olur. Bu ise, müessesenin lehinedir.

Bittabi, muhacirlerin borcu ilâ-nihaye[395] devam etmez. En nihayet biter. O zaman, muhacirler serbest kalır ve kendi işlerini kendileri hallederler. Fakat müessesenin istifadesi baki kalır. Zira, mahsulat müessese-i ticariyesi, kendi mıntıkası dâhilindeki mesai-yi ziraiyenin ziyadeleşmesini ister. O, her zaman mıntıkasının piyasasına hâkim bir vaziyettedir ve muhacirlerin serbest kalmaları zamanına kadar piyasada mühim roller oynamıştır. Bilhassa, saha-i istihsalat tevsi[396] edilmiş ve muhacirler, her zaman daimi müşterilerinin mahsulât hakkındaki tavsiyelerine ehemmiyet atfına mecbur kalmışlardır. Bunun için muhacirlerle müesseseler arasındaki münasebetler daimidir ve bilhassa, mahsulâtın birtakım fena idrak seneleri ve bazı malî buhranlar olur ki, o zamanlar tekrar böyle müesseselerin muavenetine ihtiyaç hasıl olur. Bu da tarafeyn münasebatının temadisine yardım eder.

Amerika'nın son bir usul-i iskânı daha vardır. Bu, memleketin fevkalade zengin olduğu zamanlarda, 1890 senesinden itibaren başlamıştır. Bu usul, birtakım sermayedarların arazi satın almaları ve badehu[397] bu araziyi işletmeleridir. Hem Amerika'da ve hem de Amerika'nın iki müstemlekesi olan Alaska ve Filipin adalarında bu usul tatbik ediliyor. Filipin adalarındaki usul, diğer Avrupa devletlerinin müstemleke usullerine benzer. Yalnız, İngiliz müstemleke usulüne muvafık değildir. Zira, bu arazi, yalnız işletiliyor ve buralarda da yerlilerin amelelik etmeleri ve bunların ameleliğe salih bir seviyeye getirilmeleri kabul ediliyor. Yani, İngilizler gibi, vahşilerin ifnası[398] düşünülmüyor. Buralarda vahşi, tam bir müstahsil vazifesiyle tavzif[399] ediliyor. Lakin, bunun bir servet-i

394 genişlik.
395 sonsuza kadar.
396 genişletmek.
397 ondan sonra.
398 yok etmek, mahv etmek.
399 vazifelendirmek.

müstakille sahibi olması kabul edilmiyor. Daima, amele bırakılıyor ve Amerikalı sermayedar, hükümetten satın aldığı arazide bunları istihdam ediyor. Hükümet-i mahalliye, bunların kabiliyetli zürrâ[400] olabilmeleri için pek çok nafi[401] teşebbüslerde bulunuyor. Lakin, hemen yirmi seneye yakın bir zamandan beri yapılan bilcümle teşebbüsat semeresiz kalmıştır. Bunlar, daha dakik mesail-i ziraiyeyi ifa edemiyorlardı. Buna binaen, Amerika'dan muhacir getirmek ihtiyacı hissedildi. Bu muhacirler, Amerika'da cari muhacirin nizamnamesinin her maddesinden istifade edebilirlerdi. Fakat, bunlar, işletilen arazinin haricinde iskân olunuyorlardı. Bu mahalde, iskân-ı muhacirin ve muhaceret kanunundan istifade edebilirlerdi. Buradan gündelikçi olmak üzere işletilen arazi dâhiline alınırlar ve burada, daha yüksek vazifeleri gördükleri için mühim bir ücret alırlardı. Bu husus muhaceret mukavelesinde tayin edilirdi. Muhacirler, Amerika'da bu ücretin miktarını öğrenirler, bu suretle bu mahalle gelirlerdi. Muhaceret kanunu, bu nevi muhaceretler için birçok mecburiyetler tahmil etmiş idi. En ziyade mühim olanları da ber-vech-i atidir[402]:

a) Muhacirlerin sevk ücretleri, sermayedara aittir. Sermayedar, muhacirlerden hiçbir para talep edemez. Aynı zamanda, bunların sevk esnasındaki iaşelerini de meccanen[403] deruhte etmek mecburiyetindedir.

b) Yarı yolda hastalanan, denize adem-i tahammül dolayısıyla avdet etmek isteyen muhacirleri mahal-i ikametgahlarına iadeye ve bunun için de bir ücret talep etmemeğe mecburdurlar.

c) Müstemlekenin havasıyla ünsiyet edemeyen[404] veya müstemleke asayişini tehlikeye sokacak efal[405] ve harekatta bulunması melhuz[406] olduğu o mahal zabıtası tarafından ihbar olunan muhacirleri, bilâ-ifâte-i

400 ziraatçılar, çiftçiler.
401 yararlı.
402 aşağıdaki gibidir.
403 bedelsiz, parasız.
404 yakınlık sağlayamayan, uyum sağlayamayan.
405 faaliyetler.
406 düşünülebilen, akla gelebilen.

evkat[407] iadeye ve bunların bilcümle masarif-i rahiyelerini tesviyeye mecburdurlar.

d) Müstemlekelerde kesretle vaki olan bilhassa, sıcağın tesiriyle tahassul[408] eden her nevi sari ve mühlik[409] hastalıkların adem-i sirayeti[410] için bilcümle takayyüdatı ifaya ve böyle bir hastalıktan vefat edenlerin ailelerine tazminat vermeğe ve bu meselelerde hükümetin her nevi müdahale hakkının kabulüne mecburdurlar.

e) Bu şeraite adem-i riayet[411] halinde, hükümet tarafından sermayelerine vaz-ı yed[412] edilir ve mukavele mucibince kendilerine isabet eden mecburiyetlerin hepsi de ifa edilir.

Hükümet, böyle mahallerde muhacirleri pek ziyade himaye ediyor. Zira buralarda sermayedarın istifadesi fazladır ve muhacir, ancak başka bir işe başlayabilmek ihtimali dâhilinde orada kalabilir. Aksi halde, bir müddet sonra, biraz kalarak avdet eder. Bu usul, Filipin'i ihya etmiştir. Burada, hemen hemen arazi-yi münbitenin dörtte üçünden istifade edilmektedir. Ve bilhassa, beyaz muhacirlerin yalnız ince işlere münhasır kalması buralara muktedir ve müteşebbis muhacirlerin gelmesine sebep olmuştur. Bunlar da pek az zaman zarfında, müstakil işletme ameliyatına başlamışlar veyahut ihracat ve ithalat işlerine vaz-ı yed etmişlerdir.

Bir müddet Filipin valisi olan Miralay Thomson bir raporunda diyor ki:

"Filipin müstemlekesi, müstemleke tarihine mühim bir yeni fasıl ilave etmiştir: Ziraiyat işlerinin mühim bir safhası iptidai faaliyete aittir. Bu ciheti, yerliler pek güzel yapıyorlar. Yalnız, ziraat makinelerinin, ambalajları ve bunların idaresine nezaret edenlerin beyazlardan olması kafi geliyor. Bu netice, müstemleke ahalisinin mühim bir sermaye olarak işletilmesini ve sonra, aza[413] ihtiyaç olduğundan beyazlardan

407 hiç vakit kaybetmeden.
408 üremek, hasıl olmak.
409 bulaşıcı ve ölümcül.
410 bulaşmaması.
411 uyulmaması.
412 el koymak.
413 hırs, şiddetli arzu.

kabiliyetlilerin müstemlekelere gelmelerini temin ediyor. Bu da müstemlekenin daha seri bir surette işletilmesini intaç ediyor. Avrupalılar, müstemlekelerinde bu usulü tatbik etmediler. Onlar, sıcak, vahşi memleketlerde yerleşmek usulünü takip ettikleri için, araziyle pek az iştigal edebildiler."

Bu rapordan anlaşılıyor ki, sıcak memleketlerde yerleşmek doğru değildir. Yalnız şunu kaydedelim ki, bu sıcak memleketlerde maksat anavatandan uzak ve yabancı birtakım insanlarla meskun bir kıta demektir. Burada hakimler yalnız büyük zenginler olmaya çalışmalıdırlar ve yerlileri daima amele bırakmalıdırlar. Bu plan tahakkuk ettiği takdirde, mahdut, fakat büyük olan zenginler, her zaman memlekete hakim olabilirler.

Alaska şibh-i ceziresi[414] hakkında, ayrı bir usul vardır:

Alaska halî[415] bir yer idi. Burada, yalnız bazı şimal-i Rusya milletlerine mensup adamlar var. Bunlar da sahillerde ve bilhassa, Rusya ile hem-hudut olan bahreyn boğazı civarında ikamet ederlerdi. Daha şimalde Eskimolar bulunuyordu. Memleket pek ziyade soğuk ve hububata gayr-i müsaitti. Yalnız, av ve maden gibi servet-i tabiiye vardı. Sonra büyük şehirlerde bu madenlerin birer fabrikası bulunurdu. Amerika bu serveti pek mühim addediyordu. Buna binaen, bu havalide muhacir iskânına teşebbüs etti. Fakat, muhit pek şedit ve ancak pek mukavim[416] insanlara müsait olduğundan, muhacirlerin himayesi büyük bir ehemmiyet kesp ediyordu. Hükümet yalnız bu havalide tesis edilecek fabrikaların Amerika muhaciri iskân edebileceklerini ve buralara getirtilecek ecnebi muhacirlerinin yüzde altmışını Amerika tebaasının teşkil etmesi mecburiyetini vazeyledi. Çünkü havali boş olduğu için burada tecemmü[417] edecek olan insanların büyük bir ehemmiyeti var idi. Bunlar, memleketi lisanını, hayatını teşkil edeceklerdi. Amerika, bu müstemlekesinin başka bir millet lisanına veya hissiyatına tabi olmasını arzu edemezdi.

414 yarımada.
415 boş.
416 karşı duran, direnen
417 yığılma, toplanma.

Bu havalinin zengin madenleri işletiliyordu. Maden müfettişleri Amerika'dan getirtecekleri muhacirler için ayrı bir takım şeraite tabi idiler. Amerikalı muhacirleri, daha müsait şerait tahtında işe mübaşeret[418] zamanına kadar bilcümle ihtiyacat-ı zaruriye, müesseseye ait idi. Fakat muhacir mukaveleye riayet etmediği ve çalışmak istemediği takdirde, hükümet bir tazminat verirdi. Ancak, muhacirin Alaska'yı terk etmemesi ve burada başka bir işle muvazzaf olması şartı zikredilirdi ki müessese, muhacir ile akdettiği mukavelede bu maddeyi kabul ettirirdi. Hükümet ile müessesenin tek bir iştiraki, hükümetin müdahalesini mucip oluyor ve muhacir amelenin haksız muamelata duçar olmamasını ve bir suretle işi terk etmek vesilesine tesadüf edilmesini temin ediyordu.

Muhacir amele ücreti, hükümet tarafından tayin edilen bir miktardan ibaret idi ve müessesenin vüsat-ı muamelatı neticesiyle mütenasip[419] bir zam-ı daimi kaydı vardı. Bu cihet, hükümet ile müessese arasında bir itilaf neticesi olarak icra olunabilirdi. Amele kadınların lohusalık zamanları, tam say[420] zamanı addolunurdu ve bu müddetin su-i istimâl edilmesi için müessese doktorunun nezareti mecburi idi. Sonra umum amelelere ait olan müessese tarafından küşad[421] olunan eczahaneden de ilaç verilirdi. Müessese, amele ile akdettiği mukavelenin –ki bu mukaveleler arkasında Alaska muhacir amele kanunu münderiçtir-[422] tamamıyla ifasına mecbur olduğundan gerek amele muhacirin ve gerek hükümetin ani müşküllerde kalmamaları için, müessesenin bir teminat göstermesi şart idi. Yalnız, bu teminatın bir haftalık iaşe masarifi teminat akçesi olarak hükümete verilirdi ve bunun sarfı halinde, nihayet iki güne kadar itmamı[423] mecburi idi.

Müessesenin bu mecburiyetlerine mukabil, hükümetin de birtakım vazaifi var idi. Evvela, amelenin serkeşlik[424] sirkat[425] ve saire gibi

418 işe girişmek, başlamak.
419 orantılı.
420 çalışma.
421 açmak, açılmak.
422 yer almış, içinde bulunan.
423 bitirmek, sonlandırmak.
424 isyan.
425 çalma, hırsızlık.

kanunun men ettiği mevada[426] cüret edenlerini, müessese tarafından kendisine tahsis edilen ikametgâh ve eşya-yı batiye ve saireyi füruht eyleyenlerini şiddetle tecziye[427] ederler. Bilhassa, füruht, amelenin bir borcu addedilir ve yevmiyesinden kat[428] olunurdu. Bu din için çalışmak istemeyen amele, hükümet tarafından himaye edilmez ve kanunen de çalışmağa mecbur tutulurdu. Bu nevi muhacir amelenin müddet-i iskânları, beş (aileler için) on (bekârlar için) sene idi. Bu müddetten sonra, muhacir ameleye ahali-yi asliye nazarıyla bakılırdı. Bunlar, müessesenin kendilerine tahsis ettiği ikametgâhlar ile sair eşyanın sahibi olurlar ve müessese ile müstakil bir mukavele akdederlerdi.

Ecnebi muhacir amele ise, hükümetin bir himayesine nail olamazdı. Müessese, bunları getirir ve bütün masarif, bunların iskânı, iaşesi kendisine ait olurdu. Bunlar için, müessesenin büyük bir teminat akçesi vermesi meşrut[429] idi. Sonra mukaveleye veya memleketin idaresine ait şeraite adem-i riayetleri halinde, bunlar memleketten ihraç edilirdi. Hesaplarını mucip ahvalde de müessesenin masarifi tediye etmesi şart idi. Bu havalide nihayet bir ay zarfında yeni iş bulamayan bir ecnebi muhacir amelesi, Alaska'nın haricine çıkmak mecburiyetinde idi. Kendiliğinden çıkmadığı takdirde, hükümet tarafından çıkarılır ve ücret de müesseseden alınırdı. Bu gibi muhacirler için muhaceret müddeti yok idi ve zaten bunlar, ecnebi amele addedilirdi. Bunlar, üç ay sonra Amerika tabiyetini kabul edebilirlerdi. Ancak, Asyalı olmamaları meşrut idi. Yalnız, Asyalı Rus ve Yahudi muhacirleri için bu kayıt varit değildir. Bu kayıt, daha ziyade Japon ve Çin muhacirlerine karşı vazedilmişti. Amerika tabiiyetini kabul eden muhacirler, Alaska dâhilinde yaşamak şartıyla ve on beş seneden mukaddem[430] bu havaliyi terk eylememek kaydıyla burada iskân olunurlardı. Bunlar, asıl Afrika muhacir amelesinin bilcümle hukukundan istifade ederlerdi. Yalnız, tebdil-i tabiyetle altı ay sonra İngiliz lisanını yazmaya ve İngilizce imza atmaya mecbur idiler.

426 maddeler.
427 cezalandırmak.
428 kesmek.
429 şartlı.
430 önce, evvel.

Bu havali muhacirlerinin ekseriyetini Amerikalılar teşkil ediyordu. Sonra, burada maden sahibi olmak ve bir fabrika açmak gibi teşebbüsat da yalnız Amerikalılara ait idi. Memurlar da Amerikalılardan intihap olunurlardı. Bu suretle, memleketin ekseriyeti Amerikalılardan mürekkep idi. Bunlar, memleketin lisanını tesis ediyorlardı. Sonra, ekalliyette[431] kalan ecnebi muhacirler de bu lisanla ifade-i meram edebilirlerdi. Bunlar, daima ekalliyette olduklarından ve müdür-i umurlarının hâkimiyeti altında bulunduklarından bu suretle harekete mecbur idiler. Bu usul, Alaska'da yalnız İngilizcenin intişarını mucip oldu. Mamafih bu ahalinin bugünkü sakinleri arasında da yüzde otuzdan fazla ecnebi vardır.

Yalnız, bu usulün bir fenalığı vardır. Bu da, nüfusun ziyadeleşmesini mucip olmasıdır. Muhacirlerin yüzde altmışının Amerikalı olması, bu memleket ahalisini ziyadeleştirmediği gibi, müessesat-ı sınaiyesinin[432] de o kadar terakki etmemesini mucip olmuştur[433]. Zira, vasi ve her türlü işin mebzul[434] bulunduğu Amerika'da kemal-i istirahatla yaşayan insanlar, bu halî mahalle gelmek istemezlerdi. Ancak, pek büyük menfaatler iraesi, yani ücretin fazlalığı ile bir tesir yapılabilirdi. Fakat bu plan, müteşebbislere kârlı değildi. Buna binaen, bu havalide teşebbüsat-ı sınaiye pek ziyade ilerlemedi. Fakat, Amerika hükümeti, havalinin terakkiyatından[435] ziyade, ahalisinin milliyetine ehemmiyet veriyordu.

Bu havalide meşhur olan ve pek büyük bir servet addedilen avcılık için de birtakım münferit muhaceretler vardır. Bunlar, hükümet tarafından himaye edilirler. Fakat Alaska'ya gitmek kendilerine aittir. Ancak, Alaska dâhilindeki muhacirîn komisyonuna müracaat edebilirler. Bu komisyon, bunlara ikametgâh verir ve kendilerine lazım olan bilcümle eşyayı, hayvanları tedarik eder. Av postu ticarethaneleri de silâh ve bunun levazımını verirler. Yalnız, bu bapta taksitli bir kontrato akdederler. Bu muhacirler on seneden evvel bu mahalli terk edemezler. Bir

431 azınlık.
432 üretim kurumları.
433 ilerlememesine sebep olmuştur.
434 bol.
435 yükselme, ilerleme.

afet-i tabiiyeye[436] uğradıkları zaman, hükümet tarafından muâvenet[437] görürler. Bir mecburiyet hasebiyle[438] veya bir hastalık sâika[439]sıyla terk etmek isteyenler, mazur addedilirler. Fakat bu mazuriyet bütün aileye teşmil[440] edilmez.

4. RUS USULÜ

Rus hükümeti, pek vâsi[441] bir saha dâhilinde muhacirîn[442] politikası takip eder. Bu siyaset, ilmî olmaktan ziyade, amelî[443]dir. Fakat denilebilir ki, muhaceret mesâili[444] ve iskân-ı muhâcirîn[445] tarihi güzelce tetebbu[446] edildikten sonra, bu işe başlanılmıştır. Mamafih[447] burada tatbik edilen usullerin ilmî bir kıymeti yoktur. Yalnız gayede bir eser görülebilir.

Ruslar, meseleyi tazyik ve şiddete havale etmişlerdir. Bu şiddeti, hem kendi muhacirleri hakkında ve hem de ahali-yi mahalliye hakkında tatbik ederler. Ruslara nazaran, bu suretle harekete cevaz vermek lazımdır. Zira bunlar, hâlî[448] arazilerde değil belki milletlerin hâkim oldukları arazilerde iskân-ı muhacirîn ile iştigal[449] ediyorlar. Bu sebebe binaen Rus iskân-ı muhacirîni de müstakil ve mühim bir fasıldır. Aynı zamanda pek çok muhacir de iskân etmişlerdir: Hiçbir Rus bulunmayan Sibirya'da dört milyon, Kafkasya'da üç milyon, şimâlî[450] Rusya'da dört milyon, Besarabya'da 500.000, Lehistan'da iki milyon, Tataristan'da 2-3 milyon, Türkistan'da bir buçuk milyon Rus iskân edilmiş ve mu-

436 doğal felaket.
437 yardım, yardım etme.
438 dolayı.
439 sebep.
440 kaplamak.
441 geniş.
442 göçmenler.
443 uygulama olarak, pratik.
444 meseleler.
445 göçmenlerin yerleştirilmesi.
446 araştırma, inceleme.
447 bununla birlikte.
448 boş.
449 uğraşmak, meşgul olmak, çalışmak
450 kuzey.

vaffakiyet hâsıl olmuştur[451]. Yalnız şimâlî Rusya'da dört milyonun bir kısmı, ora ahalisini teşkil eden Yakut, Lapon vesair küçük milletlerden mürekkep[452] olup bunlar tenassur[453] ettirilmiş ve bu kadarla iktifâ[454] olunmuştur. Fakat herhalde yekûn[455] mühimdir.

Rus usûl-i iskânı, mevkiye göre tebeddül[456] eder. Fakat bu tebeddülât ikinci derecededir. Büyük Rus iskân-ı muhacirînimi câmi olan şartlar ber-vech-i âtîdir:

1- Ahali-yi mahalliyeyi tenassur ettirebilmek teşebbüsâtı.

a) İslâmlar arasında propaganda ve menfaat ile.

b) Putperestler arasında tazyik ve şiddetle.

2- Rus muhacirlerini, ahali-yi mahalliyeye[457] hâkim kılmak ve bunları, muvâsalat[458] ve münâkalât[459]m merkezlerinde iskân etmek

3- Ahali-yi mahalliyenin vesâit-i zirâiyyesini[460], hayvanlarını ve hatta kendilerini bile Rus muhacirlerine muâvenete ve angaryaya mecbur kılmak.

4- Mahal-i iskânın münbit[461] ve mahsuldâr arazisini, Rus muhacirlerine hasretmek. Bu arazi, ahali-yi mahalliyeye ait olduğu takdirde, bunları daha az mümbit kurak arazi ile tebdîl etmek[462] için şiddet istimâl[463] etmek.

5- İskân edilen Rus muhacirlerinin ahvâl ve harekâtım sıkı bir tarassud[464] altına almak ve bu bapta şiddet istimâl eylemek.

451 başarı sağlanmıştır.
452 karışmış, karma, birleşmiş, oluşan.
453 hristiyanlaşma.
454 yetinmek.
455 netice, toplam.
456 değişme, değişim.
457 yerli halk.
458 ulaşma, erişme.
459 nakiller, ulaştırma işleri.
460 tarım araçları.
461 verimli.
462 değiştirmek.
463 kullanmak.
464 gözlem, gözetim.

Bu beş şart, bütün iskânlarda bulunur. Görülüyor ki, Rusya, hem ahali-yi mahalliyeye ve hem de kendi muhacirlerine şiddet ibrâz[465] ediyor. Fakat, Rus havalisi pek muhtelif olduğundan, her mıntıkanın ayrı bir iskân usulü vardır. Mesela Sibirya'da nüfus-ı mahalliye teksîr edilmek isteniyor. Bu gayeden sonra, ahali-yi mahalliyenin temsili düşünülüyor. Bu vâsi sahadaki ahali, pek azdır. Bunların arasına muhacir getirmek, havalinin zenginleşmesini intaç[466] eder. Fakat Rusya, bir taşla iki kuş vuruyor. Zira muhacirleri, Sibirya'nın hâlî[467] yerlerinde iskân etmiyor. Belki meskûn mahallerine getiriyor ve bu suretle bu mahallerin nüfusu arasına Rusları sokuyor. Bu suretle memleketin mukadderatına bilfiil iştirak neticesi olarak, vaziyete hâkim kalıyor.

a. Sibirya Muhacereti:

Hükümetin idaresi altındadır. Buna Ziraat Nezâreti[468] riyâset[469] eder. Bu muhaceret yalnız arazinin işletilmesi esası üzerine istinat eyler. Hükümet, sevkiyât ve iskân masârifini[470] deruhte eder[471] ve zeriyât âlâtını[472] verir. Sonra, ziraat bankası da havalinin mahsulât-ı zirâiyesiyle alâkadâr olur. Nevummâ[473], hükümet ticaret yapıyor demektir. Hükümet gerek zeriyat âlâtı ve gerek ilk seneki iâşe, tohum vesair ihtiyacât-ı zaruriye için bir para almıyor. Fakat ilk seneden sonra, muhacirîne[474] karışmıyor. Bu müddeti müteakip muhacirleri ziraat bankası himaye eder. Fakat, verdiği şeylere mukabil[475] bir ücret talep eder ki, bu ücret de sene-i âtiye[476] mahsulâtına ait bir nispet dâhilinde talep olunur. Böyle uzak ve piyasa merkezlerinin haricinde olan mahallerde, toptan

465 göstermek, meydana koymak.
466 sonucunu vermek.
467 boş.
468 tarım bakanlığı.
469 başkanlık, önderlik.
470 masraflar.
471 üzerine alır.
472 tarım araç gereçleri.
473 bir derece, bir suretle.
474 göçmenlere.
475 karşılık.
476 gelecek yıl.

muamele yapan tüccarlar nadirdir. Buralardaki tüccarlar, bazı tavassutçular[477] veya ikinci sınıf acentelerdir ki, bunlar ucuz ve çok kârlı muamelelere iştirâk ederler ve daima aynı miktarda mahsulât satın almazlar. Kendi muamelelerinin siparişlerine göre hareket ederler ve başka bir merkeze tâbi olduklarından, hareketlerini daima tebdil ederler. Bu hal, o havalinin piyasasını alçaltır ve daimî büyük ziyanlara bâdî[478] olur. Buna binaen muhacirlerin de böyle bir âkıbete dûçâr[479] olmaları melhûz[480] idi. Halbuki bu ziyan, daima ziraat bankası ikrâz[481]larıyla kapanacak idi. Bu, hükümet için büyük bir ziyan idi. Bunun üzerine mahsulâtın ziraat bankası tarafından iştirâ[482]sı esası kabul edildi. Bu hal, muhacirlerin menfaatini mucip oluyordu. Filhakika ziraat bankası, ilk zamanlarda mahallî piyasası üzerinden mahsulâtı alıyordu. Bu başka, türlü olamazdı. Fakat muhacirler için malum ve daimî bir müşteri idi ve zeriyât[483]tan evvel de muhacirleri ikaz ediyor, sene-i âtiye piyasasının hangi mevâda[484] ait olacağını öğretiyordu. Sonra, ziraat bankasının bu gibi mahsulât-ı ziraiye ile iştigal etmesi, mahsulât-ı ziraiye piyasalarında büyük bir tesir yapıyordu. Binnetice[485] bu piyasalardaki diğer tüccarlar da bu mahsulât ile alâkadar olmak mecburiyetinde kaldılar. Bu suretle rekabet sahası açıldı ve muhacirlerin iskân olundukları havalide, her müessese-i ticariyenin salâhiyettar[486] vekilleri bulunmaya başladı. Bu hal, mahsulât fiyatını yükseltti. Hükümet muhaciri serbest bırakmıştı. Hatta müsâvî[487] fiyatlarda ziraat bankasının tercihi bile meşrût[488] değildi. Bu madde, muhacirlerin pek ziyade işlerine yarıyordu. Muhacirlerin serbestîsi, mahsulât-ı ziraiye müesseselerinin kendileriyle münasebette

477 aracılar.
478 neden olan
479 ulaşmış, yakalanmış.
480 akla gelebilir, olabilir.
481 borç vermek, kredi vermek.
482 satın almak.
483 ekim-dikim işleri.
484 maddeler
485 sonuç olarak.
486 yetkili.
487 eşit.
488 şartlı, geçerli.

bulunmalarını ve bunlara her türlü maddî, manevî muâvenet[489] eylemelerini intaç ediyordu. İlk zamanlarda, yalnız bankaya münhasır olan muâvenet, müesseselere taksim ediliyor ve şüphesiz daha fazla, daha müfîd[490] ve daha ilmî esaslara istinat ediyordu. Rus hükümeti, başka hükümetler gibi, ilmî bir surette araziyi tetkik edememiştir. Bu mühim ve zaruri iş, müstakil ticaret müesseseleri tarafından îfâ edilmiştir. Meselâ cenûbî[491] ve şimâl-i şarkî[492] Sibirya'nın bütün tarassudât-ı havâiye[493] merkezleri, mahsulât-ı ziraiye müesseselerine aittir. Her acente, bu bapta bir şeye teşebbüs etmiş ve bu suretle hükümetin ihmal ettiği şeyler ikmâl edilmiştir.

Bu müessese acentelerinin diğer bir işi de muhacirlerin, hayvanatın ve arazinin ahvalini[494] tetkik etmek için tabip, baytar[495] ve mühendis istihdam etmektir. Filhakika[496] kanunda bu vazife hükümete ve ziraat bankasına aittir. Fakat bu iki idare de buna ehemmiyet vermemiştir ve Rusya'da ehemmiyet vermek de mümkün değildir. Çünkü Rusya'da muhacir memuru adeta bir idare-i maslahat şeklinde devam ediyor. Hükümet, bu usul-i idarenin tarz-ı cereyanını anlayamaz. Bunu, bura mahsulâtıyla alâkadar olan ziraat bankası anlayabilir. Lâkin resmî bankaların muamelâtında bir vüsat[497] ve lüzumu derecede bir takayyüd[498] olamaz. Buna binaen ziyanın olmadığı zamanlarda, bu gibi resmî dairelerce fazla tetkikata ihtiyaç hissedilmez. Buna, daima kazanmak isteyen ve kazancı kendine ait olan tüccarlar, müesseseler, ehemmiyet verir. Alâkadar müesseseler, mahsulâtın tezyît[499] edilmesini bir ihtiyac-ı mübrem[500] addettiklerinden, her türlü muavenette bulunurlar. Fahrî

489 yardım.
490 faydalı.
491 güney.
492 kuzeydoğu.
493 meteoroloji, hava gözlemleri.
494 durumunu.
495 veteriner.
496 aslında, gerçekten.
497 genişlik.
498 bağlı olmak, kayıtlı davranmak.
499 arttırmak.
500 zaruri ihtiyaç.

olarak müstahsillerin hayatlarını, mahsulâtını ve arazilerini sıyânet[501] ederler. Buna binaen her acente merkezinde, tabip, baytar, mühendis bulunuyordu. Acenteler, bu memurları münasebâtın tezyidi vasıtası addediyorlar ve birçok müstahsillerle, sene-i âtiye mahsulâtının iştirâsına ait kontratolar akdeyliyorlardı.

Lâkin bu müesseselerde kendi menfaatlerinden başka bir şey düşünmüyorlardı. Buna Rus hükümetinin tazyîkleri de sebep oluyordu. Buna binaen müstahsiller arasında küçük tasarruf sandıkları, kooperatif kolektif şirketleri vesaire teessüs edememiştir. Mahsulât daima münferit ellerde satılır. Tabii havalinin piyasa mahalleri merkezlerdir, gerek ziraat banka şubeleri, gerek müessese acenteleri de bu şehirlerde bulunur. Bu merkezler, on, yirmi köyün birer dairesi şeklindedir. Bu adetlere ahali-yi mahalliye de dâhildir.

Bu havali hakkında muhacir kanununun bazı maddelerinin zikri faydadan hâlî[502] değildir: Muhacir, iskân olunduğu mahalli terk edemez. Kendisine verilen âlât ve edevâtı başkasına satamaz, aksi halde hapis ve hıdemât-ı şâkkaya[503] mahkûm olur. Emlak ve ikametgâhlarda aynı şerâit dâhilinde verirler. Yalnız papazlara ait olan kısım, bu mecburiyetten müstesnadır. Zira papazın iskânı ihtiyarîdir[504]. Muhacirler, ilk beş sene zarfında her türlü tekâlîften[505] muâftır. Ancak beş seneyi müteakip senelerde, mahsulâtın kâr nispetine nazaran, bir vergiye tâbi tutulurlar, fakat bu madde tatbik edilmemiştir. Çünkü daima hükümet ile köylü arasında bir sebeb-i ihtilâf[506] olmuştur. Bunun üzerine beş seneyi takip eden diğer ilk beş sene için, tekâlîfin nısfı alınmış ve ikinci beş senenin nihayetinde yani iskânın onuncu senesi nihayetinde ise tam tekâlîf-i emîriye vazedilmiştir[507].

501 korumak.
502 boş, uzak.
503 ağır hizmetler,
504 zorunlu değil, isteğe bağlı olan.
505 vergiler.
506 anlaşmazlık sebebi.
507 konulmuştur.

Rus hükümeti, bu usul tahtında[508] olarak Sibirya'ya dört beş milyon Rus muhaciri iskân etmiştir. Sonra Sibirya'daki göçebelikle yaşayan bazı milletleri de iskân eylemiştir. Bunların adedi de 3.000.000 kadardır. Bunlardan İslâm olanların binde üçü, putperest olanların yüzde ellisi tenassur[509] ettirilmiştir. Eski zamanlarda, Rus hükümetinin başka temsil usulü yok idi. Fakat 1900 senesinden itibaren Panislavist cemiyetin bazı mühim teşebbüsâtı vardır. Bu cemiyet hükümetin himayesine de mazhar[510]dır ve bu himayeden bi'l-istifâde[511] her şeyi yapmaya muktedirdir. Fakat bunların ekseri âzâları ve bilhassa sahib-i nüfûz şahsiyetleri ise, kilise memurlarının hamileri veya doğrudan doğruya kilise mensubîni[512] idi. Bunlar ilk sıraya tenassuru vaz eyliyorlardı. Diplomatlar ise, daha ziyade Balkanlar ve Avusturya-Macaristan İslavları mesâili[513] ile iştigal[514] ediyorlardı. Bunun için etraflı bir temsil plânı düşünülmüyordu. Yalnız lisanın tamîmi[515] esası kabul edildi. Her mektepte Rus lisanı mecburî idi. Bilhassa fen kısmı Rus lisanından başka bir lisanla tedrîs edilemez idi. Buna daha ziyade germî[516] verebilmek için Rus bulunmayan şehirlere muhacirler iskân etmek usulü teşdît[517] edildi ve Sibirya'nın her tarafı her eski beldesi muhacirlerle doldu. Aynı zamanda burası bir Rus menfâsı[518] olduğu için her şehirde Rus hayatı mahsûs[519] bir derecede çoğalmış idi.

Ruslar, İslâm ahalinin –ki şimâldeki az bir miktardan mâadâsı İslâm'dır– dînî müesseselerini, medreselerini serbest bırakmışlardı. Lâkin iptidâî mekteplerinde[520] Rus lisanını okutuyorlardı. Filhakika Rus lisanı taammüm etti. Fakat bununla beraber lisan-ı mahallî de terakki

508 altında.
509 hristiyan olma.
510 nail olma, ulaşma.
511 yararlanarak.
512 mensupları.
513 meseleler, işler, sorunlar.
514 uğraşmak.
515 genelleştirme, herkese yayma.
516 hararet, sıcaklık.
517 şiddetlendirme, sağlamlaştırma.
518 sürgün yeri.
519 hissedilen, hissedilir.
520 ilkokul.

etti ve Rusya, bu İslâm ahaliyi temsil edemedi. Hatta iktisaden bile mahkûm edemedi. Rus muhaciri, bu ahalinin esiri oldu. Pek büyük bir asabiyetle bu hali izah eden Panislavist cemiyeti, yalnız mâlâyani[521] şikâyetler serd[522] etmiş; fakat bu ahvalin izâle[523] edilebileceği hakkında bir usul söyleyememiştir. Rus usul-i temsilinin böyle bir aksi netice vermesi, bazı ictimaî[524] ahvale istinat ediyor. Bunların en mühimi, şehirlerin ahali-yi mahalliye elinde bulunması ve Rus hükümetinin yerli çocuklarını Rus mekteplerine kabul etmesidir. Rus muhacirleri, köyleri teşkil ediyorlardı. Halbuki bunların piyasaları şehirlerdi. Herşey şehir halkının elinden geçtikten sonra harice gidebilirdi. Bu cihetle şehirlerin ekser sekenesini[525] teşkil eden İslâmlar önünde vâsi bir saha-i faaliyet var idi. Sonra Ruslar, İngiliz ve sair Avrupalılar gibi, ahali-yi mahalliyenin seviyesinden o kadar yüksek değillerdi. Bunlar da tabii bir halde muamelât yapıyorlardı. Vesâit-i nakliye[526], her ikisi için de aynı idi. Bu ahval[527], yerlilerle Ruslar'ı birleştiriyordu. Sonra yerlilerin Rus mekteplerinde tahsil etmeleri ve bilhassa bunun fevkalâde terviç edilmesi, Rus ile yerli seviyesini birleştirmiş, hatta yerliyi daha muktedir kılmıştır. Bu netice, yerlinin muhiti tanımasından ve kısmen de Rus'tan daha kuvvetli bir mâzîye mâlik olmasından mütevellittir[528]. Bu iki şarta inzimâm[529] eden üçüncü bir şart da bu yerlilerin hükümet-i memuriyetleriyle alâkadar edilmemeleridir. Bu usul, Sibirya'da iki millet meydana getirmiştir: Biri muhacir Ruslar, diğeri yerliler. Her ikisinin de müstakil teşkilâtı vardır ve bilhassa yerliler, memleketin ahvâl-i iktisadiye ve ticariyesine hâkim bulunuyorlardı. Sanâyi-i mahalliye de bunların eline geçmiştir, lisanları inkişâf eylemiş ve oldukça muntazam bir matbuât[530] teessüs etmiştir. Artık bu cereyana mukavemet etmek

521 boş, faydasız.
522 söylemek.
523 yok etmek.
524 sosyal.
525 sakinler.
526 nakliye araçları.
527 durum.
528 doğan, kaynaklanan.
529 eklenmek.
530 basın.

mümkün değildir. Ancak Rus muhacirleriyle bu mahallin nüfusunu ziyâdeleştirmek sayesinde bu cereyanın önüne geçilebileceği zannolunuyor. Bu, mümkün olsa bile, kendisini hissetmiş olan insanların temsili mümkün olamaz: En büyük misâl Yahudilerdir. Binaenaleyh Sibirya'daki Rus temsil politikası iflas etmiş addolunabilir.

b. Kafkasya:

Kafkasya, ikinci Rus usul-i iskânının saha-i tatbikini teşkil eder. Burada Gürcü ve Ermeni gibi Hristiyan milletler de bulunduğu ve nüfus-ı mahalliye[531] de oldukça dolgun olduğu için muhacir iskânına ihtiyaç yoktur. Ancak temsil ihtiyacı vardır. Rus hükümeti bu ciheti gizlememiş ve buraya gidecek muhacirlere her türlü muaveneti bir vazife addeylemiştir. Yalnız bu havali muhacereti için de tazyik[532] yapılmıştır. Zira Rus köylüsü, bizâtihi müteşebbis[533] değildir. Sonra Rusya'da muamelât-ı iktisadiye inkişâf[534] etmediğinden, şirketler ve iskân müesseseleri teşekkül etmemiştir. İş, doğrudan doğruya hükümete ait idi. Muhaceret ihtiyacını hükümet takdir eder ve sonuna kadar da hükümet takip eylerdi. Bu sebeple şiddet ve istibdattan başka bir usul-i mer'î[535] olamaz. Hükümet bu havali muhaceretini, bu gibi dağlık havaliye mahsus addettiği hususî bir kanun ile, idare ediyor: Bu kanun pek makuldür. Lâkin tatbikatında pek ziyade değişiyor. Bu kanun muhacirlerin mahal-i ikametlerindeki arazi nispetini muhafaza eder ve icap ettiği takdirde de buna yüzde yirmi, otuz derecesinde bir takım zamlar icra eder. Yalnız bu kayıt, bir ihtiyac-ı mübrem[536], muhacirlerin adem-i idaresi zamanına hasrediliyor. Fakat maddenin içyüzü şudur: Bu havalide başka başka milletler vardır. Bunlar muhacirlerden memnun olmazlar ve bunları tenkit edebilirler. Bilhassa muhacirlerin Rus olmaları hasebiyle[537], bunların bütün havaliyi istilâ edecekleri,

531 yerli nüfus.
532 baskı.
533 girişimci.
534 gelişme, açılma.
535 riayet olunan, geçerli.
536 zaruri ihtiyaç.
537 dolayısıyla, münasebetiyle.

oralardaki ahalinin tard[538] edileceği, her bir Rus muhacirinin istediği kadar arazi tasarruf edebileceği gibi bazı korkular tevellüt[539] ediyor. Bu korkuların izalesi için bu usul muvâfık[540] idi. Zira bu muhacirler, Kafkasya köylerinin içinde veya yanında iskân ediliyorlardı. Hiç şüphesiz bâlâda[541] zikrettiğimiz korkular hissedilirdi. Buna binaen bu kanun bu tehlikeyi izale etti. Sonra bu muhacereti kabul eden insanların da teskini ve faaliyetlerinin bir intizam dâhiline girmesi, yeni mahal-i iskânlarının ahvâl-i araziyesini tenkit etmeleri lazım idi. Ruslar, bu mevadı[542] da bu suretle halletmek istemişler ve hakikaten de muvaffak olmuşlardır.

Arazi, bu suretle temin edildikten sonra plan değişiyordu. Hükümet, daima araziyi tevsi[543] ediyordu. Bu tevsi-i arazi için de bir şart var idi ki, bu şart ile (İslav İttihadı[544]) araya giriyordu. (Bu mesele, Avrupalılar'a tuhaf gelir. Zira kanun keyfî bir surette tefsir ve tatbik ediliyor. Fakat Rusya, buna müsaittir.) "İslav İttihadı" Cemiyeti, Rusya'daki bütün milletlerin Ruslaştırılması gayesini takip eder. Bu cemiyet bütün Rus ecnebileri arasma muhacirler iskân etmek, sonra bu muhacirlerin memlekete hâkim olmalarını temin eylemek için lazım gelen esbâbı[545] ihzâr[546] eyler. Bunlar Kafkasya'yı en vâsi bir sâha-i faaliyet addetmişlerdir. Ve yirmi seneden az bir vakitte de bu havaliye iki milyon muhacir getirebilmişlerdir. Bu cemiyet iskân edilen muhacirlerin bir mercii[547] gibidir. Bunları daima kontrol eder ve tevsi-i arazi cihetini de halleyler. Bu cihet gayet sadedir: İskân olunduktan sonra, nüfus-ı ailesini ziyadeleştirenler, nüfusları nispetinde fazla araziye mâlik olurlar ve fazla arazi nispeti de, o ailenin mâlik olduğu arazinin efrâd-ı aileye taksimi neticesindeki hisse-i fert ile mütenâsiptir[548]. Lâkin bu nispet

538 kovmak.
539 doğmak, ortaya çıkmak.
540 uygun.
541 yukarıda.
542 maddeler.
543 genişletmek.
544 birlik, birleşme.
545 sebepler, nedenler.
546 hazırlamak.
547 merkez, sığınacak yer.
548 orantılı.

takip olunmuyor ve gelişi güzel, bilhassa Rus muhacirlerinin menfaatine ve yerli ahalinin zararına olarak bol bol arazi veriliyor.

Bu muhacirlerin âlât ve edevât, tohum, iaşe ve sair masarifât-ı evveliyesi, hükümet tarafından tesviye edilir. Buna mukabil bir ücret, bir say[549] talep edilmez. Ancak muhacirin iskân mahallini terk etmesi veya âlât ve edevâtını, arazisini evini satması şiddetle men edilmiştir. Bu bapta birçok ağır cezalar tahmil edilir. Firar edenle bile tekrar mahal-i iskânlarına iade olunur ve orada tecziye edilir. Kanun değil, fakat idare-i hükümet bu bapta pek bî-amândır[550]. Bu şiddet burada iskân edilen muhacirlerin istikrarlarını mucip olmuştur. Zira Rus kolonilerinde muntazam bir teşkilât, muntazam bir hayat, muntazam bir say[551] ve muhacirleri istikbale raptedebilecek bir gaye yoktur. Vaziyet pek iptidaîdir. Buna binaen muhacir, bu mahalden memnun olmaz. Pek az zaman zarfında tenkidâta ve eski ikametgâhına avdet emeline başlar. Buna ancak cebir[552] mâni olabilir.

Rus ziraat bankası, bu havali muhacirlerine de muavenette bulunur. Ancak bu muavenet, hükümet hesabınadır ve iskândan 2-4 sene sonra kendi hesabına ikrazâtta bulunmak suretiyle muaveneti icra eder. Fakat Sibirya'da olduğu gibi bu havalide de mahsulât ticaretiyle iştigal etmez ve esasen edemez de!.. Çünkü bu memlekette bir nüfus vardır ve bu ahali arasında Yahudiler, Gürcüler, İslâmlar, Ermeniler gibi eski tüccarlar mevcuttur. Bunlar, Ruslardan fazla bir kabiliyeti haizdirler. Binâenaleyh memleketin her bir vaziyet-i siyasiyesine nazaran bir mevki-i takaddüm[553] ahzedebilirler[554]. Bilhassa eskiden de aynı vazifeyi yaparlardı ve memleketin eski piyasacıları olmaları hasebiyle, yeni vaziyette de mühim bir rol oynayabilirler. Filhakika vekayi[555] de böyle cereyan etmiştir. Kafkasya'nın mahsulât-ı tabiiyesi, yerli tüccarların

549 çalışma, iş.
550 amansız, müsamahasız.
551 çalışma.
552 zor, zor kullanma.
553 ileri bir mevki, yer.
554 tutmak.
555 olaylar.

elindedir. Yalnız bu memleketin servet-i madeniyesi[556], ecnebilerin eline geçmiştir. Fakat Ruslar'ın değil. Maâdin[557] İngilizler'in ve bazı Avrupalı milletlerin sermayeleriyle işliyor. Bu mesâil[558] (Maden Muhacirleri) faslında izah edilecektir.

Yerli tüccarların büyük ticaretlere hâkim olmaları, piyasaya hâkim olmaları demektir. Buna binaen muhacir Rus müstahsillerinin[559] mahsulâtı, bu yerli tüccarlar tarafından satın alınıyordu. Zira banka, piyasaya hâkim olanlar ile rekabet edemezdi. Rus hükümeti, bu mesâil hakkında hiçbir hususî teşebbüste bulunmuyordu. Bu sebeple Rusya'ya, mesâil-i siyasiyeden maadâ, hiçbir şey kalmıyordu. Hükümet demek olan banka, bu vaziyetten mutazarrır[560] idi. Bunun için ticarete başlamadı ve yalnız Rus müstahsillerini himaye ile iştigal etti.

Muhacirler, bu vaziyetten pek ziyade mutazarrır oluyorlardı. Bu yerli tüccarlar, bunların ahvâli ile iştigal eden bir takım nazariyeci[561] insanlardan ibaret değillerdi. Bunlar, amelî[562] insanlar idi ve yalnız hal-i hazırdaki hali görürler, ona göre muamele yaparlardı. Zaten büyük muameleler yapmakta olduklarından, rakiplerinden korkmazlardı: Bu suretle muhacirlerin ahvâl-i içimaiyeleriyle[563] iştigal eden bir müessese kalmadı. Halbuki Sibirya'da böyle değildi. Orada tüccarlar, Rusya'nın dâhilinden gelen bir takım müessese acenteleri idi. Bunlar daha ziyade nazariyata istinat ederlerdi ve bu sebeple köylülerin muhtaç oldukları malumatı îtâ[564] edebilecek bir teşkilâta mâlik idiler. Bu hal Rus muhacirlerinin ahvalini ıslâh ediyor ve bunları vaziyete hâkim veya hiç olmazsa müstakil bırakıyordu. Kafkasya'da ise aksine oluyordu. Buna binaen Kafkasya'daki Rus muhacirleri, müstakil bir teşkilât-ı iktisadiyeye ve bir piyasaya mâlik olamadılar.

556 yer altı zenginlikleri, madenler.
557 madenler.
558 meseleler.
559 üretici.
560 zarar gören.
561 kuramcı, teoriyi esas alan.
562 pratik, uygulamayı esas alan.
563 sosyal durumları.
564 vermek.

Kafkasya muhaceretinin ikinci bir safhası daha vardı: İslav İttihâdı Cemiyeti, Kafkas şehirlerini Ruslaştırmak için teşebbüste bulunuyordu. Bu gayenin ilk şartı da bir nevi yüksek muhaceret idi. Filvâki Kafkasya hudut üzerinde olduğundan ve bilhassa daima ihtilâle müsait bulunduğundan burada asker ve memurîn[565] fazla bulunurdu. Bu hal memleketin hayatına pek ziyade tesir edebilirdi. Fakat bu nüfus kâfî değildi. Bu şehirlerdeki müessesât-ı sınâiyede[566] işlemek için muhacir getiriyorlardı. Bu muhacirler, bu müessesâtta işleyecekler ve hükümetin kefâleti tahtında[567] olarak müessese-i sınâiyeyi terk etmeyeceklerini bâ-mukavele[568] taahhüt eyleyeceklerdi. Hükümet ve bilhassa İslav Cemiyeti, bu muhacirleri getiriyor ve bunlara meccânen[569] ikametgâh buluyor badehu[570] kendi say[571]larına terk ediliyorlardı.

Büyük Rusya o kadar zengin bir memleket değildir. Buradan getirtilecek muhacirler, memnuniyetle bu mahallerde kalırlardı. Fakat ihtiyat olmak üzere müessese ile bir müddet mukavelesi akdolunurdu. Ücretin bir kısmı da hitâm-ı[572] mukaveleye terk edilirdi. Muhacir, bilâ-fâiz[573] bir miktar para da İslav Cemiyeti Bankası'ndan alabilirdi. Bu muamelât, amele muhacirin avdet fikri beslememesi için idi. Bunlardan başka, sırf kendi arzusuyla bu havaliye gelen bazı müteşebbisler de var idi. Bunlar, kâh şehirlerde yerleşiyorlar ve kâh tekrar avdet ediyorlardı. İslav Cemiyeti, bu bapta tetkikatta bulunduktan sonra, bu havaliye gelen ve bir iş yapmak isteyen müteşebbislere muavenet esasını kabul etti. Zira bu havali de iş tutanların, bir dükkân açanların yerleştikleri görülüyordu. İslav Cemiyeti'nin bu kararı, bu havaliye gelen muhacirlerin adedini ziyadeleştirdi. Filhakika Rusya'da katî bir maârif[574] olmadığı için bu gibi teşebbüsâttan kimse haberdar olamazdı. Fakat İslav Cemiyeti âzâları

565 memurlar.
566 üretim kurumları, üretimhaneler, fabrikalar.
567 altında.
568 mukavele ile.
569 ücretsiz, parasız.
570 ondan sonra.
571 çalışmak.
572 son, bitiş.
573 faizsiz.
574 eğitim-öğretim.

çok ve nüfuzlu adamlar idi. Bunlar, dostlarını, akrabalarını, tavsiyelilerini bu mahallere gönderdiler ve bunlar, münasebet dolayısıyla pek ziyade himaye olundular. Bu suretle Kafkasya'nın büyük şehirlerinde Rus tüccarları ziyadeleşmeye başladı. Fakat ahali-yi mahalliye de aynı suretle tekâmül[575] ediyordu ve bunların tüccarları, daha çok daha vasi sahalara malik idiler. Yalnız Rusların şehirlere gelmeleri, Rus lisanının daha fazla taammümünü[576] mucip oluyordu. Filhakika lisanın ilk esasını memurlar ve askerler tesis ediyorlardı. Fakat bu mahdut bir daire halinde kalabilirdi. Zira eğer bütün tüccarlar yerlilerden olsaydı, bu memurlar havali lisanını öğrenmeye ve bu suretle ihtiyacât-ı zaruriyesini defe mecbur olurdu. Bu hal ahali-yi mahalliyenin de Rus lisanına fazla ehemmiyet vermesini icap ettirirdi. Halbuki yerliler yanında Ruslar da dükkân açmaya başlar başlamaz iş değişti. Zira rekabet başlıyordu ve malum olduğu gibi, memurlar daimî bir müstehlik[577] olduklarından, müşterilerin en iyi sınıfını onlar teşkil ederdi. Bunları kaçırmak doğru olamazdı. Halbuki bunlar, kendi lisanlarını söyleyen ve kendileri gibi hareket eden dükkân sahipleriyle münasebette bulunurlardı. Bu, bir propaganda eseri değildir. Tabii bir hadisedir. Yerliler, en seri vasıtalarla bu ciheti ikmâle başladılar. Neticede Rus lisanı taammüm etmeye başladı. Bu lisan meselesine icrâ-yı tesir eden diğer mühim bir unsur da mekteplerdir. Rus hükümeti, dahilî Rusya'da maarife o kadar ehemmiyet vermez. Fakat bu havalideki maarif büyük bir ehemmiyetle takip eder. En küçük yerlerde bile lisanını tahsilden sonra, hükümet memuriyetlerine de dâhil olmak hakkını hâiz olduklarından bu mekteplere pek çok rağbet gösteriyorlardı. Bu vaziyet mekteplerin ehemmiyetleşmesini ve şehirlerdeki diğer ahalinin de bunlara teveccüh göstermesini mucip oluyordu. Bu suretle Rus mekteplerinde tahsil edenlerin birer memur olmaları veya müessesat-ı ticariyede mühim bir mevki işgal etmeleri, İslâmların, Yahudilerin, nazar-ı dikkatlerini celb etti ve bu vesile ile de hem millî maarif ve hem de Rus lisanının tedris[578] ve tederrüsü[579]

575 gelişme.
576 umumileşmek, yaygınlaşmak.
577 tüketici.
578 öğretmek, ders vermek.
579 okuyup öğrenme.

taammüm etti. Ruslar, lisanın taammümüne büyük bir ehemmiyet veriyorlardı. Fakat onların ümit ettikleri netice hâsıl olmadı. Onlar Rus lisanının tahsiliyle lisan-ı mahallînin kaybolacağını zannettiler. Fakat böyle olmadı. Rus mekteplerinde tahsil görenler, kendi milliyetlerini düşündüler ve mahallî bir tahsil başladı. Bunun sebebi, hem Ruslar'ın yüksek seviyeli olmaları ve hem de ahali-yi mahalliye ile Rus muhacirlerinin aynı şekilde tahsil görmeleri idi. İngiltere'nin Hindistan'da tatbik ettiği usul-i tahsil, burada câri olmadığı gibi, malum da değildir. İşaret etmiş idik ki, İngilizler, ahali-yi mahalliyeyi mekteplerine almak istemezler. Fakat bazı mesail-i içtimaiye[580] ilcââtıyla[581] İngiliz kolejlerine kabul edilen yerli çocukları, yalnız fen kısmıyla alâkadar ediliyorlardı. Katiyen terbiye-i hissiyeleri[582] inkişâf ettirilmezdi. Bu tahsil, yerli ahaliyi kabiliyetsizleştiriyordu. Kafkasya'da yalnız Rus lisanı öğrenildi. Lâkin bu lisan yalnız amelî şeylere hasrediliyordu. Ahalinin maneviyâtı, kendi lisanlarına tâbi idi. Şiir, hikâye, edebiyat, masal ve sair zihnî mefhûmların cümlesini kendi lisanlarında düşünürlerdi. Bu netice bu milletler arasında birer millî vicdanın inkişâf etmesi demektir. Rusya, henüz bu hakikati anlayacak kadar terakki[583] etmediğinden bu meseleden bî-haberdir. Rusya'nın müstakil vâlileri, bu hakikate çaresâz[584] olmak için pek mühim bir tedbir bulmuşlardır. Bunlar, ahali-yi mahalliyeyi tazyik, şiddet ve ekseriyâ da zulüm altında bulundururlar ve bu suretle ahalinin hicretini, Kafkasya'dan başka memleketlere dağılmalarını veya burada ikametin gayr-i mümkün addiyle[585] münasip bir fırsat-ı hicrete intizâr[586] gibi yerleşmeye mâni ahvali tevlit[587] ediyorlar. Bazen de ailelerin mühim ve kabiliyetli unsurlarını nefy[588] ve tagrîb[589] ederek, ahali-yi mahalliyenin rekabetine mâni olmaya çalışıyorlardı. Bu gibi

580 sosyal meseleler.
581 zorlamalar, lüzumlu şeyler.
582 manevi eğitim.
583 ilerleme.
584 çare bulan.
585 kabulüyle, sayılmasıyla.
586 ümit etmek, ummak, beklemek.
587 doğurmak, oluşturmak.
588 sürgün etmek.
589 birini gurbete gönderme, memleketten uzaklaştırma.

işler, İslav Cemiyet-i İttihâdiyesi'nin teşebbüsatıyla vuku buluyordu. Lâkin esassız ve pek geç bir teşebbüs olduğu için Rus muhacirleri ve Rus idaresi karşısına bir Gürcü, bir Ermeni, bir Türk milleti çıktı. Yalnız dağlarda kalan Çerkesler, bu gibi millî varlıklarını inkişâf ettiremediler. Fakat bunlar da haliyle kaldılar ve Ruslaşmadılar. Bunlar nihayet bir gün Tatar-Türk şehirlilerinin yekununa dâhil olacaklardır.

Kafkas temsili hulâsa edilirken görülür ki, aynı dine ve aynı tarike mensup olan Rus, Gürcü, Ermeni milletleri dinin himayesi altında birleşememişlerdir. Sonra Rusya bunlara verdiği serbestî-i tahsilde[590] tarih meselesine müsaade etmemişti. Fakat bu da aksi bir netice tevlit etmiş ve Rus mekteplerinde yetişen Ermeniler, Gürcüler, Tatarlar esaslı tarih kitapları yazmışlardır. Bu kitaplar, bütün tazyiklere rağmen taammüm etmiştir.

Rusların ümit edebilecekleri bir mesele kalıyor: Mekâtib-i âliyenin[591] Ruslar elinde olmaması! Filhakika[592] bu cihet şâyân-ı ehemmiyettir[593]. Lâkin gençleri yetiştiren sultanî[594] mektepleridir. Bu mekteplerde sâbit bir seciye sahibi olan gençlerin dârü'l-fünûn[595]lardaki mevkii de sabittir. Bir genç, dârü'l-fünûnda bir seciye iktisâb etmez; seciyesini inkişâf ettirir. Fakat pek uzun bir müddet, beş altı asırlık müşterek bir hayat, bunlar üzerine icrâ-yı tesir edebilir ve bilhassa bu dârü'l-fünûn mezunlarının idare işlerinde istihdamları ile kabil olur. Bu plân için, bugünkü çarlık idaresinin bekası şarttır. Aksi halde Avusturya'da olduğu gibi, her millet müstakil bir hayata mazhar olacaktır. Bu mesele başka türlü halledilemez.

Rusya, Kafkas nüfusunu ziyadeleştirmekten ve bu kıtada Rus nüfusu bulundurmaktan başka bir neticeye muvaffak olamamıştır. Buna binaen, yalnız tabii ve idare-i maslahatı rehber ittihaz eden Rus usul-i iskân ve temsilinin iflas ettiğini görebiliriz.

590 öğrenim özgürlüğü.
591 yüksek okullar.
592 gerçekten, doğrusu.
593 önemli.
594 ortaokul.
595 üniversite.

c. Kazaklar:

Rus iskân-ı muhacirîn[596]inin diğer bir şekli Kazaklar arasındadır. Burada tabii Rus usul-i temsili olan tenassurla[597] işe başlanılmıştır. Bu usul, pek eski bir zamanda başlamış ve badehu[598], bunlar arasına Rus muhacirleri iskân edilmişti. İlk zamanlarda kiliselerde dualar Rus lisanı ile okunur ve bu ahaliye de Rus lisanının Hristiyan dini aksamından[599] olduğu itikadı verilirdi. Sonra kısmen göçebe olan ve daha ziyade serseri, eşkıya gibi yaşamak isteyen bu millet efrâdı, mühim Rus süvarileri teşkilâtı dâhiline alındı ve memleketlerinde mevcut olan zaviye mektepleri lağvedildi. Bugün bile yalnız büyük şehirlerde Rus mektepleri vardır. Kazak köylerinde mektep yoktur. Ve Rus hükümeti, buna hiçbir türlü müsaade etmiyor. Ancak 1905 İhtilâli esnasında bazı müsaadâtta[600] bulundu. Fakat bu müsaadâtın bir faidesi yok idi. Zira mektepler, papazların idaresine veriliyordu. Bunlar da Rus lisamnı ve daha ziyade hissiyât-ı diniyenin taassup kısmını tenmiye[601] edecek tedrisatta bulunacaklardı. Bu müsaadenin mevcudiyet ve adem-i mevcudiyeti[602] birdir. Yalnız Rus hükümeti, bu havalide iskân ettiği muhacirlerle Kazaklar'ı temsile muvaffak olmuştur. Kazaklar, zerrâ[603] olmadıklarından zerrâ olan Rus muhacirlerinin esiri kalmışlardır. Sonra göçebe bir halde yaşadıklarından şehirleri de Ruslar teşkil etmişlerdir; bunların ekseriyeti köylerde, küçük kasabalarda kalmışlardır. Bu suretle memleketin mahsulât ve masnuâtı[604], Rus muhacirlerinin elinde kalıyor. Sonra bu piyasa hakimiyetiyle beraber lisan da hâkim oluyor ve hayatın seyir ve tekâmülü de Rusluğa müteveccihtir[605]. Zira köy, daima mensup olduğu şehre göre bir istikamet takip eyler, onun gayesi şehirden başka bir şey değildir. Buna binaen bunları Ruslaşmış addedebiliriz.

596 göçmenlerin yerleştirilmesi.
597 hristiyanlaşma.
598 ondan sonra.
599 kısımlar, parçalar.
600 müsaadeler, izinler.
601 büyütmek, yetiştirmek.
602 yokluğu.
603 çiftçi.
604 yapılanlar, üretilenler.
605 yönelmiş, dönmüş.

Burada muvaffak olan Rus iskânının ne suretle idare edildiği de ehemmiyetlidir. Buraya getirilen Rus muhacirleri ne suretle yalnız değil belki göçebe Kazak kabileleriyle müşterek bir sahada iskân olunuyorlardı. Sahanın bir kısmı, Ruslara ait idi. Diğer kısmını da Kazaklar işgal eylerdi. Tabii iskânın bir idare ciheti de vardır. Bu, Rus tarafında idi. Fakat her iki tarafa da muâvenette[606] bulunuyor ve tohumluk ve icap eden âlât ve levâzımı veriyordu. Bu menfaat, Kazaklar'ın Ruslarla temasım ziyadeleştiriyordu. Çünkü Kazaklar, Rus kısmı cihetindeki idareden fayda gördüklerinden Rus olan bu idare ile Rus muhacirini aynı şey zanneyliyordu. Bu, derûnî[607] ve gayr-i irâdî[608]bir his idi ki, samimiyet hâsıl ediyordu. Filhakika derhal bir samimiyet hissî tevellüt[609] etmemiş idi. Fakat pek az müddet zarfında bu his tevellüt edildi. Zaten her iki ahali de müşterek kiliseye duaya geliyorlardı. Papazlar müşterek idi. Bu havalide iskân edilen Rus muhacirleri, şimâlî[610] Rusya'dan getirilmişti. Bunlar, müteşebbis ve cüretkâr adamlar idi. Bu suretle aynı hasâili[611] haiz olan Kazaklarla münasebetlerinde bir ayrılık hissedilmezdi. Bu müşâbehet-i[612] tabiiye, Kazak ve Rus köylülerinin münâsebât-ı sıhriyelerini[613] tevlit etti[614]. Rus hükümetinin bu meseleyi nasıl anladığı meçhuldür. Fakat zannediliyor ki, Ukraynalılarla hem-hudut[615] olan ve bu havalinin mütevekkil[616], sakin ahalisiyle ünsiyet[617] edemeyen bu Ukraynalıları hakir gören –ki Ukraynalılar da Kazakları vahşi addederler– Kazaklar'm sebeb-i nefretlerini hissetmişlerdir. Malumdur ki, dağlılar dağlılarla, yaylalılar yaylalılarla, ovalılar ovalılarla ve köylüler köylülerle, şehirliler şehirlilerle tabii münasebette bulunabilir. Bunların

606 yardım.
607 gönülden, içten.
608 irade, istek dışı.
609 doğmak, ortaya çıkmak.
610 kuzey.
611 hasletler, ahlâk, huy, özellikler.
612 benzerlik.
613 evlilik bağıyla akraba olmak.
614 doğurdu, ortaya çıkardı, sebep oldu.
615 sınırdaş.
616 razı olan, kadere boyun eğen.
617 yakınlık, dostluk.

aralarında, bazı müşâbih[618] tabiatlar[619], ahlâklar vardır ki, aynı muhit-i tabiinin[620] eserleridir. Buna binaendir ki, Kazaklarda kendileri gibi serbest, muhacim ve cüretkâr adamlarla münasebette bulunabilirlerdi.

Bu muhacirler, mahal-i iskânlarını terk edemezlerdi. Adetâ hükümetin bir tazyiki var idi. Sonra bu havalide arazi edinen büyük memurlar, kendi çiftliklerine Rus muhaciri getirtebilirlerdi. Zaten bütün dâhilî Rusya, bu gibi çiftliklerden mürekkeptir[621]. Henüz Rus çiftçisi, araziye mâlik değildir. Bu hal, bu köylerin adem-i istikrarını[622] mucip olur ve köylülerin daha kolay bir surette hicrete razı olmalarını intaç[623] ediyordu. Yalnız istikrar esası olmadığı için bunlar gittikleri mahalde de kalmayı arzu etmezler. Fakat bu büyük çiftlik sahipleri, cebr istimaliyle[624] bunların serserilik arzularını iskât[625] ederlerdi. Bu nevi muhacirler, birer ikametgâha mâlik olurlardı. Lâkin arazi âlât ve edevât, tohum, hayvan ve sair cümle ihtiyacât-ı mübreme[626] de arazi sahiplerine ait idi. Köylüler, yalnız ihtiyaçları miktarında ve usulen üçte bir nispetinde mahsulât alabilirlerdi. Bazı mahallerde bu nispet nısf[627] derecesine kadar yükselmiş idi. Bu muhacirlerin sevk ve iâşeleri mülk sahiplerine ait idi. Bu masârif, bunların çiftliği terk etmemelerine bir karşılık tutuldu. Yalnız çiftlik sahibi, istediği zaman bunları kovabilirdi. Bu suretle çiftlik sahibinin nüfuzu takarrür[628] eyliyordu. Rus hükümeti, bu ciheti elzem addettiler. Bu çiftlik usulü, Kazak beylerinin de nazar-ı dikkatini celpten hâlî [629]değildi. Bunlar da, fırsat düştükçe arazi-yi vâsia[630] elde etmek gayesine kapıldılar. Bilhassa kendileri birer kumandan sıfatıyla orduya dâhil olduklarından –Kazak süvari alayları

618 benzer.
619 huylar, özellikler.
620 doğal çevre.
621 oluşmuş, bir araya gelmiş.
622 yerleşik olmamak.
623 doğurma, meydana getirme.
624 zor kullanarak.
625 susturmak.
626 zorunlu gereksinimleri.
627 yarım, ½.
628 karar verilmek, geçerli olmak.
629 dikkatini çekmekten uzak.
630 geniş, büyük arazi.

kumandanları– büyük bir nüfuz iktisap[631] etmişlerdi. Hükümet tarafından da himaye edilirlerdi. Bunların tesis ettiği çiftliklerdeki köylüler, Rus muhacirlerinden idi. Zira Kazaklar, başkalarının hesabına çalışmak istemezlerdi. Zaten Rusya'da Rus muhacirlerinin iskânları için muhtelif[632] sebepler arıyordu. Böyle Kazak beyleri ile Rus köylüleri arasındaki münasebet-i fiiliye Rusya'yı memnun ediyordu. Çünkü yavaş yavaş aynı köye Kazaklar da toplanıyor ve müşterek bir köylü hayatı başlıyordu. Filhakika burada ânî bir tesâlüb[633] vâki oluyor[634] ki, iyi bir netice tevlit etmemesi gerektir. Lâkin Rus idaresi buna mâni oluyor: Ânî tesâlübler ve temsiller dolayısıyla yetişecek seciyesiz insanların res-i kâra[635] veya müstakil bir memuriyete geçmelerine müsait bir fırsat bırakmıyor. Filvaki bunu, bilerek ve muayyen bir plan dâhilinde yapmıyor. Belki Rus idaresinin aristokrat olması ve bu suretle yalnız hamisi [636] bulunan demokratların işbaşına geçirilmesi ve bunların ise ekseriya ikinci sınıf memuriyetlerde bulunmaları, ilk sınıfı teşkil eden müstakil memuriyetlerin aristokratlar elinde bulunması gibi sebepler tahtında hareket ediyor. Böyle usul dâhilinde de bu kabîl yeni tesâlüb etmiş insanların hamileri bulunamaz. Bunlar, ancak bir iki nesil sonra muhiti tanıyabilirler ve hami edinebilirler.

d. Şimâlî Rusya:

Rus hükümeti, şimâlî Rusya için de müstakil bir muhacir ve temsil politikası takip eder. Bu politika iki mühim şubeye münkasimdir[637]:

1) Finlandiya ahalisini temsil etmek

2) Finovalardan[638] maada şimalî Rusya milletlerini tenassur ettirmek[639] ve Ruslaştırmak.

631 kazanmak.
632 çeşitli.
633 katılaşma.
634 meydana geliyor.
635 işbaşına.
636 himaye eden, koruyan.
637 bölünen, bölünmüş.
638 finliler veya fin ugorlar.
639 hristiyanlaştırmak.

Finlandiya'ya ait olan kısım, hiçbir netice vermemiştir. Zaten mesele cebren yapılmak istenildiği için başka bir netice de tevlit edemezdi. Yalnız ikinci kısım mühimdir ve Ruslar, burada muvaffak olabilmişlerdir. Buradaki ahali putperesttir. Ruslar, bunları cebren tenassur ettirmek politikasını takip ettiler ve yarım milyona yakın ahaliyi tenassur ettirebildiler. Ekseriyet Hristiyanlığı kabul etmedi. Bunun üzerine bu havaliye Rus muhaciri iskân etmek ve bunların tesirleriyle Hristiyanlığı neşr eylemek[640] cihetini kabul ettiler. Zira bunlar, Ortodoks dinini kabul eder etmez, Ruslaşacaklardı. Mütekâmil bir lisanları veya kendi hususiyetlerini müdafaa edebilecek büyük adamları ve hukuk-ı siyasiyeleri[641] yok idi.

Rusya, bu havaliye iki milyondan fazla muhacir getirdi. Rus muhacirleri, şimendifer istasyonlarına yakın mahallerde iskân edildi. Rusya'nın idare-i merkeziyesini temsil eden şehirlerde de bu gibi muhacirler getirtilmişti. Buralardaki şehirlerle köyler arasında bir fark yok idi. Fakat Rus muhacirleri bu farkı ihzâr ettiler. Zira bu havaliye birçok menfî[642]ler gönderiliyordu. Bunların mühim bir kısmı sanatkâr adamlardan ibaret idi. Bunlar, şehirlilik hayatının icap ettiği birçok şeylere teşebbüs ettiler. Zaten bu mahallerde memurîn-i mülkiye ve askeriyenin[643] kesret[644]le bulunması hasebiyle bu teşebbüsâta[645] ihtiyaç hissediliyordu. Bu suretle Kazaklar arasında olduğu gibi, burada da şehirleri Ruslar teşkil etmeye başladılar. Bu teşebbüs, bütün şimalî[646] Rusya milletlerinin istiklâline bir darbe vurdu.

Rus muhacirlerinin iskân edildiği mahallerde pek faydalı idi. Bunlar, daima ahali-yi mahalliyenin yanında iskân olunuyorlardı. Hükümet yalnız iskân ve iâşe ciheti düşünüyor ve bunları temin ettikten sonra ahaliyi kendi haline terk ediyordu. Bu sırada ikinci bir hükümet olan ve hemen hemen hükümet derecesinde bir nüfuza sahip bulunan İslav

640 yaymak.
641 siyasi haklar.
642 sürgün, sürgün edilen.
643 sivil ve askerî devlet görevlileri.
644 çokluk, çoğalma.
645 girişimler.
646 kuzey.

Cemiyet-i İttihâdiyesi iş başına geliyor ve Rus muhacirlerinin birçok ihtiyaçlarını ve topraktan fazla mahsulât almak, ticaret yapabilmek için lazım olan malumat-ı ameliyeyi îtâ[647] edecek memurlar gönderiyordu. Bu havalide iskân edilen muhacirlerin bütün masarifi[648] hükümete ait ve meccânen[649] idi.

Gerek Kazaklar'ın ve gerek bu havalinin temsil usulü arasında bir fark yoktur. Burada da, ahali-yi mahalliye, Rus muhacirlerinin teşkil ettikleri şehirlere merbût[650] idi. Mekteb, şehirlerde bulunurdu. Hükümet, muavenet, her şey, şehirde, yani Rus muhacirinin bulunduğu köyde idi. Halbuki bu şehirler, ahali-yi mahalliyenin merkez piyasalarını teşkil eden mahaller idi. Ahali-yi mahalliyenin sâkin oldukları havali inkişâf ettiği takdirde, bu Rus şehirlerine müntehî[651] olurdu. Bu sebeple bu havali sakinlerinin müteveccih oldukları gaye, bu şehirlilik idi ki, bir nevi Ruslaşmak ve yavaş yavaş bu halkaya girmek demektir.

Yalnız bu ahali ile Ruslar arasındaki münasebât-ı sıhriye[652] olmuyordu. Zira arada büyük din ihtilâfı vardır. Fakat bunların Hristiyan olanlarıyla münasebât başlamıştır ve bunu teşvik eden bazı hususî İslav cemiyetleri de vardır.

Kazak muhacirleriyle şimalî Rus muhacirlerinin vaziyet-i iktisadiyeleri[653] yekdiğerinin[654] aynı gibidir. Yalnız cenup[655] pek ziyade mahsuldardır. Burası, Rusya'nın mühim buğday ambarı sahasının bir kısmını teşkil eder. Buna binaen buraya iskân edilen muhacirlerle göçebe Kazakların idaresi, hükümete ait idi. Fakat bunların mahsulâtı ziyadeleşir ziyadeleşmez, iş değişti. Evvelâ, Rus ziraat bankası işe karıştı. Fakat çok geçmeden birçok rakipler görünmeye başladı. Rus hükümeti, yeni temsil ettiği bu sahanın kazanılmasını arzu ediyordu.

647 vermek.
648 harcamalar.
649 karşılıksız, bedava.
650 bağlanmış, bağlı.
651 bir şeyi tamamlayan, bağlanan.
652 evlilik yoluyla akrabalık.
653 ekonomik durumları.
654 birbirinin.
655 güney.

Bunun için ziraat bankasının rekabetini ihmal ettirdi ve buradaki şehirlerde mevcut Ruslar arasından yetişen tüccarlar da olduğu için, buralara yabancı ve Rusya'nın başka milletlerine mensup veya yalnız Kazaklar'a ait tüccarlar gelemez idi.

Bu vaziyet-i iktisadiye, Rus şehirli muhacirlerine pek müsait idi. Fakat gerek Kazak ve gerek Rus muhacir köylülerine faydalı olmadı. Zira bu şehir tüccarları yalnız alım satım muamelesiyle iştigal ederlerdi; köylülere fahriyen[656] hizmet etmezlerdi. Belki köylülere fâhiş faizlerle ikrâzâtta[657] bulunurlar ve buna mukabil mahsulâtı ucuz almak gayesini takip ederler idi. Çünkü bunlar da amelî[658] ve tabiatın bi'l-mecburiye[659] ihdas eylediği birer adam idi. Bunlar büyük şubelere münkasim[660], nazariyâta müstenit[661] muamele yapan, mahsulâtın terakkisiyle muamelâtı arasında bir nispet gayesi takip ederek hareket eyleyen Sibirya mahsulât ticarethaneleri gibi düşünmezlerdi. Bunun için pek az zaman zarfında köylülerin borçları ziyadeleşti ve muhaceret zamanı olan on sene sonra, vergi için istikrâzâtta[662] bulunmaya mecbur oldular. Binnetice [663] tarlaları kâh haciz, kâh fürûht[664] ve kâh suver-i saire[665] ile ellerinden çıktı ve büyük sermayedarların çiftlikleri oldu. Eski muhacirler de buralarda amelemsi bir şerîk[666] kaldılar.

Aynı hal şimalî[667] Rusya'da da vaki olmuştur. Fakat bu havalinin mahsulâtı o kadar mühim değildir. Sonra daha fazla sanayi mevcuttur. Fakat bu halde bile sırf şehirlerdeki tüccarların amelî[668] insanlar olmaması, buradaki pek kıymettar arazinin bir takım sermayedarlar eline

656 karşılıksız.
657 borç para vermek.
658 pratik.
659 mecburi olarak.
660 kısımlara bölünmüş, ayrılmış.
661 kuramlara, görüşlere dayanan.
662 borç almak.
663 sonunda, sonuç olarak.
664 satmak.
665 başka şekillerde.
666 ortak.
667 kuzey.
668 pratik.

geçmesini mucip olmuştur. Mamafih bunun neticesi henüz o kadar mahsus[669] değildir. Rusya bu taraflara hala muhacir göndermemektedir. Buna binaen muhacirlik zamanındaki satmak memnuiyeti[670] dolayısıyla arazinin bir kısmı muhacirlerde kalmıştır.

Gerek Kazakların ve gerek şimalî Rusya'daki muhacirlerin âlât ve edevât-ı emîriyeyi[671] satmaları memnudur[672]. Aksi halde satanlar şiddetli cezalara duçar edilirler ve âlât ve edevât satın alandan bilâ-ücret istirdâd[673] olunur.

e. Tatar ve Türkler:

Rusya'nın diğer mühim bir muhaceret politikası, Tatar ve Türklerle meskûn olan merkezî Asya sahasına aittir ki, Türkistan-ı Çinî'den Kazan –Ejderhan– Kırım hududuna kadar temâdî[674] eder ve şimalinde Sibirya, cenubunda ise Kafkasya, İran, Afganistan bulunur. Bu saha doğrudan doğruya Türkler ve Tatarlarla meskûndur ve Rusya'nın en mümbit[675] arazisini teşkil eder. Fakat memleketin nüfusu azdır ve ihtiyacâtıyla mütenasip[676] değildir. Bu fırsat Rus muhacirleri için pek kıymettar idi. Zira bu hâlî[677] havalide büyük muamelât yapabilirlerdi. Arazinin zenginliği âşikâr olduğundan, müteşebbislerde bulunabilirdi. Hükümet bu işe ehemmiyet verdi. Türkistan'da büyük pamuk tarlaları ifrâz[678] etti ve bunları, fenne muvâfık[679] bir tarzda ihzâr eyledi. Fakat buraya Rus muhaciri getirtmedi. Ahali-yi mahalliyeyi istihdâm eyledi. Yalnız pamuk mahsulâtının Ruslara inhisar[680] etmesi için doğrudan doğruya Rus ticarethaneleriyle bir iştirak akdeyledi. Bu suretle Türkis-

669 hissedilmiş.
670 yasak olmak.
671 devlete ait araç gereçler.
672 yasak.
673 geri almak.
674 devam etmek, uzayıp gitmek.
675 verimli.
676 orantılı.
677 boş.
678 ayırmak.
679 bilime uygun, bilimsel yöntemlerle.
680 bir iş veya malın idâresinin bir kişiye, bir ele bırakılması.

tan mahsulâtı, ahali-yi mahalliyeye bir kâr temin etmiyor ve ahali bir yevmiye ile iktifaya[681] mecbur kalıyordu. Pek güzel bilinir ki, amele yevmiyesi, bir memleketin ihtiyaç-ı yevmîsi[682] ile mütenasiptir ve her gün alınan ücret, o günkü masrafa gider, amele bir şey biriktiremez. Şüphesiz Türkistanlılar da böyle bir vaziyette kalıyorlardı. Ruslar, ahali-yi mahalliyenin bu sefaletinden istifade edebilirlerdi: Ahali, bir şey kazanamadığı için teşebbüs-i şahsî ile yaşayamazdı. Sonra memleketin en mebzul[683] ve kıymettar varidatı da bu gibi mahsulât idi. Buna binaen ahali-yi mahalliyeye bir şey kalmıyordu ve ahali-yi mahalliyenin bir rakip-i müstakil olması ihtimali varid[684] değildi. Sonra bu havalideki şehirlerin hepsi de Türk idi. Evvelce şehirlerin bütün ticareti de Türklerin elinde idi. Fakat irvâ ve iskâ[685] ameliyatı neticesinde Rus hükümeti ile Rus sermayedarları ortaya çıkar çıkmaz, bu şehirlerde de Rus nüfuzu hissedilmeye başladı. Ve Ruslar yavaş yavaş şehrin bütün ihtiyacâtına ait birçok müesseseler tesis ettiler. Çünkü şehirlere hâkim olmaya ve bu ahaliyi de bu şehirlere tâbi bir köy sekenesi[686] vaziyetine kalp[687] etmeye muvaffak olmak istiyorlardı. Fakat bu neticenin bu kadar vâzıh[688] bir idrak neticesi olmadığı, muamelatın cereyan-ı tabiiyesinden[689] tevellüt[690] ettiği, ancak bu netice tezahür[691] ettikten sonra böyle bir şekil verilmek istenildiği muhakkaktır.

Buhara Hanlığı dâhilindeki şehirlerde ayrı ayrı birer Rus şehri tesis ediliyordu. Bu, tıpkı İngilizlerin Hindistan'daki teşkilatına benzer. Mesela Taşkent'in yarım saat ötesinde, Yeni Şehir namıyla Rus mahalleleri tesis edilmiş ve eski şehir haliyle terk edilmişti. Hiç şüphesiz yeni şehrin her hali muntazam idi ve sonra memleketin bütün

681 yetinmek.
682 günlük ihtiyaç.
683 bereketli, bol ürün veren.
684 ulaşan, varan.
685 sulama.
686 sakinler.
687 değiştirmek, dönüştürmek.
688 açık, seçik, net.
689 doğal akış, doğal gidişat.
690 doğmak, ortaya çıkmak.
691 belirmek, ortaya çıkmak.

muamelat-ı iktisadiye, idariye ve askeriyesi de bu yeni şehirde idi. Hayat ancak bu şehre doğru tekâmül[692] edebilirdi. Eski şehir iflasa mahkûm idi. Ruslar, bu politikayı pek güzel anlamışlardı. Yeni şehre yalnız Rus muhacirler iskân ediyorlar ve bu muhacirlerin sanatkâr, tüccar ve müteşebbis[693] adamlar olmasını arıyorlar ve bu suretle yeni şehirde her şey vücut buluyordu. Sonra eski şehre yakın olduğu için o şehir ahalisi de her türlü yeni ihtiyaçlarını buradan tedarik edebilirlerdi. Bittabi bu ihtiyaçlar, Ruslarla bir takım temaslardan hissedilecek şeylerdi ki, bunlar eski şehirde yoktu. Zaten eski şehrin ithalatı da yeni şehre intikal edecekti. Çünkü yeni şehir bütün ithalatın merkezi idi ve ihracat, ithalat müesseseleri burada ikamet ederlerdi. Bu sebeple eski şehrin kadim müesseseleri birer birer bozulmaya, sanatlar geçmemeye başlayacaktı. Bu hal, ahaliye de tesir eder ve ahaliyi şaşırtır, aciz bırakır. Zaten ahali-yi mahalliyenin tüccar, daha doğrusu zengin olması için müsait bir saha kalmadığından, tereddî-i (dégéneration) [694] millî mutlak[695] idi. Söylediğimiz gibi Ruslar, İngilizlerin Hindistan siyaset-i temsiliyesini takip etmişlerdir.

Buhara ve Hive hanlıklarının hudud-ı siyasiyeleri hâricinde bulunan Türkistan arazisinde ise, daha fazla müşterek bir şehir hayatı tesis etmişler ve bu havaliye zerrâ[696] Rus muhaciri de iskân eylemişlerdir. Bu havali, pek vâsidir. Bunun için, her tarafta aynı usul ve aynı netice mevcut değildir. Bu, Asya Türkistanı ve Avrupa Türkistanı namıyla ikiye ayrılır ki, ikisinin de ayrı birer şekli vardır.

Asya Türkistanı, denilebilir ki, henüz ham bir haldedir. Ruslar, bu havalinin evvela şehirlerini istila ettiler. Şehirler, doğrudan doğruya Rusların elinde idi. Memurlar ve askerler buralarda ikamet ediyorlardı. Bu Ruslar, eski şehirlerle mültesik[697], şehrin hâricinde yeni bir mahalle tesis ettiler (Yani Buhara'da olduğu gibi şehir değil). Bu mahallelerle eski şehir arasında bir dakikalık bile bir mesafe yok idi. Bu yeni mahallenin

692 gelişme.
693 girişimci, işadamı.
694 gerilemek, soysuzlaşmak, aşağı düşmek, dejenere olmak.
695 kaçınılmaz, kesin.
696 çiftçi.
697 yapışık, bitişik

tesisi, pek faydalı idi. Zira böyle yeni bir mahalde bilhassa bir Rus için her türlü otel ve sair ihtiyacât-ı zaruriye bulunabilirdi ki, tüccarların, müteşebbislerin bu havaliye gelmelerini teshil[698] ederdi. Bu teşkilata binaendir ki, havali şehirleri, daima zengin Ruslar tarafından teşkil edilmiş bulunuyor. Eğer bu suretle hareket edilmese ve eski şehirde ikamet edilseydi, bu şehir Avrupalılara müsait olmadıktan maada, kolay kolay oteller de yapılamaz ve yapılanlar da gayr-i müsait olurdu. Bu ahval, buralara zenginlerin gelmelerini ve yalnız fakir muhacirlerin gelmelerini intaç ederdi. Bu cihet, Fransa müstemlekelerinde görülecektir.

Şehirlerin iskânı sırasında, bu havalide vâsi[699] ve müspet sahalarda da irvâ ve iskâ ameliyatı[700] yapılmaya başladı. Bu iş bu havalinin servet-i tabiiyesini teşkil ediyordu ve ameliyat, hükümetin idaresinde olarak devam ediyordu. Mahsulâtın istihsali[701] de aynı elde idi. Aynı zamanda burası piyasa merkezi ittihaz edilmişti. Burada bütün Rus fabrika ve müesseselerinin birer acentesi var idi. Bunlarla hükümet arasında vâsi muamelat yapılıyordu. Bilahare bunlar da büyük şirketler tesis ettiler ve burada irvâ ve iskâ ameliyatı ile mahsul elde etmeye başladılar. Bu teşebbüsâtın tarzı mühimdir. Rus hükümeti, bütün Avrupa hükümetlerinde câri olan usul hilâfına[702] olarak şirketler tarafından irvâ ve iskâ olunan araziyi uzun bir müddetle şirketlere devrediyordu. Bu, bir imtiyaz gibi idi. Ancak bu havalinin diğer mahallerinde bu gibi teşebbüsâtın icrasına mâni değildi. Şirket, buralarda mahsulâtı kendisine hasrediyor ve arazi de kendi mülkü oluyordu. Sonra şirket, bu havaliye Rus muhaciri getirtmek ve bunları istediği gibi istihdam eylemek hakkını haiz idi. Hatta muhacirlerden nakliye ve iâşe ücreti de alabilirdi. Yerlileri müstakil bir ücretle istihdam edebilir ve amele ile şirket arasında tahaddüs[703] eden davaları altı ay kadar tehir eyleye-

698 kolaylaştırmak.
699 geniş.
700 sulama işleri.
701 üretmek.
702 aksine.
703 meydana gelmek, oluşmak.

bilirdi. Yalnız cinayet ve cünhaya[704] temas eden davalar müstesna idi. Herhalde müessesenin himaye edildiği vâzıhan[705] görülüyor.

Şirketler, bu havaliye çok muhacir getirtmediler. Yalnız âlât-ı ziraiyenin istimâli[706] için muhacir getirttiler ki, bunlar da pek az idi. Arazi, doğrudan doğruya şirketin idi. Arazi makinelerle işletiliyor ve muhacirler amele hayatı geçiriyorlardı. Amelî işler de yerliler tarafından yapılıyordu. Bu memleket, henüz iptidaî idi ve ahalinin ihtiyacâtı bu şekilde idi. Bunlar, az ve sade bir gıda ile iktifâ ederlerdi. Bunun için yevmiye ucuz gelirdi ve bu da şirketin hesabına muvafık[707] idi. Zaten hükümet de aynı suretle hareket ediyordu ve ucuz amele var iken pahalıya oturacak olan Rus muhacir amelesi getirtmiyordu.

Buradaki amelenin hayatı tevessü[708] etmişti. Ahalinin ekseriyeti bu hayata atılmıştı. Bu suretle Buhara havalisinde olduğu gibi, burada da yalnız amele ücreti ile iktifâ olunuyordu. Bu ise, ahali-yi mahalliyenin yavaş yavaş sukutunu mucip oluyordu[709]. Çünkü zaman geçtikçe Rus tüccarı ile yerli arasında pek büyük tefâvütler[710] hâsıl[711] oluyor ve ahaliye Rusluğa minnettarlık ve Rusluk ile tahlis-i girîbân[712] edileceği kanaati ilham ediyordu. Yalnız bazı büyük şehirlerde aksi bir cereyan da başlamış idi. Bu cereyan, Kafkas ve Sibirya derecesinde yüksek değildir. Fakat iyi idare edildikten sonra mühim bir istinatgâh olabilir: Ruslar eski şehirlere bitişik mahalleler yapmışlardı. Bu vaziyet, bu mahalleyi şehirden ayıramıyor, bilakis şehre ithal ediyordu. Bu cihetle eski şehir halkı ile bu yeni mahalle arasında fazla münasebât[713] var idi. Rusların buralarda tesis ettiği müesseseler, daima ahali-yi asliyenin[714] nazar-ı dikkatini celp ediyor ve bu memleketin eski tüccarları, Ruslarla alâkadar

704 suç, kabahat.
705 açık olarak.
706 kullanmak.
707 uygun.
708 genişlemek.
709 aşağı seviyeye inmesine sebep olmak.
710 farklar.
711 ortaya çıkan.
712 yakasını kurtarmak.
713 münasebetler, ilişkiler.
714 yerli ahali.

Ruslar İngilizler gibi münzevi ve çekingen insanlar değillerdir. Ahaliyi temsil edebilmenin de temas ve münasebet ile tahakkuk edebileceğini zannediyorlardı. Bunun için, fazla temas ve alâkayı memnuniyetle arzu ederler. Bu hal yerlilerin menfaatlerine idi. Zira yeni şeraite nazaran vaziyeti öğreniyorlar ve nasıl hareket etmek icap ettiğini anlıyorlardı. Aynı zamanda münasebetin fazlalığı tesiriyle lisana da ehemmiyet vermeye başlamışlardı. Bilhassa Rus lisanının tahsiline yardım ediyordu. Ruslar, lisanın taammümü ile temsilin tahakkuk edeceğine kanaat getiriyorlardı. Halbuki bu mesele doğru değildir ve bilhassa her zaman doğru değildir. Burada lisanı öğrenen insanlar, derhal mühim bir unsur-ı faaliyet oluyorlardı. Bu suretle şehir ahalisi kendisini kurtarıyor ve şehirde eski mevkiini kaybetmiyordu. Yalnız bu havalideki Rus maarifinin o kadar inkişaf etmemesi ve şehir hâricindeki muamelât-ı vâsia[715]nın Ruslar tarafından icra edilmesi gibi mânialar dolayısıyla şehir muhitinden dışarı çıkamıyorlardı. Ve binnetice[716] büyük Türk sermayedarları yetişemiyor ve hususi müesseseler yapılamıyordu.

Bu havalide Rusların bir başka politikaları daha vardır. Bu, medreselerin himayesidir. Bura ahalisi, eski bir medeniyet âsârı[717] olan bir takım medreselere maliktir. Buralarda kurûn-ı vustâ[718] ulûmu ve bilhassa dinî ulûm[719] tedrîs[720] edilir. İngiliz usulünde uzun uzadıya bahsettiğimiz gibi, bu ilimlerle bugünkü hayat kazanılamaz. Ruslar, bunları himaye ediyorlar ve bu dinî müesseselerin reisleri bulunan ve müesseselerin vâridâtıyla[721] menfaattar olan mollalar da bu himayeden bi'l-istifade[722] ahaliyi tahakkümleri altına alıyorlardı. Bu suretle memlekette yeni usulde mektep-i iptidâî[723] açılmıyordu ve Rusların maksadı da bu idi. Ruslar buraya kadar muvaffak olmuşlardı. Fakat yerlileri kendi mekteplerine kabul eder etmez kaybediyorlardı. Çünkü bu yerli çocukları da Ruslar

715 geniş, geniş çaplı.
716 sonuç olarak.
717 eserler.
718 ortaçağlar.
719 ilimler.
720 öğretmek.
721 gelirler.
722 yararlanarak.
723 ilkokul.

gibi tahsil görüyorlar ve mazisiz bir millet olmadıklarından, bilhassa Ruslardan ziyade ameliyata ve hakikate hâhişger bulunduklarından tam bir surette inkişaf ediyorlardı. Fakat birkaç sahife evvel söylediğimiz gibi, bu Rus mekteplerinin az olması, ahalinin inkişaf-ı tamına mâni olmuştur. Son zamanlarda Avrupa Türkistanı bilhassa Tatarlar arasında başlayan müthiş inkişaf-ı millî, bu havaliye de icra-yı tesir etmektedir. Zemin müsait olduğu için bu şehirli yerlilerin mühim bir rol oynayacakları zannolunabilir. Rus hükümeti de bu ciheti anlamıştır ve buralarda bu yeni mekteplerin küşâdına[724] muhalefet göstermektedir.

Türkistan'ın üçüncü safhası, Avrupa Türkistanı kısmıdır. Bu sahadaki şehirlerde birçok Rus muhacir köyleri de teşkil edilmiştir. Fakat bu havalinin ahali-yi asliyesi de mühim bir yekûn teşkil eder. Bu havali mühim nehirlerin mâverâsındadır[725] ve Rusya'nın en mühim buğday mevad-ı iptidaiye sahalarından maduddur[726]. Bugün sanayi de tekâmül ediyor. Ruslar, iki asırdan beri bu havalinin sahibidirler. Buraya 5 (şimal kısmına), 10 (cenup kısmına) milyon Rus muhaciri imkân eylemişlerdir.

Rusya, bu havaliyi Ruslaştırmak politikasını takip eder ve memleketin hiçbir havalisinde bu kadar vâzıh[727] bir surette hareket etmez. Filhakika cenup kısmını teşkil eden Bahr-i Siyah[728] sahili, Azak Denizi civarı ve Besarabya'ya doğru uzanan yaylalarda Rus muhacirlerinin nüfuzu ziyadeleşti. Bugün bu havalinin hemen ekseriyetini muhacirler teşkil etmektedir. Lakin Kazan, Ejderhan havalisinde böyle değildi. Buralarda Rus muhacirleri daha az yerleşebildiler. Bu mütehavvil[729] ahvalin sebepleri ise, iskândaki usulsüzlük ve kararsızlıktır.

Ruslar, bu havalinin şimal kısmını iki asrı mütecaviz bir zamandan beri işgal etmişlerdir. Bu işgal zamanında bu havalide bir Tatar beyliği var idi. Binaenaleyh milletin bir nevi müessesâtı bulunuyordu. Ruslar ise, az müddet evvel Tatar hanlarının idaresinde müteessir olmuştu.

724 açma, açılma, açılış.
725 ötesinde.
726 sayılmış.
727 açık.
728 karadeniz.
729 değişen, değişken.

Zaten eski Rus beyliklerinin kısm-ı âzamı[730] da Hristiyan olduktan sonra Ruslaşmış bir takım Tatar serdarları[731] idi. Bu münasebet dolayısıyla Rus hayatı ile Tatar hayatı arasındaki büyük bir fark yok idi. Belki mükemmel bir müşâhebet[732] var idi. Binaenaleyh Ruslar bilmukabele Tatarları kendi idarelerine aldıkları zaman bu havaliye yalnız asker ve memur getirdiler. Bu memurlar, kendi ihtiyaçlarını bu ahalinin istihsalâtıyla[733] temin edebiliyorlardı. Buna binaen ayrı bir hayat geçirmek mecburiyetinde değillerdi. Bu şerait[734] dolayısıyla da bu havaliye bir takım Rus sanatkârları gelmiyordu.

Bu havali Rusya'nın diğer aksamıyla müşterek bir seyir ve tekâmüle mazhar oluyordu. Bu neticeden de ahali-yi mahalliyeyi teşkil eden Tatarlar istifade ediyorlardı. Zira şehir bu sayede Tatarların hayatına bağlı kalıyor, şehrin alâkadar olduğu havali de müstakil bir hatt-ı harekete mâlik bulunuyordu. Aynı zamanda yavaş yavaş Rusya'nın diğer kısmıyla da bir münasebet tesis ediyorlardı. Bunun en mühim neticesi yerlilerin şehirlerde bulunan Rus memurları ile istînâs peydâ etmeleridir. Bu istînâs sayesinde Rusların her halini müteyakkızâne takip etmek neticesi hâsıl oldu ve bu sayede de şehirlerin hayat-ı iktisadiyesi inkişâf etmekle başladı.

Bu inkişâf-ı iktisadî zamanında bu havalideki şehirlerde ikamet eden Rusların adedi de ziyadeleşiyordu. Bunların bir kısmı, bu havalide yerleşen tüccar ve sair serbest sanatlara mensup kimseler, diğerleri de bu havaliye ticaret için gelen bir takım müteşebbis insanlar, yani gurbetçiler idi. Bunlar Tatar, şehirlerinin hayat-ı iktisadiyesi ile alâkadar idiler ve bilhassa hükümetin nüfuzuna istinat ettiklerinden ve hükümetin müessesatıyla alâkadar olduklarından vaziyetleri daha müsait idi. Az zaman zarfında da yerlilere rekabet edebilirlerdi. Fakat yerlilerin muntazam ve havali ile alâkadar bir teşkilât-ı iktisadiyeleri var idi. Bu teşkilat, Rus hükümetinin teşkilatına fâik idi. Yalnız bu teşkilatın muvaffak olabilmesi ve rakipleri tarafından imha edilmemesi için Rus idaresi

730 büyük kısmı, büyük çoğunluğu.

731 kumandan.

732 benzemek, benzer olmak.

733 üretim.

734 şartlar.

dâhilinde bir mevki alması, yani Rusluk şekl-i zâhirîsinde bulunması icap ederdi. Bu da, muamelat-ı umumiyenin Rus lisanı ile tedviri[735] ve Rus modasının takibi demek idi.

Bu şehirliler, bu suretle hareket etmekten çekinmediler ve zaten Ruslardan evvel memleketin hayat-ı iktisadiyesine hâkim olmuşlardı. Bu hâkimiyet onların mevcudiyet-i milliyelerini temine kâfi idi. Çünkü bu hâkimiyet onlarda bu ruhiyete kuvvet vermişti. Bu kudretle cereyan-ı ahvali[736] idrak edebiliyorlar ve Rus lisan ve modasına iştirakin ne gibi bir fayda temin edeceğini anlıyorlardı. Bu sebeple Rus mekteplerine devam etmeye ve Rus modasını kabul eylemeye başladılar. Bunlar da aynen Yahudiler gibi hareket ediyorlardı.

Bu vaziyet bunları Rus rekabet-i iktisadiyesinden kurtardı. Bu sayede tekrar şehirlerinin ve muhit-i iktisadîlerinin hâkimi kaldılar. Bu hâkimiyet vâzıh ve müspet[737] idi. Çünkü memlekette mevcut olan ve bildiğimiz gibi Avrupa tedrisatıyla alâkadar olan malumat-ı içtimaiyeye istinat[738] ediyordu. Rus mektepleri, bütün bütün ahalisine birden bu seviyeyi veriyordu. Buna binaen kimseyi de temsil etmedi ve pek az zaman sonra müthiş bir milliyet cereyanı karşısında kaldı: Çünkü Rus mekteplerinde yetişenler, zengin millî bir faaliyet-i iktisadiyeye istinaden hususi mektepler açmaya ve millî lisanla şiirler, hikâyeler yazmaya başladılar. Bugün de bu havaliye hâkim ve gerek lisanları ve gerek faaliyetleri ile Ruslardan tamamıyla müstakil bulunuyorlar.

Rus hükümeti Rus mekteplerinin tesis ve Rusçanın tamimi ile Tatar ruhunun ve Tatar lisanının kaybolacağı zannında bulundu. Bunun için Tatar gençleri Rus lisanını öğrenmeye hâhiş[739] gösterdikleri zaman, bu hâhişe tehâlükle[740] mukabele[741] etti. Sonra bir iki yerde zikrettiğimiz gibi,

735 idare etmek, yönetmek.
736 olayların akışı, gidişat.
737 açık ve belirli.
738 dayanmak.
739 istek, arzu.
740 istekle atılma.
741 karşılık vermek.

medreselerin ibkasına[742] ve mollaların nüfuzunun idamesine[743] de büyük bir ehemmiyet veriyordu. Medreselerin tesirlerini zikretmiştik. Burada yalnız mollalar hakkındaki düşüncelerden bir az bahsetmek icap eder.

Rusya molla siyaseti hakkında ikiyüzlü bir gaye takip ediyordu:

1) Mutaassıp ahalinin tevekkülünü[744] ibka ettirmek.

2) Yüksek tabakanın dinî takarrübünü[745] tezyit etmek[746].

Bu iki muhalif gaye için mollaları himaye etmek ve onların nüfuzlarını salahiyetlerini mümkün olduğu kadar tezyit eylemek kâfi idi. Çünkü bir molla esasen mutaassıp ruhiyatlı bir insandır. O, yalnız dinî bir daire dâhilinde kaldığından, dinî hayatı tercih eder ve hali hazırı görmez ve görmek bile istemez. Bu suretle daima dalâletin ve tevekkülün nâsıhı[747] ve müdafiidir. Ahaliye bunu tavsiye eder ve aksi halde tekfir etmekten içtinap[748] etmez. Filhakika bu tekfirin o kadar büyük bir ehemmiyeti yoktur. Zira maddî bir vasıta olmadığı için tesirsiz kalır. Lâkin asıl tehlike bu mollaların ahali ile temasları sayesinde hâsıl ettikleri efkâr-ı umumiyedir. Bunlar daima böyle dalâlet-âmîz[749] şeylerden bahsettiklerinden ahalinin hassasiyetini körletirler ve bunları, muhitlerini anlamaktan men ederler. Bu suretle avâm, âdî bir tabakada kalır ve yalnız kuvvet ve lâyemût[750] kabîlinden olan kazancı ile iktifa eder. Binnetice tefessüh[751] etmeye başlar. Fakat Ruslar, tefessüh cihetini düşünmemişler, yalnız avâmm da bugün mollalardan memnun olmamalarını ve mollaların tesirâtına istinaden İslâmiyet'e münâfî bir his edinmelerini tasavvur etmişlerdir. Çünkü Rus temsilinin esası da bu

742 devamlı kılmak.

743 devam ettirmek, daim ve baki kılmak.

744 allah'tan gelene razı olmak. kendine ait vazifeyi yaptıktan sonra neticelerini allah'dan istemek. kadere razı olmak.

745 yakınlaşmak, yaklaşmak.

746 arttırmak.

747 nasihat eden, öğüt veren.

748 kaçınmak.

749 dalâlete bulaşmış.

750 ölmez, yok olmaz.

751 bozulmak, çürümek.

tebdil-i dindir[752]. Fakat bu usul, bilâhare zikredeceğimiz bazı sebepler dolayısıyla aksi bir netice vermiştir.

Yüksek tabaka hakkındaki gaye de buna müşabihtir[753]. Bunlar mollaların tahakkümlerini kabul edemezlerdi. Bilhassa halk ile alâkadar olmak istediklerinden ve memlekette millî müesseseler açmak fikrini takip eylediklerinden mollaların tamamıyla aleyhinde idiler. Çünkü medreseler yerine mektepler ve iskolastik din kitapları yerine de medeniyet-i hazıranın kabul ettiği ulûmu[754] ve ilm-i terbiyeyi[755] ikame etmek istiyorlardı. Bu vaziyet mollalarla bir mücadele şeklinde idi. Rus hükümeti ise, mektep açmak fikrini kabul etmek gibi bir politika takip etmemiştir. Filhakika[756] iptidaî mekteplerinin küşâdına[757] müsaade ediyordu. Lâkin gayri resmî olarak da birçok mânialar ihdâs ediyordu. Bu sırada mollaların himayesinden daha güzel bir mümânaat[758] vasıtası olamazdı. Mollalar, münevverlerin[759] teşebbüsatına hücum ederlerken hem Rus hükümeti istifade ediyor ve hem de münevverlerle mollaların arasındaki gayri kâbil-i imlâ[760] bir girdap açılıyordu.

Rusya, bu ihtilaf hasebiyle İslâm dininin vahdeti[761] bozulacağı kanaatinde idi. Çünkü Rus mekteplerinde ve Rus darülfünunlarında[762] tahsil edenlerin hissiyat-ı diniyesi tezelzül[763] ediyordu. Fakat bu hissiyat-ı diniye yerine de hissiyât-ı milliye kâim oluyordu [764]. Ruslar hissiyat-ı milliye cihetini nazar-ı dikkate almamışlardır. Yalnız tezelzül-i dinîden istifade etmek ve bu suretle Ruslarla bir münasebet-i sıhriye[765] temin eylemek sevdasına düşmüşlerdir. Bunları tenassur ettirmeyi de bu

752 din değiştirme.
753 benzer, benzeyen.
754 ilimler, bilimler.
755 eğitim bilimi, eğitim yöntemi.
756 aslında.
757 açmak, açılmak.
758 engel olmak, engellemek.
759 aydın.
760 doldurma.
761 birlik.
762 üniversite.
763 sarsılma.
764 ayakta kalıyordu, ortaya çıkıyordu.
765 evlilik yoluyla akrabalık.

münasebet-i sıhriyeden sonraki devirlere terk etmişlerdi. Lakin bu plan da tahakkuk edememiştir.

Bu havalideki Rus temsil politikasının din kısmının bu suretle iflas etmesinin en mühim âmilleri ber vech-i âtîdir:

1-Hissiyat-ı diniyenin tezelzülünden sonra derin bir his-i millînin inkişâfı

2-Havali hayat-ı iktisadiyesinin yerliler elinde olması dolayısıyla zengin bir tabakanın mevcudiyeti.

Bu iki âmil, bütün Rus planını berbat etmiştir. Zira millî hislerle yetişen gençler, daha ziyade tüccarların oğulları idi. Tüccarlar ise, memleketin hayat-ı iktisadiyesinde temin-i hâkimiyet için bütün Rus ruhiyeti ve muamelâtı ile alâkadar olmak mecburiyetinde idiler. Bu mecburiyet, Rus maarifinin istihfaf edilmemesini intaç etti. Bu suretle bunlardan veya bunların himaye ettikleri insanlar arasından yetişen gençler, teşkilât-ı milliye yapmaya başladıkları zaman hâmiler buluyorlardı. Bu hâmiler, hem teşkilât masarifini tediye[766] ediyorlar ve hem de nüfuzları ve Rus memurları ile olan münasebetleri daha doğrusu bazı nakdî fedakârlıklar (rüşvet tarzında) sayesinde de millî teşkilâtı himaye ediyorlardı. Bu sebeple, resmî Rusya ile, Rus memurları arasında bir adem-i tecânüs[767] teşkiline sebep oluyorlardı. Bu ahvalden de münevver tabaka kazanıyor ve mollalar mağlup oluyorlardı. Mollaların diğer bir mağlubiyeti de bu zenginlerin himayelerini kaybettiklerinden neşet ediyordu. Zira bunlar memleketin insanlarını istihdam ediyorlar, bu sayede bu halka icrâ-yı tesir edebiliyorlardı. Halk ise, sarih[768] menfaatler önünde daima menfaati tercih eder ve burada kendisine bir hisse, bir mevki veya bir tarik[769] tahsisini arzu eyler. Bu suretle halk ile mollalar arasma bir zıddiyet ikâme[770] ediliyordu. Sonra sırf menfaat-i şahsiye dolayısıyla da mollaların bir kısmı mutazarrır[771] oluyordu. Gerek ahalinin ve gerek zenginlerin kendilerini eskisi gibi himaye etmemeleri

766 ödemek, karşılamak.
767 uyumsuzluk.
768 açık.
769 yol.
770 meydana getirmek.
771 zarara uğrayan,zarar gören.

hasebiyle birçok tahsisattan mahrum kalıyorlardı. Filhakika vakıflar var idi. Fakat bunlar da birer birer elden çıkıyordu. Kısmen açıkta kalan ve kâfi derecede talebe bulamayan mollalar, münevverlere temâyül etmeye, hiç olmazsa itiraz etmemeye mecbur oluyorlardı. Bu vaziyeti müteakip kısmen müsait bir efkâr-ı umumiye ihzâr olundu ve birçok zeki ve genç mollalar da Rus darülfünunlarında tahsil etmeye başladılar. Nihayet bu müsait efkâr-ı umumiyeye istinaden de medreselerin ıslahına ve buralara hali hazır ulûmunun ithaline muvaffak olundu. Bu medreselere Rus lisanının ithali, Rus hükümetini fevkalade memnun etmiş idi. Zira lisanın tamimi ile her şeyin tahakkuk edeceğini zannediyor ve gözü önünde başlayan inkişaf-ı millîden bî-haber bulunuyordu. Bu hal sırf amelî bir hat-ı hareketin neticesi idi. Badehu bu medreselerden yetişenler, doğrudan doğruya millî hayata girdiler ve bilhassa Rus lisanının tahsili ile de milliyetin ne demek olduğunu öğrendiler.

Daha fazla tafsilat îtâsından[772] sarf-ı nazar ediyoruz: Şehirlerde bir Tatar hayatı, bir Tatar edebiyatı, bir Tatar ruhiyeti yerleşti. Ruslarda şehirlerin bir kısmını işgal ettiler. Lakin daima daha aşağı bir tabaka halinde bulunuyorlardı.

Netice: Ruslar, şehirleri teşkil edememişlerdir.

Şehirler, bu suretle inkişaf ederken köylere ve hâlî[773] araziye birçok Rus muhaciri getiriliyordu. Fakat bu muhacir iskânı politikası istiladan yüz yirmi sene sonra başlamıştır. Son altmış sene zarfında da ehemmiyetli bir iş telâkki edilmiştir. Rusların ilk muhacir iskânı bir usul ve gaye tahtında değildi. Sade amelî bir muamele idi ve zannedildiğine nazaran da askerî bir gaye olmak üzere yapılıyordu. Buralara iskân edilen muhacirlerin sevkleri, iâşeleri ve âlât ve edevatın umumu hükümete ait idi. Bu muhacirler, köylülerden ibaret idi. Bunlar, kendi arabaları ve kendi hayvanlarıyla bu muhacereti yapmak mecburiyetinde idiler. Hükümet yolda eksilen, sirkat edilen, ölen hayvanların yerine mîrî[774] hayvan veriyordu. Sonra bunlara yalnız bir defa için tohum verilirdi. Badehu kendi işlerini kendileri görürlerdi. Bunlar, bu havalideki ovalarda

772 ayrıntıya girmek.

773 boş.

774 devlete ait.

iskân ediliyorlardı. Etraflarındaki Tatarlar ise henüz nîm[775] göçebe bir halde idiler. Hükümet bunların da iskânları için teşebbüsâtta bulunuyor ve yekdiğerine yakın havalide iskân teşebbüsâtına girişiyordu. Nîm göçebe Tatarlara karşı yapılan muamele-i iskân, Rus muhacirlerinin iskânlarının aynı idi. Yalnız Tatarlar eşkıyalığı ve yağmagerliği[776] bir türlü terk etmiyorlardı. Hükümet bu vaziyet karşısında pek bî-rahmâne[777] davrandı ve evvelâ şiddetli tedâbîr-i askeriye ittihâz etti. Sonra memleketin hâkim havalisine bir takım yeni Rus muhacirleri getirtti. Bu muhacirler Tatar eşkıyalarının yağmalarına maruz kalmamak için toplu bir halde iskân olunuyordu. Aynı zamanda Tatarların katî iskânları için de teşebbüsâtta bulunuluyordu.

Bu havali Tatarları, kısmen dağlık ve kısmen ova mahallerde ikamet ederlerdi. Bunlar pek az ziraatle iştigal ederler ve ekseriyetle av ve bazen de yağma ile vakit geçirirlerdi. Bunları iskân etmek pek zor idi. Rusya, bu bapta hiçbir usûl-i ilmîye istinat etmemiş ve şedit[778] bir cebr ile göçebeliği men eylemiştir. Lâkin bu derhal yapılamamıştır. Birçok zaman, mücadele edilmiş ve birçok Tatar mahvolmuştur. Bu şiddet, nihayet muvaffakiyet temin etti ve hükümet emin bir unsur karşısında bulundu. Bu havalideki Rus muhacirleri, ayrı ve yekdiğeriyle muttasıl[779] bir surette iskân edilmişlerdi. Şüphesiz Tatarlar da müstakil ve münzevî bir halde kaldılar. Bu hal, her iki unsurun ayrı ayrı hareket etmesini mucip oluyordu. Sonra şehirlerin hâkimleri Tatarlar olduğu için her iki unsurun şehre karşı olan vaziyetinde bir müşâbehet[780] var idi. İkisi de müstakil muamele yapıyordu. Fakat şehrin hâkimleri ikisinin de muamelesini mezc[781] ediyorlar ve bunları kendi faydaları için kullanıyorlardı. Ruslar, kendi muhacirlerini kurtarmak için hiçbir teşebbüste bulunmamışlardır. Bu havali şehirlerindeki Rus müessese-i ticariyeleri

775 yarı, yarım.
776 yağmacılık.
777 merhametsizce, acımasızca.
778 şiddetli, sert.
779 bitişik.
780 benzerlik.
781 birleştirmek.

ise, Tatar müesseselerinin dûnundadır[782] ve Tatarların vâsıtaları gibi addolunabilirler. Bunların müstakil muamelât-ı ticariyeye[783] girişebilmeleri mümkün değildir.

Bu havalinin bütün muhacirleri, bugün ahali-yi asliyeden maduddur[784]. Buna binaen hususî muavenetlere mâlik değillerdir. Ancak havali-yi mezkûre müessese-i ticariyeleriyle ziraat bankalarının muavenetine istinat edebilir. Bura müesseseleri – gerek Tatarların ve gerek şehirli Rus muhacirlerine ait olanlar – vâsi[785] nazariyat-ı iktisadiyeye müstenit[786] değildirler. Daha ziyade amelî[787] bir mahiyeti hâizdirler.

Bu ahval, bunların köylülerle doğrudan doğruya fahrî münasebette bulunmalarına müsait değildir. Bunlar, ancak maddî bir istifade, bir faiz mukabiliyle[788] hareket ederler. Buna binaen köylülerin hâmi[789]leri değillerdir. Fakat aynı zamanda piyasanın hâkimi olduklarından buralarda başka müessese acentelerine müsait bir zemin-i faaliyet bırakmazlar. Bu mesele, yalnız ziraat bankasına ait idi. Fakat ziraat bankası da havali tüccarlarına rekabet edemediğinden teşebbüsâtının ve muâvenetinin[790] faydası çok değildi. Buna binaen gayet müteyakkızâne[791] hareket ediyordu ve pek emin kefaletlere bilhassa kefalet-i araziyeye istinaden muamele yapıyordu. Ziraat bankası, ekseriya bu köylülere muavenet etmek mecburiyetinde bulunuyordu. Zira köylerin mahsulâtı mebzul[792] olduğu halde yüksek bir fiyatla satılamıyordu. Sonra piyasanın oyunlarından da pek ziyade müteessir oluyor ve hangi cins mahsulâtın fey-i râyicî[793] ne olduğunu bilmediklerinden de pek ziyade mutazarrır

782 aşağısında, aşağı seviyesinde.
783 ticari işlemler, alış-veriş.
784 sayılmış, sayılan, addedilen.
785 geniş.
786 dayanan.
787 pratik, tecrübeli.
788 karşılığında.
789 koruyan, himaye eden.
790 yardım.
791 uyanıkça.
792 bol.
793 rayiç bedeli.

oluyorlardı. Ziraat bankası, bu gibi dakik malumatı ita[794] edemiyordu. Buna binaen bu havali muhacirlerinin vaziyet-i iktisadiyeleri inkişaf edememiştir ve müstakil olarak da edemeyecektir. Rusya'nın iskân-ı muhacirîn ve temsil politikası bu havalide iflas etmiş addolunabilir.

Bu havalinin ikinci safhası, Bahr-i Siyâh[795] ve Azak Denizi sahili ile eski Kırım Hanlığı'dır. Bu havalinin bu kısmı, başka şerait dâhilindedir. Buralar o kadar eski bir zamana ait değildir ve Rusya kısmen Avrupa müessesâtını kabul ettikten sonra, bu havaliyi işgal etmiş ve burada daha sarih bir iskân-ı muhacirîn ve temsil politikası takip etmiştir. Fakat bu havalide de lazım olduğu nispet ekseriyette şehirleri işgal edememiştir. Yalnız arazinin pek mühim bir kısmına adeta üçte ikisine Rus muhaciri iskân edebilmiş ve bu havalinin nüfusunda ekseriyet meselesini temin edebilmiştir. Bu ahali de Tatar'dır. Şimal Tatarları arasında muvaffak[796] olamayan Rusya'nın cenup[797] Tatarları arasındaki muvaffakiyâtı[798] pek garip görünür. Lâkin bu mesele de pek sarih bir surette izah edilebilir: Ruslar, bu havaliyi işgal ettikleri zaman, büyük bir gaye-i emele düşmüşler ve bu yoldan İstanbul'u, bütün Balkanlar'ı istilâ etmek istemişlerdi. Bunun için buralara pek çok asker, memur getiriyorlardı. Aynı zamanda ordularının mühim bir kısmı ve mühim bir zamanı da buralarda geçer. Bu hal bu havaliye birçok sanatkâr, satıcı, tüccar ve sairenin gelmesini mucip oluyordu[799]. Zira eski ordular, bu gibi insanları kendileriyle beraber getirirlerdi ve daima da arkalarında böyle bir panayır kurulduktan sonra harekâta başlayabilirlerdi.

Bu sanatkâr ve işçi kısmı, şehirlerde yaşayan bir unsur idi bu sebeple havalinin şehirlerinde kaldılar. Bu suretle şehirlerde yeni bir unsur-ı sanatkâr hâsıl oldu ve bugün pek güzel görüldüğü üzere de bunlar ekseriyeti ve hiç olmazsa nispet-i mütesâviyeyi[800] teşkil ediyorlardı. Bu hal, şehir hayatında hâkimiyeti temin etmek için kâfi

794 vermek.
795 karadeniz.
796 başarılı.
797 güney.
798 başarılar.
799 gerektiriyordu.
800 birbirine eşit oran.

idi. Çünkü şehirde yeni bir hayat açmaya başlayan Rus memurları da bunlarla tesis-i münasebet[801] ediyorlardı. Bu suretle Ruslar şehirlerin bütün ihtiyacâtım temin eden mevkilerde bulunuyorlardı. Fakat bu şehirlerin eski bir hayatı, bu hayatın her türlü teşkilât-ı iktisadiyesi ve müşterileri bulunuyordu. Ruslar, bunları mahvedemediler. Çünkü Ruslar'ın getirdiği sanat, bu yerli sanattan başka bir şey değildi, fikr-i ticaret de aynı idi. O asırda her iki milletin de aynı tecessüsâtı[802], aynı tefekkürâtı[803] var idi. Ruslar, yalnız sanatkâr adamlar getirmişlerdi. Bunun için bir mevki işgal ettiler. Yerliler kendi işlerine devam ettiler. Fakat hükümetin kendilerine muavenet etmek mecburiyetinde bulunmaması (çünkü burada ihtiyacı yoktu) dolayısıyla mahdut bir daire dâhilinde kaldılar ve Tatar Hanlığı zamanında hükümet işleriyle veya hükümet muavenetiyle alakadar olan vâsi müesseseler de küçülmeye başladılar bu sebeple Rus muhacir şehirlilerinin inhisarları altında işlediler ve bu suretle mahvolmaktan kurtuldular.

Ruslar, şehirlerin maarifine[804] de hâkim idiler ve buralarda büyük mektepler tesis ettiler. Tatarlarla Ruslar arasındaki seviyenin ayniyeti, bu mekteplerden Tatarların da istifadelerini mucip oldu. Şimâlî Tatarlar kısmında söylediğimiz gibi, burada da bir Tatar muhiti hâsıl oldu. Lâkin bu muhitin şimal muhiti kadar vâsi bir teşkilâta sahip olmadığını kaydetmek lazımdır. Fakat bunlar da şimal muhitin tesirâtı altında bulunuyorlardı. Bütün bu sahada bir vahdet-i his[805] nümâyân olmaya başlamıştır. Rus muharrir[806]leri, bu ciheti doğru addetmiyorlar. Bunlara nazaran şehirlerinin her türlü hâkimiyetini kaybetmiş olan ve Rus ruhiyeti içinde yaşayan Kırım ve diğer cenup Tatarlarında bir teşvîş[807]-i millî vardır ve bunlar, Rus muhitini daha samimi bir nazarla görüyorlar. Bu cihet belki de doğru olabilir. Fakat çok sâfdilâne[808]dir.

801 ilişki kurmak
802 araştırmalar.
803 düşünceler.
804 eğitim-öğretim.
805 duygu birliği.
806 yazar.
807 karıştırma, karma karışık etme, bulandırma.
808 safça, kolay aldanabilecek biçimde.

Burada bâhir[809] bir hakikat olmak üzere bir misal zikredilebilir: Bu havalinin şehirlerinde Ruslarla Tatarlar tarafından ve yalnız Ruslar ve yalnız Tatarlar tarafından idare edilen müesseseler vardır ki, yüzde on beşi müşterek, yüzde ellisi Rus, yüzde yirmi beşi Tatar ve yüzde onu da sair milletlere aittir.

Şehirlerde oldukça istinatgâhlı[810] bir mevki sahibi olan Tatarlar, köylerde o kadar kuvvetli değillerdir. Ruslar, ümit edilmedik bir tarzda bu havaliye muhacir iskân etmişlerdir. Bu havali Tatarlarının bir kısmı nîm göçebe, bir kısmı ise Türk ordularının daimî akıncıları idiler. Bunlar, kuvvetli bir surette toprağa merbut olmamışlardı. Ruslar, kendi memleketlerinden muhacir getirdiler ve bilahare bu Tatar köylülerini iskân edebildiler. Ruslar, bu havali Tatarlarından pek yakın zamanlara kadar müşteki[811] idiler. Bunlar, diğer Tatarlar gibi müthiş birer yağmagerdir[812]. Daima Rus kafilelerini, postalarını, köylerini baskın ederlerdi. Rusya, bunların saha-i cevelanlarını[813] tahdit[814] etmek üzere havalinin muvâsalât[815] ve münâkalât[816] merkezlerine muhacirler iskân etti ve bilhassa bu havalinin mühim bir kısmını Rus beylerine hediye etti. Bunlar buralara çiftçi Ruslar getiriyorlardı. Bu suretle memleket muhacirleriyle doldu ve sonra havalinin en mümbit[817] yerleri de bunlara veriliyordu. Rusya beylere verdiği araziyi bir kahramanlık, bir vazife-i ubûdiyetkârâne[818] ifası mukabili olarak veriyordu. Adeta buralarda da bir Rus aristokrasisi teessüs[819] ediyordu. Aynı zamanda buralara münferiden iskân edilen muhacirlerin işgal ettikleri havalide böyle bir beye devrediliyordu. Çünkü teşkilatsız bir idarede muhacirlerin ahvaliyle

809 açık, belli, aşikâr.
810 dayanaklı, sağlam.
811 şikayetçi.
812 yağmacı.
813 gezip dolaşma alanları.
814 sınırlandırmak.
815 ulaşmak, erişmek
816 ulaştırma, nakil işleri.
817 verimli.
818 kulluk, bağlılık görevi.
819 kurulmak, oluşmak.

iştigal[820] etmek kadar güç bir şey yoktur. İlk zamanlarda Rus hükümeti bu meseleyi beceremiyordu ve derhal bir mültezime[821] havale ediyordu. Fakat sonraları daha muntazam bir teşkilat yapıldı. Bilhassa Sibirya iskân-ı muhacirîn meselesi tasmîm[822] edildiği zaman bu cihetin iskân-ı muhacirîni yapılıyordu. Halbuki bu zaman Rus politikası müspet bir safhada idi. Rusya bütün Rus ahalisinin temsili cihetini düşünüyordu. Buna binaen yalnız Rus muhacirlerinin ahvali düşünülüyor ve iskân edilen Tatarlar da bu Rusların idareleri altına geçiyordu. İskân-ı muhacirîne germî[823] verilmiş idi. Bu zamanda iskân edilen muhacirler, doğrudan doğruya arazi sahibi oluyorlar ve Sibirya'da zikrettiğimiz usûl tahtında[824] olarak iskân ediliyorlardı. Sonra bunların idareleri de Sibirya usûlünde idi. Yalnız vaziyetleri ve vaziyet-i iktisadiyeleri[825] başka bir şekilde inkişâf etmiş idi. Zira buradaki Rus muhacirleri pek çok idi ve yavaş yavaş nahiye, kaza merkezlerini teşkil ediyorlardı. Bu münasebetle havalinin gerek idari ve gerek iktisadî vaziyetine hâkim oluyorlardı. Sonra şehirlerin muamelât-ı umumiyesine de hâkim olduklarından havalinin ithalat ve ihracat mesaili bunların elinde bulunuyor idi. Fakat bunlar da bir takım amelî tüccarlar idi. Zira muhitten, muhitteki mevkilerinden istifade ederek bu gibi vâsi muamelata başlamışlar idi. Bunlar yanında daha küçük bir nispet dâhilinde olmak üzere yerliler var idi. Bunlar da aynı usûl-i amelîyi takip ediyorlardı ve havalinin bütün muamelatını da müştereken idare ediyorlardı. Buralarda Sibirya'da olduğu gibi ne ziraat bankası ve ne de müessesât acenteleri iş yapabiliyordu. Buna binaen zerrâ[826]a muavenet esasına müstenit bir muamele-i ticariye yapılmıyordu. Bu muavenet, yalnız ziraat bankasına ait idi. Fakat bu şerait tahtındaki diğer havali için söylediğimiz gibi banka da piyasaya göre muamele yapmak ve muavenetini tahdit etmek mecburiyetinde idi. İş bu havalideki Rus – Tatar tüccarlarının eline kalıyordu. Halbuki

820 uğraşma, meşgul olma.

821 bir devlet görevini belli bir süre için kiralayan veya kira bedeli karşılığında üzerine alan.

822 önceden kararlaştırmak.

823 hararet, sıcaklık.

824 altında.

825 ekonomik durumları.

826 çiftçi.

bunların muavenetleri ise adeta bir ihtikâr şeklinde vâki olur. Pek esaslı ve bilhassa tahlis-i girîbân[827] edemeyecek derecede müşevveş[828] bir teminat tahtında ikraz ve saire gibi muavenette bulunurlardı. Bu sebeple zerrâi esir şekline ve mahsulatını satmakta serbest olamamakla mahkum eyliyorlardı. Bu vaziyet köylülerin şehirlere doğru akın edebilmeleri ihtimalini mahvediyor. Halbuki eğer köylüler şehirlere doğru inkişâf edebilseler – yani köylülerin zengin olanlarının şehirlerde birer mevki sahibi olmaları ve şehre nakilleri – idi, bu muhitteki bütün Tatar köyleri kaybolacak idi ve Tatarlık, Ruslar içinde şâyân-ı ihmal[829] bir dereceye düşecekti. Ve hiçbir zaman müstakil bir ruhiyet teşekkülüne veya millî müessesât tesisine muktedir olamayacaklardı. Bugün ise Rus muhacir ziraî vaziyetini tebdil[830] edemediğinden Tatar ayrı, Rus ayrı bir vaziyette bulunuyorlar.

İstikbal hakkında ise, katî bir şey söylenemez. Lâkin Rusların vaziyetleri pek bâriz bir hâkimiyet tarzmda olduğu için buraların Ruslara Rusluğa aidiyeti daha doğrudur. Mademki şehirler Ruslardadır, köylüler bu şehirlerin istikametlerini takip etmek mecburiyetindedirler. Başka bir yol yoktur.

f. Besarabya:

Rusya aynı usûl tahtında olarak Besarabya'da muhacir iskân ediyor. Bu mesele pek yenidir ve muntazam bir plân dâhilinde icra olunuyor. Burada Romen ve Tatar ahali-yi asliye vardır. Bunlar havalinin ovalarında ikamet ediyorlar. Fakat bu havalinin muhtaç olduğu nüfusu teşkil etmiyorlar arazi de gayet mahsuldardır[831]. Buna binaen muhacir iskânı için mücbir[832] sebepler vardır. Lâkin Rusya hükümeti bu havalinin ekseriyetini teşkil eden Ortodoks Romenleri Ruslaştırmak için buraya Rus muhacirîni iskân etmiştir. Bu muhacirler doğrudan doğruya araziye sahip oluyorlar. Ve bunlar, hükümet tarafından buraya getiriliyor; ken-

827 yakasını kurtarmak.
828 karışık, bozuk.
829 gözardı edilebilecek.
830 değiştirmek.
831 verimlidir.
832 zorlayıcı.

dilerine meccânen ikametgâh veriliyor. Âlât ve edevât-ı zirâiye tedârik olunuyor ve aynı zamanda hayvanat da veriliyordu. Arazi zerrâın bir mülkü oluyor ve bilhassa eşya-yı emîriye de mâlî kalıyordu. Lâkin köylünün mahal-i iskânı terk etmesi ve yirmi sene zarfında eşya-yı emîriyeyi satması memnu[833] idi. Bu eşyanın üzerinde etiketler vardır. Bunları satanlar ve satın alanlar da teczive[834] edilirdi. Vadeli senetle gizli füruht[835] ise, şedit cezayı müstelzim[836] efâlden[837] addolunurdu. Bu suretle eşyanın zayâına[838] meydan verilmezdi.

Bu havaliye iskân edilen muhacirlerin bir kısm-ı mühimi de vardır ki, bunlar bir takım çiftliklerde çalışmak suretiyle yaşarlar. Filhakika bu araziye mâlik bulunuyorlar fakat çiftlik sahibinin idaresi altında hareket ederler ve nısf[839] nispet dâhilinde de mahsulât taksim edilir. Rusya hükümeti, bu usulden pek ziyade istifade etmiştir. Çünkü çiftlik sahipleri, arazilerini idare etmek mecburiyetinde bulunduklarından muhacirlerin bütün ihtiyaçlarını temin ediyorlardı ve muhacirleri de işsiz bırakmıyorlar, bilmediklerinin öğrenilmesine yardım ediyorlardı. En mühim ciheti, muhacirlerin harekâtına hâkim olmaları ve muhaciri bir takım korkularda bırakmaları idi. Mahsulâtın adem-i kifâyesi halinde ve mahsulâttan evvel, her türlü muavenette bulunurlardı. Bu politika, pek güzel idi. Fakat yalnız Rusya gibi köylünün hukuk-ı arziyesini[840] tanımamış ve tanımak istemeyen bir idarede kâbil-i tatbiktir![841]

Çiftlik sahiplerinin getirdikleri muhacirler iki kısım idi. Biri, hükümet tarafından getirilen ve iskân edilmek istenilen muhacirlerden ibaret idi. Hükümet bu muhacirler için âlât ve edevât-ı zirâiyye verebilirdi. Lâkin muayyen bir zaman zarfında bunların ücretlerinin tediye[842]si

833 yasak.
834 cezalandırma.
835 satmak, satış.
836 gerektiren.
837 faaliyetler, davranışlar.
838 elden çıkma, yok olma.
839 yarım.
840 toprak üzerindeki hakları.
841 uygulanması mümkün olmayan.
842 ödemek.

şart idi. Bu tediyât[843], çiftlik sahibine ait idi. Bir nevi muhacirler, altı sene muhacir addolunurlar, askere alınmazlar, vergi vermezler, her nevi angaryadan muaf addolunuyorlardı. Lâkin çiftlik vergisi bâki idi. Çünkü bu, doğrudan doğruya çiftlik sahibine ait idi. Bu suretle iskân olunan muhacirler, kendi arzuları tahtında[844] olarak, iskân edilirler idi. Çiftliklere kabul zamanında da beş senelik bir iş taahhütnamesi yapılırdı. Çiftliklere yalnız aileli muhacirler alınır idi. Bunlar o kadar çok değildi.

Diğer kısım, doğrudan doğruya çiftlik sahipleri tarafından getirilen muhacirler idi. Hükümet bu muhacirlerin iskânına ve sevkiyatına karışmaz idi. Yalnız bunların iaşe, iskân meselelerine nezâret ederdi. Sonra bu havali çiftliklerine getirilen muhacirlerin tebdil edilmemesi de mecburî idi. Filhakika bu cihet tehlikeli idi. Çünkü çalışmayan, hilekâr, fena adamlar da olabilirdi. Bunları, bir çiftlik dâhilinde bırakmak kadar bir kabahat olamaz. Fakat Rusya için bu varit değildir. Burada çiftlik sahibi olan bey, bir polis müdürü, bir jandarma kumandanı veya sair salâhiyetdâr[845] bir adam vaziyetindedir. Köylüyü her suretle tecziye eder, döver, hapseder, her şey yapar. Buna binaen köylü için bir kefalet lazım değildir. Aynı zamanda firar eden muhaciri hükümet iade ettiğinden muhacirin kaçması mümkün değildir.

Çiftlik sahipleri tarafından getirilen muhacirler de muhaceret[846] muafiyetinden istifade ederler. Bu kayıt, Rus muhaceretinin ruhunu teşkil etmektedir. Eğer vâsi bir arazi olsa ve hükümet iskâna teşebbüs etse, derhal pek çok muhacir bulacaktır. Lâkin Rus köylüleri bir takım asilzadelerin esirleri olduklarından köylerini terk edemezlerdi. Bu, hükümetin nüfuzuna ve himayesine mütevakkıf[847] bir meseledir. Yerli ahali olmak üzere hükümet tarafından iskân edilen muhacirler de birçok muafiyetten istifade ederler. Askerlik, vergi, angarya gibi mecburiyetler tehir edilir. Bunlar altı sene kadar kayıtsız, kuyûdsuz

843 ödemeler.
844 altında.
845 yetki sahibi, yetkili.
846 göç etmek, göç.
847 bağlı olan.

yaşarlar. Badehu bütün tekâlîfe[848] tâbi tutulurlar idi. Bu muhacirler yirmi sene zarfında hiçbir sebeple mahal-i iskânlarını terk edemezlerdi. Yalnız son zamanlarında nakliye, iaşe ve iskân masarifini tediye eden kimseler iskân mahallini terk edebilirdi. Fakat bu kayıt pek ziyade ağır şeraitten addolunabilir. Buna binaen bu müsaadeden istifade edenler de pek nadirdir. Bunlar adeta burada oturması gayri tabii olan bir takım kimselerden ibarettir. Âlât ve edevat hakkında da pek şedit kayıtlar vardır. Bu gibi eşya-yı mîriyeyi satmak, bir cürümdür. Yalnız bu gibi âlât-ı ziraiye kâfi değildir. Ziraat bankası, taksit ile tediye edilmek üzere diğer âlât ve edevatı da veriyor. Bunlar muhacirlerin malıdır. Lâkin parasını vermeden satılması memnûdur[849]. Parasını tediyeden sonra dahi yerine başkasını tedarik etmeksizin satmak yine memnudur. Bütün muhaceret zamanında bu kayd-ı memnuiyet[850] bakidir. Bunun cihet-i hukukiyesi hakkında bir münakaşa da vardır ki, pek meşhurdur. Rus hükümeti muhacirin hukuk-ı tasarrufiyesini tahdit ediyor ve bu hakkı an-ı iskândan değil, belki zaman-ı muhaceretin inkızâ[851]sından sonra kabul ediyor. Muhaceret zamanını hükümetin hukukî müddeti addeyliyor ve bu zaman zarfında iskâna muhalif bir şeyi men ediyor. Buna istinadendir ki, firar eden muhacirleri de mahal-i iskânlarına iade ettiriyor. Fakat Rusya, henüz iptidaî bir teşkilata malik olduğu için, böyle bir kanuna istinat edebilir.

Besarabya'daki muhacirler, yerlilere yakın ve bazı yerlerde ise, yerlilerle beraber olmak üzere iskân edilmişlerdir. Bunlar, havalinin nüfus-ı umumiyesinin yüzde otuzunu teşkil edip daima muvasalât ve münakalât merkezlerinde iskân edilmişlerdir. Romen köylüleriyle müşterek olan köylerde ise, yalnız Rus Kilisesi ve Rus papazı vardır. Mektepler, tamamıyla Rus idaresindedir. Yalnız büyük şehirlerde bazı iptidaî Romen mektepleri vardır. Fakat Rusların bu havalideki iskânları güzel bir hesaba istinat ettiğinden şehirler tamamıyla Ruslaştırılmıştır Zaten şehirlerin kısm-ı âzamı bilahare teşekkül etmiştir. Bu suretle Besarabya'nın büyük şehirlerindeki nüfusun yüzde altmışını Rus

848 vergiler, yükümlülükler.

849 yasaktır.

850 yasak olma şartı.

851 sonu gelip bitmek, tamamlanmak.

muhacirleri teşkil ediyor. Bu muvaffakiyet, otuz senelik bir faaliyetin neticesidir ki hakikaten şayan-ı hayrettir. Buna muvaffak olabilmek için bir plan mevcut değildi. Rusya hükümeti, bugün bile şehirlerin suret-i istilâsı ve esbab-ı teşekkülü[852] hakkındaki malumattan bi-haberdir. Bu netice doğrudan doğruya iskânın bir seyr-i tabiisidir. Lâkin bu seyr-i tabiinin şeklini izah etmek de faydalıdır ve kolaydır. Bu mesele, iki esastan teşekkül etmiştir:

1- Münakalât ve muvasalât merkezlerinin muhacirler tarafından işgali dolayısıyla yeni şehirler teessüsü.

2- Köylü muhacirlerin inkişaf-ı tabiileri yani zenginleşerek şehirliliğe gitmeleri.

İlk cihet, memleketin idari vaziyetinin şeklini gösterir. Şehirler, doğrudan doğruya Rus muhacirleriyle meskûndur. Sonra bu muhacirlerin yerlilerle müşterek hayatı dolayısıyla bir vahdet-i tekâmülî[853] hâsıl oluyor. Bilhassa buradaki muhacirlerin muntazam bir teşkilata tabi olmaları ve amelî şehir tüccarlarının olması gibi ahval vardır ki, köylülerin zenginleşmesine yardım ediyor. Bu ahval, Sibirya'da olduğu gibi zengin bir sınıf-ı muhacirîn[854] teşkil ediyordu. Bunun sebebi bu muhacirînin nazariyata müstenit büyük müesseselerle münasebâtta bulunmalarıdır. Bu müesseseler bunlara her türlü himayelerde ve fahri muavenetlerde bulunur. Bittabi bütün muamelelerinin gayesi kendilerine aittir. Fakat mahsulün fazlalığı ve sonra çiftçinin zenginliği ile alakadar ve menfaattardırlar. Köylünün faydasına isabet eden ve muamelelerden sonra diğer mühim bir amil de vardır: Rus muhacirleri bu havalinin hayat-ı umumiyesini tebdil etmişlerdir. Eski Besarabya, ova ve köylerden ibaret bir kıta idi ve mühim bir mevki-i iktisadîsi yok idi. Hal-i iptidaîde bulunan muamelat-ı tabiiyesi ise, Romanya'nın cenubunda bulunuyordu. Kısmen de garbî Romanya ile hal-i münasebette idi. Rusya hükümeti, bu araziyi istilâ eder etmez, her şey tebeddül etti. Çünkü Rusya'nın deniz ihtiyacı hasebiyle, bu ova ve havalisinde şehirler teşekkül etmeye başladı ve doğrudan doğruya müstakil bir deniz saha-i

852 oluşum sebepleri.

853 gelişme birliği, ortak gelişme.

854 göçmenler sınıfı.

münakalâtı açıldı. Bu ahvalden yerliler müteessir olmuşlardı. Bunlar, Rus köylüsü derecesinde idiler. Belki de daha teşkilâtsız yaşıyorlardı. Rusların istilâ-yı iktisadîlerine karşı gelmek şöyle dursun, bu faaliyete iştirak bile edemiyorlardı. Bunun en mühim esbabı, Rus muhacirlerinin bunların köylerinde iskân ve müşterek bir hayat idame[855]si idi. Filhakika bu iştirak-i hayattan müşterek bir seyir ve tekâmül[856]ün vücudu lazım gelir fikri varit olabilir. Fakat bu doğru değildir. İki ecnebi milletin iştirak-i hayatı, mahkûmu daha batî[857] ve daha gayri hassas bir vaziyete ilka[858] eder. Çünkü bunlar hâkimlerin hatt-ı hareketine tebaiyyet[859] mecburiyetinde kaldığından ekseriya harekâtını bizzat tanzim edemez ve bu suretle de bir kararsızlık, bir batîlik içinde kalır. Bundan sonra komşularının hatt-ı hareketlerini takip edemez kendi sevk-i tabiisini de terk eder ve mütevekkilâne[860] herşeye tahammül eyleyerek yaşar. Bunlar muhitlerini ne tevsi[861] ve ne de tebdil[862] edebilirler. Buna binaendir ki, Rus muhaciri şehirliliğe doğru ve kat-ı merahil[863] ederken, bunlar hal-i sabıklarında[864] kalıyorlardı ve ilk iştirak-i hayat kayboluyordu.

Rusya hükümeti, bu sahada da muvafık bir netice elde etmiştir. Çünkü müşterek yaşayan köylülerden bir kısmının şehirli olmalarını, diğer kısmının köylü kalmasını mu-şikâfâne[865] tetkik ederken diyebiliriz ki Rus muhacirleri köylerde Romenlerle müşterek yaşarken, bunların harekâtına hakim oluyorlardı. Fakat Romenler, bu harekâtı takip edemediler ve ilk zamanlardaki mecburi intibak dolayısıyla kendi sevk-i tabiilerini de terk ettiler. Demek oluyor ki bunlar Rus tesiratının altında kaldılar. Herhalde Rusya, o kadar uzak olmayan bir

855 devam ettirmek.
856 gelişme, olgunlaşma.
857 ağır, yavaştan.
858 terk etmek, bırakmak.
859 bağlı olmak, uymak, itaat.
860 tevekkül ederek.
861 genişletmek.
862 değiştirmek.
863 aşamalar kaydetmek.
864 eski yaşantılarında.
865 inceden inceye.

mazi de bu köylüleri temsil edebilecektir. Zaten, Rus lisanı tamim[866] edilmişti. Bunların münasebet-i iktisadiyeleri de Rusların elinde olan şehirlerledir. Buna bir de köylülerin inkişaf-ı tabiileri edillesi[867] ilave edilirse, temsilden hiç şüphe edilemez.

g. Lehistan:

Rusya, son zamanlarda Lehistan'da da bir temsil politikası takip ediyor. Bu politikanın esası, Panislavizm fikri üzerine istinat eder. Fakat fiilen Rus muhaciri iskânı ciheti tercih olunuyor: Lehler oldukça yüksek bir seviyede olduklarından ve mevcudiyet-i siyasiyelerine pekiyi vakıf olduklarından, hal-i hazırda da istiklal propagandaları içinde bulunduklarından Rus hükümetinin maksadını anlıyorlardı. Buna binaen bu Rus muhacirlerini kendi aralarına almak istemiyorlardı. Ruslar ilk zamanlarda muamele-i hayriyeye[868] tevessül[869] etmek istediler. Fakat bunun fena bir netice verdiği ve bilhassa Leh köylülerinin katî inzivalarını intaç[870] ettiği için muvafık-ı maslahat değil idi. Bunun üzerine yalnız Rusya ile hemhudut olan havaliden başlayarak dâhile doğru temadi[871] eden bir silsile-i muhacirîn planı başladı. Bu planın hududa ait olan kısmı, yalnız hâli ve yeni insanların mahsulât istihsal edebilecekleri yerlere münhasır olmak şartıyla muntazaman tatbik edildi. Bu muhacirler, İslav İttihadı Cemiyeti'nin nezareti altında olarak hükümet tarafından iskân ediliyorlar idi. İslav Cemiyeti, Rusya'nın en kuvvetli ve en çalışkan, en zeki köylülerini buraya gönderiyordu. Bunlar, Rusya'nın büyük bir emelini mahmul[872] idiler. Buna binaen bunların muntazam bir seyir ve tekâmüle mazhar olmaları için projeler yapılmıştı. Burada ziyade ehemmiyet verilen şey iki nokta idi:

866 umumileştirmek, yaygınlaştırmak.
867 doğal gelişmelerini ispat vasıtaları.
868 iyi muamele.
869 başvurmak.
870 doğurma, meydana getirme.
871 sürmek, devam etmek.
872 yüklenmiş.

1- Muhacirler arasında daimi bir faaliyet temin edecek esbabı ihzar[873] eylemek.

2- Muhacirler arasında muntazam bir teşkilat yaparak, kendi kendilerini sıyanet[874] edebilmelerini temin edebilmek.

İlk nokta için muhacire bir mecburiyet tahmil etmek ciheti düşünülmüştü. Buna binaen buraya gelen muhacirin nakil, iskân parası hükümete ait idi. Yalnız âlât ve edevat için ya istikraz[875] yapmak veya hükümet bankasından taksitle işini bitirmek mecburiyetinde idi. Hükümet bu parayı veremiyordu. Bu taksit, uzun vadeli idi. Fakat muntazaman ifa edilmek mecburiyeti var idi.

Sonra muhacirlere vermek ve taksitle ödenmek şartıyla fazla arazi de satın alırdı. Bittabi bu arazi Lehlerden ve Leh beylerinden satın alınacaktı. Bu suretle de Rus muhacirlerinin tediye taksitleri ziyadeleştiriliyor ve hem bunların hırs-ı tamâları tahrik olunuyor ve hem de borcu ödemek için fazla say[876]a teşcî[877] ediliyordu.

İkinci nokta, daha mühimdir. Çünkü bu havali oldukça kesif nüfuslu bir millet tarafından meskûn idi. Binaen aleyh vâsi boş sahalar yok idi. Sonra havalinin bütün şehirleri, Lehler tarafından teşkil edilmiş idi ve bunlar, Ruslardan daha muntazam ve daha Avrupaî bir tarzda muamele yapıyorlardı. Buralarda da Ruslar için bir mevki olamazdı. Belki Rus köylü muhacirlerinin temessül[878]ünü veya garip bir surette taksimini mucip[879] olabilirdi. İslav İttihadı Cemiyeti, bu çetin vaziyet önünde durabilmek için muhacirlerin bir vahdet teşkil etmelerini muvafık gördü. Fakat Rus muhacirleri arasında iştirak cemiyetleri tesis etmek mümkün değil idi. Zira bunların seviyeleri pek aşağı idi ve teşkilatın tedviri[880] için de adam bulmak imkânsızdı. Bunun üzerine bu muhacirlerle iştigal

873 hazırlamak.
874 korumak.
875 borç istemek.
876 çalışma, gayret, çaba.
877 cesaret verme.
878 benzeşmek, şekil ve mahiyetinin değişmesi.
879 sebep olan, gereken, gerektiren.
880 idare etmek, yönetmek.

etmek[881] üzere bir muhacirîn[882] bankası tesis edildi. Bu banka, muhacir iskân etmek, muhacirlere her nevi teshîlâtta[883] bulunmak ve sonra da muhacirlerin mahsulâtını piyasalara çıkarmak ve muhacirlere zirai malumat vermek, mahsulâtın piyasasını ihbar etmek, tohum, gübre, hayvan ve sair temin etmek gibi vezaifle[884] iştigal edecek idi. Bankanın sermayesi, yüzde kırk hükümetten, yüzde on cemiyetten, yüzde elli de muhacirlerin mahsulât ihracatımn karşılığından temin ediliyordu. Hükümet ve cemiyet yüzdeleri, bir hibe değildi. Bu da, yüzde bir faizli bir ikraz şeklinde idi ve uzun vadelerle imha edilecekti. Sermayenin esası, muhacirlerin mahsulâtı idi. Bu mahsulât ne kadar ziyadeleşir ve ne kadar yükselirse, o nispette büyük bir sermaye teşekkül ediyordu. Fakat bütün mahsulâtın bankaya ait olduğu ve köylünün bir şey almadığı düşünülmesin. Bu esas şöyledir: Muhacirler taksitle birçok zaruri şeyler alıyorlardı; bunlar iki, üç sayfa mukaddem[885] izah edilmiş idi. Bu taksitli muamele, bir borç demektir. Bu borca mukabil muhacirin mahsulâtı vardır, bunu satarak tediyât[886]ta bulunacaktır. Banka köylünün dâyini[887] makamına geçiyor. Sonra mahsulât-ı umumiyi de köylü hesabına satıyor ve satıştan taksitini alıyor. Bu suretle kasa açığını kapatıyor. Bu mahsulât, daima bu suretle piyasaya çıkarılacağı ve bankada bunun tüccarı olduğu için, bu bir sermaye gibidir. Sonra mahsulât fazlalaştığı takdirde ahali zenginleşir ve ihtiyacatı da o nispette artar. Binnetice[888] yeni istikrazlarda bulunur, bankanın muamelesi tevessü[889] eder. Bunun içindir ki, banka daima kârlı piyasalar arar ve köylü de münferiden büyük piyasalarla iştigal edemeyeceğinden bankanın himayesini reddedemez. Ettiği takdirde ise, bankanın hesabına bunun mahsulünü almak kaydı da vardır.

881 uğraşmak, ilgilenmek.
882 göçmenler.
883 kolaylık.
884 vazifeler, görevler.
885 önce.
886 ödemeler, ödeme.
887 borç veren, alacaklı.
888 sonuç olarak.
889 genişleme, yayılma.

Bu banka muamelesi, bu havalide iskân edilen Ruslar'ı muhafaza edebilmiştir. Fakat banka muamelatı Lehistan piyasalarında tutunamamıştır ve daima Rusya dâhilinde ve Karadeniz sahilindeki piyasalarla muamele yapılmamıştır. Buna binaen Lehistan dâhiline doğru Rus muhaciri iskân edilememiştir. Çünkü banka, dâhilindeki muamelatın gayri kabil-i idare[890] olduğunu anlamış ve buna teşebbüs bile etmemiştir.

Bankanın bu suretle hareketi kadar tabii bir şey yoktur. Çünkü bir müessese-i maliye, yalnız kâr ve ticaret suhuletleri üzerine ibtinâ[891] eder. Böyle bir müessesenin hükümet nazariyatına istinat etmemesi için hükümet tarafından müsait bir zemin gösterilmelidir. Rusya hükümeti, Lehistan'ı Ruslaştırmak istiyordu. Banka bunun için tesis edilmişti. Halbuki bankanın Lehistan dâhilinde bir mevki işgal edebilmesi için bir zemin yoktu. Hal-i tabiide bulunan banka, gaye-i teşekkülünden[892] ayrıldı. Çünkü aksi takdirde iflasa mahkum idi. Bu akıbete Rus hükümetinin ilmî tetkikatma müstenit bir programa malik olmaması ve banka muamelatının istinat etmesi lazım gelen usulleri gösterememesi de büyük bir sebep teşkil ediyordu.

Bu havaliye iskân edilen Rus muhacirleri, yalnız hudut üzerinde kaldılar. Bunlar, tamamıyla Lehlerden ayrı yaşıyorlardı. Bilhassa Lehlerin Katolik olmaları da büyük bir sebeb-i tefrik idi. Rusya hükümeti, iskân-ı muhâcirînin iflâsı üzerine yalnız lisanî bir temsil cihetine ehemmiyet vermeye başladı. Buna daha iptidada[893] başlanmış idi. Fakat bu defa pek ziyade ehemmiyet veriliyordu. Leh lisanı, hemen hemen ortadan kaldırılmış ve yalnız iptidaî mekteplerine hasredilmiş idi. Bu usul, henüz bir semere vermemiştir. Çünkü Galiçya'daki Lehlerin muntazam bir maarif teşkilâtı vardır ve sonra öyle büyük Leh muharrirleri, hikâyecileri ve şairleri vardır ki, bunların kitapları mevcut olduktan sonra, Leh lisanının unutulması mümkün olamaz. Bu hamakat, sırf amelî usullerin neticelerinden taazzuv[894] etmiştir. Nadiren isabet eden bu usul, ekseriya bir hiçe müncer olur.

890 idare edilemez.
891 bir şey üzerine bina etme, dayandırma.
892 kuruluş amacından.
893 başlangıçta.
894 şekillenme (taazzi).

Rusya hükümeti, Finlandiya'da da böyle bir usul takip ediyor. Fakat bu havali istiklâl-i lisanîsini elde etmiştir. Yalnız hudut muhacirleri meselesi vardır ki, ilk zamanlarda buna büyük bir ehemmiyet verilmiş idi. Bugün bu politika da iflas etmiştir. Rusya'nın bu memleket hakkındaki hal-i hazır politikası, memleketin yüksek adamlarını mahvetmek, bu havalide yaşatmamaktır. Sonra ahalinin ahlakını ifsâd[895] etmek cihetine de büyük bir ehemmiyet veriliyor. Fakat bu meseleler, düşünülerek ve böyle iki muntazam gaye tarzında yapılmıyor. Rusya böyle ilmî bir düşünceye malik değildir. Bu gayeler muamelatın bir takım neticeleridir. Bir istiklal harekatından korktuğu için buralara şüpheli eşhas gönderiyor. Yoksa büyük adamlar gittikten sonra ahalinin bir tefessüh-i[896] fikrîye duçar olacağını bilmiyor. Sonra hafiyelik meselesine germî veriyor. Bu da sırf bir ihtilâlin meydana gelmemesi içindir. Halbuki ahali arasında bu mesleğin taammümü ile müthiş bir tezelzül-i ahlakî[897] başlıyor. Bu meselenin ise, millî tefessühe müntic olduğunu bilen Rusya hükümeti mevcut değildir. Lakin cenup sahraları, bu gayeleri istihraç[898] etmişlerdir ve bunlara karşı büyük bir mücadele açmışlardır. Rusya hükümeti, henüz bir mevki işgal edememiştir ve edebilecek bir zemin de yoktur.

h. Progrom Usulü:

Rusya iskân ve temsil politikası aksamını itmam[899] eden diğer bir usul daha vardır. Bu, amelî usullerin temessülü gibi bir şeydir ve yalnız Yahudilere tatbik edilir. İsmine de "Progrom" namı verilir. Bu politika, hem hükümete ve hem de ahaliye aittir. Hükümet Yahudilerin hâkimiyet-i iktisadiyelerini mahvetmek için bunu muvafık-ı maslahat[900] bir iş addeder. Yahudiler, Rusya'nın her yerinde mühim birer âmil-i ticaret hükmündedirler ve ahaliyi de daima esaret-i ticariyeleri altına almışlardır.

895 bozmak, karıştırmak.
896 bozulma, çürüme.
897 ahlaki sarsıntı, bozulma.
898 meydana çıkarmak.
899 tamamlamak.
900 amaca uygun.

Ahali, sırf saika-i garaz[901] ile Yahudilerin üzerine saldırır idi. Kilise telkiniyle taassub-ı diniyenin de büyük bir muaveneti olur idi. Bu hal, bir katliam ile bir yağmagerlik idi. Fakat nihayete kadar devam edemez, bir saat, beş saat, bir gün ve nihayet muayyen bir zaman zarfında nihayetlenirdi. Eğer umumi bir ifna[902] planı yapılmış olsaydı, bu usulün bir neticesi görülebilir idi. Fakat bu muvakkat katliamlar, hiçbir müspet netice vermemiştir ve adeta yalnız bir zevk, bir eğlence şeklinde kalmıştır. Bu hal, hala devam ediyor. Ruslar, kendi tabiyetlerindeki diğer ecnebi milletlere de bu Yahudi katliamını öğretmişlerdir. Buralardaki mücadele, sırf iktisat sahasının Ruslara kalması için yapılıyor. Zaten hal-i hazırdaki bütün progromlarda birtakım Rus tüccarları tarafından tertip ettiriliyor. Bunlar, Yahudilerin rekabetinden kurtulmak için, bu muharrib[903] usule müracaatı pek kârlı buluyorlar. Bunun için kiliseye ve mahallî kumandanına biraz para vermek ziyadesiyle kâfidir.

i. Madenler ve Fabrikalardaki Temsil Usulü:

Rusya'da umumî bir temsil politikası daha vardır. Memleketin her tarafında bir menfi cereyan vardır ve her tarafta diğer muhtelif temsil vasıtalarının eserlerini de mahvetmektedir.

Rusya hükümeti, muhtelif milletlere mensup ameleler arasındaki müşterek hayattan istifade etmek istiyor. Bunlar için müşterek bir hayat idamesi vasıtalarına yardım ediyor. Zira bu halde lisan taammüm edecektir. Bu plan, yalnız dâhilî Rusya'da bir semere verebiliyor ki, bunun faydası yoktur. Diğer mahallerde, ekseriyet ve havalinin lisanı kullanılıyorlar.

Herhalde bu mesele Rusya için büyük tehlikedir ve doğrudan doğruya iskân-ı muhacirîn ve temsil politikasına müteveccihtir. Halbuki Rusya temsil politikasının en ziyade avlayacağı ahali de bu amele güruhundan başka adamlar olamazdı. Bunlar, böyle mühim bir vahdet teşkil ve kendi menvî-i zamirlerine[904] büyük bir Rus kitlesini de iştirak

901 kin sebebiyle, kin duyarak.
902 yok etmek.
903 tahrip eden, yıkan.
904 içlerindeki gaye, gizli niyet.

ettirdikten sonra temsil politikasına veda etmekten başka bir çare yoktur. Binaenaleyh Rusya hükümeti yaptığını yıktırmıştır. Bu usul, fabrika ve maden müesseselerinde tatbik olunuyor. Bu politika henüz yenidir ve Rusya sanayisi o kadar çok olmadığı için iptidaî bir şekildedir. Fakat Rusya hükümeti, bu gibi müessesâta[905] büyük bir ehemmiyet atfetmek mecburiyetinde kalmıştır. Bu cereyan II. Aleksandr zamanında başlamıştır. Bu devirde Rusya sanayisi inkişafı neticesi olarak köylerden şehirlere birçok gayri memnun amele gelmiş idi. Bu suretle bir amele sanatkâr hayatı başlamıştı. Bu hayatın asıl Rusya'ya ait olan kısmını terk ediyoruz. Yalnız Rus istilası altında bulunan memleketlerdeki şeklini mütalaa edeceğiz. Buralarda vâsi mikyâsta[906] iskân-ı muhacirîne germî verildikten sonra sanayi müesseseleri teşekkül etmeye başlamış idi. Bu mahaller, hem Rus hem de yerlilerden amele buluyorlardı. İlk zamanlarda bu ameleler adi yevmiyeciler addolundu, hükümet de henüz bu bapta kanunlar ihzâr etmemiş idi. Burada keyfî bir muamele hüküm sürüyor ve sermayedarın rüşvetiyle her şeye cevaz veriliyordu. Bu hal bütün amelenin tahassüsâtını[907] birleştiriyordu. Gerek Rus muhaciri, gerek yerli amele, sermayedarlara aleyhtar olmakta müşterekti. Bunlar Avrupa'da tahsil eden, ora müessesâtının nazariyâtına kesb-i vukuf[908] eyleyen birtakım nazariyatçı mühendisler tarafından da himaye olunmaya başladılar. Bu suretle Avrupa'daki amele teşkilâtına kesb-i vukuf ettiler. Bittabi Sosyalistlik cereyanı kök saldı.

Bazı mahallerde ise, politika müttehimleri ve firarîleri[909] bu cereyanı tevlit ediyorlardı. Bunlar, bir af-ı umumîden[910] bil-istifade memleketlerine geldikleri zaman bu gibi teşkilatı teşvik ediyorlardı. Herhalde gaye sosyalistlikten başka bir şey değildi. Fakat aynı zamanda ihtilâlkârâne bir Sosyalistlik idi. Bunun için herkes bir buhran içinde yaşıyor ve müşterek gayeler etrafında toplanıyordu.

905 kurumlar.
906 geniş ölçüde.
907 duygular.
908 bilgi edinmek, iyice öğrenmek.
909 siyasî suçlu ve kaçaklar.
910 genel af.

Bu vaziyet Rusya hükümeti için faydalı idi. Çünkü fabrikalardaki müşterek hissiyatın Rusluğa müncer olması mümkün idi. Yalnız Rus ruhiyetini hakim bir vaziyet ilka edebilmek ve yerlileri Rusların hatt u hareketine tabi kılmak meselesi var idi. Halbuki bu esaslar, yerli ihtilalciler tarafından idare olunuyordu. Buna binaen Rus amelelerinin hatt u hareketlerini takip ettirebilecek bir vasıta yok idi. Mesela Kafkasya ameleleri, Gürcü ve Ermeni Sosyalistlerinin idareleri altında bulunuyordu. Lehistan'da ise Lehler hakimdi. Millî ihtilalciler tarafından idare edilen bir Sosyalistlik ile nazarî Sosyalistler tarafından idare edilen Sosyalistlik arasında büyük bir fark vardır. Bilhassa bu Sosyalistlik cereyanı hakim mahkum arasında bulunduğu takdirde, mesele tamamıyla bariz bir şekil alır. Bu takdirde beynelmilel değil, millî bir şekilde tezâhür eyler ve Rusya'da da bu şekilde inkişâf bulmuştur. Bu vaziyet, Rusya için mühliktir[911] ve bütün temsil politikasını ber-hava[912] ediyor. Çünkü Rus ameleleri de bu millî cereyanın müdafileri sırasında bulunuyorlar. Gaye gerek Rus gerek mahkum millet için aynıdır. Her fert hukuk-ı insaniyesine hakim olmalıdır. Başka bir gaye yoktur.

Rusya hükümeti bu meseleye pek ziyade ehemmiyet vermeye mecbur olmuştur. Fakat meseleyi halledebilmek imkânı mefkuddur[913]. Bu yalnız usul-i amelînin bir fayda vermediğini ve amelî usullerin adem-i tatbiki halinde hatanın muhakkak olduğunu ispat eder. Bu akıbet önüne Amerikan ve İngiliz usulleri ikâme edildiği takdirde, meselenin mahiyeti anlaşılır.

Hülâsa: Rus hükümeti daha beş asır kadar istibdadı devam ettirebilir ve bu müddet zarfında ise, hududunu tecdide mecbur olmazsa, belki zamanın teakubuyla bir neticeye destres olabilir. Fakat bu temenni gayri kâbil-i vusûl[914] bir temennidir. 1905 İhtilali herhalde neticelenecektir. Bunun için Rus temsil politikası iflas etmiş addolunabilir. Yalnız Rusya hükümeti, her tarafa muhacir iskân ettiği için bu kıtalar ile tabii bir râbıta teşkil ediyor. Farazâ müstakil bir Kafkasya'da üç milyon Rus

911 öldürücü.

912 boş, faydasız, havaya uçurulmuş, havaya gitmiş.

913 kaybolmuş, yok.

914 ulaşılması mümkün olmayan.

bulunacaktır. Bu orada sakin olan ahalinin mühim bir yekununu teşkil ediyor ki, tabii mühimdir.

Sonra Asya-yı Merkezî[915] meselesi de henüz bir neticeye iktirân[916] etmemiştir. Bu havalide Rus politikası müsait bir zemindedir ve burada daha şümullü bir siyasetin takip edilmesi de muhtemeldir. Çünkü saha pek vâsidir, nüfus pek azdır ve gayet iptidaî bir halde kalmış bir harâbezâr[917] gibidir. Bu havali, daha pek çok muhacire muhtaçtır. Belki de Rusya hükümeti, ilmî bir esasa istinaden bu havaliye muhacir iskân edecektir veya servet-i mahalliye, bu gibi muhacirleri celbedecektir.

Rusya için başka bir saha-i ümit kalmamıştır.

5. FRANSIZ USULÜ

Latin zümresine mensup olan İspanya, İtalya, Portekiz, Fransa hükümetlerinin de muhacirîn ve temsil politikası vardır. Bunların mükemmeli Fransız usulüdür. Diğerleri de bu usule müteveccih olmak üzere kat-ı merâhil[918] ediyorlar ki, bunların arasında da İspanya gibi iflas etmiş ve İtalya gibi henüz işe başlamamış hükümetler bulunur. Fransa usulü, bütün Latin usul-i iskân ve temsilinin izahına kâfî gelir.

Fransa, vasi müstemlekelere maliktir: Tunus, Cezayir, Fas, Garbî Afrika, Kongo, Madagaskar, Hind-i Çinî, Afrika-yı Cenubî gibi. Fransa İngiltere'den sonra birinci bir müstemleke hükümeti mevkiindedir. Bu müstemlekelerin mühim bir kısmı, Hind-i Çinî, Afrika-yı Garbî, Kongo, Madagaskar Adasıdır. Bu havali doğrudan doğruya iptidaî ve nîm-vahşi[919] milletlerle meskûndur. Sonra iklim de hemen hemen müsavi derecede bulunuyor ve hararet yekdiğerine nazaran makûsen[920] mütezâyit[921] bir nispet tahtındadır[922]. Fransa hükümeti bu havaliye muhacir iskân etmek siyasetini muvafık görmüyor. Yalnız bu havalideki ormanları, pamuk

915 orta asya.
916 ulaşmak, yaklaşmak.
917 viranelik, yıkıntı yeri.
918 aşamalar kat etmek.
919 yarı vahşi.
920 aksine, tersine.
921 gittikçe artan, çoğalan.
922 altında.

tarlalarını ve sair mahsulât mahallerini işletmeyi muvafık-ı maslahat addetmektedir. Bu işlerde doğrudan doğruya anonim şirketlerine havale olunuyor. Bu şirketler, ahali-yi mahalliyeyi de bir sermaye addediyor ve Amerika'nın Filipin Adaları'ndaki vaziyetine müşâbih[923] bir tarzda hareket ediyorlar. Fransa hükümeti, Amerika hükümeti gibi, yerlinin fazla ibrâz-ı kabiliyet etmesi çarelerini ve hayatını temin etmesini aramıyor. Yerli, yalnız sermayedarlara karşı bir vaziyet sahibidir. Fakat mahvolması veya olmaması hakkında hiçbir fikir perverde[924] edilmiyor.

Fransa hükümeti, bu meseleyi halletmekte büyük bir kabiliyetsizlik göstermiş idi. Çünkü bu yerliler hakkında bir planı olmadığı için memleketin asayişini de temin edememiştir. Hiçbir müstemleke, Fransa müstemlekelerinin bu kısmı kadar asayişsiz değildir. Fransa bu mahalleri idare için büyük müfrezeler teşkil etmek mecburiyetinde kalmıştır. Filhakika bu müfreze-i askeriyelerin mühim bir kısmını da yerliler teşkil ediyor. Lakin bu da bir asker demektir.

Bu müstemlekelerdeki arazi, orman ve saireyi işleten müeseseler, sair mahallerde zikrettiğimiz gibi Avrupalı insanlara muhtaç kalmak mecburiyetindedirler. Çünkü bu yerli ameleler, ancak kol ve ayak vasıtasıyla yapılacak işlere yararlar. Biraz düşünmeye muhtaç olan işlerde ve aynı zamanda girift ve muzil[925] muamelelerde Avrupalılar lazımdır. Makine ve idarede bu ihtiyacı bir kat daha ziyadeleştirir. Bu vaziyet hükümet ile sermayedarlar arasında bir muhacirîn meselesi tevlit etti[926]. Fransa hükümeti, bu havaliye gidecek olan muhacirîn için pek çok kayıtlar vaz etmiştir. Bunların ekserisi umumi muhaceret kanununda vardır. Kanun bu mahalde iskân olunacak muhacirler için âtîdeki şekli talep ediyor:

1- Muhacir iskân edecek müteşebbislerin bir izin almak mecburiyeti.

2- Bu müsaadenin behemehâl bir mahalli işletecek olan bir şirket müesseseye verilmesi.

923 benzer.
924 düşünülmüş.
925 güç, zor iş.
926 doğurdu.

3- Gerek müessese müdürlerinin ve gerek sermayedarların Fransız tebaası olması.

4- Muhacirlerin hüsn-i hâl ashâbından[927] bulunmaları ve asker firarîsi olmamaları.

5- Muhacirlerin hasta ve bilhassa frengi ve sair emrâz-ı sâriye ile malul olmayan insanlardan intihabı.

6- Muhacirlerin bütün masârif-i râhiye ve iskâniyelerinin[928] müessese tarafından tedarik olunması.

7- Müessesenin bu bapta teminat akçesi göstermesi ve bu akçenin aded-i muhacirîn ile bir nispet dâhilinde bulunması.

8- Fransa'da bir müddet mukavelesi akdolunması ve bunun mukavelâtça tasdik edilmesi.

9- Her müessesenin muntazam bir seyyar hastane teşkilâtı bulunması ve bilhassa muhacir vapurlarında her türlü hastalığa karşı ihtiyat edviyesi[929] bulunması ve bu bapta liman dairesinden bir mevcut pusulası alması.

10- Muhacirîn sevkiyatından hükümeti haberdar etmek ve muhacirlerin muntazam hüviyetlerini müş'ir[930] birer vesika vermek mecburiyeti ve ilh...[931]

Fransa hükümeti müstemlekelere fahişeleri götürmeyi şiddetle menetmiştir. Bunun için kürek cezası vardır.

Bu şerâit tahtında[932] olarak bu havaliye getirilen muhacirlerin adedi çok değildir. Bunlar, pek azdır ve muayyen bir müddet çalıştıktan sonra tekrar Fransa'ya avdet[933] etmektedirler. Fransa hükümeti bunların avdet etmeleri için pek çok teşebbüsâtta bulunuyor. Beş seneyi mütecâviz bir müddet müstemlekede kalan ve aile sahibi olan muhacirlere birçok serbestî veriliyor ve bilhassa bazı arazinin temliki gibi muavenetlerde

927 güzel ahlâk sahipleri.
928 yol ve yerleşim harcamaları.
929 ilaçlar.
930 bildiren.
931 ilâ âhir (= ve bunun gibi).
932 şartlar altında.
933 geri dönmek.

bulunuluyor veya bunlara bir hakk-ı rüchân[934] veriliyor. Bu madde adi muhacirlerden ziyade mühendis ve sermayedar ve kısmen de tahsil görmüş adamların, gençlerin işine yarıyor. Fakat asıl istifade edenler mühendislerdir. Bunlar, kendi başlarına seyahat ederler ve buralara daima lazım olan bir unsur olmak üzere gelirler. Bunlar, derhal mühim ve kârlı bir vazife bulurlar ve müddet-i muayenesi gelir gelmez, hakk-ı rüçhandan veya hükümet hibesinden istifade etmenin yolunu pek güzel bilirler. Bunun içindir ki, böyle sermayesiz mühendisler bütün müstemlekelerin sahipleri kesilmişlerdir. Şüphesiz bu adamlar da uzun zamanlar buralarda kalmazlar. İşler yoluna girdikten sonra Fransa'ya avdet ederler. Fransa hükümeti tarafından yapılan istatistiklere nazaran, müstemlekelerde daimî surette ikamet eden yerlileşen Avrupalıların %80'i komisyonculuk muamelatı ile iştigal eden adamlardır. Bunlar muamelelerinin dağınık olması dolayısıyla zevki unutuyorlar. Bu hal onlara Fransa'yı veya memleketlerini de unutturuyor. Fakat bu adamlar o kadar iyi ahlaklı değillerdir. Faydadan ziyade mazarrat[935] getiriyorlar.

Bunlardan maada başka milletlere mensup bazı serseriler de vardır ki, bunlar da yerleşiyorlar ve büyük müesseseler açmaya teşebbüs ediyorlar. Lâkin bunların teşebbüsâtı, şehirlerdeki Avrupa dükkânlarına münhasır kalıyor. Bunlar %90 nispetinde yerleşiyorlar. Hükümet, bunları muhacir addetmez. Burada tebdil-i tabiiyet de güçtür. Buna binaen güzelce yerleştikten ve memlekette bir muhit-i içtimaî teşkil ettikten sonra buralı olabiliyorlar. Lâkin bunlar da o kadar çok değildir. Hülâsa bu müstemlekelerde ancak %1 nispetinde Avrupalı muhacir bulunuyor.

Fransa takip ettiği, memleketten azamî istifade, gaye mahdut şahıslar elinde kalıyor ve hemen ekserisi de şirketler namına işliyor. Arazinin muayyen sahipleri de yoktur. Buna binaen bu havalinin iskânı veya ahali-yi mahalliyenin yükseltilmesi imkânı mefkuddur.

Bu usul-i idare, Fransa'ya zararlı değildir. Hal-i hazırda pek ziyade kâr getiriyor. Kuvve-i askeriyeden başka bir masrafı da mültezim değildir[936]. Lakin memleketin istiklali tehlikelidir. Çünkü bu müstemlekelerin

934 tercih hakkı.

935 zarar.

936 gerektirmez.

bu gayeye raptedilmeleri ve buna esas dâhilinde inkişafları lazımdır. Fransa bunu düşünmüyor. Buralarını vâsi birer tarla addediyor.

Fransa'nın düşündüğü ve muntazam bir plan takip ettiği saha, Şimalî Afrika'daki Cezayir, Tunus, Fas müstemlekelerine aittir. Bu havaliye münhasır olan Fransız politikası, birçok muharrirler tarafından tetkik edilmiştir. Güstav Löbon gibi muharrirler, bu politikayı tenkit ediyorlar. Halbuki diğer Fransız muharrirleri, muvâfik[937] buluyorlar. Fransa bu havalide temsil siyaseti takip ediyor ve hiçbir şey ile de siyasetini gizlemiyor. Yalnız saha-i tatbikatta iki mühim esasa ayrılıyor:

1) Sahil mıntıkası ve bâdbûr-ı Arap (yani Berberî ve Arap) nesillerinden teşekkül ettiği farz olunan Tunus, Cezayir, Fas ahalisi hakkındaki usul.

2) Sahrâ-yı Kebîr'in[938] nîm-vahşî[939] milletleri.

Birinci kısım da üç müstakil şubeye münkasimdir[940]:

a- Cezayir ahalisi.

b- Tunus Beyliği ahalisi.

c- Fas Emîrliği ahalisi.

Fransa hükümeti, bu üç mîllet üzerinde muhtelif derecelerde bir hak-ı hâkimiyete maliktir. Fakat ilk ikisi arasındaki esaslı bir fark-ı amelî yoktur. Hükümet, arzu ettiği şekilde hareket edebilmek hukukunu hâizdir. Buna binaen bu iki memleket hakkındaki şekl-i idareyi müşterek addedeceğiz. Zaten yalnız iskân-ı muhâcirîn ve temsil politikasıyla iştigal edeceğimiz için cihet-i idaredeki farkların nazar-ı dikkate alınmasına lüzum görmüyoruz.

Bu havali, mesâha-i sathiye[941]sine nispetle kâfi nüfusa malik değildir. Ahali-yi mahalliye, hayat-ı iptidaiyyede bulunuyor. Fakat ırk bir kabiliyet-i mahsusa[942] sahiptir. Yalnız İslâm Medeniyeti'nin tesiratı altında bulunuyorlar ve bu medeniyetin dinî teşkilâtına maliktirler.

937 uygun, doğru.
938 büyük sahra çölü.
939 yarı-vahşi.
940 ayrılan, bölünen.
941 yüzölçümü.
942 özel yetenek.

Yerliler arasında Yahudiler de bulunur ve bunlar memleketin sahil kısımlarında mühim birer mevkiye sahiptirler. Müteferrik bir halde Rum muhacirlerine de tesadüf olunur.

Fransa bu havaliyi işgal ettiği zaman, vaziyet bu merkezde idi. Buradaki ilk tebeddülât[943], hâlî ve az münbit arazinin fennen işletilmesi zamanında başladı. Bu arazi, Fransa'dan gelen birtakım acenteler tarafından işletiliyor. Sonra mahsulât, limanlar vasıtasıyla ihraç olunuyordu. Piyasanın merkezi, Marsilya-Paris pazarları idi. Bu plan, tamamıyla yerlilerin havsalaları haricinde idi. Bu hal yerlilerin hayat-ı iktisadiyelerini söndürdü ve bunlar, bu mesele önünde aciz kaldılar. Yahudiler ise, Fransızlara mutavassıtlık[944] vazifesini yapmaya başladılar. Yahudi, daima hususî bir fayda mefkûresi sahibi olduğundan daima menfaatin âşikâr olduğu mahalle teveccüh eder[945]. Bunlar için şekil, memleket mevzu-ı bahis olamaz. Yerliler, saha-i iktisadiyattan çekilmek mecburiyetini hissettikleri zaman yeni bir saha-i faaliyet aramak mecburiyetinde kalmışlardı. Fransız acentelerinin müesseselerinde çalışmak ve şehirlerde de Fransızlara hizmet etmek gibi vazifeler buldular. Bu suretle ahali-yi asliyenin mevkii tenzil edilmiş oluyordu. Filhakika[946] emlâk-i hususiyeye bir taarruz vaki olmamış idi. Buna binaen bazı Arap zenginleri var idi ve vadilerde yaşayanlar da hâl-i sâbıklarında bulunuyorlardı. Fakat Fransız istilâsı ile eski sade hayat değişmiş idi. Vergiler ziyadeleşmiş, ticaret değişmiş ve hayat oldukça pahalılaşmış idi. Sonra yerlilerin ilk hayatları sade idi ve oldukça fakirâne geçiyordu. Yeni büyük saha-i faaliyetler açılır açılmaz yerlilerden pek çok amele bulundu ve hükümet, eski devrin tembelliğini gidermek için tekâlîfi[947] ziyadeleştirmiş idi. Neticede say tezayüt ediyordu. Bu suretle Arapların saha-i faaliyetleri de tebdîl[948] edildi ve bunlar pek az yani memlekette rayiç olan bir ücret mukabilinde çalışıyorlardı.

943 değişiklikler.
944 aracılık.
945 yönelir.
946 aslında.
947 vergiler.
948 değiştirmek.

Fransa hükümeti, nîm-vahşîlere yapıldığı gibi bunların da bir sermaye addedilmesine ve cebren çalıştırılmasına terviç etmedi. Fakat bir müessese ile mukavele akdedenler, haklı bile olsalar mukaveleyi terk edemezlerdi. Bunlar artık birer esir mesâbesinde[949] idi.

Fransa hükümeti, bu meseleye o kadar ehemmiyet vermemiştir. Ahali-yi mahalliyenin saha-i iktisadiyat haricinde kalmamasını düşünüyordu. Fakat saha-i iktisadiyat haricinde kalan bu ahalinin ne yola tevcih edilmesi lazım geldiğini ve bizzat ne yola teveccüh edeceğini nazar-ı dikkate almıyor, hatta ahali-yi mahalliyeyi saha-i iktisadiyat haricine çıkaracak vasıtalara bile ehemmiyet vermiyordu. Faraza, denize tebdil edilen saha-i ticaret, dâhilinde de bir şimendiferi icap ederdi. Bu havali o kadar mümbit[950]tir ki, birçok şimendifer masarifini koruyabilir. Fransa hükümeti, meselenin bu cihetini anlamıyor. Bir de Fransa'da büyük sahalar işletebilecek müesseseler yoktur. Bunun için mesele de tetkik edilmiyor ve dâhilde yerliler tarafından idare olunur bir kervan ticareti halinde kalıyor. Filhakika bu ticaretin bir hamallıktan fazla kıymeti yoktur. Fakat müstakil bir iştir ve ahalinin seciyesini[951] izhar ettirebilecek avâmili[952] hâizdir. Bu netice ahali-yi asliyeyi uyandıracak ve müstakil işlere teşebbüs ettirecek bir âmil de addolunabilir. Halbuki ahalinin müstakil bir şahsiyet ibraz etmeye muvaffak olması, Fransa istilası için en büyük bir tehlikedir. Fakat bunun önüne geçilemediği için bu tehlike hissedilmeye başlamıştır.

Şehirler haricinde bu şekilde başlayan cereyan-ı hayat, şehirlerde de buna müşâbih[953] bir tarz-ı diğerde devam ediyordu. Yerliler, şehirleri tesis, etmişler idi ve bu şehirler muhitin iltizam ettiği vaziyet-i iktisadiyeyi haiz idiler. Fransız istilası bu şehirlere pek ziyade tesir etti. Zira memleketin gerek ithalat ve gerek ihracat merkezleri değişiyordu. Sonra Fransızlar yüksek ve hâlihazıra hâkim bir medeniyet temsil ediyorlardı. Birçok yeni usulleri vardı. Yerliler eski bir medeniyete sahip oldukları halde, bu mekanik usullerin önünde şaşırmış kalmışlardı. Filhakika

949 ölçü, derece.
950 verimli.
951 karakter.
952 âmiller, etkenler.
953 benzer.

yerliler arasındaki münasebet devam ediyordu. Fakat Fransa hükümeti bu şehirlerde birer koloni teşkil etmek cihetini takip ediyordu. Buna binaen her eski şehrin haricinde bir Fransız mahallesi tesis edildi. Sahildeki küçük köyler ise bir şehir halini aldı.

Bu şehirlere muhacir getirilmedi. Yalnız bu havalide kazancın kolay ve kârlı olduğuna dair yapılan propagandaların tesiriyle birtakım müteşebbisler gelmeye başlıyordu. Bunlar, küçük sermaye ashabı idi. Memlekette mülkî ve askerî teşkilât tevessü[954] eder etmez, Fransızlar çoğalmaya başlıyordu. Bu münasebetle ihtiyaç da o nispette artıyordu. Bunun için Fransa dâhilindeki bazı eşya-yı beytiye[955], otel, lokanta ve saire gibi müesseseler de acenteler açmaya başladılar ve hükümet, Fransız gençlerine bu müstemlekeleri göstermek ve istikbalde buralarda iş yapabilmelerini temin etmek için birtakım seyahatler tertip ettiriyordu, bunların neticesi olarak da bazı kimseler bu şehirlerde bir işe başlıyorlardı.

Fransızlardan başka, İtalyanlar da bu havaliye geliyorlardı. Bunların bir kısmı bu şehirlerde muamelât-ı ticariye ile iştigal ediyorlardı. Diğer bir kısmı ise, büyük müesseselerde amelelik yapıyor ve nihayet şehirli oluyorlardı. İtalyanlar, Fransız istilasından evvel buraya geliyorlardı. Bilhassa Tunus'la pek ziyade iş yapıyorlardı. Bunlar bu şehirlerdeki Hristiyan ve Yahudilerin teşkil ettikleri hususî mahallelerde ikamet ediyorlardı ve tabii yalnız sahildeki şehirlerde bulunurlardı. Bunlar Fransız istilasını bir ganimet addettiler ve memleketten daha ziyade istifade edebilmek için Avrupalı hukukundan istifade etmek cihetini iltizam ettiler. Bu havaliyi istila eden Fransızlar için güzel bir rehber idiler ve derhal Avrupa ruhiyetinin icap ettirdiği teşkilata başladılar. Bu suretle bir müddet-i muvakkate[956] için bile olsun yerlilerle Fransızların münasebette bulunmalarına meydan bırakmadılar. Derhal bir Avrupa mahallesinin bir Avrupa şehrinin hayat bulmasına sebep oldular. Bu cihet de Fransız müteşebbislerinin gelmelerine yardım ediyordu. Çünkü burada kısmen Avrupa hayatına müşâbih bir âlem bulabileceklerdi ki,

954 genişleme.
955 ev eşyaları.
956 geçici bir süre.

bu da büyük tüccarların buraya seyahatlerini intaç ediyordu. Fransızlar, Tunus'ta bu suretle tekessür[957] etmeye başladılar.

Meseleyi bir plan tarzında tetkik ederken görülür ki, yerli şehrin haricinde bir şehir yapmak ve burada derhal müesseseler vücuda getirerek yerlilerden uzaklaşmak gibi bir gaye takip edilmiştir. Fakat bu plan, Rusya'nın Tatar şehirleri hakkındaki plam gibi değildir. Rus ile Tatar arasında bir medeniyet, bir seviye tefâvütü[958] vardır. Bu hal bu kavimlerin birbirini taklit edebilmek ihtimalini selb[959] eder. Buna binaen Berberî, Arap, Fransız ihtiyacâtının hiçbir kısmını, ne yemeğini, ne otelini, ne evini ne hizmet-i hususiyesini, ne ticaretini icra edebilirdi. Halbuki yerlilerin bu gibi vazifelerle iştigali icap ediyordu. Çünkü idare ellerinden alınmıştı, birçok memurlar boş kalmış idi. Sonra ahalinin sahildekileri, limanlara gelen vapurlar ve gemilerle alış-veriş ediyorlardı. Buraları doğrudan doğruya Fransızların eline geçmiş idi. Sonra Fransa'daki piyasalara istinaden muamele yapıldığından ve gelenler Avrupa mahalleleriyle münasebette bulunduklarından bu meselede de yerliler açıkta **(s. 204)** kalmışlardı. Dâhildeki şehirler ahalisi daha ziyade ve hemen %99 nispetinde müstahsil idi. Bunlar mahsulâtları ile idare olunuyorlar ve tebdil-i mahsulât için de (yani fazla mahsulâtım satarak ihtiyacât-ı zaruriyesine ait başkasını almak) sahil veya dâhilî kervan piyasalarına gidiyorlardı. Buraları da Fransızlar tarafından işgal edilmiş idi. Buna binaen bunlar da açıkta, yalnız kendi mahsulleri arasında kaldılar. Mahsullerini ancak Fransızlar vasıtasıyla devredebilirlerdi. Bu ciheti yalnız şehirlere hasrediyoruz. Buralarda büyük şehirler yoktur. Ancak büyük köy namını verebileceğimiz bazı mahaller vardır ki, bunlarda da ahali ile arazi arasında bir nispet mevcuttur ve ahali bu araziyi işlemek veya işletmek ile geçinir. Bu şehirlerde çarşılar, pazarlar yoktur. Ancak tek tük tüccarlara tesadüf edilir. Halbuki Fransızların bu dâhilî şehirlerde yerleşmeleriyle bir çarşı ihtiyacı hâsıl oldu. Filhakika bu çarşı yalnız memurlara ait ve küçük idi. Lakin şehrin hayat-ı iktisadiyesine vaz-ı yed[960] edebilecek bir derecede idi.

957 çoğalma.
958 iki şey arasındaki fark.
959 ortadan kaldırmak.
960 el koymak.

Hulâsa, şehirli yerliler de köylüler gibi (burada vadilerde bulunan ahali demektir) müstakil hayat faaliyetinin haricine atılmışlardı. Bunlar ellerindekini istihlâk ettikten sonra, müstakil bir şey yapamayacaklardı. Hatta Fransızlarla da münasebette bulunamıyorlardı. Fakat insanlar aç kalmazlar. Böyle bir anda müsait tarafa meylederler. Buna binaendir ki, Fransa nüfuzu derhal kökleşti. Yerliler Fransızların kuvvetini hissetmeye ve bu kuvveti kabul eylemeye mecbur oldular. Fransa yerli jandarma ve yerli askerî müfrezeler teşkil etmek isterken pek çok heveslileri buldu. Bunlar yalnız avam tabakası değildi. Bunların arasında havas[961] da var idi. Sonra avamın birçoğu da Fransızlar tarafından idare edilen tarlalarda, müesseselerde çalışırlardı. Kısm-ı diğeri de hammal, arabacı ve saire gibi seciyeyi kaybettiren mesleklere sülûk[962] eylediler ki, bunlar eski şehirliler, yani milletin kısmen yükselmiş bir tabakası idi. Fransız usulü, bunları tekrar bedevî hayatına ircâ[963] ediyordu.

Bu vaziyet bu ahali için bir inhilal-i hissîyi[964] intaç etti. Bunların millî vicdanları bir aksü'l-amele[965] duçar edilmiş bulunuyordu ve bu iptidaî meslekler, katî bir fakr ü sefalet idi. Bu netice de, milliyetin uzviyetini inhilâle[966] duçar ediyordu. Binnetice ırkın maddî, manevî zaafı tevlit ediliyor idi.

Bu vaziyet, tabii bir surette hâsıl oldu ve böyle neticenin hâsıl olacağını Fransa hükümeti tahmin etmemiş idi. Fakat iş bu vaziyeti aldıktan sonra Fransa'nın müspet bir planı görünmeye başladı. Memleketin şehirlerinde bazı Hristiyanlar var idi. Buralara Fransa'dan da birçok adam gelmiş idi. Bu hal kilise ve mektep teşkilâtına müsait idi. Fransa buna teşebbüs etti ve şehirlerde birer mektep açtı.

Fransa'nın mektep politikası, dinî şekilde idi: Ahaliyi okutmak ve Hristiyanlaştırmak! Bu planın Hristiyanlaştırmak ciheti muattal[967] kalıyordu. Yalnız okutmak cihetine büyük bir ehemmiyet veriliyor

961 zenginler.
962 girmek, bağlanmak.
963 geri döndürmek.
964 manevi çözülme, dağılma.
965 tepki, reaksiyon.
966 çözülüp ayrılma, dağılma.
967 boş.

idi. Çünkü Fransa, bir Berber-Fransız milleti teşkiline karar vermiş bulunuyordu.

Hristiyan ve Yahudi çocukları, Fransız çocuklarıyla beraber mekteplerin ilk müdavimleri idiler. Fakat asıl mesele, İslâm çocuklarını da bu mekteplere almak idi. İlk İslam talebe, şehirlerde kalan bazı zenginlerin çocuklarından ibaretti. Bunlar, hükümet ile daimî münasebette bulunmak mecburiyetinde olduklarından ve sonra kendi nüfuzlarını da idâme ettirmek istediklerinden Fransızlarla münasebette bulunmak ve mümkün olduğu kadar onlardan muavenet[968] ve muzâherete nâil olmak için lisan meselesine bir ehemmiyet veriyorlardı. Bu meselenin daha doğru izahı için denebilir ki, zenginlerin eski mevkilerini kaybetmeleri, bunların seciyelerini de mahvetmiş idi. Bunlar, yeni bir menfaat peşinde koşuyorlardı. Bu menfaatin ise Fransızlara temessük[969] ile mümkün olabileceğini hissediyorlardı. Bir Fransız muharriri, bunun aksini iddia ile diyor ki:

" Zenginler, Fransızlardan menfaat ümit ederek çocukları mekteplere göndermiyorlar. Bunlar, böyle bir menfaati anlayacak idrake mâlik değillerdir. Bu hal, doğrudan doğruya bir korkunun neticesidir."

Herhalde her üç sebebin de birer kıymeti vardır. Buna binaen asıl temayülün sebepleri de şaşkınlık ve istinatgâh[970] aramak ihtiyacıdır.

Bu zengin çocuklarından sonra tek tük fukarâ çocukları da alınıyordu ve bunlar daima meccânen[971] mektebe kabul ediliyor ve gerek çocuklara ve gerek ailelerine de mühim muavenetlerde bulunuluyordu. Fransa hükümeti Fransız lisanının Arap lisanını istihlâf[972] edebileceğini ümit ediyordu. Çünkü "Bu ahali Berberî'dir ve Berberî lisanı tamamıyla Arap lisanına muhalif bir terkibe mâliktir. Halbuki Araplar, gayet az bir müddette ve sırf amelî bir tarzda bu lisanı istihlâf edebilmişlerdi. Arapların vasıtası, din idi ki, bir medeniyet müesseseleriyle geliyordu. Fransızlar da lisanlarıyla beraber bir medeniyet getiriyorlar. Bu mede-

968 yardım.
969 tutunma, sarılma.
970 dayanacak yer, güvenecek yer veya kimse.
971 karşılıksız, ücretsiz.
972 yerine geçme, kendi yerine birini geçirmek.

niyet müesseseleri ise, hâlihazırda yaşamak usullerinden başka bir şey değildir. Bu müesseselere temessük edildikten sonra, yaşamak kâbil olabilecektir. Buna binaen muntazam bir teşkilât tahtında olarak Fransız lisanını tamim etmek mümkün ve faydalıdır."

Filhakika mesele böyle cereyan etmiştir. Bugün İslâm medeniyetinin birçok müesseseleri vardır. Bilhassa dinî bir tahsil mahalli olan medrese vardır ki, İslâm müesseselerinin beka[973]sım temin ediyor. Bu hal bütün İslâm memleketlerini idare eden bir vahdettir. Fransa, bu medrese teşkilatının inkişâf etmemesi için teşebbüsâtta bulunuyordu. İngiltere, medreselerin hâl-i sâbık[974]larında kalmalarını tervic[975] ediyordu. Halbuki Fransa bunların ifnâ[976]larını daha münasip addeyliyordu. Çünkü Fransa, medreselerin ve bunlara esas olan mahalle hocalarının masârifini[977] fazla ve kendi programı için bir mâni gibi görüyordu. Halk ise, bu medrese tahsilinin fikirlerini taşıyordu. Çocuk terbiyesi, ahlâk, harekât buna tâbi idi. Halbuki Fransız mektepleri, doğrudan doğruya ayrı ve yüksek bir medeniyetin mümessil-i hakikileri tarafından idare olunuyorlardı. Bu mekteplerde tezâhür etmiş heyet-i umumiyenin seciyelerini teşkil eylemiş bir ahlâk, harekât, fikir, his ve saire var idi. Buna bir de Hristiyanlık ihtilâfı inzimâm ettikten sonra, ne kadar büyük bir tefâvüt[978] mevcut olduğu anlaşılır. Fransa, bu ciheti pek güzel tetkik ettirmiş ve anlamıştı.

Bu mekteplere devam eden çocuklar, başka kendilerine yabancı ve sonra kendilerininkini ifnâya müteveccih bir ahlâk karşısında kaldılar. Şüphesiz bu insanların ahlâk-ı millîlerini imha ederek yerine, birdenbire medeniyet ahlâkını yerleştirmek mümkün olamazdı. Fakat bu gayri tabii vaziyetten de bir başkalık tahaddüs[979] ediyor idi. Bu yerli, seciyesinin değişmesi ameliyatı idi. Bu çocuklar, alışmadıkları mevzular önüne getiriliyorlardı. Fransız mekteplerinde olduğu gibi, fen ve Fransız Tarihi,

973 devamlılık.
974 eski durum.
975 uygun görme.
976 yok etmek.
977 harcamalar.
978 fark.
979 ortaya çıkmak, meydana gelmek.

Fransız Edebiyatı okutuluyor idi. Fen, yerlilerin şüphelerini ve bilhassa dinî şüphelerini tevlit ediyordu. Çünkü Hindistan bahsinde de mufassalan[980] izah ettiğimiz gibi, fen (yani ilm-i eşya[981], hikmet[982], kimya, riyaziyât[983] ilh...) hissiyât-ı milliyesi terbiye edilmiş ve millî tarih, millî edebiyat ve din tahsilini kısmen görmüş çocuklara tedris edilir. Bu çocuklar, kendi muhit-i içtimaiyelerinin mukaddes akidelerinin tesirâtı altında kalırlar ve fenni tahsil ettikleri zaman, hissiyatlarına hâkim bulunurlar ve fennin yalnız cihet-i tatbikiyesiyle[984] iştigal[985] ederler. Halbuki Arap çocukları, böyle bir tahsilden mahrum idiler. Bunlar, fenle temas eder etmez, bütün hissiyât-ı diniyelerini kaybediyorlardı. Sonra bunlara Fransız edebiyatı da serserilik ruhunu telkih[986] ediyordu. Bu timsal, çocukların en zekilerine aittir ve tahsilin gayesidir. Daha gabîler[987] ve tahsili itmâm etmeyenler de vardır: Bunlar, yalnız ahlâklarını kaybediyorlar. Sonra bunların kendilerini tavassutluk işlerine sevk ediyor. Bu vazife, doğrudan doğruya hileye istinat eder, müthiş bir ahlâksızlıktır: Hafiyeler, dolandırıcılar ve cüretkâr serseriler de bunlardan ibarettir ve bugün bunların bir kısmı, tercümanlık vazifelerini, gümrük hamalbaşılıklarını yapıyorlar. Herhalde ekserisi serseridir.

Fransa hükümeti, bunları boş bırakmamak ve halkın nefretini celp eylemelerine meydan vermemek ve bilakis halka hâkim olmalarını temin etmek için diğer iki muharip vasıtaya müracaat etmiştir:

1) Yerli müfrezelerin zâbitânını[988] bunlardan teşkil etmek

2) Bunları idare-i mahalliyede istihdâm eylemek.

Bu vazifelerin bazısı için mahallî tahsilin derecesi kafi idi. Fakat daha mühimleri için Fransa darülfünunlarında[989] da bir tahsil icap ediyordu.

980 ayrıntılı olarak.
981 fizik.
982 felsefe.
983 matematik.
984 uygulanması yönüyle.
985 uğraşmak.
986 aşılamak.
987 anlayışsız, bön.
988 subaylar.
989 üniversitelerinde.

Bu son tahsil, bu gençlerde din namına bir habbe[990] olsun bırakmıyor ve tabîaten[991] hiss-i dinîye mütemâyil[992] olanlarda bile bir lâkaydî[993] tevlit ediyordu.

Filhakika bu dinsizler de yeni bir din öğreniyorlardı. Bu, medeniyet idi. Fakat Rusya'daki Tatarlar gibi müspet bir milliyet hissî ahz edemiyorlardı. Çünkü bunların muhâkeme-i fikriyeleri tezebzübe[994] uğramış idi. Halbuki Rusya'da Tatar genci ile Rus genci arasında bir seviye ihtilafı yok idi. İkisi de kendisine yabancı olan bir medeniyetle temas ediyorlardı. Sonra Fransa'daki tahsilin diğer bir mazarratı daha var idi. Fransa, beşerî bir medeniyete istinat eder. Yani kendisinden ziyade Romalılara, Yunanlılara, ismi meşhur olan isimlere ve beynelmilel fikirlere, telâkkilere ehemmiyet verir. Tahsil de bu esaslar üzerinde icra olunur. Bu tesirât, bu Arap gençlerinde pek mühim tesirler yapıyordu. Bu hal, seciyesi kuvvetli ve kuvvetli bir harsa istinat eden İngilizler arasında bile bu tahsil aleyhinde büyük propagandalar yapılıyor. Mesele böyle olduktan sonra, seciyesini kaybetmiş Arap gençlerinin bu cereyana karşı gelmeleri mümkün değildi. Belki bunlar, bu cereyana ittibâ[995] etmekle kendilerine bir istinatgâh bulabilmişlerdir. Zira millî ahlâktan uzaklaştıktan ve dine lâ-kayıt kaldıktan sonra Fransızlaşmak mümkün değildi. Din, buna mâni idi. Bu gençler, mühlik[996] bir buhran içinde kalmışlar idi. Bir şeye kıymet vermek ihtiyacında idiler. Buna binaen beynelmilel hisler, fikirler kadar kendilerine muvafık bir şey bulamadılar ve bütün bu gençler, böyle telakkiler[997] altında bulunuyorlar.

Beynelmilel birer vaziyet, her türlü zıtların içtimaını mümkün kılabilirdi. Sonra millîlikten ayrıldıklarından ve hâlihazıra hâkim bir medeniyet hayatına iştirak ettiklerinden bu son hayatı geçirmek isterlerdi. Bu hâl, Fransız kızlarıyla izdivaç neticesini tevlit etti.

990 parça, tane.
991 huy bakımından.
992 eğilimli.
993 kayıtsızlık.
994 karışıklık.
995 bağlanma.
996 öldürücü.
997 görüş, düşünce.

Fransa hükümeti, bu vaziyeti pek mühim addetmiş idi ve meseleyi de nazar-ı dikkatten uzak bulundurmadı. Bu cereyanı şâyân-ı teşvik[998] buluyordu. Bu gençler, memleketlerinde zâbit, memur gibi bir mevki iştigal edebileceklerinden ve hemen ekserisinin de kısmen zengin olmalarından istifade etmek isteyen bazı Fransız kadınları var idi. Bunlar, daha aşağı tabakalardan ve hemen ekserisi fahişe gürûhundan idi. Fransa hükümeti, orta halli ve namuslu ailelerden de fedakârlıklar yapmak cihetini düşünüyordu. Fakat meselenin tarz-ı cereyanı pek fena idi. Fransız kızlarıyla bu adamların geçinmeleri imkân haricinde idi. Daima nizâlar baş gösteriyor ve kadınların talâk[999] davaları, hukuk davaları tevalî ediyor idi. Bu bapta tanzim edilen istatistiklerde zevclerin[1000] ahvâl-i müşevveşe[1001]leri ve lâkaydî-i ahlâkîleri[1002] sebeb-i nifâk[1003] olarak gösterilmiştir.

Bu netice Fransa'nın yetiştirdiği gençlerin ne olduklarını pek güzel ispat ediyor. Yalnız bu gençlerin beynelmilel telâkkiler peşinde olmaları, Fransızlarla samimî bir münasebette bulunmalarını ve Fransızlara karşı bir kin beslememelerini intaç etmiştir. Halbuki bu gençler memleketin en yüksek sınıfını ve yeni yerli aristokrasiyi teşkil ediyorlar. Müteakip nesil, babalarının bu hissiyatını daha kuvvetli, daha faydalı bir surette takip edecektir.

Fransızları memnun ve ümitvar[1004] eden de bu müstakbel nesil meselesidir. Fakat bu gençlerin bugün de mühim tesirleri vardır. Bilhassa memleketteki milliyet ve istiklal cereyanlarını bilfiil imha eden büyük birer âmil vaziyetindedirler. Çünkü bunların memurlukları, müthiş bir müstebitlik saltanatıdır. Kendileri millî hayattan uzaklaştıklarından yerlilerin bütün âdetlerini çirkin, fena ve müstekrih[1005] addederler. Bunlar da insanî bir his bulunmaz. Böyle hisler, bir vicdan-ı içtimaî

998 teşvik etmeye layık.
999 boşanma.
1000 eşlerin.
1001 karışık, düzensiz, bozuk.
1002 ahlaka aykırı hareketleri.
1003 ayrılık nedeni.
1004 umut besleyen
1005 iğrenç, tiksindirici.

ile alâkadar olan şahıslarda vardır ve bu vicdan-ı içtimaînin müşterek hislerinden ibarettir. Bunlar, böyle bir vicdan-ı içtimaî ile alâkadar değillerdi. Beynelmilel telakkiyât ise, içtimaî bir vicdan tesis edemez. Bu suretle cemiyet-i beşeriyenin haricinde birer memur kalıyorlardı. Bunlar, aynı zamanda muzdarip insanlar idi. Çünkü istinatgâhları, kendilerini memnun edebilecek bir gayeleri yok idi. Bu elem doğrudan doğruya zulmü tevlit eder. İşte bunun içindir ki, bu yerliler Fransızlardan daha zalimâne hareket ediyorlardı.

Fransa, bu şiddeti muvafık görüyordu. Çünkü bu havalideki ahalinin inkişafı düşünülmüyordu. Belki Fransız istilasının tevlit ettiği hal-i tabiinin ve bilhassa Fransızlar menfaatine cereyan eden idarenin devamı matlup idi[1006]. Buna binaen memlekette muntazam bir teşkilat yok idi. Zaten Fransızlar da teşkilatçılıktan mahrumdurlar. Böyle bir idare-i maslahatta ise, şiddetten ve zalimlikten başka bir usul tatbik olunamaz.

Bittabi yerlilerle beraber Fransız memurları da böyle hareket ediyorlardı. Fakat Fransa hükümeti, işkence ve zulümleri, yerli memurlar tarafından yaptırmak usulünü takip ediyordu. Bu suretle halk arasında bunların isimleri söylenirdi ve Fransızlar, birer gayri mesul gibi yaşarlardı.

Sonra yerli memurların bu hareketleriyle Fransızlığa temayül de ziyadeleşiyordu. Filhakika bu temayül doğrudan doğruya hükümete iştirak ve yerli memurların mevkilerini istirkâb[1007] esaslarından başlıyordu. Bu cereyan, Fransızlar için pek muvafık idi. Fransız lisanının taammümüne yarıyor idi. Lakin mektepleri ikmal edenler pek az idi. Bilhassa ciddî bir imtihana mukavemet edecek Arap genci bile görülememiştir. Mektep muallimlerinin birçok kitapları, Arap zekasının henüz Avrupa ilmini ihataya kabiliyetli olmadığını irâe[1008] ediyor. Bu yarım tahsil, memleketin seviyesini fena bir şekle sokuyordu. Fakat herhalde henüz muntazam bir istatistik olmadığı için icap ettiği kadar sarih bir plan tertip edemeyeceğiz. Yalnız bu yarım tahsilin hiçbir tesir-i medenî yapamadığını, sırf lisanı taammüm ettirdiği ve Arapla-

1006 isteniyordu.

1007 rekabet.

1008 göstermek.

rın amelenin hayatlarını tebdil eyleyemediği muhakkaktır. Çünkü bu amelelik hala mevcuttur.

Heyet-i umumiye, kuşbakışı bir nazarla tetkik edilirse görülür ki, Fransız usulü inhilâl[1009] neticesi tevlit ediyor. Bu inhilâlden sonraki gaye için bir usul düşünmüyor. Filhakika melez bir Fransız milleti ihdas edilmek isteniyor. Fakat bu gaye için hiçbir teşkilat yoktur: Yalnız tahrip, yalnız seciyeyi tefessüh!

Burada mühim addedilebilecek bir başka mesele de vardı. Fransızlar, lisanlarını tamim ediyorlar. Bu doğru! Fakat Arap lisanı da kaybolmuyor ve bu lisanı bu havalideki memurların hepsi de öğreniyorlar. Bir Fransız muharriri diyor ki:

"Biz, Cezayirlilere lisanımızı öğretebiliyoruz. Fakat Cezayirliler de bize lisanlarını öğretiyorlar. Arapça'yı öğrenmemiş bir Cezayir memuru yok gibidir. Zâbitân bile öğreniyor! Buradaki Zahaf Alaylarında bulunan Fransalı kura neferleri bu havalide çalışan hidemât-ı şakka[1010] mahkumları, herkes herkes öğreniyor. Arap, memleketine gelen adamlara lisanını vermeden çıkartmıyor!"

Bazı müdekkikler[1011], bu hali Fransızlar için muzır addetmektedirler ve bir gün ahali lisanının bir kıymet alabileceği ve bilhassa bu lisana kıymet verebilmek için teşebbüsatta bulunulacağını zanneylemektedirler. Bazıları ise bu lisana hiç ehemmiyet vermiyorlar. Filhakika her türlü ilimlerden cüdâ[1012] bir halde yaşıyor. Bu lisan bugünkü ihtiyacât-ı beşeriyeyi istîfâ[1013] ettirecek kitaplara malik değildir. Vâsi saha-i tatbiki yoktur. Lord Siglenford: "Gerek Arap ve gerek Hind lisanları, İslam medreseleriyle Hind mabed ve dershanelerinin kıymetleriyle mütenasiptir. Bu suretle gençlerin hal-i hazırla bir irtibatları olmadığı gibi, bu lisanların da bir irtibatları yoktur ve aynı zamanda asrın hayatını ifade eden lisan taammüm ettikten sonra bu lisanların mevkileri ehemmiyet-

1009 dağılma, çözülme.
1010 ağır işler.
1011 araştırmacılar.
1012 ayrılmış.
1013 almak, alınmak.

sizleşir. Birçok lisanlar bu ve buna mümâsil[1014] bazı sebepler tahtında[1015] olarak tebeddül[1016] etmiştir." diyor. Her halde her iki zıt nazariyenin de lisanının Fransızlar tarafından öğrenilmesini ehemmiyetsiz telakki ediyoruz. Sonra bu suretle Arap lisanının taammümü de bir ihtiyac-ı mahallîden ve idarenin bu lisana aidiyetinden münbais değildir. Bu hal iki muhtelif sebepten ibarettir ki, doğrudan doğruya Fransızlara aittir:

1) Fransa'nm büyük Afrika imparatorluğu siyasetinin tevessü-i[1017] ihtiyaçları

2) İslam medeniyetinin tesiratı dolayısıyla lisana bir temayül-i huftperesti[1018]

Fransa, Cezayir'in etrafındaki Fas, Tunus, Sahra-yı Kebîr ve hatta Trablus-ı Garb'ı bile hesaba ithal etmiş idi. Bu kadar vâsi bir plan, gayet esaslı bir idare ile ihata[1019] edilebilirdi. Bu saha Arap lisanıyla mütekellim[1020] insanlardan mürekkep idi. Bütün muamelat, bu lisan ile cereyan edecekti ve pek güzel bildiğimiz gibi, bu plan henüz neticelenmedi. Fas'ın istikbali pek yenidir. Gerek Cezayir'in ve gerek Tunus'un cenup tarafları ise, henüz nim-müstakil birer şekilde kalmışlardır. Bunları idare etmek ve arzu edilen şekle ifrağ[1021] eylemek için kendilerini tetkik etmek ve bilhassa kabileler arasına ihtilaf sokmak. Bunların münasebet, dostluk tesisi ve ilh... gibi birçok ihtiyaçlar var idi ki, ancak Arap lisanının bilinmesiyle kâbil-i tatbik[1022] olabiliyordu.

Yalnız her memur için bu ihtiyaç mevcut mudur? suali varit olabilir. Buna hem evet ve hem de hayır diyebiliriz. Çünkü müstemlekelerin yalnız bu Arap kısmında memuriyet derecelerini geçirecekler için lazımdır. Geçirmeyecekler için ve bilhassa gayet mahdut mıntıkalarda bulunacaklar için ise, hiçbir faydası yoktur.

1014 benzer.
1015 altında.
1016 değişme.
1017 genişleme.
1018 ilgisizlik.
1019 kuşatmak, çevirmek, tam kavramak.
1020 konuşan.
1021 bir halden başka bir hale sokmak, şekil vermek.
1022 uygulanması mümkün.

Bunlar ikinci sebep dolayısıyla bu lisanı tahsil ediyorlar. Avrupa idadî mekteplerinin tarih-i kadimleri, parlak bir İslam medeniyetinden bahsettikleri gibi, edebiyat ve romanlarda esrarengiz bir şarklılıktan, şarkın esrarengiz zevklerinden, hayalinden, âlemlerinden bahsediyorlar. Yalnız Fransa değil, bütün Avrupa tesirât altında çalkalanmaktadır ve şark lisanlarını bilenlere de büyük bir ehemmiyet atfolunuyor. Bunların pek büyük bir hüner sahibi olduklarına itimat ediliyor ve sonra bütün bu esrarengiz şark da "Arap lisanı" içinde mahfuz gösterilmektedir. Bunun içindir ki, bu Fransız memurları da bu lisana ehemmiyet vermek mecburiyetinde kalıyorlar idi. Fakat bu müstemlekelerde öğrendikleri lisan, bu son ihtiyaçları ifadeye kâfi değildi. Zira tamamıyla amelî bir lisan öğreniyorlardı.

Bu mevzular dâhilinde öğrenilen bir lisanın ne kıymeti olabilir? Gerek ilk ve gerek son sebep, yalnız bir mükâleme[1023] lisanına inhisar ediyor ki, bunun gayesi de Fransız lisanına bazı Arabî kelimeler ilavesinden başka bir şey değildir. Bu lisan Fransız lisanı yanında amele lisanı şeklinde kalacaktır: Fransa'nın argo ve Marsilya'nın İtalyancası gibi.

Yerliler, bu lisana istinaden[1024] bir hareket-i milliye inkişaf[1025] ettiremezler. Çünkü hareket-i milliyenin esasını içtimaî vicdan ve millî müesseseler teşkil eder. Bunların hiçbirisi yoktur ve halk, Fransız medeniyet müesseseleri içinde bulunuyorlar. Irk, bir ihtilal-i[1026] şuur içinde yıpranıyor ve nihayet bütün asabiyetini[1027] kaybedecektir.

Tunus, başka ve daha müsait bir halde değildir. Burada da aynı usulün tatbikatı ile iştigal olunuyor. Neticeler de hep aynı neticelerdir!.. Saha-i iktisadiyatta bir mevki sahibi olamayan ahalinin halâs bulması imkan haricine çıkıyor!

Nihayet Fransa hükümeti, bu havali şehirlerine pek güzel bir surette vaz-ı yed[1028] ediyor ve Fransızlar ekser şehirlerde mühim bir nüfus

1023 konuşma.
1024 dayanarak.
1025 açılmak, gelişmek.
1026 karışıklık, düzensizlik, bozulma.
1027 din ve milliyetini koruma çabası.
1028 el koymak.

teşkil etmeye başlamışlardır. Bu şehir hakimiyeti Mısır'da olduğu gibi Arapların dağılmalarını intaç[1029] ediyor.

Fransa'nın Sahrâ-yı Kebîr politikası, yalnız kervan yollarına vaz-ı yed etmek ve gerek Tunus, gerek Cezayir'in dâhilini inkişaf ettirmek için bu mühlik havalinin istilasına aittir. Burası vâsi bir çöldür ve ancak bazı zaviyelerle göllerde insanlara tesadüf olunur. Zaviyelerdekilerin yüzde doksanı sahil Arap memleketleri ahalisindendir. Sahrâ-yı Kebîr göllerindeki insanlar ise Afrika vahşileridir. Fransa bu ahaliyi taht-ı itaate almak için bir şiddet politikası takip etti. Fakat ahalinin ifnâsını düşünmüyor idi ve buraya muhacir iskân etmek imkân haricinde bir mesele idi.

Fransa bunlar arasında bir kilise teşkilâtı yaptı ve mektebi de kiliseye raptederek misyonerlik usulünü tatbik ediyordu. Bu ahali Avrupa tefekkürâtma kabiliyetli değildi ve belki de tefekkürâta kabiliyetleri yoktur ki, bu doğru olsa gerektir!

Fransa, bu ahaliyi askerlikte istihdamı faydalı buldu. Muntazam bir teşkilât yaptı. Memleketin kervan ve bazı kuş tüyü varidatı, her türlü masarifi kuruyordu. Böyle bir ticaret için ise, yerlilerden hiç kimsenin iktidarı olamayacağı ve bu doğrudan doğruya Fransız tüccarlarına ait olacağı tabii idi. Fakat Fransızlara ait olan bu ticaret doğrudan doğruya Fransızlar tarafından yapılmıyordu. Bu ticareti kervan yapıyordu. Kervan ise, söylediğimiz gibi Arapların elinde kalmış idi. İşte bu yegâne vasıta, gerek Cezayir ve gerek Tunus'ta münferit bazı Arap tüccarlarının ahz-ı mevki[1030] etmelerini mucip olmuştur[1031]. Fransa hükümeti, henüz bu cihete bir ehemmiyet atfetmemiştir ve belki de anlamamıştır.

Fransa'nın bu Sahra politikası, Fas'ın da bir muhasarası hükmündedir. Çünkü Fas'ın dâhilî münakalâtı burasıdır. Fransa, Fas'a bir darbe vurmak için bu dâhilî yolu kesmek cihetini düşünmektedir ki, Fas'ın her kısmını ihata eylemiştir. Şarkta Cezayir, şimal ve garpta ise denizler bulunuyor. Fas, her taraftan Fransızlarla ihata olunmuştur. Yirmi sene evvel başlayan bu muhasara ameliyatının ikmalini müteakip, Fransa

1029 neticelendirme, meydana getirme.

1030 yer almak, yer kazanmak.

1031 gerektirmiş, sebep olmuş.

hükümeti Fas'a tecavüz etti. Bunun tarihine ihtiyaç yoktur. Yalnız müstemleke tarihine yarar bir yeni düstûr vardır ki, bunu kaydetmeden geçmek münasip değildir: "Mefrûz[1032] bir müstemlekeyi bir askerî çember içine almak usulü"

Fransa hükümeti, uzun bir Afrika tecrübesinden sonra bu işe başlamış idi. Araplar ve bilhassa Cezayir ve Tunuslular hakkında büyük tetkikat yapılmış idi[1033]. Buna binaen muntazam bir plan ile sahneye çıkıldı. Evvelâ payitaht elde edildi. Filhakika bu muslihâne[1034] idi. Fakat Fransızlar payitahtı elde eder etmez, bazı teşkilât lüzumunu gösterdiler ve jandarma, hususî emir süvari alayları, polis teşkilâtı, hazine idaresi gibi vazifeler buldular. Fransız ve Avrupalı tüccarların bu havaliye gelmelerinden ve bunların hayatlarının taht-ı emniyette[1035] olmaları esasından başka bir şeye istinat etmiyorlardı ve agleb-i ihtimale[1036] göre, Mısır idaresi tatbik olunmak isteniyor idi. Fransızlar, memleketin her tarafını işgal edememişlerdi. Yalnız Fas Emîri'nin nâfizü'l-kelâm[1037] olduğu mıntıkaya kadar bir sahaya karışabiliyorlardı. Fiiliyatta yalnız payitaht ile sahil arasındaki kervan yolu var idi. Bu yol da tehlikede bulunuyordu. Bildiğimiz gibi son harekât-ı askeriyeyi müteakip General Liyotey büyük bir ordu ile memleketin işgaline gitti ve işgal etti. Yerliler henüz iptidaî bir hayatta yaşadıkları için muvakkat mukavemetlerden başka bir şey yapamadılar.

Bu işgal-i askerî, henüz o kadar tevessü etmemiş gibidir. Fakat ahiren[1038] bütün cephelerden bu gibi işgaller başlıyor. Buna binaen Fas işgal edilmiş addolunuyor.

Fransızlar, işgal ettikleri saha ve işgal noktaları hakkında hiçbir malumat neşrine muvafakat etmiyorlar. Bu bapta ne bir kitap ve ne de gaye-i işgali tasvir eden bir makale intişar etmiştir. Fakat Tayms Gazetesi, Fransız işgali hakkında neşrettiği bir makalede diyor ki:

1032 ayrılmış, bölünmüş.
1033 *müstemlekelerin idare-i mülkiyesi* unvanlı kitapta tafsilât vardır.
1034 barışçıl.
1035 güvenlik altında.
1036 en yüksek ihtimal.
1037 sözünün geçtiği.
1038 sonraları.

"Fransızlar, yalnız merkeze ehemmiyet vermiyorlar ve ancak kervan yollarına ve sahil ile münasebetdâr, fazla mahsul veren vadilere senede iki defa mahsul veren sahil dağları eteklerine ve sonra payitahta ehemmiyet veriyorlar. Bu, doğrudan doğruya iktisadî bir istiladan başka bir şey değildir."

Almanya'da ve sair ecnebi memleketlerindeki birçok neşriyat da bu ciheti tasrih[1039] ediyor. Bunun içindir ki, ehemmiyetsiz araziye malik olan havali, henüz istila edilmemiştir ve biz zannediyoruz ki münakalâta müsait olmayan ve henüz pek ağır masrafa muhtaç olan havalinin de istilası doğru değildir. Bu hal, sırf idarenin tevessüünü[1040] mucip olur. Halbuki böyle ecnebi ve daima düşman görünen ahali arasında toplu bir idare lazımdır. Sonra memlekette vasi teşkilata da ihtiyaç olduğundan yalnız sahanın mahdudiyeti faydalıdır ve asıl mesele hali hazırda faydası olmayan şeylerle iştigal etmemek, bunları vakt-i münasibe terk etmektir! Eski müstemleke usulü, böyle değildi. O zaman gerek faydalı olsun, gerek olmasın bütün sahanın işgali matlup[1041] idi. Fransa eski usulü tebdil[1042] etmemiştir!..

Fransa'nın işgal ettiği saha da vasi idi. Fakat bu arazi emîr[1043] namına işgal olunuyor ve nama istinaden bir idare teessüs ediyordu. Fakat idare meselesinin tebdili icap eder. Askerî istila, askerî bir idare getiriyor ve bu havali için bu idareden daha iyisi olamaz. Burada ani icraat lazımdır. Ani firarlara karşı tevcih edilen iddialardan başka bir itiraza malik değildir. Arap, kimyalı[1044], hileli ve bilhassa girift[1045] şeylerle iştigal etmez. Her vaziyeti her tavrı sarihtir. Ne müdafaası ve ne de ithamı için avukata ihtiyaç vardır!

Fransa, emîr-i hükümetinin müşaviri vaziyetinde ahz-ı mevki ediyor. Hakikatte gayr-i mesul bir hükümet kabinesi gibidir. Emîrin idari ve askeri bir müdahalesi yoktur. Emîr, memleketin temeddün

1039 açıklamak.
1040 genişlemesini.
1041 istenen.
1042 değiştirmek.
1043 hükümdar.
1044 iksirli, hileli.
1045 karışık.

etmesine muvafakat etmiş bir hükümdar gibidir. Fransa ise, emîrlik teşkilatına istinaden memleketi idare ediyor. Burada Gustav Lö Bon ve saire gibi son zamanlarda yetişen Fransız muharrirlerinin tesiratı vardır: Memleketi, kendi ruhuyla idare etmek!

Bu hal eski Fransız usul-i istiarına[1046] muhalif bir nazariyedir. Demek ki Fransa, eski usulün muvafık olmadığını anlamıştır! Hayır meseleyi bu suretle vaz-ı münakaşa etmek doğru değildir. Bir hükümet iki şekli bir idareye, bir zekâya malik olamaz. Fransa bu havalide de eski usulünü tatbik ediyor. Yalnız bu memleketin vaziyet-i beynelmileliyesi ve istilanın tarz-ı cereyanı gibi sebepler vardır ki, doğrudan doğruya başka bir şekl-i idare tevlit ediyor. Buna emîr idaresi demek doğru değildir. Fransa istila ettiği havalide askerî idare teşkilatı yapıyor ve ahali, her hususâtında bu mahallere müracaata mecbur kalıyor. Filhakika yerli asker teşkilatı da vardır. Bunlar, Cezayir ve Fas ordularından ayrı bir şey değillerdir. Halkın memur tabakası, asi veya sair sebepler dolayısıyla katl, ifnâ, azlolunuyor. Yalnız emîrin etrafında bir memur sınıfı vardır ki, Tunus Beyi'nin memurlarından fazla bir salahiyete malik değillerdir. İdarenin her şekli, Fransız ruhiyeti ile tedvir[1047] olunuyor!

Burada şekl-i idarenin umumi bir projesi şudur: Hükümet-i emîriye, tecrit edilmiştir. Halk ise, ecnebi bir idare altına girmiştir!

Bu idarenin gayesi, iktisattan başlar. Badehu[1048] Fransız Afrika İmparatorluğu'na müntehi[1049] olur. İntiha için henüz bir şey söylenemez. Yalnız iktisat mesaili için tatbik eden usulleri izah edilebilir.

Fransa, bu memleketi daimi bir saha-i ticaret yapmak ve hiçbir zaman elinden çıkarmamak emelindedir. Bu, her devletin bir gayesidir. Bu gaye için milletin hakk-ı istiklalini de izale[1050] lazımdır. Bittabi Fransız hükümeti bu ciheti düşünüyor. Biz, bu tefekkürün şekl-i esasisini bilemeyiz. Ancak tatbikattan bir netice istihsal[1051] edebiliriz.

1046 seçme, benimseme.
1047 idare etmek.
1048 ondan sonra.
1049 sona eren, biten.
1050 yok etmek.
1051 üretmek, meydana çıkarmak.

İstila başlar başlamaz münakalât ve muvasalât[1052] tarikleri taht-ı emniyete[1053] alındı. Derhal muntazam ve himayeli bir ithalat ve ihracat faaliyeti başladı. Bunu müteakip bu havalideki mümbit[1054] ve bilhassa iki mahsul verir arazi aksamını işletmek için büyük şirketler tesis etti. Hükümet, istimâr[1055] maddesine istinaden bu şirketlere muavenette bulunacağını vaat ediyor idi. Herhalde yalnız deve nakliyatına inhisar[1056] eden havali-yi dâhiliyede iş yapmak mümkün değildi. Buna binaen teşebbüsler sahillere ve Cezayir hududuna münhasır kalıyordu. Dahilde sırf ihtiyacât-ı mahalliyeye sarf olunmak üzere işler yapılmaya başladı. Bu hal, münferiden yerlilerin elinde olan bir küçük kuvvet-i lâyemut[1057] ticaretinin Fransız müteşebbislerine intikalini mucip oluyordu. Eski müstahsil yerliler de buralarda birer amele olmaktan başka bir şeye yaramıyorlardı. Zaten Fas havalisi de hususi bir teşkilata maliktir. Memleket müteneffiz[1058] bazı şahısların elindedir. Bunlar, vâsi arazilere maliktirler ve buralarını işletirler! Bu vaziyet, Fransızların işini teshil etti[1059]. Bunlar, fen dairesinde hareket ettiklerinden mahsulleri ziyade oluyordu ve memleketin yevmiye ücretini tezyit[1060] ediyorlardı. Halbuki yerli zenginler için bu tenzil-i ücret mümkün olamazdı. Bunlar, birer birer ortadan kaybolmaya ve arazilerini Fransızlara satmaya mecbur kaldılar.

Bu plan yalnız Marakeş şehrine aittir ve beş senede bu müthiş neticeyi vermiştir. Dahilde henüz tamamıyla tatbik olunamamıştır. Fakat bu kadarlık bir tecrübe de bize gösterir ki, Fransa hükümeti bu havaliyi de bir iktisadî kısas içine alacaktır. İlk ameliye yerlileri saha-i iktisadiyattan uzaklaştırmak ve ahaliyi bir seviyeye getirmek, bundan sonra Cezayir'de gördüğümüz safhalar başlayacaktır.

Fransa, bütün sahada aynı siyaseti takip ediyor ve hiçbirisine de muhacir getirmiyor. Yalnız münferit zenginlere inhisar ettiriyor.

1052 nakliye ve ulaşım.
1053 güven altına.
1054 verimli.
1055 imar etmek, sömürgeleştirmek.
1056 sınırlı kalan.
1057 ölmez, yok olmaz.
1058 nüfuz sahibi, sözü geçen.
1059 kolaylaştırdı.
1060 arttırmak.

Yerlileri daima amele bırakıyor, zenginleştirmiyor! Servet Fransızlara intikal ediyor. Sonra idarî bir mühim cihet daha vardır: Şimalî Afrika müstemlekelerinin hususi birer idare altında bulunmaları. Bu, çok ehemmiyetlidir. Fransa bunları yerleştirmek de istemez. Zira yerleştirdiği halde, büyük bir nüfus içinde kalacaktır ve her yerde müsavi ve aynı bir idare açılacaktır. Halk, aynı lisanı söylemeye başlayacak ve büyük bir amele sınıfı, büyük bir yerli memur sınıfı hukuku teşekkül edecektir. Zira Fransa ahali ile temas ve tahsil görenlerin hukuk-ı insaniyelerini tasdik ediyor ve bu havaliye hukuk bahş, ümit edilen derece-i temessülden sonra olacaktır. Fakat bu nokta tevcih edilen hareketin halk üzerinde pek az Fransız tarafından idare edilebilecek tek merkezli vasi memleketin mesâilini[1061] halletmek de müşkül olur.

Fransa, şimali Afrika müstemlekelerini kendi hallerine terk etmekle pek ziyade müstefit[1062] olmaktadır. Çünkü bunların her biri ayrı ayrı temsil devirlerinde bulunuyorlar. Buna binaen birisini diğeri lehine veya aleyhine sevk etmek pek mümkündür. Nitekim bu plan tatbik ediliyor. İstilanın kısm-ı azamını[1063] bu gibi yerli askerler yapmışlardır. Bu planın maneviyat cihetine de şümulü vardır. Bir mahaldeki fazla temessül, diğer mahaller için bir sebeb-i inhimâk[1064] olabilir. Herhalde ahaliyi tabii bir taksim dâhilinde bırakmak ve sonra bu tehalüfe[1065] rağmen aynı idareye tâbi kılmak, halkın temsilini kolaylaştırır.

Fransa, Avrupa milletleri arasında en az muhacir çıkaran bir vaziyettedir. Zira nüfus-ı milliye tezayüt etmiyor, hatta her sene mahsus [1066] derecede olan tenakus-ı nüfus, istikbalde Fransa'nın muhacire ihtiyacı olacağını zannettiriyor. Bu sebeple Fransa'nın şimalî Afrika müstemlekelerine muhacir göndermeyeceği ve bilakis bu havaliden Fransa'ya muhacir getirmek ıztırarında[1067] bulunacağı varit olabilir. Meseleyi bu

1061 meseleler, sorunlar.
1062 yarar sağlayan.
1063 büyük bölümünü.
1064 fazla düşkün olmak.
1065 zıtlık, uyumsuzluk.
1066 hissedilen, belli.
1067 mecburiyet.

cihetten münakaşa etmek nâ-bemevsimdir[1068]. Fakat Afrika'da teşkili tasavvur edilen Arap-Fransız (Arabo-Français) neslinin ne gibi cereyanlar altında bulunabileceğini kaydetmek faydadan hâli[1069] değildir[1070]. Mesele bu şekilde mütalaa edilmek mecburiyetini ahzeder etmez, daha ziyade iktisadî ve insanî mefkurelere istinat edileceği ve bu suretle de Arap-Fransız nesillerine bir kıymet-i insaniye verileceği tabiidir. Bu netice, Fransız müstemleke usulünün ne usul ve ne de gayesinde bir metîn[1071] esasın mevcut olmadığını pek güzel ispat edebilir.

Fransız âlimlarinden Güstav Löbon'un dediği gibi Fransa müstemleke usulünde cahildir. Zira büyük adamların tedvir ettikleri bir fikre her bir halkın iştirak edeceğini ve ahalinin bu fikirden ayrılmayarak taklide tevessül edeceğini zannetmiştir. Bu doğru olmadığı gibi, Güstav Löbon'un İngilizler'de mevcut addettiği hakikatte ise mevcut olmayan "ırk ruhu" ile idare siyaseti de yanlıştır. Güstav Löbon'un tavsiye ettiği bu usul, hiçbir müstemlekede tatbik edilmediği gibi, tarihte de bir saha-i tatbikatına tesadüf edilmiyor!

6. FELEMENK USUL-İ İSTİMARI

Avrupa devletleri arasında faal bir müstemleke siyaseti takip eden Felemenk hükümeti, diğer hükümetlerin usul ve gayelerinden tamamıyla ayrı bir gayeye istinat eder. Diğer hükümetler, siyasiyatta tespit-i kuva için müstemlekeyi birer vasıta addederler ve bu havalideki tüccarlarını da bu siyasiyata rapteylerler idi. Halbuki Felemenk hükümeti, siyaset-i beynelmileliye haricinde bulunuyor ve müstemlekelerinde yalnız "ticaret için ticaret" usulünü takip eyliyor.

Burada, politika yoktur. Buna binaen yerli ahaliyi temsil ve ifna gibi usuller de malum değildir. Bu hükümet, yerli ahaliden istifade etmek ve bunları kendi menafileri meselesinde yalnız bırakmak gibi bir usulün

1068 yersiz, zamansız.

1069 boş.

1070 filhakika harb-i umumî'yi müteakip bütün fransız gazeteleri bu ciheti zikretmişlerdir. bunlar, bu havaliden fransa'ya getirilecek olan insanların fransız milletinin kudret-i ırkiyesini temin eyleyebileceklerini yazmışlardır (mütercim h. adem'in notu).

1071 sağlam.

mürevvicidir[1072]. Nüfus-ı mahalliye, şayan-ı hayret bir surette tezayüt ediyor. Felemenk hükümeti, asayiş-i dâhiliyeyi temin etmiştir. Sonra ahaliyi de amele sıfatıyla çalıştırıyor. Bu hal, memlekette bir refah-ı umumî temin ediyor. Yerliler derhal tezyit-i nüfusa hasr-ı evkat eyliyorlar. Fakat bu, ne yerlilerin bi'l-iltizam ve ne de Felemenk hükümetinin bi't-tasavvur icra edebildiği bir şey değildir. Bu tezayüt-i nüfus tabii bir haldir. Felemenk hükümeti, bu havaliye muhacir de iskân etmiyor. Bunu yalnız küçük bir kuvve-i askeriye ile büyük şirket acentelerine inhisar ettiriyor. Kuvve-i askeriye, memleketin hakim noktalarındadır. Ancak memleketin her mahallinin hakim noktalarında değildir. Yalnız memleket mahsulâtının umumî pazar ve piyasalarını teşkil eden dâhili kısımlarla sahilin her tarafında bulunur. Dahil, yerli rüesanın[1073] eline bırakılmıştır. Bunlar asayişin her türlü mesuliyetini üzerlerine alarak icra-yı hüküm ederler ve teşkilata nazaran isyan edemezler. Zira böyle bir takdirde aç kalmak tehlikesi katidir. Felemenk hükümeti, yerliyi bu tehdit ile idare ediyor ve söylediğimiz gibi istila teşkilatı da bu esası temin edebilecek bir vaziyet-i askeriye üzerine müessestir[1074].

Müstemleke idaresinde yerlilere bir hukuk-ı hususa[1075] bahşedilmez. Yerli, daima sükût etmeye ve hükümetin tayin ettiği hatt-ı hareketi takip eylemeye mecburdur. Bu mecburiyetle istînâs[1076] peyda etmek için de pek şiddetle hareket olunur. Ufak bir isyan, binlerce ahalinin katlini, yüz binlercesinin hidemât-ı şâkkaya[1077] mahkumiyetini tevlit eder. Bu şiddet vahşiler üzerinde bir sükûnet-i mutlaka tevlit etmiştir.

Hükümetin salahiyet-i idariyesi[1078] şirketlere bahşedilmiştir. Buradaki şirketler, kısmen idare mesailine de iştirak ederler. Bunlar, tam bir tüccar hükümeti mevkiindedirler. Müesseseleri doğrudan doğruya kendilerine aittir. Fakat kendilerine mensup Avrupalılardan da tek tük müessese sahibi bulunur. Pek az olan Avrupalılardan Felemenkli mu-

1072 yürürten, revaçta kılan.
1073 reisler, liderler.
1074 kurulmuş.
1075 özel haklar.
1076 vahşiliğin gitmesi
1077 ağır, güç hizmetler, yükümlülükler.
1078 idarî yetki.

hacirler büyük bir yekun teşkil etmez. Buna binaen bütün iş yerlilere münhasır kalıyor. Yerliler, pek az bir ücretle çalışıyorlar. Çünkü gerek gıda ve gerek sair ihtiyacât-ı zaruriyeleri pek iptidaîdir. O kadar paraya arz-ı iftikar[1079] etmez. Bunlar her iptidaî kavim gibi çalışmak istemezler. Felemenk tüccarları, bunları çalıştırmak için dayak ve saire gibi cebrî vasıtalara müracaat ederler.

Hükümet say'i[1080] tamim[1081] edebilmek için diğer bir vasıtaya daha müracaat etmiştir. Sirkat[1082], hile ve cünhaya[1083] kadar bütün mahkumlar, hidemât-ı şâkkaya mecbur tutuluyor ve şirketlere taksim ediliyor. Ceza-yı nakdî[1084] ve saire gibi pek küçük cürümler de aynı cezaya mahkum ediliyor. Bu hal, buradaki çalışmanın hem pek az ve hem de muhayyirü'l-ukul[1085] derecede ağır olduğunu izhar eyler. Cinayet mahkumları, hükümete ait olan müesseselerde istihdam olunurlar. Bu usulün kaidesi pek çok görülmüştür ve bilhassa Felemenk hükümeti, ahalinin anlayamayacağı ve bi'n-netice[1086] riayet edemeyeceği bir takım tedabîr-i sıhhiye[1087] vazederdi ki, buna riayetkâr olmayanları azamî iki ay kadar hidemât-ı şâkkaya mahkum ederdi. Bu mahkumiyet, hemen hemen ahalinin kısm-ı azammın hissesine isabet etmiştir. Sonra bu tedbirlerin tesir edemediği mahallerde de şiddet ve tazyik büyük bir iş görür idi. Lakin buradaki şiddet de yalnız kuvve-i askeriyeye istinat etmez idi. Asıl mesele, yerlileri daima tehdit edebilecek bir vaziyet almak idi ki, bu da mürur ve ubur[1088]larımn telâki[1089] noktalarını kesmek ve pazarlarına vaz-ı yed eyleyebilmek mümkün oluyordu.

Felemenk hükümeti, bu havalinin bazı şehirlerinde birer Avrupa mahallesi teşkil etmiştir. Bu mahalleler, diğer devletlerin müstemle-

1079 fakirlik, yoksulluk.
1080 çalışmak.
1081 umumi hale getirme, yaygınlaştırma.
1082 hırsızlık.
1083 suç, kabahat.
1084 para cezası.
1085 akılları durduran.
1086 sonuç olarak.
1087 sağlık tedbirleri.
1088 geçmek.
1089 kavuşma, buluşma.

kelerinde olduğu gibidir ve tabii şehrin bütün hissiyat-ı faâlânesini de idaresi altına almıştır. Zaten bu gibi mahallerin ekserisi de sahildeki limanlarda teşkil edilmiştir. Memleketin ahval-i coğrafiyesi, bu gibi sahil teşkilatına pek müsaittir.

Bu havali yerlileri, ne Hintliler, ne Araplar gibi bir seviye-i mutavassıtada[1090] değillerdir. Henüz hepsi iptidaî bir vaziyette bulunurlar. Binaen aleyh ne ticaret, ne sanat ve ne de mesail-i medeniye ile alakadar değillerdir. Yalnız Cava İslamları arasında iptidaî bir din-i İslam teşkilatı vardır. Bu teşkilat bir takım Arap tüccarları tarafından yapılmıştır ve ahali-yi mahalliye arasında mühim bir istinatgâh olmuştur. Felemenk hükümeti iptidaî İslam teşkilatının aleyhinde bulundu ve Protestanlığın intişarı için pek çok teşebbüsler vaki oldu. Protestan kilise ve mektepleri açıldı. Ahalinin tenassur[1091] ile fazla kabiliyet sahibi olacağı ve o zamanlardaki isyanların teskin edileceği zannolunmuştu.

Bu tenassur planı, hiçbir suretle tahakkuk edemedi. Her yerde olduğu gibi İslam, Hristiyanlığı kabul etmiyordu.

Felemenk hükümetinin bu faaliyeti karşısında İngiltere'nin aksi bir siyaseti var idi. İngilizler, yerlileri elde etmek için İslamiyetin hamisi vaziyetini alıyorlardı. Bu hal, Felemenk hükümetini pek ziyade müteessir ediyordu. Aynı zamanda İngilizler hususi Cava lisanının inkişaf bulması gibi bir politikaya da taraftar olmuşlar idi. Filhakika muntazam ve tasnif edilmiş bir Cava lisanı yok idi. Fakat İslamiyet'i müteakip ve İngiliz – Felemenk istilasından evvelki devirlerde müstakil iki hükümet tarafından idare olunan bu memleketlerde lisan-ı mahallînin bir ehemmiyeti var idi. İslamiyet, bu lisanın tahririne sebep oldu ve pek nâfi[1092] ve iptidaî olmak üzere bir lisan-ı tahrir[1093] tevellüt etti ki, bu lisanla bazı kütüb-i[1094] diniye de vardır. Bu lisanın inkişaf edebilmesi mümkün değildi. Fakat İngiltere, müstemlekelerde bir siyaset-i mahsusa takip ettiğinden bu suretle hareket etmiş idi. Felemenk hükümeti, bunu taklit

1090 orta derecede.
1091 hristiyan olma.
1092 yararlı
1093 yazı dili.
1094 kitaplar.

etmekten içtinap[1095] etmedi ve bütün kilise teşkilatını umur-ı hayriye[1096] ile tavzif[1097] ederek ahali-yi mahalliyenin Hristiyan olmasını şiddetle men eyledi. Halbuki İngiltere bu kadar ileri gidememiş idi. Felemenk hükümeti ahalinin hususi teşkilat-ı diniyesini de serbest bırakmış idi. Hatta aynı zamanda himaye bile ediyordu. Lakin şehirlerdeki Felemenk mektepleri de kapatılmış idi. Bu mektepler, oralardaki Avrupalı aile çocukları için mecburi idi. Yerlilerin tahsil görmeleri için hiçbir teşebbüs vuku bulmuyordu.

Hükümet yerlilerin hâl-i sâbıklarında[1098] kalmalarını muvafık görüyordu. Çünkü yalnız acentelerle veya pek nadir olarak bazı müteşebbisler vasıtasıyla idare olunan bu otuz milyonu mütecaviz müstemlekeye çok amele lazım idi. Yalnız İngiltere gibi bu amelelerin taksimini iltizam[1099] etmiyordu. Fakat bunların hâl-i sâbıklarında kalmaları için de hususi kaideler vaz olunmuyordu. Kendilerine vâsi bir saha-i inkişaf terk edilmiş idi. Ancak kendi kendilerine teşkilat yapmaları lazım idi.

Yerliler, böyle bir teşkilata o kadar kabiliyetli olmadıkları gibi vakitleri de müsait değildi. Çünkü daima çalışmak mecburiyetinde idiler. Hükümet çalışmayı tevlit edecek derecede ağır vergiler vazetmiş idi. Velhasıl iş pek çok idi. Bu faaliyet aynı zamanda yorucu idi. Vâsi bahçelerde, ormanlarda, limanlarda, tarlalarda çalışmak gibi uzun ve güneş altında bir say var idi.

Felemenk hükümeti, yalnız nukat-ı hâkimeyi elde etmiş idi ve bununla iktifa ediyordu. Bu suretle memleketin eski aristokrasisi kalmış idi. Bilhassa bu havali mukaddema hemen hemen Hindistan'a yakın bir hükümet seviyesine gelmiş idi. Burada Arap muhacirleri gibi tasâlüb[1100] etmiş bir takım eski tüccar aileleri bulunuyordu. Bu sebeple vasi araziler üzerine müesses bir aristokrasi teşekkül etmiştir. Sonra memleketin derebeyleri de hususi bir seciyeye maliktirler. Bunlar Cavalılardan ziyade Hindistanlı, Türkistanlı ve Arabistan seciye ve simasına maliktirler. Herhalde bunların da vâsi arazilere malik

1095 kaçınmak.
1096 hayır işleri.
1097 görevlendirmek.
1098 eski hallerinde.
1099 gerekli bulmak.
1100 katılaşma, sağlamlaşmak.

olmaları ve yerlileri de bu arazilerinde esir gibi istihdam etmeleri de bu ecnebiliği izhar eder. Lenyered diyor ki: "Yerli zenginler ahali-yi asliyenin birer kutbu gibidir. Bunlar, bir suret-i mütesaviyede[1101] araziyi taksim etmişlerdir. Sonra Ceziretü'l-Arap'ta olduğu gibi, bu zenginler ticaret ile iştigal ediyorlar."

Zenginlerin vâsi arazileri, Felemenk idaresinde büyük bir kıymet iktisap[1102] etmiştir. Felemenk hükümeti, bu zenginlerin muamelat-ı hususiyelerine müdahaleyi terviç[1103] etmiyordu. Lakin bunların arazilerini de haliyle terk etmeyi ve eski usullerle işletmeyi de muvafık görmüyordu. Araziyi usul-i cedide[1104] ile işletmek mecburiyeti var idi. Kahve tarlaları ve saire de hep usul-i fenne muvafık bir surette yapılacak idi. Bu mecburiyetler, Felemenkli müteşebbislere işler açıyordu. Filhakika neticede sahib-i mülkün de istifadesi azîm[1105] idi. Çünkü malını orada satmak mecburiyetinde kalmıyordu. Filhakika ticaret serbest idi. Lakin memleketin bütün piyasaları Felemenkliler'in eline geçmiş idi. Bunlar, memleketin bütün ihracat ve ithalatını idare ediyorlardı. Vâsi malumat-ı ticariye sahibi olmaları, dünyanın her tarafında kârlı müşteriler bulmalarını teshil[1106] ediyordu. Buna binaen daima rekabet edebiliyorlardı. Son zamanlarda yapılan istatistiklerde de bu cihet görülüyor:

Felemenkli

	Yerli	İşletme Şirketi	İhracat Şirketi
1901	%30	%70	%90
1902	%30	%70	%90
1903	%22	%77	%91
1904	%20	%80	%93
1905	%22	%87	%93

Bu istatitik gösteriyor ki, mahsulâtın vasatî olarak ancak %6'sı nispetinde bir yerli ihracatı vardır; bu da bir takım Avrupalı yerlilerin

1101 eşit olarak.
1102 kazanmak.
1103 kabul ettirip geçerli kılmak, olumlu karşılamak.
1104 yeni, modern usul.
1105 büyük.
1106 kolaylaştırmak.

işleridir. Sonra yerli mahsulâtının da kısmen mütenâkıs[1107] bir nispet dâhilinde tevâlî[1108] ettiği görülüyor. Bilhassa 1879 senesinde mahsulat-ı mahalliyenin yüzde yetmiş sekizini teşkil eden yerli emlak sahipleri mahsulatı, daima tenâkus[1109] etmiştir. Yalnız bu tenakus idaresizlikten münbais değildir. Ancak ilk zamanlarda böyle idi. Bilahare bu emlake de usul-i fenni tatbik edilir edilmez aynı seviyeyi buldu. İşte bu aynı seviyeden sonra da şiddetle mahsus olan bir tenâkus başladı. Çünkü bu emlâki işleten Felemenk müteşebbisleri ve bilhassa mühendisleri pek ziyade istifade ediyorlardı. Bunlar, gerek idare ve gerek ispekülasyon suretiyle ve gerek hükümetin himayesi altında olarak büyük birer servet istihsal eder etmez, araziyi satın alıyorlardı. Ekseriya da emlak sahipleri ile aralarında akdedilen mukavelenin zarar ve ziyan maddesinden pek ziyade istifade ederlerdi. Neticede de arazinin mühim bir kısmını temellük[1110] edebilirler idi. Çünkü her müstemlekede ve bilhassa kabâil-i vahşiye[1111] ile meskûn müstemlekelerde ise pek tabii bir muamele addedilen Avrupalı hukuku, gayr-i kâbil-i münakaşa[1112] addedilir idi.

Felemenk hükümeti, bu zenginlerin ifnasını bir kaide-i umumiye olarak kabul etmemiş idi. Fakat Cezayir ve Fas müstemlekelerinde olduğu gibi bunların temsilini veya idare-i istihdamını da arzu etmiyordu. Bunlar İslamiyet teşkilat-ı medeniyesinin haricine çıkmıyorlardı. Felemenk hükümeti, bu usulü pek muvafık buluyordu. Tekrar edelim ki, Felemenk hükümeti bu planı da bi'l-iltizam[1113] yapmıyordu. Bu netice ahaliyi kendi kendine bırakmak usulünün bir akıbeti idi. Yalmz umumi müstemleke ruhunun kabul ettiği:

"Müstemleke ahalisi, daima hakimlerin menfaatleri icabına göre idare edilmelidir." Ve İngilizlerin kabul ettiği:

1107 azalan.
1108 devam etmek, sürmek.
1109 azalmak, eksilmek.
1110 sahip olmak.
1111 ilkel kabileler.
1112 tartışma götürmez.
1113 bile bile.

"Müstemleke ahalisinin bir hak-ı temeddünü[1114] yoktur ve bu hak da verilmemelidir." Düsturlarının Felemenk usulünü idare ettiğini düşünmek lazımdır. Bu netice tekrar İngiliz müstemleke usulüne râci[1115] olur.

Buna binaen zengin çocukları kendi mahallerinde kaldılar ve yalnız medrese derslerinden başka bir tahsil ile iştigal[1116] edemediler. Bu netice mesâil-i iktisadiyeyi[1117] öğrenmemelerini temin etmişti. Filhakika memleketin dâhili bunların elinde idi ve Felemenkliler buralarda muntazam şehir teşkilatı diğer müstemlekelerde pek ziyade mühim bir ehemmiyet-i iktisadiyeyi hâiz olan Avrupa mahalleleri yapmamışlardı. Bu mahallelerin mesâil-i iktisadiyesini bu zenginler idare ediyorlardı. Bu suretle yerlilerin müstakil bazı işlerle iştigal eyledikleri ve millî seciyenin bazı inkişaf esaslarına hiç olmazsa adem-i taksim sebeplerine mâlik olduğu anlaşılıyor. Bunun içindir ki, yerli zenginlerin çocukları derhal bir saha-i iştigal buluyorlar ve bu suretle de babalarının mevkilerini muhafaza edebiliyorlardı. Bunlar bu işle meşgul olduktan sonra tahsile de muhtaç değillerdir. Zira işleri amelîdir ve sade bir taklitten ve ekseriya da bir devirden ibarettir. Bu kadar bir malumat devr-i kadîm tüccarlarında olduğu gibi, gayet kolay ve ümmîler[1118] için de oldukça vâsi bir saha-i inkişaftır. Fakat sahillerde bir mevki bulamadıklarından yalnız bu kadarla iktifaya mecburdurlar. Zaten ecdadının muameleleri de bu kadar idi fazla değildi.

Felemenk hükümeti memleketin vesait-i nakliyesi[1119] için pek güzel usuller vaz etmiştir. Memleket, yalnız muntazam yollara taksim edilmiştir ve bu yolların heyet-i umumiyesi de ahali-yi mahalliyenin istihdamıyla ikmal edilmiştir. Yalnız bazı zengin adamlar bu mecburiyetten muaf olmuşlardır ki bunlar da yerlerine üç ila beş kişi göndermek ve bu suretle vazifesini ifa eylemek mecburiyetinde idiler.

Umum yollar, onbeş senede ikmal ve her yol, en ağır otomobillerin mürûr ve ubûruna[1120] müsaittir. Yolların muhafazaları için yerlilerin

1114 medenileşmek.
1115 geri dönen, alakalı, ilişkin.
1116 uğraşmak, meşgul olmak.
1117 iktisadî meseleler.
1118 tahsil görmemiş kimse.
1119 nakliye araçları.
1120 geçmek.

vesait-i nakliyeleri de bir intizam dâhiline alınmış ve yol kazan arabalar, katiyen men edilmiştir. Fakat yerlilerin mahal-i iskânları hakkındaki her teşebbüs neticesiz kalmıştır. Ahali-yi mahalliye kendi evini kendisi tayin ve evi hakkmdaki hiçbir müdahaleyi kabul etmemek gibi katî bir taannüt[1121] göstermiştir.

Hiçbir hükümet müstemlekelerinde böyle bir mesele ile iştigal etmemiştir. Binaen aleyh bu mesken meselesinin suret-i cereyanı pek ziyade mühimdir. Zira bütün vahşi evleri, tamamıyla mesken haricinde bir şeydir. Felemenk hükümeti, 1901'deki hastalık dolayısıyla bütün evlerin tabi olacakları şekl-i esasîyi ilan etti. Evlerin bu şekle ifrağı[1122] için de lazım olan paranın bir müessese-i mâliye tarafından ikrâz[1123] edileceğini ve badehu ahaliden taksitle ve yevmiyelerden bir kısmının katî suretle tediye edileceğini bildirdi ve bazı müsait şerait[1124] de vaz etti. Fakat yerliler buna muvafakat etmediler ve dahilde büyük bir ihtilal zuhûr etti.

Filhakika ihtilali bastırmak ehemmiyetsiz idi. Fakat ihtilal sebeplerini hiç muvafık görmeyen ve bilhassa ihtilal ihtimalini vaziyet-i ticariyesi için tehlikeli bulan Felemenk hükümeti, ihtilali bastırdıktan ve bu itfa meselesinde pek şedit[1125] bir hareket ittihaz ettikten sonra bu plandan vaz geçti. Zira tekrar bir isyanın baş göstereceği muhakkak idi.

Felemenk hükümetinin diğer hususi bir tecrübesi muhakemeler tesisidir. Bu muhakemeler, gayet iptidaî şerait tahtındadır[1126]. Yalnız askerî değildir. Halbuki her hükümet, müstemlekelerde ve bâ-husus Avustralya ve sair nîm[1127] vahşîlerle meskun olan mahallerde askeri muhakemeler teşkil etmiştir. Felemenk hükümeti, bu işi de ticaret acentelerinin eline vermiştir. Bunlar, gayet iptidaî ve pek az masraflı, derecesiz, şekilsiz ve seri bir tarzda hall-i dava ederler. Bunlar, İngilizlerin sulh mahkemelerinden daha az vakitte iş görmektedirler. Yerliler arasında tehir-i dava yoktur. Mahkeme, mahkemeye kable'ş-

1121 ayak direme, inat etme.
1122 dönüştürmek.
1123 borç vermek.
1124 şartlar.
1125 şiddetli, sert.
1126 altında.
1127 yarı.

şürû[1128] müddeî[1129] ve müddeîün aleyh[1130] hakkında tahkikatta bulunur ve meselenin tenviri için icap eden malumatı topladıktan sonra alenî mahkemeye başlar. Bu derece ilk ve son derecedir. Yalnız Avrupalılar hakkında tehir hakkı vardır.

Yapılan birçok tecrübeler bu usulün hiç de muvafık-ı madelet[1131] olmadığını ispat etmiştir ki, Felemenkliler için de fena bir netice tevlit ettiğini anlamak güç değildir.

Askerî mahkemeler, serî olduğundan maada, usul-i mahkemeye de muvafık değildir. Sonra tehir dava hakkını külliyen iptal etmek hiç de doğru değildir. Zaten Felemenk meclis-i ayanı, bu meseleyi pek ciddiyetle münakaşa etmiş ve aleyhine delalet edecek derecede bir karar ittihaz eylemiştir.

Hülasa[1132] Felemenk idaresi, yerlinin hayat-ı umumiyesi ile hiç alakadar değildir. Onca yerlinin yaşayıp ölmesi ehemmiyetsiz şeylerdir. Lakin ahalinin çalışması lazımdır.

Memleketin bugünkü şekli, bu idarenin eski hal-i iptidaîyi hal-i aslîsiyle muhafaza edebilen yegâne idare olduğunu gösterir. Felemenk müstemlekesi, pek zengindir, pek mamurdur ve oralardaki Felemenkliler zengin adamlardır. Felemenkliler için lüzumlu olan her şey muntazamdır. Bu intizam içinde istiladan evvelki ahali görülür ki, her gün ziyadeleşiyor. Fakat hiç fazla kabiliyet göstermiyor; bir mevki işgal etmiyor. Mamafih aynı zamanda tefessüh[1133] de etmiyor!

7. MÜSTEMLEKE USULLERİNİN TELFİKİ[1134]

Bugünkü müstemlekelerde takip edilen gayelerin en mühim kısmını ticaret teşkil ediyor. İstimlak, imar ve muhaciri iskân gibi ikinci derecede bulunan ve doğrudan doğruya mesail-i siyasiye ile kabil-i

1128 başlamadan önce.
1129 davacı.
1130 davalı.
1131 adalete uygun.
1132 özetle, kısacası.
1133 bozulmak.
1134 birleştirme, ekleme, istif.

izah[1135] olan meselelerin esaslarını da ticarete ircâ[1136] etmek ve oradan meseleyi takip eylemek daha doğru ve kısmen de daha sarih[1137] olur.

Bu kadar muhtelif usuller muvacehesinde bulunan bir adam, hangi usulün daha muvafık olduğunu veyahut bunların ne için bu kadar muhtelif olduklarını ve ne için her devletin ayrı bir müstemleke teşkilatını terviç eylediğini öğrenmek ister. Biz, bu ciheti (*Müstemleke Tarihi*) namındaki kitabımızda izah ettik. Burada, yalnız muvafık usulün ne olabileceği hakkında bazı şeyler söylemek istiyoruz. Bu kafidir.

Müstemlekeler, ekseriyetle iki büyük kısma ayrılıyor.

1) Hatt-ı istivâ[1138] safhası

2) Mmtıka-i mutedile

İstivâ safhası, nîm vahşi ve iptidaî bir medeniyette bulunan gayr-i müstakil milletlerle meskundur ki, bunu da iki fer'e[1139] ayırmak lazımdır:

1) İslâm dininde olan ve hatt-ı istivâ ile şimal mmtıka-i mutedilesi arasında yaşayan insanlar: (Bunlar, Araplar, Hintliler, Cezayirliler, Tunuslular, Faslılar).

2) Hatt-ı istivanın her iki cihetindeki nîm vahşi kabileler.

Bunlar, umumiyetle kabil-i temsil değillerdir. Yalnız ilk kısım, temsil olunabilir. Bu takdirde ırk-ı Avrupaîyi birdenbire bir zafiyet-i dimağiye ve uzviyeye[1140] düşürmez. Fakat ikinci kısım, gayr-i kabil-i temsil olduğu gibi, nihayet bir tesâlüb-i tabii[1141] neticesi olarak da ırk-ı ebyazın[1142] bütün kudret-i dimağiyesini izale[1143] eder. Buna binaen her iki kısmı ayrı ayrı mütalaa etmek ve bu milletlerin medeniyet-i hazıra[1144] karşısındaki mevkilerini bu suretle tetkik etmek daha doğru olabilir.

1135 açıklanması mümkün.
1136 havale etmek, müracaat etmek.
1137 açık, anlaşılabilir.
1138 düzlük.
1139 şube, kol, grup.
1140 zihinsel ve fiziksel zayıflık.
1141 doğal
1142 beyaz ırk.
1143 yok etmek.
1144 mevcut medeniyet, günümüz medeniyeti.

Araplar ve Hintlilerin memleketleri, buralarda birer millet yaşatmaya müsait değildir. Zira şiddetli bir hararet neticesi olarak buralarda iradeli adamlar yetişemiyor, fikirler, birer saha-i tatbik bulamıyor. Bunun içindir ki, Arabistan hiçbir zaman sanayi-i mühimmenin ve bilhassa ağır sanayinin merkezi olamamıştır. Hararet, hiçbir zaman uzviyâta[1145] çalışmak zevki vermez. Bu hadisât-ı tabiiye, bu mıntıka ahalisinin bir millet olamayacağını gösteriyor. Nitekim bunlar hemen hemen umumiyetle mutedil[1146] iklim milletlerinin idareleri altında bulunuyorlar. Binaen aleyh doğrudan doğruya bu milletlerin mukadderatlarına tâbi olmaları, kendileri için daha muvafıktır. Filhakika kendileri bu hakikati müdrik[1147] olamazlar ve olmayacaklardır da! Yalnız bu havalide takip edilecek müstemleke usulünün temsil esasına istinat etmesi ve bu temsili kolaylaştırmak için de vâsi mesail-i iktisadiye ile vâsi miktarda muhacir iskânı gibi esasların vaz olunmasını icap eder. Bilhassa ticaret esasının müstemleke kaidesini teşkil etmesi, bu akidenin akide-i milliye yerine kaim olabileceğini mümkün kılacaktır. Bundan istifade edebilmek için muhacir iskânı da şarttır. Ticaret esası vaz edilmeksizin muhacir iskânıyla temsil usulüne müracaat edilmesi gülünç bir şey olur. Zira yerlinin akide-i milliyesi karşısına kudretli ve daima faal, yeni ve her şeyi muhit[1148] bir akide koymalıdır ki, yerliyi kendi akidesini terke sevk etsin. Eski Cermenler, bütün Avrupa'yı zaptetmişlerdi. Romalılar, dünyanın birer hakimi idiler. Venedik ve Cenevizliler ise, Bahr-i Sefîd'in[1149] her tarafında birer müstemleke elde etmişlerdi. Cermenlerle Romalılar, ticaret meselesine ehemmiyet vermediklerinden, diğerleri ise yalnız ticaret meselesine ehemmiyet vererek muhacir iskânına teşebbüs etmediklerinden sahneden çekilip gittiler.

Ticaret ile muhacir meselesini idare ettikten ve bilhassa yerlileri muntazam bir inziva ile ruhen ve cismen bir zafiyete giriftar eyledikten sonra temsil politikasına başlamak pek münasiptir. Yalnız bunların en aşağı tabaka-i ahaliyi teşkil eylemelerine ehemmiyet vermek lazımdır.

1145 canlılara.
1146 ılıman.
1147 anlayan.
1148 çevreleyen, içine alan.
1149 akdeniz.

Çünkü bu gibi mütehâlif seciyelerin[1150] ve aynı zamanda teşekkülât-ı itibarî ile yekdiğerini[1151] dâfi[1152] maneviyetlerin tesalubunda[1153] bir sükûnet, bir istikrar olamaz. Bunun gerek Mısır'da gerek Cezayir'de ve gerek Hindistan'da pek çok misalleri bulunabilir. Yalnız Robertson'un bir iddiası vardır. Bu adam, *Mısır Ahalisi* namındaki eserinin mühim bir faslında diyor ki:

"Mısır'daki bazı tesalübler, fevkalade kudretli şahsiyetler tevlit etmiştir. Şu halde muntazam bir tesalüp politikası takip edildiği takdirde hiçbir tehlike-i ırkıyyenin mevzu-ı bahis olamayacağına emin olmalıyız!" Bu mütalaa, bir hakikate istinaden söylenmiştir. Fakat çok noksan ve yanlıştır. Filhakika Mısır'da böyle şahsiyetler, yani İngiliz kadın ile bir Alman erkekden doğan çocuk, derecesine göre kudretli (Mısırlı-İngiliz ailesi) olabilir. Fakat bunlar pek azdır ve az kalmak mecburiyetindedir. Zira bu tesalüb Araplarla değildir. Belki Türkiye idaresi zamanında ve ilk Hıdîv Mehmed Ali Paşa zamanında Mısır'a gelen Çerkes, Giritli, Türk, Arnavut, Boşnak gibi Avrupalı milletlere mensup İslamlardır ki, bunlar lisanen Arap iseler de neslen[1154] henüz değillerdir. Robertson, bu ailelerden birini görerek böyle yanlış bir mütalaada bulunmuştur. Tam bir Arap tesalübünün böyle neticesini göstermek imkân haricindedir. Buna binaen mütesalib nesli en aşağı tabakada bırakmak prensibini terk eylemek caiz değildir. Zaten vekayi[1155] de bu suretle gidiyor: Ahali, hemen her yerde amelelik dereke[1156]sindedir. Bunlar, kendi seviyeleriyle mütenasip[1157] bir sınıfa iltihak[1158] edebilirler.

Sonra bunların tedrisatı[1159] da mühim bir meseledir. Bugünkü demokrasi idaresinde herkesin bir mevki-i mühim işgal edebilmesi pek kolaydır. Buna binaen bu gibi bir amele çocuğunun bu nokta-i

1150 karşıt, birbirine uymayan karakterler.
1151 birbirini.
1152 men edici.
1153 sertleşme, sağlamlaşma.
1154 soy bakımından.
1155 olaylar.
1156 mertebe, aşağı derece.
1157 uygun, orantılı.
1158 katılmak.
1159 öğretim.

nazarda[1160] muhalif olarak Arapların yalnız hal-i hazır teşkilatına tâbi kalacakları ve bu teşkilatın fevkine[1161] çıkmaya kabiliyetli bir millet olmadıkları hakkında bir iddia da vardır. Bu fikir taraftarları diyor ki:

"Arapları sakin ve faal bir sahne-i iptidaîde bırakmak kadar münasip bir meslek olamaz. Bunlar, Avrupa medeniyetiyle zıt olan kendi ruhiyetleri içinde yaşamalıdırlar ve nasıl bugün bu ruhiyet aşağı bir derecede bulunuyorsa istikbalde de aynı seviyeyi muhafaza etmelidir. Avrupalıların bütün teşebbüsatı, muvakkat bir aksü'l-amelden[1162] ibarettir."

Bu nazariye, herhalde doğru değildir. Zira bu ahaliyi seviye-i iptidaiyede terk edebilmek için Avrupa tarz-ı tefekkürü de müsait değildir. Avrupa ve daha sarih bir surette dünya medeniyetinin insaniyet prensiplerine doğru kat-ı merahil[1163] etmesi, bu ahalinin de hukuk-ı şahsiye ve medeniyesini nazar-ı dikkate aldıracaktır. Buna binaen bunların temsil edilmeyerek hal-i hazırlarına terk edilmesi neticesi olarak bir hukuk-ı milliye meselesi hasıl olur ve o zaman müstakil bir millet hukukunun tasdiki önünde bulunulur. Bilhassa bu havalide kadim bir takım hükümetlerde teşekkül etmiş olduğundan kendilerine mahsus bir teşkilat sahibi de olmaları tabii addolunabilir. Bir millet-i hakime hukuku nokta-i nazarından söylenebilir ki, bu nazariye doğru değildir ve neticesi de hükümet âidesine[1164] de münafi[1165] olabilir.

Bu nazariye karşısında tamamıyla muhalif bir başka fikir de vardır. Bu fikir, Alman alimlerinden Trayçke tarafından serd edilmiştir. Trayçke, İngiliz müstemlekelerinin hayat-ı umumiyesini münakaşa ederken diyor ki:

"İngiliz müstemlekelerinde yerli ruhu hakimdir. İngiliz memurları Hind ruhiyatıyla Hindistan'ı, Arap ruhiyatı ile Mısır'ı idare ediyorlar ve kendileri, bu ruhiyata tamamıyla yabancıdırlar. Herhalde bu müstemleke ruhiyatları ayrı ayrı inkişaf edecektir ve İngilizler de tamamıyla hariçte

1160 görüş.
1161 üstüne.
1162 istenilen şeyin tersinin olması, tersine oluş.
1163 aşamalar kaydetmek.
1164 yarar, menfaat.
1165 zıt, aykırı.

kalacaklardır. Buna binaen İngiliz müstemleke usulü iflasa müntehi[1166] bir politikaya istinat ediyor."

Bu mütalaa sahibi, İngiliz müstemlekelerinin müstakil bir istiklal ruhiyetine nâil olabileceklerini sarih surette söylemiyor. Belki dünyada yeni bir maneviyet cereyanı açabilecek olan bir milletin her şeye hakim olacağını söylüyor. Bu mütalaa müstemlekelerin umumi bir nazariye etrafında olduklarını ve bu umumi nazariyeye müstenit[1167] olarak bir şekil alacaklarını esas ittihaz ediyor demektir. Bu nazariye, ilmî ve amelî bir esasa istinat etmiyor ve doğrudan doğruya bir mugâlata[1168]dır. Biz, bunu bilmeliyiz ki, her şeyi hal-i hazırıyla nazar-ı itibara almak ve hal-i hazırına bir şekl-i istikrar vermek lazımdır. Mühim bir takım nazariyeler, yalnız birer nazariyedir. Bunların idare adamları için hiçbir ehemmiyet-i mahsusası yoktur ve olmamalıdır.

Devletler için müstemlekelerde tatbik edilecek usul, o devletin menafi-i müstakbelesine[1169] münâfi olmamak mecburiyetindedir. Bütün idare, bu esasa istinat ettiğinden bu esası inkişaf ettirmekten başka bir gaye olamaz. Buna binaen temsil usulüne germi vermek ve bu usulü muntazam bir şekle ifrâğ eylemek pek münasiptir.

Fakat ne İngiltere, ne Fransa ve ne de sair hükümetlerden hiçbiri bu usulü takip etmiyor. Filhakika umumiyetle temsil düşünülüyor. Lakin bu temsili muntazam bir saha-i amelî de tatbik etmek ciheti mevzu-ı bahis olmamıştır. İngiltere Hükümeti, yalnız hissiyatı tahrip cihetini kâfi addediyor. Fransa, münasebet-i samimiyeyi tercih ediyor. Fakat her ikisi de bu ilk safhaları takip edecek olan meseleleri hiç nazar-ı dikkate almıyorlar. Bu hükümetlerin usullerine nazaran, bu neticeler tabii bir surette inkişaf edecektir. Halbuki biz, bunu mümkün addedemeyiz ve etmek de mümkün değildir. Çünkü bir tesâlüpten sonraki nesil, herhalde matlup[1170] derecede bir zekâya ve seciyeye[1171] mâlik değildir.

1166 sona eren, biten.
1167 dayanan.
1168 safsata.
1169 gelecekteki çıkarlar.
1170 istenen.
1171 karakter.

Bilhassa bütün şerait-i hayatiyenin[1172] mütebâriz[1173] olduğu milletlerde böyle tesalüplerin ne kadar mühlik neticeler verdiği ve serserilerin kısm-ı azamım da böyle adamların teşkil ettiği hakkında gayet amelî malumat vardır. Fen, hiçbir zaman böyle keyfî tesalüplere müsaade etmez. Bu, imkân haricinde bir şeydir ve olmamalıdır.

Bu kısımdaki müstemlekelerin ikinci bir nevi daha var idi. Bu nevi müstemlekeler, en ziyade Rusya'daki Türkistan ve Sibirya, Kafkasya, Lehistan, Besarabya, Finlandiya kıtalarıyla İngiltere'nin İran-ı cenûbîde[1174] başlamak istediği rollerden ibarettir. Bu milletlerin yalnız iki mühim devlet ile alakadar oldukları görülüyor ve aynı zamanda, iki müstemlekenin ahalisi ile müstemleke sahipleri arasında büyük müşabehet[1175] de vardır.

Ruslarla Asyalı Türkler ve Rusya'daki sakin bilumum milletler aynı seviyededir ve aynı seviyeye istinat ediyorlar. Bu hal pek tabii bir tesadüf eseridir. Zira mıntıka-ı mutedilede yaşayan insanların hepsi de kavî[1176] iradeli adamlardır ve bunlar, daima hükümet teşkil etmişlerdir. Ekser cenup hükümetlerini de bunlara mensup bazı şahsiyetler teşkil eylemektedir. Bu ahalide hükümet teşkil edebilmek kudret-i iradiyesi mevcuttur. Bu seciye, ahaliyi ilk safha-i hayatta bulundurur ve bunları mahkûm ve kabil-i temsil bir hale düşmekten kurtarır.

Buna binaen bu milletlerin temsili politikasını tasavvur etmek müşküldür. Fakat şu cihete ehemmiyet atfetmelidir ki, bizim tasavvur eylediğimiz temsil usulü, muayyen ve esaslı bir kaideye istinat eden ve daima hâkimin menfaati cihetine temayül eyleyen bir tevâzün[1177]den ibarettir. Bunun esbâb-ı hususiyesi[1178] Rus temsil politikasının tevlit ettiği aksülamellerde bir kıymet-i hakikasını[1179] izhar [1180]edebilir. Bu

1172 hayat şartları.
1173 meydana çıkan, aşikar olan.
1174 güney iran.
1175 benzerlik.
1176 kuvvetli, güçlü
1177 denklik, denkleşmek.
1178 özel sebepler.
1179 gerçek değer.
1180 ortaya çıkarmak.

milletlerin temsili, milliyet hukukunun saha-i siyasiyâttan çıkmasıyla mümkün olabilir. O zaman milliyet yerine başka bir gaye-i hayat ikame edebileceği için her milliyet kutsilik mefhumunu kaybeder!

Fakat böyle bir teşkilat-ı siyasiyenin son safhasını Avusturya-Macaristan hükümeti teşkil ediyor. Bu hükümet bütün milletlerine birer hukuk-ı milliye bahşettikten sonra bekasını temin edebilmiştir. Avusturya hükümeti, aynı seviyede bulunan, ahlâk, efkâr ve seciyece yekdiğerine muhalif olmayan milletlerin gayr-i kabil-i temsil olduklarını pek güzel ispat ediyor. Bilhassa Macarların mevkileri şâyân-ı dikkattir. Avrupa (milletlerine mensup olmayan ve Rusya müstemlekesinin en mühim unsurunu teşkil eden Turanîlere mensup Macarlar, Avrupalılarla Turanîler arasında hiçbir fark-ı irade olmadığını pek güzel ispat etmiştir. Bu hal, tenvir ettiği gibi, Rusya'nın almak mecburiyetinde olduğu şekl-i iradeyi de pek esaslı bir surette tenvir ediyor.

Demek oluyor ki, mıntıka-i mutedile milletleri aynı hukuk-ı esasiye altında bulunmak mecburiyetindedirler ve bunlar bir müstemleke ahalisi olamazlar. Müstemleke politikası, bu gibi ahali üzerinde gayri kabil-i icrâ addolunmahdır.

İranîler de gayr-i kabil-i temsil bir kavimdir. Bunlar, medeniyetlerinin dakik tesiratı ve hayat-ı milliyelerinin mikyası[1181] sayesinde şahsiyetlerini müdafaa edebilmişlerdir.

Avrupa medeniyeti, İran'ı ihya edebilir. Ne İngiliz harsı ve ne de Rus idaresi İranlıları hal-i hazırlarında tefessüh ettirmeye muvaffak olamaz. İranlılar, Arapları ilk defa olarak mağlup etmişlerdi. Hal-i hazırdaki dinleri, eski itikadatın bir şekl-i diğerinden ibarettir. Herhalde bu havalide henüz bir tecrübe yapılmamıştır. Filhakika Hint medeniyeti de yüksek idi. İngilizler bu medeniyetin pür-şaşaa mazisini hiç de anlamayarak işlerinde muvaffak oldular. İran'ın da aynı neticeyi tevlit[1182] etmesi vârit[1183] olabilir. Lakin bu pek az mümkündür. Zira İran, Hindistan gibi yalnız zevk, hüsün[1184] memleketi değildir. Aynı

1181 ölçü.

1182 doğurmak, ortaya çıkarmak.

1183 akla gelmek.

1184 güzellik.

zamanda bir asker, bir ideal ve hayatta, dünyada ideal memleketidir. Bu hasleti, Türklerin bu millete telkîh[1185] ettikleri esaslarda da aramak mümkün olur.

Mister Bravn, İran ahalisinde büyük bir kabiliyet-i ticariye görmektedir. Teşkilat-ı idariyesi pek fena olduğu halde İran'da bir yerli hayat faaliyeti nazar-ı dikkati celp edebilir. Sonra Farsî lisanı pek büyük bir ciyâdet[1186] ve bir hayata malik olduğundan hiçbir lisan buna rekabet edemez. İran, kendisini kurtarmıştır[1187].

Mıntıka-i mutedile insanları, bu safha ile nihayet buluyor. Mesele, mıntıka-i harre[1188] Hatt-ı istivâ[1189] cihetlerine geliyor. Bu ahali, gerek teşekkülât-ı dimağiyye[1190] ve gerek hayat-ı tarihiye itibarıyla pek adi bir seviyede bulunuyor. Bu netice, tamamıyla iklimin tesiratına atfolunabilir. Filhakika makam-ı itirazda Eskimolarla Amerika'nın eski vahşileri gibi menâtık-ı hârre[1191] haricinde yaşayan vahşiler de gösterilebilir. Fakat bunlar, bilahare bu mahallere giderek tecerrüt[1192] etmiş ve vahşileşmiş insanlardır. Hatt-ı istivâ sakinleri ise, böyle değildir. Bunlar, bu mahallin asıl sakinleridir.

Bu nesli ıslah etmek imkan haricinde bulunuyor. Esir ticareti cari olduğu zamanlar, bura ahalisinden birçokları Amerika-yı şimalîye[1193], Cemâhîr-i Müttefika-i Amerika'ya[1194] getirilmiş idi. Beyaz insanlarla bunlar arasında bir tesalüp-i tabii de vaki oldu. Bu nesil, tekrar kabiliyetsiz, serseri, ahlaksız, hayat-ı içtimaiyeyi[1195] tanımaz bir kitle teşkil etti.

1185 aşılamak.
1186 iyilik, güzellik.
1187 bu bahis, rusya ile ingiltere'nin iran'ı taksimleri münasebetiyle yazılmıştır.
1188 çok sıcak bölge.
1189 ekvator bölgesi.
1190 beyin, akıl gelişimi.
1191 çok sıcak bölgeler.
1192 tecrit edilmek.
1193 kuzey amerika.
1194 amerika birleşik devletleri.
1195 toplum hayatı.

Bu tecrübe, bu ahalinin hiçbir kıymet-i insaniyeyi hâiz olmadıklarını ispat ediyor. İşte bu esası kabul eden hükümetler, bunlar hakkında iki nazariye serdediyorlar[1196]:

1) Tedricî ifna[1197]

2) Katî ifna

Tedricî ifna, bu ahalinin de bir mülk olmak üzere işletilmesi ve kendi kendini mahv eylemesidir. Yalnız en son takatine kadar yaşayabilmesi için, hayatı hakkında bazı tahaffuz[1198] çareleri de düşünülmüştür. İngilizler ise doğrudan doğruya ifnayı kabul ediyorlar. Biz, bu iki nazariyenin mevcut olması taraftarı olamayız. Burada tedricî ifnayı değil, ancak bir sermaye olarak bunların bekasını daha muvafık görmek de şayan-ı temenni değildir. Çünkü bunların hayatları tanzim edilir ve Cava'da olduğu gibi nüfus tezayüt[1199] etmeye başlar başlamaz, müthiş bir aksülamel[1200] karşısında kalmak ve buraları terk etmek gibi mühim vaziyetler tahaddüs[1201]edebilir. Bunlar insaniyete ve hayat-ı medeniyeye hiçbir tesir yapamayacaklarından ve bekaları bir inhilâl-i insanî olabileceğinden ifna edilmeleri kadar makul bir plan olamaz.

Yalnız bunları bir iki sınıfa ayırmak lazımdır. Mesela Habeşliler gibi kısmen bir hükümet teşkil etmiş olanlar vardır ki, bu neslin en son bir zirve-i tekamülünü gösteriyor. Bunlara Cavalılar, Annam, Siyam ahalisi iştirak edebilir. Bu heyet, daha tedricî bir ifnaya kabiliyetlidir. Diğer Afrika vahşileri için bu usul takip edilemez. Fakat hal-i hazırdaki ruhiyet-i insaniye, bî-günah insan öldürmek usulünü reddediyor. Bunun için bunları faaliyet-i ziraiye vesaire gibi işlerde yıpratmak fikri doğru bir şey olamaz.

Müstemleke insanları hakkında bu siyaset kafidir. Fakat müstemleke arazisi hakkında da bir siyaset takip etmek icap eder. Afrika ve Adalar gibi pek vasi bir müstemleke sahası vardır. Buralardaki ahali,

1196 görüş bildirmek.

1197 yavaş yavaş yok etmek.

1198 korumak, kendini muhafaza etmek.

1199 artmak.

1200 ters etki.

1201 ortaya çıkmak.

mahvedildikten sonra arazinin hâlî[1202] kalması için bir usule müracaat etmelidir. Bu arazi fennî bir tathirâttan[1203] ve iklim ile mütenasip[1204] meskenler teşkilinden sonra ikamete elverişlidir. Buna en büyük misal, Amerika-yı cenubî ve vustâ[1205], Avustralya adasıdır. Bir zamanlar vahşilerin meskenleri olan bu yerlerde Avrupa muhacirleri yerleşmişler ve birer hükümet teşkil etmişlerdir.

Sonra eskiden pek yanlış bir iddia var idi. İklim orada oturan insanları eski sakinleri derekesine indirir. Bu doğru değildir. Çünkü insanlar iklimi de kendilerine göre bir şekle ifrağa muktedirdirler ve zekanın tetkik eserleri olduktan sonra vahşileşmesi mümkün değildir. Hal-i bedâvet[1206] kuva-yı hissiye ve dimağiyenin adem-i inkişafıdır[1207]. İnkişaf eden dimağlar, faaliyetlerini mucip olabilecek bir teşkilata malik olduktan sonra inhitata[1208] uğramazlar. Buna binaen sıcak mahallere muhacir iskânından içtinap[1209] etmemelidir. Buraları Amerika ve Avrupa muhacereti için pek muvafık[1210] bir saha olabilir.

Yalnız Avrupa nüfusunun her mahalde tekessür etmemesi, bu nazariye taraftarlarını azaltıyor. Almanya'da ve İslav ahalisindeki azamî tezayüd-i nüfus[1211], diğer milletlerde asgarî bir tenakus ile karşılaşıyor. Herhalde bu Avrupa nüfus meselesi halledilemezse, bu saha boş kalacaktır. Fazla nüfuslu Japon, Çin vesaire gibi Asya devletlerinin eline geçecektir.

1202 boş.
1203 temizlik.
1204 uygun, uyumlu.
1205 güney ve orta amerika.
1206 bedevilik.
1207 gelişmemesi.
1208 düşme, çöküş.
1209 kaçınmak.
1210 uygun.
1211 nüfus artışı.

İKİNCİ BÖLÜM

***

1. MUHACERETE AİT KAVÂNÎN-İ TEŞRÎİYE[1212]

Son zamanlarda muhaceret kanununda bir tebeddül[1213] vardır. Bilhassa Avrupa milletlerinin hicret ettiği memleketlerde muhacirîn[1214] siyaseti mühim bir mevki işgal ettiği gibi, pek çok tebeddülata da duçar[1215] olmuştur.

Evvelce muhaceretin her hususta teshiline[1216] çalışılır ve serbest mürur tezkireleri[1217] ita olunur, vapurlarda tenzil-i fiyat[1218] yaptırılır, meccanen[1219] ikametgâh bahşedilir ve sair muhtelif suretlerle muhacirlerin celplerine çalışılır idi. Bugün muhaceretin takyîdâtına[1220] ve bâ-husus[1221] arzu olunmayan muhacirlerin men-i duhulü[1222] mesailine[1223] hasr-ı evkat[1224] edilmektedir. Bu tebeddül-i siyasetin[1225] en mühim sebebi, Asyalı ve bilhassa Latin muhaceretinin pek çok olması ve hemen hemen bir çok ecnebi kıtaları temsil tehdidâtına maruz bırakmasıdır. Bazı memleketler bu akvamı temsil hususunda birçok müşkülata maruz kalıyorlar. Buna binaen bunların muhaceretlerini arzu etmek istemiyorlar.

1212 göçle ilgili kanunlar.
1213 değişmek, değişiklik.
1214 göçmenler.
1215 değişikliğe uğramak.
1216 kolaylaştırmak.
1217 geçiş izni belgesi.
1218 fiyat indirimi.
1219 ücretsiz.
1220 kayıt ve şart altına almak.
1221 özellikle, en çok.
1222 giriş yasağı.
1223 meseleler.
1224 zaman ayırmak.
1225 politika değişimi.

Sonra muhaceretin menine ait ikinci bir sebep daha vardır. Bu, muhacerete maruz kalan memleket ahalisinden bir kısmının ve bilhassa amele sunûfunun[1226] gittikçe tezayüt eden nüfuz ve tesiratından ileri geliyor. Filhakika amele sınıfı, hariçten gelecek muhacirleri kendisi için kendi sanat ve meşgalesi için vahim bir rakip ve binnetice[1227] mevki-i içtimaîleri[1228] için bir tehlike olarak telakki ediyor. Hariçten dahile akacak silsile-i muhacirîni[1229], hadd-i asgariye[1230] tenzil hususunda siyasetlerini kavanîn-i teşriiyeleriyle[1231] teyit eden[1232] memleketler miyanında[1233] Cemâhîr-i Müttefika-i Amerika, Avustralya ve Cenubî Afrika'daki İngiliz müstemlekâtı[1234] da dahildir. Bunlara mukabil arazileri son derece vasi ve pek az meskun olan Kanada, Cenubî Amerika hükümâtı[1235] ise, daha pek çok ahaliye ihtiyaçları olduğundan hariçten vaki olacak muhacereti daha ziyade teshile[1236] say[1237] etmektedirler.

Bu hususta ber-vech-i âtî[1238] tafsilât verilebilir ki, son kavanîn-i teşriiyeden madud[1239]dur.

2. CEMÂHÎR-İ MÜTTEFİKA-İ AMERİKA

Cemâhîr-i Müttefika-i Amerika hükümeti, daha uzun müddet Avrupa muhacereti için mükemmel bir gaye teşkil edecektir. Bunun sebebi, bugün mazhar olduğu hakiki tekemmülât-ı iktisadiyeden değildir. Bu, Amerika millî iktisadiyatçılarının bir hesab-ı iktisadîsine istinat eden bir mecburiyetten neşet ediyor. Fennî ve hemen hemen

1226 işçi sınıfları.
1227 sonuç olarak.
1228 sosyal konum.
1229 göçmenler dizisi.
1230 en aza.
1231 koydukları yasalarla.
1232 sağlamlaştıran.
1233 arasında.
1234 sömürgeler.
1235 hükümetler.
1236 kolaylaştırmak.
1237 çalışmak.
1238 aşağıdaki üzere.
1239 addedilen, sayılan.

hakiki tahminata nazaran, Amerika'nın vasi ve münbit[1240] arazisinde sekiz yüz milyon kişinin yaşamak iktidarı vardır. Bu arazi bu kadar insanı besleyecek bir kabiliyettedir. Halbuki hal-i hazırda Amerika'da seksen milyon insan yaşıyor.

Mamafih Cemâhîr-i Müttefika-i Amerika, arzu etmediği birçok sunûf-ı muhacirîni[1241] memlekete ithal etmek istemiyor. Buna binaen bu gibi muhacirlerin men-i duhulü[1242] ve yerleşmeleri hakkındaki kavanîni daima teşdit[1243] ediyor.

Muhacirîn Komisyonu müdür-i umumisinin[1244] senelik raporunda mühim bir kayıt vardır:

"Lisan, efkâr ve tarz-ı hayatları Amerika medeniyetine tamamıyla zıt olan büyük muhacir kitlelerinin Amerika için bir mesele teşkil edeceği varid-i hatır[1245] olabilir. Bu mesele âtîdeki[1246] maddelerle sarahaten izah olunabilir:

1) Bir tehlike-i siyasiye

2) Millî Amerika harsı için bir tehlike-i içtimaiye

Amerika kavanîn-i teşriiyesine göre muhaceretleri kavanîn-i mahsusa ile men edilmeyen eşhas, Amerika'ya gelerek yerleşmek hakkına maliktir. Muhacereti mene matuf olan bütün kanunlar, Amerika muhaceretine ait 3 Mart 1903 kanun-ı cedidi ile teyit ve tevsi edilmiştir. Mezkur kanun

1-Cemâhîr-i Müttefika-i Amerika

2-Meksika Cumhuriyeti

3-Kanada hükümeti

4-Küba Cumhuriyeti

1240 geniş ve bereketli.
1241 göçmen sınıfları.
1242 giriş yasağı.
1243 sağlamlaştırmak.
1244 genel müdür.
1245 hatıra gelmek.
1246 aşağıdaki.

tebaasından olmayan yolcular için muhacir sefaininden[1247] iki dolar (yarım lira) bir resm-i şahsî[1248] tahsilini mecburi kılıyor. Amerika hükümetine girmeye salahiyettar[1249] olmayan eşhas için, âtîdeki[1250] müfredat-ı kanuniye vardır:

1-Her nevi ebleh insanlar

2-Mecnunlar (ister maksad-ı şifa[1251] için olsun)

3-Amerika hükümetine bâr[1252] olacağı tahmin edilen fukara

4-Emraz-ı sâriye[1253]-i mühlikeye[1254] musâb[1255] olanlar

5-Her milletten fahişeler

6--Müteaddit[1256] zevceleri bulunanlar

7-Bir cürüm veya kanuna karşı kesr-i haysiyeti[1257] mucip bir itaatsizlik ile mahkum olanlar

8-Cemâhîr-i Müttefika-i Amerika'ya kendilerine iş temin eden bir mukavele ile gelmiş olanlar

9-Lalettayin bir mahallinden mefluç[1258] olanlar

10-Son beş sene zarfında cinnet-i muvakkateye[1259] iptila olanlar

11-Son beş sene zarfında iki ve daha ziyade cümle-i asabiyeye duçar olanlar[1260]

12-Teseülü[1261] sanat ittihaz edinenler

13-Memleket dâhiline fahişeler getirenler ve fuhuş maksadıyla kadın sevkine teşebbüs eden eşhas

1247 gemiler.
1248 şahsi vergi.
1249 yetkili.
1250 aşağıdaki.
1251 tedavi amaçlı.
1252 yük.
1253 bulaşıcı hastalıklar
1254 öldürücü.
1255 hasta.
1256 birden fazla.
1257 onur kırmak.
1258 felçli.
1259 geçici cinnet
1260 sinir sistemi hastalığına yakalanmış olanlar.
1261 dilencilik.

14-Anarşist nazariyatına[1262] taraftar olan ihtilalciler

Sırf siyasi ve kesr-i haysiyeti mucip olmayan bir cürümle mahkum olan eşhas bu memnuiyete[1263] tabi değildir. Son on iki ay zarfında Cemâhîr-i Müttefika'ya gelmezden evvel oradan tard[1264] edilmiş olan ecnebiler, yeniden Cemâhîr-i Müttefika'ya kabul edilmezler. Fakat bu ilk tard kaydı gerek iş tedariki vaadiyle ve muayyen bir iş icrasıyla gelmiş olanlara karşı tatbik edilen memnuiyetten münbais[1265] olmak icap eder. Bu, behemehal lazımdır.

Muallem[1266] amele, yani deruhte edecekleri iş bir derece tecrübe ve maharet-i mahsusaya tevakkuf[1267] eden amele, sanatkâr, fabrikalara ait bazı amele sınıfları Amerika'ya kabul edilebilirler. Mamafih bu gibi ameleler miyanmda da Cemâhîr-i Müttefika dâhilinde işsiz kalmış olanların bulunmaması şarttır.

Kanunun dördüncü ve yedinci fıkralarında mukavele ile gelmiş olan amelelere mahsus takayyüdât, bir suret-i mahsusada ikmal edilmiştir. Kanun, muhacerete muaveneti[1268] veya bu hususta teşvikat icrasını veya iş sonu için bir ecnebinin naklini, bin dolarlık ceza-yı nakdî[1269] ile men eyliyor. Mamafih bu ceza, şimdiye kadar olduğu gibi evvelce amele ile mukavele akdedenlerden maada ameleye bir iş ita veya vaat edenlere de aittir. Bununla beraber bu takayyüdat[1270], birinin gerek evi ve gerek şahsı için Amerika'ya beraberinde getirdiği veya getirttiği hizmetkârlara, aynı zamanda artist, aktör, müftü, papaz ve muallimliği sanat ittihaz edenlere ve umuma ait konferans veren veya yüksek bir sanat, ilim ve fenne mensup bulunanlara karşı tatbik edilmiyor.

1262 görüşler.
1263 yasaklama.
1264 kovmak, çıkarmak.
1265 ileri gelen, çıkan.
1266 deneyimli.
1267 duraklama.
1268 yardım etmek.
1269 para cezası.
1270 kayıtlar, şartlar.

Cemâhîr-i Müttefika-i Amerika haricinde iş teklif ve ihzarı[1271] hakkında neşriyat-ı matbuada bulunmak veya nakliyat şirketleri, sefain[1272] acenteleri veya sair vasıtalarla Cemâhîr-i Müttefika-i Amerika'ya muhacereti teşvik etmek memnudur. Gayri meşru bir surette Amerika'ya hicret edenler, hicretleri tarihinden iki sene sonra bile iade edilebilirler. Kanun hilafına olarak hicret eden anarşistlerle eşhas[1273]-ı saire, Amerika tabiiyetini ihraz[1274] edemezler.

Gelecek muhacirin bir derece tahsil ve terbiyeye malik olması icap edeceği hakkında ayan azasından Loc'un ileri sürdüğü teklif kanunda dâhil değildir. Çünkü bu teklif Ayan Meclisi tarafından nâbemevsim[1275] telakki edilmiştir.

Muhaceret Kanununun şerait-i icraiye ve tatbikiyesi[1276], 13 Mayıs 1903 tarihinde neşir[1277] ve ilan edilmişti.

Tatbikata ait olan bu nizamname, rüsûm-ı şahsiyenin[1278] tediyesi[1279] muhacirînin[1280] Amerika'da hicret dairesi memurîninin mukarreratına karşı malik oldukları hukuk-ı istînâfiye hakkındaki kuyudatı muhtevidir.

Hicret mesailinde[1281] avukatlar tarafından istîfa[1282] edilecek resim[1283], azami on dolar olarak tayin edilmiştir. Muhaceret umuru[1284], ahiren ticaret nezaretinin taht-ı emrine[1285] verilmiştir.

Çinlilerin muhacereti, 29 Nisan 1902 kanunuyla tadil edilen 5 Mayıs 1892 kanununda mukayyettir[1286].

1271 hazırlamak.
1272 gemiler.
1273 kişiler.
1274 kazanmak.
1275 zamansız, olgunlaşmamış.
1276 yürütme ve uygulama şartları.
1277 memurlar.
1278 şahsi vergiler.
1279 ödemek.
1280 göçmenler.
1281 meseleleler.
1282 alacağı tahsil etmek.
1283 vergi.
1284 işler.
1285 sorumluluğu altına.
1286 kayıtlıdır.

Hâmiş[1287]: Çin muhacirleri hakkında kanun kitapta mevcut değildir ve bu iki satırdan başka kayıtta yoktur.

3. AVUSTRALYA HÜKÜMETİ

Muhaceret meselesi, evvelce muhtelif Avustralya hükümetlerinin kavanîn-i teşriiyelerinin bir kısmını teşkil ediyordu. Bu hükümetlerin her biri altın incizâbıyla[1288] Avustralya'ya gelen Çinli ve sair renkli milletlerin muhaceretine karşı kanunlar neşretmişlerdir. Bilahare Avustralya'da teşekkül eden amele fırkası, yevmiyeleri daima yüksek bir seviyede muhafaza edebilmek maksadıyla muhaceret aleyhine muhasım[1289] bir vaziyet almıştır.

Avustralya'daki muhaceret kanun-ı hazırı[1290], umumiyetle Amerika kanununda mukayyet olan sunûf-ı muhacirîni yani mecnunlar, eblehler, fahişelerle beraber fuhuş ile temin-i maişet[1291] edenleri, hasta olanları cihet-i adliyece tecziye edilenleri[1292], nâzır veyahut memur-ı mesul[1293] tarafından müessesât-ı hayriye veya hususiyeye bâr[1294] olacakları beyan ve tahmin olunanları ve evvelce kendilerini sanatkâr olarak kayıt ve kabul ettirenleri memleket dâhiline kabul etmemektedir.

Daha yeni bir kanuna göre, nâzır, herhangi bir mukavelenameyi de şerait-i âtiye[1295] dâhilinde kabul edebilir.

a-Bu mukavele, Avustralya'da bir amele tatil eşgali[1296] ile alakadar olmayacak.

b-Avustralya'da aynı kabiliyet ve maharette amele tedariki müşkül olacak.

1287 açıklama, not.
1288 çekicilik.
1289 düşmanca.
1290 mevcut kanun.
1291 geçimini sağlamak.
1292 mahkeme tarafından cezaya çarptırılanları.
1293 sorumlu memur.
1294 yük.
1295 aşağıdaki şartlar.
1296 işler.

c-Avustralya'ya gelecek muhacir ameleye dahildeki ameleye verilen yevmiye ile mütenasip olarak yevmiye ita edileceği hakkında kayd-ı mahsus bulunacak.

1901 Kanununda ise, Avustralya'ya gelecek olan muhacirlerden tahsil ve terbiye talep olunmaktadır. Mezkûr[1297] kanuna göre, herhangi bir lisandan elli kelimelik bir imla yazamayan adamların muhacereti memnudur. Bu, İngilizceye de şamildir[1298].

105 Kanununun sekizinci maddesine göre hükümât-ı müttehide[1299] sair hükümetlerle mezkûr hükümetlerin tebaasını lisana ait imtihana tabi tutmamak için muahedat akdine mezundur. Kanun-ı mezkûrun beşinci ve yedinci maddelerinde musarrah[1300] olduğu veçhile tabiiyeti ne olursa olsun her muhacir (eğer bu hususta kendisine karşı bir istisnaiyet[1301] zikredilmiyorsa) Avustralya toprağına ayak bastığı tarihten bir sene sonra sâlifü'z-zikr[1302] imtihana tabi tutulacak ve bu imtihana tabi olmadığı takdirde altı ay nefiy cezasıyla tecziye[1303] edilebilecektir.

Kavanîn-i mevzûa hilâfına[1304] olarak Avustralya arazisine dâhil olanlar ve bazı hâlâtta da[1305] bu gibi muhacirîni[1306] nakleden sefâin ashâbı[1307] ve süvarileri[1308] mücâzât-ı şedîdeye[1309] tabidirler. Şerait-i kanuniyeye muhalif hicret eden muhacirîn, altı aya kadar hapis cezasıyla tecziye ve bazen de tard edilirler. Aynı zamanda, muhacirîni nakleden sefine

1297 adı geçen.
1298 içine alır.
1299 birleşik hükümetler.
1300 açıklanmış.
1301 ayrıcalık.
1302 adı geçen.
1303 cezalandırmak.
1304 mevcut yasalara aykırı
1305 durumlarda.
1306 göçmenler.
1307 gemi sahipleri
1308 kaptanları.
1309 şiddetli ve ağır ceza.

kaptanı, müstecir ve sahibi mesul tutulur. Mezkûr kanunda Kingsland Adalarındaki[1310] amelenin muhacereti hakkında bir kayıt yoktur.

4. NATAL[1311] MÜSTEMLEKESİ

Bu müstemleke dâhilindeki muhaceret, esbâb-ı âtiyeyeden[1312] dolayı memnudur[1313]:

1-Malumat-ı kâfiye[1314] fıkdanı[1315] neticesi olarak şerait-i muayeneyi haiz[1316] bir istida[1317] tahrir[1318] ve imzasından aciz olan eşhas

2-Papazlar veya müessesat-ı hayriye-i umumiye uhdesine kalabilecek olan eşhas

3-Ebleh ve mecnunlar

4-Emraz-ı sâriyeveya müstekriheye[1319] musap[1320] olanlar

5-İki senedenberi münafi-yi şeref ve haysiyet mücazata duçar olmuş bulunanlar[1321]

6-Her sınıf resmî fahişeler

7-Başkasının fuhşuyla temin-i maişet edenler

Birinci, altıncı ve yedinci maddelerde zikredilen eşhas tard olunabilirler.

Sefain[1322] kaptanları ve ashabı, bu gibi eşhasın gayri meşru olarak memlekete ihracından dolayı mesuldürler. Hilaf-ı mezuniyet[1323] vuku bulacak muhaceret müstelzim-i cezadır[1324].

1310 yeni zelanda'da.
1311 güney afrika'daki ingiliz kolonilerinden.
1312 aşağıdaki sebeplerden.
1313 yasak.
1314 yeterli malumat.
1315 kıtlık, azlık.
1316 belirli şartlara sahip.
1317 dilekçe.
1318 yazmak
1319 bulaşıcı ve pis hastalıklar.
1320 hasta, musibete uğramış.
1321 şeref ve haysiyetini lekelemekten dolayı cezalara çarptırılanlar.
1322 gemiler.
1323 izinsiz.
1324 cezayı gerektiren.

Natal muhaceret kanunu, tamamıyla ziraat esaslarına istinat[1325] eder ve gelecek muhacirlerin de bu gibi kabiliyetlerle muttasıf[1326] olmalarını pek lüzumlu addeyler.

Bu mahalle muhaceret edecek adamların İngilizce tekellüm[1327] etmeleri de bir mecburiye-i mühimmeden maduddur[1328].

Natal, umumiyetle İngiliz sermayedarlarından mürekkep[1329] muhacirlerin idaresinde bulunuyor ki, bunlar da pek mahduttur[1330].

5. KAP MÜSTEMLEKESİ

3 Kânûn-ı sânî[1331] 1903 Kanunu mucibince bazı eşhasın muhacereti memnudur. Bu kanuna muhalif olarak hicret edenler, müstemlekeden cebren teb'îd[1332] edilecekler ve teb'îdlerine kadar da taht-ı tevkifte bulundurulacaklardır.

Gayri kanuni muhacerete muavenet ve mezuniyet, hicrete ait şeraitin ifa edildiğini ispat için ileri sürülen takayyüdat-ı hilekârâne[1333] müstelzim-i cezadır.

Muhaceret esbab-ı âtiyeden[1334] dolayı memnudur:

1-Nâzıra hitaben herhangi bir lisanla bir istida tahrîr ve imzasına muktedir olmayan eşhas-ı muhacirîn

2-Müstemleke dâhilinde muayyen bir müddet taayyüşlerini[1335] temine kadir olduklarını ispat edemeyen insanlar. Bunlardan yirmi İngiliz lirası ceza-yı nakdî alınır. Bunlardan memlekete yük olacak her biri hakkında da aynı madde tatbik edilir.

1325 dayanmak.
1326 vasıflanmış.
1327 konuşmak.
1328 önemli şartlardan sayılmış.
1329 meydana gelen, oluşan.
1330 sınırlı sayıda.
1331 ocak.
1332 uzaklaştırmak.
1333 hilekarca davranışlar.
1334 aşağıdaki nedenler.
1335 geçim.

3-Bazı ceraimden[1336] dolayı duçar-ı mücazat[1337] olanlar ki, ber-vech-i âtîdir[1338]:

a-Katl, cerh[1339]

b-İzâle-i bikr[1340]

c-Sirkat[1341]

d-İğfal

e-Yalan yere yemin

f-Sahte vesaik ibrazı[1342]

Bu maddenin fıkra-i ahiresinde[1343] de şu kayıt vardır: "Ve bir cürmün şerait-i hudûsu[1344] itibarıyla nazır tarafından şayan-ı arzu addedilmeyen her nevi muhacirîn"

g-Her nevi ve her derecede mecnunlar

h-Fuhuş ile idame-i hayat eden veya ondan istifade ile geçinen eşhas

i-Bir müsteşar, bir müstemlekât nâzırı, bir hariciye nazırı tarafından şayan-ı arzu muhacirînden olmadıkları resmen teblîğ edilen eşhas

Bu kanun ahkâmı İngiliz kuvâ-yı bahriye ve berriyesine[1345] İngiliz memurîn ve ailelerine hüsnü hal varakaları[1346] olduğu takdirde cenubî Afrika gönüllü kıtaatı efradına, sâlifü'z-zikr[1347] sunûf-ı memnua[1348] hâricindeki eşhas zevce ve evladlarına, cenubî Afrika'da mütemekkin[1349]

1336 suçlar.
1337 cezalandırmak.
1338 aşagıdaki üzeredir.
1339 yaralama.
1340 bekareti ortadan kaldırma.
1341 hırsızlık
1342 sahte belge düzenlemek.
1343 son, sonraki.
1344 meydana gelme şartları.
1345 deniz ve kara kuvvetleri.
1346 iyi hal kağıtları.
1347 adı geçen.
1348 yasaklanmış sınıflar.
1349 yerleşmiş.

olanlara ve bir mukavele ile celp edilen sanatkâr, amele ve hizmetkârlara tatbik edilmemektedir.

Bu kanun muhacir gemilerine nezaret hususunu tanzim ve hicrete ait tahdidatın[1350] tatbiki için mezkûr[1351] sefain kaptanlarını muhacirîn memurînine yolcuların listesini itaya mecbur tutmaktadır.

6. TRANSVAL[1352] MÜSTEMLEKESİ

Buraların hususî birer muhaceret kanunu yoktur. İngiltere hükümeti, bu havaliyi açık bir liman addetmiyor ve bu havaliye keyfî bir takım şerait-i duhûliye[1353] vaz[1354] eylemiştir ki, Bunlar da hariciye nezareti tarafından tamim olunur. Buna binaen buralara gelecek olan bilcümle muhacirîn, mensup bulundukları memleketler dâhilindeki İngiliz konsoloslarından bir mezuniyet almaya mecburdurlar.

Filhakika bu mezuniyet gayet sade görünür. Fakat pek ağır bir takım şeraiti muhtevidir. Zira pek nadir kimselere verilir ki, İngiltere menfaatine muvafık olmak şart-ı aslîdir.

7. ORANJ[1355] MÜSTEMLEKESİ

Bu müstemlekenin idaresi de Transval'in idaresi gibidir. Yalnız burada maden amelelerinin pek çok olduğundan ve bilhassa madenlerle de hükümet pek ziyade alakadar bulunduğundan amele güruhundan olan muhacirîn için pek çok takayyüdât vardır.

Buraya gelecek olan amelenin şerait-i âtiyeye[1356] riayet etmesi şarttır:

1-Grev, isyan vesaire gibi hilâf-ı kanun bir harekete tevessül etmemek

2-Yevmiye hakkında katî ve gayri kabil-i ihlal[1357] bir mukavele akdeylemek

1350 sınırlamalar.
1351 adı geçen
1352 güney afrika'daki ingiliz kolonilerinden.
1353 giriş şartları.
1354 koymak.
1355 güney afrika'daki bir diğer ingiliz kolonisi.
1356 aşağıdaki şartlar.
1357 ihlal edilmemesi gereken.

3-İngiliz hükümet-i idariyesinin emniyet-i kamilesini haiz olmak.

Konsoloslar, bu şeraiti haiz ameleye mezuniyet verirler. Memleketteki İngiliz konsolosundan bir mezuniyet varakası almayan eşhas, müstemlekeye kabul edilmez ve getiren vapur da âtideki mecburiyeti ifaya mecbur tutulur:

1-Mezuniyetsiz gelen her şahıs için yirmi İngiliz lirası ceza vermek

2- Mezuniyetsiz gelen eşhası memleketlerine bilâ-ücret[1358] iade etmek

3-Bu gibi eşhası bilâ-ücret beslemek

4-Memleketlerine iade edildiklerini ve iaşelerinin şerait-i muayyene dairesinde[1359] icra olunduğunu mübîn[1360] kendi hatt-ı destleriyle muharrer[1361] bir vesika alarak ibraz eylemek

İşbu vesikayı ibraz etmeyen acente, bu müstemleke limanlarında seyr ü sefer etmek hakkından mahrum bırakılır.

8. İNGİLTERE – BÜYÜK BRİTANYA MUHACERET KANUNU

İngiltere'deki muhaceret kanunu yalnız Büyük Britanya'ya münhaşırdır. 1900 senesi Kânun-ı Sânî[1362]sinin birinci gününden itibaren mevki-i tatbike vaz edilen yeni bir muhaceret kanunu da mevâdd-ı âtiyeyi[1363] muhtevi bulunuyor:

1-Muhaceretin murakabesi ve ihraçtan evvel veya ihraç esnasında şayan-ı arzu olmayan muhacirînin red ve iadesi.

Muhaceretin teftiş ve murakabesi hakkında da atideki müfredat zikrolunabilir:

Umumiyetle yirmiden fazla güverte yolcusu[1364] nakleden bir muhacir sefinesi ile yolcusu İngiltere'ye gelen muhacir ecnebilere inhisar ediyor.

1358 ücretsiz.
1359 belirli şartlar çerçevesinde.
1360 bildiren.
1361 el yazılarıyla yazılmış.
1362 ocak ayı.
1363 aşağıdaki maddeler.
1364 aynı madde alman kanunuyla da müşterektir.

Bununla beraber kanun mucibince[1365] herhangi bir gemiye muhacir gemisi sıfatını veren güverte yolcularının miktarı aynı zamanda gerek hükümet ve gerek umumiyetle sefain[1366] ve muayyen limanlar için ayrı ayrı takdir ve tahdit olunabilir. Bundan maada bütün yolcular bilhassa hükümet tarafından kamara yolcuları sıfatını haiz olarak telakki edilebilecek şeraite malik bulunmadıkları takdirde güverte yolcusu olmak üzere kabul ve telakki edileceklerdir.

Muhacirlerin üzerindeki teftiş ve murakabeyi [1367] teshil[1368] için, muhacirîn zaman zaman hükümet tarafından tayin edilen ve muhacirîn umuruyla müştagil[1369] memurîn-i mahsusa[1370] bulunan limanlara ihraç edileceklerdir.

Muayyen bir müddet zarfında İngiltere harîcinde bir mevkiye doğru seyahatlerine devam etmek maksadıyla İngiliz limanlarmdan birine çıkmak istediklerini ispat eden ecnebi güverte yolcuları kanunen murakabeden muaftırlar. Mer'î[1371] ve esmânı[1372] tediye[1373] edilmiş bir bilete malik bulunduğu ve sefine kaptanı da yolcunun maksad-ı seyahat itibarıyla ve hükümetçe tasvip edilecek sair esbap[1374] dolayısıyla İngiltere'de tevakkuf[1375] edeceğine ve bu tevakkuf esnasında iaşe ve nezaretini deruhte[1376] edeceğine ve İngiltere'den müfarakatinden[1377] sonra azimet edeceği herhangi bir memleketten red ve iade edildiği takdirde tekrar İngiltere'ye avdet[1378] eylemeyeceğine dair hükümetçe

1365 gereğince.
1366 gemiler.
1367 kontrol.
1368 kolaylaştırmak.
1369 uğraşan.
1370 özel memurlar.
1371 riayet olunan, geçerli.
1372 tutarlar.
1373 ödemek.
1374 sebepler.
1375 durma, kalma.
1376 üstüne almak.
1377 ayrılık.
1378 geri dönmek.

kafi addedilebilecek bir kefalet arzeylediği takdirde yolcudan ayrıca İngiltere'den mürurunu[1379] müsbit[1380] vesika-i mahsusa[1381] talep edilecektir.

Muhaceretin şerait-i teftiş ve murakabesine[1382] göre, hiçbir güverte yolcusu vapur dâhilinde muhacirîn müfettişi ile bir sıhhiye memuru tarafından muayene ve tetkik edilmeden ve İngiltere toprağına ayak basmak üzere mezuniyet istihsal eylemeden[1383] muhacirîn gemisinden harice çıkamaz.

Mamafih bu muayene ve tetkik vapur haricinden de vuku bulabilir. Bu itibar ile muhacirînin bir şart ile mukayyed[1384] olarak muvakkaten[1385] vàpurdan çıkmalarına müsaade edilebilir. Fakat bu huruç kanunen muayene ve tetkikten evvel vaki olmuş ve kâffe-i şeraiti ifa edilmiş bir huruç olarak telakki edilemez.

2- Arzu edilmeyen muhacirînin red ve iadesi

Muhacirînin karaya ayak basmaları, yalnız muhacirîn müfettişinin mezuniyetiyle mümkündür. Bu mezuniyet arzu edilmeyen muhacirîne bahşedilmez.

Arzu edilmeyen muhacirîn ber-vech-i âtîdir[1386]:

A- Gerek kendilerini, gerek ailelerini muvafık surette iaşe edebilecek vesait-i lazımeye[1387] malikiyetlerini veyahut ileride malik olabileceklerini ispat edemeyen muhacirler.

B- Mecnunlar ve her nevi eblehler

1- Gerek bir hastalık ve gerek bir sakatlık neticesi olarak mükellefînin[1388] uhdesine kalacakları veya hükümet zararına taayyüş[1389] edecekleri agleb-i ihtimal[1390] bulunan eşhas.

1379 geçiş.
1380 ispatlayan, doğrulayan.
1381 özel belge.
1382 kontrol şartları.
1383 izin elde etmek.
1384 kayıtlı.
1385 geçici olarak.
1386 aşağıdaki gibidir.
1387 gerekli vasıtalar.
1388 görevlilerin, sorumluların.
1389 geçinmek.
1390 büyük bir ihtimalle.

C- İngiltere ile iade-i mücrimîn muahedesi[1391] akdetmiş olan ecnebi bir devlet tebaasından olanlar: Gerek muahedede ve gerek 1870 senesinde neşredilen İngiltere İade-i Mücrimîn Kanunu'nda münderiç[1392] olduğu veçhile gayri siyasi bir cürümden dolayı mahkum edilmiş eşhâs-ı müttehime[1393]

D- Muhacirîn kanununa tebean[1394] evvelce bir defa daha tard ve teb'îd[1395] edilmiş olan eşhas

Mamafih esbâb-ı siyasiye ve diniyeden dolayı bir ceza-yı adlîden yakalarını kurtarmak için İngiltere'ye iltica edenler, kanuna karşı mahiyet-i siyasiyeyi haiz bir itaatsizlikte bulunanlar, hürriyete münafi[1396] bir tarzda vuku bulacak itisafattan[1397] kurtulmak isteyenler sırf fakr ü zaruret ve mükellefînin uhdelerine bâr[1398] olmak ihtimallerinden dolayı red ve iade edilemezler.

Yalnız salifü'z-zikr[1399] halatta[1400] en son karar evvela muhacirîn müfettişine saniyen[1401] makam-ı istînâf[1402] olmak üzere Muhacirîn Kalemi'ne aittir.

2- İhraçtan sonra arzu edilmeyen muhacirînin def ve teb'îdi İngiltere dâhilinde ceza-yı nakdî ile tağyir[1403] edilmeyecek bir hapis cezasını müstelzim[1404] cürüm ikaıyla[1405] mahkum olan herhangi bir ecnebinin tard ve teb'îdi bilâ-ihmal[1406] icra edilebilir.

1391 suçluları iade anlaşması.
1392 yer alan, içinde bulunan.
1393 şüpheli, zanlı şahıslar.
1394 uyarak, bağlı olarak.
1395 uzaklaştırmak.
1396 aykırı, aksi.
1397 haksızlık.
1398 yük.
1399 adı geçen.
1400 durumlarda.
1401 ikinci olarak.
1402 dava mahkemesinin verdiği kararı beğenmeyip bozulmasını daha üst mahkemeden istemek.
1403 bozmak, değiştirme.
1404 gerektiren.
1405 suç işlemek.
1406 ihmal edilmeksizin.

Mamafih bu hususiaki mahkûmiyet kararı ait olduğu mahkemeden sâdır olmak[1407] ve mahkeme tarafından keyfiyet-i teb'îdin cezadan sonra veya ceza makamına icrası beyan edilmiş olmak şarttır.

İngiltere'ye son muvasalatından 12 ay sonra herhangi bir ecnebi mahkeme tarafından ber-vech-i âtî[1408] ihbaratta bulunduğu takdirde muhacir tard ve teb'îd edilebilir:

A-Tahkikatın küşadından[1409] itibaren son üç ay zarfında iânât[1410] ile idame-i[1411] hayat eylemiştir. Bu iânât yerli ahaliden herhangi biri için parlamentoya intihap[1412] hakkının zıyamı[1413] muciptir.

B-Ecnebi, serseri dolaşırken görülmüş vesait-i maişetini[1414] ispat edememiştir.

C-Ahalisinin ekseriyeti itibarıyla muzırru's-sıhha[1415] bir mahalde yaşamıştır.

D-İngiltere ile iade-i mücrimîn muahedesi akdetmiş bir memleket-i ecnebiyede ika-ı cürüm[1416] eylemiş ve sabık[1417] mahkûmiyeti memlekete kabulüne mani olmakla beraber kanunun mevki-i tatbike vazından evvel[1418] İngiltere'den duhul-i mezuniyeti[1419] istihsal eylemiştir.

Bu hâlâtın her birinde tard ve teb'îd kararı nezarete aittir.

3-Memurîn teşkilatı ahkâm-ı cezaiye ve umumiye.

A-Memurîn teşkilatı:

Muhacirîn müfettişiyle kanunun tatbiki için elzem olan memurîn-i sairenin tayini hükümete aittir. Aym zamanda hükümet, üç kişiden mürekkep olacak olan muhacirîn kalemleri azasını da tayin edebilecektir.

1407 çıkmak.
1408 aşağıdaki gibi.
1409 açılış.
1410 yardımlar.
1411 devam ettirmek.
1412 seçme, seçilme.
1413 yok olma.
1414 geçim vasıtaları.
1415 sağlığa zararlı.
1416 suç işlemek.
1417 eski.
1418 uygulamaya konulmasından önce.
1419 giriş izni.

Muhacirîn kalemlerindeki memurîn, umur-ı adliye-i zabıta, ticariye ve idariyedeki tecrübeleriyle bu hususiaki kabiliyetlerini ispat edenler miyanından intihap edilirler[1420].

Gerek muhacirîn kalemlerinden takip edilecek usul ve gerek istînâf-ı hükümetçe neşredilen ahkâm-ı tatbikiyeye göre muayyendir[1421].

B-Ahkâm-ı Cezaiye:

Muhacirîn kanun-ı cedidine[1422] karşı vuku bulacak bir itaatsizlik, bir sefine kaptanı tarafından ika'[1423] edildiği takdirde 100 İngiliz lirasına kadar ceza-yı nakdîyi müstelzimdir.

Serserî dolaşmak suretiyle kanun hilafına hareket eden muhacir, kürek cezasıyla birlikte üç aya kadar hapsedilir.

Mamafih kürek cezası muhacirînden maada sefine kaptanına hüviyetlerî hakkında malumat-ı lazıme itasından imtina eden veya bu hususta sahte malumat veren ve diğer yolcularla birlikte kanunun tatbikine memur olanlara ihbarât-ı kâzibede[1424] bulunan herhangi bir şahs-ı alakadara[1425] dahi şamildir.

C-Ahkâm-ı umumiye:

Kanunun esna-yı tatbikinde, düvel-i ecnebiye[1426] ile münakid kaffe-i mukavelât ve muahedat[1427] nazar-ı dikkate alınmak lazımdır.

Şüphe ârız olduğu takdirde, herkes kanun ahkâmına tevfikan[1428] aksi ispat edilinceye kadar ecnebi telakki edilecektir.

Evvelce aleyhinde bir hüküm tebîd sadır olan veya bir şehadetname-i adlî üzerine, teb'îdleri için nezarete müracaat edilerek bu hususiaki

1420 arasından seçilirler.
1421 uygulama hükümlerine göre belirlenmiştir.
1422 yeni kanun.
1423 yapmak, meydana getirmek.
1424 yalan ihbarda bulunma.
1425 ilgili kişi.
1426 yabancı devletler.
1427 akdedilen bütün antlaşmalar.
1428 uyarak, uygun olarak.

emrin vüruduna[1429] intizar edilen[1430] her ecnebî, teb'îd teklifi hakkındaki kararın suduruna[1431] kadar taht-ı tevkifte[1432] bulundurulabilir.

Aynı tedbir ve hareket İngiltere'ye kabul ve adem-i kabulleri hakkında karar-ı katinin itasına kadar şart-ı muallak olarak İngiltere'ye ayak basan ecnebilere de şamildir[1433].

5-Ahkâm-ı tatbikiye ve cezaiye:

Muhaceret kanunu için pek az evvel muvakkat bazı ahkâm-ı tatbikiye neşredilmiştir ki, bunların başlıcaları ber-vech-i âtîdir:

Bir veya birçok İngiliz limanlarına ihraç edilmek ve muhaceret kontrolüne tabi olmak üzere 12 yolcudan fazla ve bir hükme göre 20 yolcu nakleden her gemi muhacir gemisi muamelesine tabi tutulacaktır.

Birinci sınıf yolcuları olmayan herhangi bir İngiliz limanına ihraç edilecek olan yolcular başka bir suretle muhacirin kontrolünden muaf bulunmadıkları takdirde mezkûr[1434] kontrole tabidir.

Yolcular için yalnız bir sınıf olan vapurlarda umum ecnebi yolcuları, muhaceret kontrolüne tabi olarak telakki edileceklerdir.

Mamafih muhacirîn müdüriyeti, sefine ashabının mesuliyetini deruhte edecekleri bazı zamanlara[1435] mukabil mezkûr sefinelerdeki birinci sınıf yolcuları gibi ikinci sınıf yolcuların da muhaceret kontrolüne tabiiyetlerinden muafiyetlerini kabul edebilir.

Bu muafiyetten atideki sunûf[1436] müstesnadır:

1-Üçüncü mevkideki ecnebi yolcularla güverte yolcuları.

2-Vapur dâhilinde üçüncü sınıfla ikinci sınıf arasında bir ücret tediye ederek ikinci sınıf doğru bilet aldıktan sonra vapurda ikinci sınıfta oturmaya mezun bulunan yolcular.

1429 ulaşmak.
1430 beklemek.
1431 çıkmasına.
1432 tutukluluk altında.
1433 kapsar.
1434 adı geçen.
1435 kefalet, yükümlülük.
1436 sınıflar.

Derununda[1437] on ikiden fazla ecnebi yolcu bulunan bir vapur muhaceret limanı ilan edilmiş olmayan herhangi bir İngiliz limanına bu yolculardan birini ihraca mezun değildir ve aksi takdirde mesuldür.

Emr-i ahire[1438] kadar atideki limanlar, muhaceret limanı olarak kabul edilmiştir:

"Kardif, Dover, Folkston, Grangamot, Grimsi, Hevdoviç, Hul, Layt, Liverpol, Londra, Nivhaven, Sutempton, Nayn nehri munsabındaki[1439] Nivkastel, Nortşildes, Sutşildes"

Derununda İngiliz muhaceret limanlarından birine ihraç edilmek üzere ecnebi yolcular bulunan her sefine kaptanı derhal ve yolculardan hiçbiri karaya ayak basmadan evvel, muhacirîn müfettişine ve orada tayin edilen gümrük memurînine gerek İngiltere'ye ve gerek oradan bir başka tarafa hicret edecek olan ecnebi yolculara ait İngilizce muharrer sicillâtı[1440] itaya mecburdur.

Aynı zamanda muhacir kontrolüne tabi ve İngiliz lisanıyla usulü dairesinde muharrer ve yolcunun hüviyeti hakkında malumatı muhtevi ve bizzat muhacir tarafından mümza[1441] ayrı ayrı birer beyanname de verilmesi mecburidir.

Bu hususdaki evrak-ı resmiye ve şerait-i tatbikiye, muhaceret limanlarındaki gümrük memurîninden istihsal edilebilir. İngiltere'ye gelerek oradan başka bir tarafa hicret edecek olanlar emraz-ı sariyeye müptela olmadıkları hakkında ve daha sair bazı teminat ile vapur sahibinin kefaleti altında memlekete ayak basabilirler.

Kontrole tabi olan muhacirler şerait-i servet ve maişetleri[1442] ile sevâbık mahiyet[1443] ve ahval-i sıhhiyelerinin[1444] tetkikinden sonra karaya çıkabilirler.

1437 içinde.
1438 sonraki, ikinci.
1439 delta.
1440 ingilizce tutulmuş siciller.
1441 imzalı, imzalanmış.
1442 mal varlıkları ve geçim şartları.
1443 sabıka durumları.
1444 sağlık durumları.

Şeraît-i servete gelince umumiyetle beş İngiliz lirasına ve ailesi efradından her biri için de ikişer İngiliz lirasına malikiyet kâfi addedilmektedir.

Vesait-i taayyüşiyeye[1445] malik olmayan muhacirlerin bilahare hayatlarını kazanmaya muktedir olup olamayacaklarına dair bir karar ittihazı[1446] keyfiyeti muhacirîn memurînine aittir.

Memur, bu hususta muhacirin muayyen bir iş mukavelenamesine malik olup olmadığını ve İngilizce'ye vakıf bulunup bulunmadığını nazar-ı dikkate alacaktır.

Hangi hastalıkların esbab-ı teb'îdden[1447] addedileceği hakkında henüz ahkâm-ı sabite[1448] mevcut değildir.

Derunlarında muhaceret kontrolüne tabi on ikiden fazla ecnebi yolcu bulunan vapurlar bazı şerait ve teminata riayet etmek şartıyla, mezkûr yolcuları muhaceret limanı addedilmeyen limanlara da ihraç edebilirler.

Hâmiş[1449]: İngiliz kanunu muhaciri teşvike değil tahdide mütevecciht ir[1450].

9. KANADA MÜSTEMLEKESİ

Kanada, Avrupa muhacirlerinin dâhile celbini teshile[1451] çalışan memleketler miyanmdadır[1452]. Bu hususta marufiyet-i[1453] aileye ait serbest bazı kavanîn-i teşriiye[1454] vazedilmiş, Avrupa memleketlerine de muhacerete teşvik için acenteler gönderilmiştir. Aynı zamanda muhacirînin yaşadığı yerlerde ikametgâhlar temin ve Kanada'ya hicret için her nevi seyahat teshilatını müşir[1455] kanunlar vardır.

1445 geçim vasıtaları.
1446 kabul etmek.
1447 uzaklaştırma sebebi.
1448 kesin hükümler.
1449 açıklama, not.
1450 yöneliktir.
1451 kolaylaştırmak.
1452 arasındadır.
1453 tanınmışlık.
1454 yeni kanunlar.
1455 bildiren.

1897 senesinde neşrolunan kanuna göre muhaceretten evvel işe ait münakid mukavelenameler hükümsüzdür. Mamafih (muallem amele)[1456] bu gibi ahkâmdan müstesnadır. Mukaveleli amele için evvelden seyahat masrafının tediyesi memnudur.

Muhaceret meselesi 1886 senesinde neşrolunan bir kanunla tanzim olunmuştur. Bu kanun ber-vech-i âtî hâlâtta[1457] muhacereti men eylemektedir:

1-Fakir ve dilenci muhacirler

2-Emraz-ı müstekrihe, mühlike ve sariyeye[1458] müptela muhacirler

3 Temmuz 1900 ve 5 Eylül 1902 tarihleriyle iki beyanname neşredilmiştir. Aynı zamanda vali-yi umumi muhaceret kanununun 24. maddesiyle 23 Ağustos 1900 tarihli irade ile neşrolunan kanun-ı munzam[1459] ahkâmına tevfikan mücrimlerin ve sair ashab-ı ceraimin[1460] memlekete ihracım men etmiştir.

Memleket dâhilindeki istimar[1461] keyfiyeti her muhacire yalnız bir defaya mahsus 10 dolarlık damga resmine mukabil 6400 ar arazi bahşeden mülkiyet-i aileye ait kanun ile tanzim edilmiştir. Araziyi alan muhacir, ilk üç sene zarfında senede asgari altı ay çiftliğinde bulunarak topraklarını zere[1462] mecburdur.

Mamafih çiftlik sahibi ayrıca araziye malik bulunduğu ve o mesafeden çiftliğindeki zeriyatı temin edebildiği takdirde civarda da ikamet hakkına maliktir.

Yalnız gerek Kanada ve gerek İngiliz tabiiyetini ihraza[1463] amade bulunduğunu beyan etmelidir.

Muhacir üç sene sonra tabiiyet-i asliyesini tebdil[1464] edebilir.

1456 eğitimli, tecrübeli işçiler.
1457 aşağıdaki durumlarda.
1458 kötü, bulaşıcı ve ölümcül hastalıklar.
1459 ek, ilave.
1460 suçlular.
1461 imar etmek.
1462 ekip dikmek.
1463 kazanmak.
1464 değiştirmek.

10. CENUBÎ AMERİKA

Cenubî Amerika kıtasındaki memleketler miyanında Alman muhacirîn için en ziyade haiz-i ehemmiyet[1465] olanlar ber-vech-i âtidir[1466]:

1-Cenubî Brezilya havalisi

2-Arjantin havalisi

3-Paraguay havalisi

4-Uruguay havalisi

5-Şili havalisi

Arazi itibarıyla son derece vasi[1467] olan ve elân[1468] istimara[1469] muntazır olan bu memleketler tarafından takip olunan seyahatler, Avrupa muhaceretinin tezyidine[1470] matuftur. Buna binaen pek suhuletli muameleler yapıldığı halde muhacirînin seyahatini muhafaza edebilmek için de ayrıca inzibat[1471] cihetleri düşünülüyor.

11. BREZİLYA CUMHURİYETİ

Brezilya hükümet-i merkeziyesi, imparatorluğunun son senelerinde muhacereti vasi mikyasta[1472] teshil eylemekle pek ziyade maruftur[1473]. 1855 senesinden cumhuriyetin teessüsü[1474] anma kadar muhaceret ve istimar-ı memleket maksadıyla tahminen 140 milyon mark sarf edilmiştir.

Hükümet ecnebi şirketlerle muhaceret mukavelenameleri akdetmiş ve her muhacire meccanen[1475] seyahat biletleri ile mükâfatlar bahşeylemiştir. Muhacirlerin talep ve müracaatı üzerine, kendilerine meccanen arazi ita ve yine arazi bahşi suretiyle istimar şirketlerinin faaliyeti teshil ediliyor idi.

1465 önemli.
1466 aşağıdaki gibidir.
1467 geniş.
1468 şimdi.
1469 imar etmek.
1470 arttırmak, çoğaltma.
1471 asayiş.
1472 ölçü.
1473 tanınmış.
1474 kurulma.
1475 ücretsiz.

İmparatorluğun sukutundan[1476] sonra cumhuriyet teşkilatı dolayısıyla arazi-yi miriye[1477] ile birlikte istimar umuru[1478] da muhtelif hükümetlere geçmiştir. 1896 senesinde, umum muhaceret işleri de ayrı ayrı hükümetlere intikal etmiştir. Muhtelif hükümetler tarafından takip edilen siyaset de muhacereti teshil etmektedir. Fakat her birinin kuvve-i maliyesinin[1479] mahdudiyeti, istimar ve muhaceret uğruna azim mebaliğin[1480] tahsisine mani teşkil etmektedir.

Alman muhacereti için bir ehemmiyet-i mahsusayı haiz olan cenup hükümetlerinin her üçünde de bu hal vakidir. Para yoktur. Pek az tahsisat vardır. Fakat yine azim masarif ihtiyar edilerek muamele yapılıyor.

Hükümât-ı mezkure[1481] muhacereti tezyit ve teşvik için hükümete ait araziyi meccanen icar, ihraç iskelelerinde muhacirîn için konaklar tesis, muhacirîni iskân edilecekleri yerlerde bir müddet-i muvakkate[1482] için iaşe, ihraç iskelesinden iskân mahalline kadar meccanen nakil ve muhacirîn tarafından vuku bulacak ilk tesisat için bir miktar tahsisat ita ve muhacirîne ait eşya için gümrüklerde bazı teshilât irae[1483] etmektedirler.

Ormanlara ait emlak-i emiriyede[1484] aynı şerait dâhilinde muhacirlere terk edilir.

Brezilya Cumhuriyeti'nin en zengin bir eyaleti olan ve pek müsait vaziyet-i maliyeye malik bulunan Sao Paolo hükümetinde ise, başka bir usul vardır.

Bütün seyr-i sefain şirketleri, hükümet tarafından verilen tahsisata mukabil, kendi hesaplarına muhacir ithaline mezundur. Bu suretle

1476 düşme, çöküş.
1477 devlet arazisi.
1478 imar işleri.
1479 mali güç.
1480 büyük meblağlar, paralar.
1481 adı geçen hükümetler.
1482 geçici süre.
1483 kolaylık göstermek.
1484 devlete ait mülkler.

nakledilecek muhacirînin miktar-ı senevîsi hükümet-i mahalliyenin bir karar-ı mahsusuyla[1485] tayin edilir.

1904 ve 1905 seneleri için bu miktar 500 ve 1.000 olarak tespit edilmiştir. Kanun mucibince muhacirler, Santos'tan Sao Paolo'daki muhacir merkezine kadar meccanen nakil ve orada sekiz gün meccanen iskân ve iaşe ve bilahare asıl iskân mahalline kadar da meccanen sevk edilmek hakkına maliktirler.

Kendi hesaplarına gelen muhacirlere, iskân mahallerine muvasalatlarında talep ettikleri takdirde masarif-i râhiyeleri[1486] üçüncü sınıf yolculuk fiyatı üzerinden tesviye[1487] edilecektir.

10 Eylül 1900 tarihli kanunda ise Cenova ve Marsilya'da teşvik-i hicret mesaili[1488] ile müştagil[1489] komiserler bulunduruluyor.

Patogroso: Bu eyalette müstamireler[1490] vücuda getirenlere 50 hektar arazi meccanen veriliyor ve kendileri muayyen şeraitle meccanen iaşe ve nakil ediliyorlar. Diğer bazı eyaletler ise muhacirleri şimendiferlerle iskân mahalline kadar meccanen sevk ediyorlar.

Bir muhaceret acentesine malik olan Minasgaras eyaleti, muhacirlere mahsus olan merkezlerde bunları sekiz gün kadar meccanen iaşe ediyor.

Herhalde bu eyaletlerin bütün muamelelerinde bir suhulet görülüyor ve bu suhulet, ekseriya muhacir hukukunu muhafaza etmek ve mahkemelerde muhacirlere karşı azami müsaadâtta bulunmak gibi bir takım vatandaş hukuku mesaili ile de alakadar bulunuyor.

12. ARJANTİN HÜKÜMETİ

Arjantin hükümetinin takip ettiği siyaset, çalışkan ve namuslu eşhasın muhaceretini teshile matuftur. 1876 senesine kadar meri[1491] muhtelif ahkâmı tadil eden Arjantin muhaceret kanununda bu husus

1485 özel kararıyla belirlenir.
1486 yol giderleri.
1487 seviyelendirme.
1488 meseleler.
1489 uğraşan.
1490 göçmen yerleştirilerek imar edilen yer.
1491 uyulan, riayet edilen.

sarahaten meşhut oluyor[1492]. 1876 tarihli kanun iki kısımdan mürekkeptir. Muhacerete ait olan birinci kısım elân meri olduğu halde, ikinci kısım ber-vech-i âti tadilâta uğramıştır:

Burada bir muhaceret dairesi ihdas olunmuştur. Bu daire memlekete gelen muhacirleri himaye ve hükümetin müteaddit[1493] eyaletlerine tevzi[1494] vazifesiyle mükelleftir.

Avrupa'daki muhaceret komiserleri, muhacirlerin nazar-ı dikkatlerini Arjantin'e celp etmeye mecburdurlar. Masarifi hükümet tarafından tesviye edilen muhaceret komiteleri, ihraç iskelelerinde, dâhil-i memleketlerdeki payitahtlar da tesis etmeye mecburdurlar. Bilahare muhaceretin nazar-ı dikkat ve itinada bulunması keyfiyeti mezkûr komitelere aittir. Muhaceretin tevessüü[1495] ve inkişafı için millî bir sermaye vazolunmak mecburiyeti vardır.

Muhaceret komiteleri için icabı halinde ayrı ayrı sermayeler teşkil edilebilir. Arazi kanunu, arazi-yi miriyenin bilhassa istimar ihtiyacâtı[1496] için tarz-ı istimal[1497] ve istifadesini tanzim eyler.

Bu hükümet bu gibi acenteleri pek ziyade tevsi[1498] etmiştir. Buna binaen her memleketten bu havaliye pek çok muhacir hicret etmeye mecburdur. Az zaman sonra bu havalinin nüfusu pek ziyade tekessür[1499] edecektir.

13. URUGUAY HÜKÜMETİ

Bu hükümet, vasi araziye malik değildir. Sonra arazi de bir takım zengin şirketlerin eline geçmiştir. Buna binaen mukaddema bu hükümette pek ziyade esaslı olan ve muhacirleri pek ziyade himaye eden kanunlar, 1891 senesinden itibaren lağvedilmiştir.

1492 açıkça görülüyor.
1493 çeşitli.
1494 dağıtmak.
1495 genişlemek, yayılmak.
1496 imar gereksinimleri.
1497 kullanım.
1498 genişletmek.
1499 çoğalmak.

Bu hal muhacirînin adedini daimî bir surette tenkis[1500] etmiştir. Hali hazırda bu memlekete pek az muhacir gelmektedir ve birkaç sene sonra hiçbir muhacirin gelmeyeceği muhakkaktır. Zira memleketin servet-i tabiiyesi ancak himaye edilebilecek bir muhacirin sayma mütevakkıftır[1501]. Himayesiz muhacir iş yapamaz.

14. PARAGUAY

1903 tarihli Paraguay muhaceret kanun-ı cedidi[1502], şüpheli anasırı[1503] ber taraf ederek vesait-i taayyüşiyeden tamamen mahrum olmayan hüsnü hal sahibi, çalışkan eşhasın muhaceretini teshile çalışıyor.

Bu itibar ile muhacirîni ihraç iskelesinden (Buenos Aires veya Monte Video) iskân mahalline kadar meccanen sevk ve sekiz gün meccanen iskân ve iaşe ve aynı zamanda beraber getirdikleri eşyayı da gümrük resminden muaf addediyor.

50 mecidiyeye malik aile reisleriyle 30 mecidiyeye malik bulunan genç eşhas, vakt-i malîsi yerinde olarak telakki ediliyor.

Her türlü vesaitten mahrum ve çalışmaya gayri muktedir eşhas, bazı şerait dâhilinde muhacir olarak kabul edilmezler. Mamafih ırk-ı asfar[1504] ve ahmere[1505] mensup olanlarla emraz-ı sariyeye müptela olanlar, dilenciler, serseriler, Çingeneler, kürek mahkûmları ve bir mahkeme-i ecnebiyenin taht-ı ithamında bulunan eşhas tard ve teb'îd[1506] edilirler.

Muhaceret idare-i merkeziyesi hariciye nezaretinin taht-ı emrinde[1507] bulunan "Muhaceret ve İstimar Daire-i Umumiyesi"dir.

Yeni neşredilen bir kanun, müstamirelere[1508] ikametgâh tesisatını ve istimar hususatım da hükümete havale etmektedir.

1500 azaltmak.
1501 bağlıdır.
1502 yeni.
1503 unsurlar.
1504 sarı.
1505 kızıl.
1506 kovmak ve uzaklaştırmak.
1507 emri altında.
1508 göçmen yerleştirilerek imar edilen yer.

Bu memleket usulünün heyet-i umumiyesi, daha ziyade müntehab[1509] muhacir iskânına matuf[1510] addedilebilir.

Memleketin kudret-i maliyesi yerinde olduğundan masarifâtın hadd-i azamisi[1511] ihtiyar[1512] olunabilir.

15. ŞİLİ HÜKÜMETİ

Bu hükümet, pek vasi araziye maliktir. Muhacir celbine pek ziyade çalışmaktadır. Mamafih son seneler zarfında muhacir pek ziyade tenakus etmiştir.

Bu hükümet son zamanlarda neşrettiği kanunlarda hükümete ait arazide muhacir iskânına bir ehemmiyet-i mahsusa atfediyor. Fakat Paraguay kadar vasi müsaadeler vermediğinden son kanunların da bir menfaati görülememiştir.

Bu hükümet, ırk-ı asfar ve ahmere kapılarını kapamıştır. Halbuki mukaddema[1513] ırk-ı asfar bu mahalle pek ziyade ehemmiyet veriyordu.

16. KOSTARİKA

1905 tarihinde neşredilen bir kanun-ı cedid ile atîdeki[1514] eşhasın muhacereti memnu addediliyor:

1-Mecnun, ebleh, âmâ, sağır, ebkem[1515] eşhas.

2-Uyuz hastalığına müptela, sarıhummadan, vebadan ve sair emraz-ı müstevliye ve mühlikeden[1516] muzdarip eşhas ile bedenen malul[1517], fakir, çalışmaya katiyen gayri muktedir ve bir cürümden dolayı taharri[1518] edilen veya tecziye[1519] edilmiş bulunan eşhas.

1509 seçilmiş.
1510 yönelik.
1511 en üst seviye.
1512 istek, uygun görme.
1513 önceden.
1514 aşağıdaki.
1515 dilsiz.
1516 salgın ve öldürücü hastalıklar.
1517 engelli.
1518 aramak.
1519 cezalandırmak.

3-Anarşistliği sanat ittihaz edinmiş olanlar.

Âmâ, ebleh, sağır, ebkem ve bedenen malul olanlar, müstakillen idame-i[1520] hayat edebilecek vesaite malik bulundukları takdirde hicret edebilirler.

17. GUATEMALA HÜKÜMETİ

Bu hükümette neşredilen muhaceret kanunu, Çinlilerle 60 yaşından yukarı olan eşhasın muhaceretini men ediyor. Mamafih 60 yaşından yukarı olan eşhasın bir muhacir ailesinin peder veya validesi olmaması şarttır.

Aynı zamanda mücrimlerin hicreti de memnudur.

Muhacirîn mesaili ile müştagil ve "Muhacirîn Merkez Dairesi" namıyla bir idare vardır.

Buraya gelen muhacirler, vergiden ve bazı rüsûm-ı şehbenderiyeden[1521] muafiyet gibi birçok teshilattan müstefit[1522] olurlar ve esasen de yerlilerle birlikte aynı hukuk-ı esasiye ve idariyeye malik bulunurlar.

18. KÜBA HÜKÜMETİ

Küba muhaceret kanunu, Amerika muhaceret kanununa tamamen ve harfiyen mutabıktır. Buna binaen bu hükümet de Cemâhîr-i Müttefika-i Amerika gibi müntehab muhacir celbini bir gaye ittihaz ediyor demektir.

19. MEKSİKA HÜKÜMETİ

Bu memleket kanunu, muhacirîn ithal etmek isteyen istimar şirketleriyle müstamirelere[1523] bazı arazi itasını ve tahsisat bahşedilmesini kabul ediyor. Aynı zamanda muhacirlerin gümrük resminden istisnasını

1520 devam ettirmek.

1521 şehbenderliğe yani tüccarların arasındaki anlaşmazlıkları halleden kuruma ödenen vergiler.

1522 faydalanan.

1523 göçmen yerleştirilerek imar edilen yer.

da kabul etmiştir. Bu memlekette muhacirlere verilen arazi, şirket namına işletilmek şartıyla meccanendir[1524].

20. FİLİPİN ADALARI

Amerika muhaceret kanununun 33. maddesi mucibince Amerika'da cari olan kanun Filipin'e de şamildir.

Fakat Filipin bahsinde izah edildiği üzere bu kanun birçok tatbik tehalüflerine[1525] uğramıştır ve bugün hemen hemen bambaşka bir şekil iktisap etmiş addolunuyor.

21. HATT-I İSTİVÂ[1526]

Muhacir celp eden memleketlerden biridir. Ahiren muhacir mesaili[1527] ile iştigal[1528] etmek üzere müstakil bir daire ihdas eylemiştir. Bu hükümet, muhacirlerin himayesi hakkında icap eden teshilatı irae ettiği gibi muhacirîne meccanen arazi-yi miriye[1529] vermek ve bunları buralarda işletmek gibi tatbikat ile de iştigal ediyor.

Âtideki eşhasın muhacereti memnudur:

1-Çinliler ve ırk-ı ahmer[1530] mensubiyeti.

2-Körler, sağırlar ve sârî[1531] hastalıklılar.

3-Fahişeler ve fahişe sanatıyla iştigal eyleyenler.

4-Okumak yazmak bilmeyen İtalyan tebaası.

5-Mücrimîn-i âdiye[1532].

6-Takibat-ı[1533] adliyeye maruz serseriler.

1524 ücretsiz.
1525 uygulama farklılıkları, uyuşmazlıkları.
1526 ekvator.
1527 mesele.
1528 uğraşmak.
1529 devlet arazisi.
1530 kırmızı ırk.
1531 bulaşıcı.
1532 adi suçlardan hüküm giyenler.
1533 suç işleyene karşı harekete geçmek ve suçluluk derecesini araştırmak.

Bu inzibat meselesiyle bir nevi hususi muhacir polisi iştigal etmektedir. Bu polisler muhacirîn müdüriyet-i umumiyesine mensupturlar ve bir müfettiş ile bir müdüriyetten ibaret, 80 nefer polis tarafından idare olunmaktadır.

İtalyanlara karşı pek şedit[1534] bir siyaset takip olunuyor. Çünkü bunlar, bu memleketin asayiş-i dâhiliyesini ihlal edecek derecede serkeşâne[1535] harekâta tevessül[1536] etmişlerdir.

22. VENEZUELLA

Bu hükümet, muhacerete pek ziyade ehemmiyet veriyor. Lakin ahval-i maliyesi müsait olmadığı için bu baptaki müsaadatın pek azını icra edebilmektedir.

1902 kanunu birçok eşhasın muhaceretini men ediyordu ki, bunların hemen hepsi de diğer hükümetlerin kanunlarında zikredilmiştir.

1903 senesinde diğer bir kanun neşredildi. Bu kanun, daha ziyade müsaittir.

Buraya gelecek olan muhacirler, memleket memurîn-i zabıtasını[1537] birer pasaport ile musaddak[1538] hüsnü hal şahadetnameleri[1539] ibrazına[1540] mecburdurlar. Bu gibi şahadetnameleri haiz olan her şahıs, muhacir olarak kabul olunur.

Muhacirlere meccanen[1541] arazi ve sermaye de verilir.

23. PANAMA HÜKÜMETİ

Bu hükümet, 1904 tarihinde neşrettiği bir kanun-ı mahsus[1542] ile muhaceret hakkında birçok takayyüdât[1543] vaz eylemiştir.

1534 şiddetli, sert.
1535 asiler.
1536 başvurmak.
1537 zabıta memurları.
1538 tasdik edilmiş.
1539 iyi hal izin belgesi..
1540 göstermek.
1541 ücretsiz.
1542 özel kanun.
1543 kayıtlar, şartlar.

Bu hükümet de müntehab[1544] muhacir arzu eylemektedir. Buna binaen memlekete dahil olacak her muhacir için bir resm-i şahsî tayin eylemiştir.

Bu memlekete giren şahıslar, kısmen zengin olmak ve iki ay kadar kendi kendilerini idare edebilecek derecede paraya malik olmak mecburiyetindedirler.

Âtîdeki[1545] eşhasm muhacereti memnudur:

1-Ebleh, mecnun

2-Tese'ülü[1546] sanat ittihaz edinen dilenciler

3-Mücrimîn-i âdiye

4-Mazisi şüpheli eşhas

5-Müteverrimler[1547] ve saralılar

6-Çinliler

7-Türkler ve bilhassa Suriyeliler.

24. HÜLASA-İ UMUMİYE

Cenubî Amerika'nın takip ettiği muhaceret politikası, fazla muhacir celp etmek esasına istinat ettiği halde, bir mesele-i dâhiliye şeklinde görünüyor.

Bu hükümetler, esaslı bir teşkilat-ı idariyeye malik değillerdir. Buralarda da beldeler[1548] ve bu beldelere ait farz edilen bir kısım arazide müstakil hükümetler teşekkül etmiştir. Gerek Arjantin, gerek Brezilya ve gerek sair hükümetler birtakım küçük küçük idare-i muhtarelerin[1549] iştirakinden hasıl olmuş birer cumhuriyettir.

Bu suretle vahdet-i[1550] idarenin bulunmaması, bu küçük eyaletleri bir rekabete sevk etmiştir ve her eyalet, fazla muhacir celp etmek, fazla arazi işletmek için bütün kudretini sarf eyler.

1544 seçme.
1545 aşağıdaki.
1546 dilenmek.
1547 veremli.
1548 şehirler.
1549 özerk idarî birim.
1550 birlik.

Bu rekabet-i istimar, dâhildeki muhacirlerin vaziyetleri üzerine büyük bir tesir icra ediyor ve muhacirler, derhal mesail-i siyasiye[1551] ile iştigale[1552] başlıyor. Aynı zamanda yerlilerle muhacirlerin münasebetleri, tesalubları[1553] hakkında da hiçbir usul-i mesai[1554] olmadığından neslin ahval-i ruhiyesinde[1555] de bir adem-i istikrar[1556] nazar-ı dikkate çarpıyor.

Cenubî Amerika'da temsil politikası mevcut değildir. Hiçbir hükümet bu bapta bir hususi teşebbüste bulunmamıştır. Buna binaen alâ hâlihi terk edilen[1557] muhacirler, memleketin bütün teşkilatına icra-yı tesir ediyorlar ve bu Cenubî Amerika hükümetleri, daima ve pek feci mesail-i dâhiliye ile uğraşıyorlar. Hemen hemen hiç birisinde bir istikrar-ı idarî yoktur.

Sonra, Amerika-yı cenubî neslinde de bir inhitat alaimi[1558] vardır. Avrupa'nın her mahallinden buraya gelen bu milletlerin kudret-i dimağiyelerinde büyük bir tereddî[1559] görünüyor. Bunlarda ihtirâ[1560] kabiliyeti mefkuddur[1561]. Bilhassa bir nesil değiştiren ve tesalub ederek Amerika-yı cenubî mekteplerinde tahsil edenler pek feci bir idare, pek gülünç bir muhakemeye maliktirler. Bu akıbet, muntazam bir temsil politikasının adem-i takibinden[1562] mütevellittir[1563].

Muhacir getirtmek faydalıdır. Fakat muntazam bir usul tahtında olarak temsil edilmeyen muhacirler, bir millet için (usare-i tefessüh[1564]) olurlar. Buna binaen muhacir celp etmeden temsil usulünü tayin etmek ve bu usulü de amelî esaslara istinat ettirmek mecburidir.

1551 politik sorunlar.
1552 uğraşmak.
1553 sağlamlaşma.
1554 çalışma usulü.
1555 psikolojik durum.
1556 istikrarsızlık.
1557 kendi hallerine bırakılan.
1558 düşme, gerileme belirtileri.
1559 gerileme, soysuzlaşma.
1560 keşfetme, icat etme.
1561 yoktur.
1562 takip edilmemesi.
1563 doğan, ortaya çıkan.
1564 içerden çürümeye, bozulmaya sebep olacak özsu.

25. ALMAN MUHACERET KANUNU

A. Müteahhit (Unternehmer):

1-Memalik-i ecnebiyeye muhacir sevk etmek isteyen her şahıs bir müsaade istihsaline[1565] mecburdur.

2-Baş vekalet, federal meclisinin muvafakati ile bu teşebbüse müsaade etmek veya bu teşebbüsü red eylemek hakkını haizdir.

3-Bu baptaki müsaade ber-vech-i âtî eşhasa verilir:

a-İmparatorluk dâhilinde müesseselerinin içtimaları olan Alman tebalarına;

b-İmparatorluk dâhilinde içtimaları vaki olan ticaret cemiyetlerine, müşterekü'l-menfaa[1566] şirketlere salahiyet-i kanuniyeyi haiz eşhasa;

c-Muameleli tüccar cemiyetlerine, komandit şirketlerine, komandit anonim şirketlerine,

Fakat bu cemiyetlerin azası tebasından olmalıdır.

4-Ecnebi eşhasa, ecnebi şirketlere ve imparatorluk dâhilinde müesseseleri olmayan Alman tebaasına da ber-vech-i âtî şerait dâhilinde müsaade verilir:

a-Bunların Alman milletinden ve Almanya'da sakin bir vekilleri olacaktır. Bu zat muhacirlere ait mesail-i münaziün fîhâyı[1567] Alman idare-i iadesinde müdafaa edecektir.

c-Muhacirlerin idare ve sevkleri hakkındaki mesaile ait davalarda Alman kanununu kabul edeceklerdir.

5-Müteahhit müsaade istihsalinden evvel, ekalli[1568] 50.000 mark kadar teminat akçesi vermek mecburiyetindedir. Avrupa haricine (Almanya'dan demektir) muhacir sevkinde de sevkiyat ve idare hususlarında teminat-ı kâfiye göstermek mecburiyetindedir.

6-Bu baptaki müsaade de âtîdeki mahaller için verilir:

Hükümet tarafından tayin edilmiş memleketler

1565 izin elde etmek.

1566 ortak menfaat.

1567 anlaşmazlık konusu olan problemler.

1568 en az.

Hükümet tarafından tayin edilmiş memleketlerin bazı mahalleri

7-Başvekâlet[1569], beşinci madde şeraitinden müstesna olmak üzere Bahr-i Muhit-i Kebîr'in[1570] öte tarafındaki mahallerde arazi satın almış ve buraları kolonize etmek arzusunu izhar eylemiş olan Alman şirketlerine de müsaade verir. Ancak bu müsaade, 5. madde şeraitinden müstesnadır.

8-Bu müsaade, müteahhide, bütün imparatorluk dâhilinde muamelatın icrası için salahiyet bahşeyler. Müteahhit, müsaade istihsal ettiği ve tebaalarının bulunduğu havali haricinde 11. madde şeraitini haiz acenteler kullanabilir ve bu acenteler yalnız müracaatlara cevap verirler, nakliyat ve muamelat hakkında neşriyatta bulunurlar.

9-Müteahhit, muamelat-ı umumiyesindeki salahiyetini vekilleriyle icra ettirebilir. Bunlar, şubelerin rüyet-i mesalihi[1571] için lazımdır. Müteahhidin vefatım müteakip, en nihayet altı aya kadar bu müstemleke muamelatı vekiller tarafından devam ettirilir.

Bu hukuk, vesayet ve hacizde de bakidir. Bir vekilin muamelatı baş vekilin müsaadesine vabestedir[1572].

10-Müteahhitlere verilmiş olan müsaade, federal meclisinin muvafakati tahtında[1573] olarak başvekâlet tarafından daima fesih[1574] ve temdit[1575] edilebilir.

Bir vekilin müessese hakkındaki istimzacı[1576] ise, başvekâlet tarafından daima reddedilebilir.

B. Acenteler:

11-Birinci maddede gösterilen ahvale, tedarikat, tavassut ve netice-i muamelata alakadar olmak suretiyle, muavenet etmek isteyenler bir müsaade istihsaline mecburdurlar.

1569 başbakanlık.
1570 büyük okyanus (pasifik okyanusu).
1571 işlerin görülmesi.
1572 bağlıdır.
1573 uygunu altında.
1574 kaldırmak.
1575 uzatmak.
1576 fikrini, reyini sormak.

12-Bu baptaki müsaade, en yüksek makam-ı idarîden verilir.

13-Bu baptaki müsaade, bu makam-ı idarînin nüfuzu dairesinde bulunan havalide müesseseleri veya ikametgâhları bulunan ve birinci madde şeraitini kabul eyleyen bir müteahhit tarafından idare olunan Alman tebaasına verilir.

Âtîdeki şeraitin[1577] biri bulunduğu takdirde başka müsaade verilmez:

a-Eğer yapılan işin teklif edilen iş ile mukayesesinde müteşebbis aleyhine bir adem-i tevafuk[1578] zuhur ederse,

b-Eğer müsaade, yalnız muayyen eşhas kullanacağını zikreyleyen muhacir şirketlerine ve müddetleri temdit edilmiş şirketlere verilmiş ise,

14-Müsaade istihsalinden evvel müteşebbis, en az olmak üzere 1500 mark teminat vermeye mecburdur.

10-Bu salahiyeti veren makam-ı idarînin nüfuzu altında bulunan havalide icra-yı faaliyete salahiyet bahşeyler. Yalnız eğer bu havalinin muayyen bir sahası için müsaadede tahdidât[1579] yok ise, bu salahiyet civar havalide cari olabilir. Bu salahiyeti haiz acente, faaliyetini tevsi[1580] etmek için bu civar havalinin en salahiyettar[1581] makamından müsaade istihsal edebilir.

16-Acente, 11. Maddede mezkûr mevad[1582] ile iştigal edemez.

17-Acente, vekiller veya o mahaldeki bazı müesseseler vasıtasıyla şubelerindeki muamelatı takip ettirmez. Yalnız vesikasındaki müsaadat[1583] ile iştigal edebilir.

18-Acenteye verilmiş olan müsaade daima temdit[1584] ve ilga[1585] edilebilir.

Âtîdeki mevaddın vücudunda müsaade ilga edilir:

1577 aşağıdaki şartlar.
1578 uyuşmazlık, uygunsuzluk.
1579 sınırlamalar.
1580 genişletmek.
1581 yetkili.
1582 adı geçen maddeler.
1583 müsaadeler.
1584 uzatmak.
1585 lağvetmek, kaldırmak.

a-Eğer (13 madde : 1)'e nazaran ve müsaadenin verildiği şeraite göre icap eden muamelat ikmal edilmiş ise,

b-Eğer acentenin muamelat-ı cariyesi ile taahhüt olunan muamelat arasında adem-i sıhhat tezahür ederse,

c-Eğer teminat akçesi tamamıyla sarf edildiği ve istihkak davasında bulunanlara tediye olunduğu takdirde makam-ı aidînin ihbarından nihayet dört hafta sonra yeniden verilmez veya noksanı ikmal edilmezse,

19-Bu baptaki istida[1586], 11, 10, 18. maddelere istinaden en yüksek makam-ı aidinden alınmış şerait için şayan-ı kabul olabilir.

İstidanın müddet-i reddi de iki haftadır.

C. Acenteler ve Müteahhitler İçin Vezaif-i Muayyene:

20-Müteahhitler veya acenteler tarafından tediye olan teminat akçesi, hükümet-i mahalliye ile muhacirlere karşı vuku bulan bütün taahhütlere, her nevi masarife ve ceza-yı nakdîlere de karşılık addolunur.

21-Federal meclisi, müteahhitlerin, acentelerin ve müfettişliklerinin muamelat-ı umumiyeye ait vazifeleri hakkında bilhassa şerait-i âtiyede[1587] tebligat ita edebilir:

a-Bunlara ait usul defterleri, listeler, istatistik ve sair bu gibi evrak ve aynı zamanda akdettikleri her nevi mukavele şeraiti

b-Tekeffül[1588], ikmal ve iade-i teminatı şamil imtiyaznamede muharrer[1589] olan şerait tarzı.

D. Muhacir Sevkiyatı Hakkındaki Vezaif:

22- Müteahhit, kendileriyle tahrirî[1590] bir mukavelename akdetmeden muhacir sevk edemez.

Tayin edilen müstemleke havalisine geldikten sonra, muhacirlerden ne nakliyatın ücret-i umumiyesi ne bu ücretin bir kısmı ve ne de

1586 dilekçe.
1587 aşağıdaki şartlarda.
1588 birine kefil olmak.
1589 izin beldesinde yazılı.
1590 yazılı.

buna mukabil bir avans istenilmez. Ve bu ücreti muhacirlerin muahhar saylarına mahsup etmek de kabil değildir. Aynı zamanda hicret ettikleri havalideki saha-i iştigalleri ve tayin edilmiş olan yaşayışları tahdit edilemez.

23- Sevkiyat ve sevkiyat mukavelenameleri ahkâmı da şerait-i atiyede men olunur :

a- Hizmet-i askeriye ashabından olan 17-25 yaşındaki muhacirler, hizmet-i mecburiye-i askeriye ile bir alakaları olmadığını müşir ahz-ı asker heyetlerinden bir vesika veya izinli oldukları hakkında vesaik-i resmiye ibraz etmedikleri takdirde,

b- Adliye veya polis tarafından tevkifleri emredilen şahıslar.

c- Bir ecnebi hükümeti, bir ecnebi müstemleke şirketi veya buna mümasil bir müessese tarafından sevk ücretinin hepsi veya bir kısmı veyahut bu bapta[1591] bir avans tediye edilmiş olan Alman tebaası.

Yalnız başvekâlet, müstesna olmak üzere bu sevkiyata müsaade edebilir.

24- 23. maddeye tevfikan[1592] vesaike[1593] malik olmayan ve 23. maddenin b ve c fıkralarında mezkûr eşhasa ait olan muhacirlerin, hükümet-i mahalliye polisi tarafından imparatorluk haricine çıkmaları men edilir.

Her liman mevki polisi, bu kanun mucibince sevkleri memnu olan eşhasın, müteahhit tarafından karaya ihracını men etmek salahiyetini haizdir.

E. Avrupa Haricindeki Müstemleke Muhacirleri Hakkında Mecburiyet:

25-Mavera-yı okyanus[1594] muhacirleri ile akdedilen mukavelenamelerde mahal-i ihraca kadar isal ve iaşe ciheti tasrih edilmek icap eyler. Birinci madde şeraitine göre verilen müsaade ise sevk ve iaşe, ihraç limanından muhaceretinin sonuna kadar devam eder.

1591 konuda.

1592 uygun olarak.

1593 vesikalar, belgeler.

1594 okyanus ötesi.

Birinci madde müsaadesini istihsal için yapılmış olan bir şartnamede, sevkiyat ve iaşe ciheti de muhaceretin nihayetine kadar devam etmek mecburiyetindedir.

Eğer vapur bir ecnebi limanına uğrayacak olursa, sevkiyat mukavelenamesinde bunun kaydı mecburidir.

26-Mavera-yı okyanusta bir mahale sevkiyat hususunda muhacirlere bilet satılması memnudur.

Bu memnuiyet birinci madde şeraitini haiz müteahhidin mavera-yı okyanusta istimlâke mecburiyeti halinde akdedilen mukavelelere râci[1595] değildir.

27-Müteahhit, havali-yi muayyeneye[1596] ihraçlarını müteakip muhacirlere mesken ve gıda temin etmek mecburiyetindedir.

Aynı zamanda muhacirlerin sebebiyet verdiği bir teehhür[1597] halinde de iaşe ve iskân parası isteyemez.

28-Eğer teehhür bir haftadan fazla devam ederse, muhacir mukaveleyi feshetmek hakkını haizdir. Aynı zamanda tazminat talebi haklarına hiçbir suretle halel iras[1598] etmeden de sevkiyatm ücretini talep edebilir.

29-Eğer muhacir ve kendisine refakat eden ailesi efradından biri mavera-yı okyanus müstemlekesinden birine vusulünden[1599] evvel vefat eder veyahut kendi yed-i iktidarında[1600] olmayan bir hastalık ve sair bir kaza dolayısıyla deniz seyahatine devam edemeyecek olursa, müteahhit tarafından ücret-i seyahat tediye[1601] edilir.

Eğer muhacir 26. madde mucibince bir mavera-yı okyanus seyahatine devam edemeyecek olursa, seyahatin bütün veya bir kısım ücretini talep edebilir.

Eğer muhacir, haksız olarak mukaveleyi feshederse, seyahatin nısf-ı ücret[1602] mikdarını isteyebilir.

1595 ilgili.
1596 belirli yerlere.
1597 gecikme.
1598 sebep olmak, vermek.
1599 varma, ulaşma.
1600 elinde olmayan.
1601 ödemek.
1602 ücretin yarısı.

30-Eğer vapur bir deniz kazası ve diğer bir mani dolayısıyla yoluna devam edemezse veyahut uzun müddet hareketini tehir eylerse, birinci madde şeraitini haiz olan müteahhit, ücret talep etmeksizin muhacirlere muvafık ikametgah ve gıda tedarik eylemek ve vakt-i münasibinde de bunları ve eşyalarını nokta-i azimete isal etmek mecburiyetindedir.

31- 27-30. maddelere muhalif olan bilcümle[1603] havaliye ait kontratolar muteber değildir.

32-Müteahhit, 27 ve 30. maddelerin kendisine tahmil eylediği vazifelerin ifasına mukabil olmak üzere, seyahat masrafının msfı miktarında bir meblağı temin etmek yahut bu havali sigorta edebilecek bir meblağ depozito eylemek mecburiyetindedir.

33-Müteahhit, muhacirîn sevkine tahsis edilen vapurun seyr ü sefere tamamıyla Salih, her türlü lüzumlu taksimatı havi, teçhizat ve lüzumu ve erzakı muhtevi olmasma itina eylemek mecburiyetindedir.

Vapur kılavuzu için de aynı mecburiyet caridir.

34-Her muhacir vapuru, hareketinden evvel seyr ü sefere Salih ve bilcümle levazım ve erzakı muhtevi olduğu hakkında bir teftiş ve muayeneye tabi olmak mecburiyetindedir.

Teftiş, hükümet-i mahalliyeye mensup resmî müfettişler vasıtasıyla icra edilir.

35-Vapurun hareketinden evvel, muhacirlerin ahval-i sıhhiyeleri[1604] ve hamule[1605], muhaceret idaresine mensup bir tabip tarafından muayene edilir.

36-Federal meclisi, muhacir idareleri, muhacir vapurlarının hamulesi, erzakı, teftişi, kontrol muamelatı, seyyahların ve hamulenin muayenesi, hasta yolcular hakkında takayyüdât ve muhacirlerin maddi, manevi ahvallerinin himayesi hakkında şerait vaz edebilir.

Federal meclisinin mukarreratı, imparatorluğun resmî gazetesi ile neşredilmek ve ilk içtimaında Rayştag'a[1606] verilmek mecburiyetindedir.

1603 bütün.

1604 sağlık durumları.

1605 yük.

1606 almanya parlamentosu.

37-Kamara yolcuları müstesna olmak üzere, lâakal[1607] yirmi beş yolcusu bulunan ve mavera-yı okyanus limanlarından birine giden her vapur bu kanuna tabi bir muhacir vapuru addedilir.

F. Muhaceret İdaresi:

38-Başvekâlet[1608], ile teşrik-i mesai etmek üzere, muhaceret mesaili ile iştigal eyleyen ikinci bir meclis teşkil edilmiştir. Bu meclis, bir reis ile lâakal dört azadan mürekkeptir. Reis, bâ-irade-i imparatorî[1609], tayin edilir. Azalar ise, federal meclis azalarından intihap edilir[1610]. Her dört senede bir bütün azalar yeniden itihap olunur. Meclisin teşkilatı federal meclisin kararıyla icra edilir. Tarz-ı faaliyetini, bizzat tayin ve icra eyler.

39-Mavera-yı okyanusta tayin edilmiş bir memleketin istimarı gayesini muhtevi veyahut bir müteahhide verilmiş olan müsaadenin tahdit ve ilgasını mucip ahvalde[1611], bu meclisin nokta-i nazarı istima[1612] olunur.

Meclisin nokta-i nazarını anlamak üzere diğer mühim mesaili de mezkûr cemiyete havale olunur ve meclis, başvekâlet nezdinde de nokta-i nazarının tervici[1613] teşebbüsatında[1614] bulunabilir.

40-Muhaceret mesaili ve muamelatın cereyanını teftiş etmek için, müteahhitlerin müsaade istihsal ettiklerinde tasrih ettikleri liman hükümet-i mahalliyesi tarafından bir muhaceret idaresi tayin edilir.

41-Başvekâlet, kendisi tarafından tayin edilmiş memurlar vasıtasıyla limanlardaki muhaceret mesailini teftiş eder.

Bu memurlar, 34. Madde şeraiti dâhilinde icra olunan muhacir vapurlarının esna-yı teftişinde bulunmak ve bizzat muhacir vapurlarını teftiş etmek salahiyetini haizdirler. Müşahede ettikleri noksanları

1607 en az.
1608 başbakanlık.
1609 imparatorun emriyle.
1610 seçilir.
1611 sınırlandırılmasını veya kaldırılmasını gerektiren durumlar.
1612 dinlemek.
1613 kabul ettirip geçerli kılmak.
1614 girişim.

hükümet-i mahalliyeye ihtar etmek ve bunların tehvinini[1615] de hükümet-i mahalliyeden talep eylemek mecburiyetindedirler.

Muhacirîn vapurlarının kılavuzu, kendilerinden talep edilen her izahatı bu komiserlere vermeye ve her zaman bunların vapura girmelerine müsaade eylemeye ve vapurun evrakını göstermeye mecburdur.

Memalik-i ecnebiyede Alman muhacirlerinin menafii[1616], imparatorluk makam-ı âlîsi tarafından himaye edilir. Ancak komiserler de muavenet tarikiyle bu makamata bir muavin olurlar.

İzah: Demek isteniyor ki, komiserler bu mesail[1617] ile de iştigal[1618] ederler ve bittabi hariciye nezaretinde teşebbüsatta bulunarak vazifelerini ifa ederler. Makam-ı müracaat bu komiserlerdir.

G. -Ecnebi Limanlarından Sevkiyat:

42-Federal meclisinin muvafakatine iktiran[1619] eden bir irade-i imparatorî tahtında[1620] olarak 36. madde teferruatım muhacirîn ve seyyahîn nakliyatını idare etmek için de vaz etmek mümkün olabilir.

H. -Mücazat:[1621]

43-Birinci madde şeraitini haiz[1622] müteahhit, 8, 22, 23, 25, 32, 33. maddeler muhteviyatına ve salahiyettar makamların istimar hakkındaki tembihata muhalif harekatta bulunduğu takdirde, 50 marktan 6.000 marka kadar bir ceza-yı nakdiye veya altı ay hapis cezasına mahkum olur. Eğer bu gibi muhalif harekât, 9. maddede zikrolunan bir vekil tarafından sudur etmiş ise, vekil tecziye[1623] edilir. Eğer muhalif harekât müteahhidin rızası dâhilinde yapılmış olur veya müteahhit lüzumu derecesinde muamelatı teftiş etmemiş bulunursa, kendisi de tecziye edilir.

1615 kolaylaştırmak, ucuzlatılma.
1616 menfaatleri.
1617 meseleler.
1618 uğraşmak.
1619 ulaşmak.
1620 altında.
1621 cezalar.
1622 şartlarına sahip.
1623 cezalandırmak.

33, 36, 41. maddelerde mezkûr mecburiyetlere muhalif hareket eden vapur kılavuzları, aynı suretle tecziye edilirler ve bu muhalif harekâtın memleket veya ecnebi memleketi dâhilinde icra edilip edilmediği nazar-ı dikkate alınmaz. Bilâ-kayd u şart[1624] tecziye olunur.

44- 15, 16, 17, 22, 23, 25. maddeler ahkâmıyla salahiyettar makamların muamelatı hakkındaki ihtarâtına muhalefet eden acenteler, 30 marktan 3.000 marka kadar ceza-yı nakdiye veya üç ay hapse mahkum edilirler.

45- 1 ve 11. maddeler mucibince müsaade almaksızın muhacirîn sevk eden veya böyle bir muameleye iştirak eden her şahıs, bir sene hapis cezasına veya 6.000 marka kadar ceza-yı nakdiye mahkûm edilir.

Muhaceret işleriyle suret-i resmiyede alakadar olan her şahıs da aynı suretle tecziye edilir.

46- 26. Madde ahkâmına muhalif hareket eden şahıs, 150 mark kadar ceza-yı nakdi itasına[1625] veya hapis cezasına mahkûm edilir.

48-Fuhşiyata sevk veya bu gayeye hasretmek için bir kadını muhacerete sevk eden her şahıs, beş seneye kadar kürek cezasına mahkûm edilir. Aynı zamanda hukuk-ı medeniye ve siyasiyeden ıskat[1626] edilir ve 150 marktan 6.000 marka kadar ceza-yı nakdi itasına ve polisin nezareti altında kalmaya da mecbur edilebilir.

Aynı mahkûmiyet bu işe malumatı tahtında muavenet eden[1627] şahsa da tatbik olunur.

Eğer cürüm tamamıyla sübut bulmamış ve iş yalnız teşebbüs halinde kalmış olursa, müteşebbis üç ay hapis cezasına mahkûm edilir ve fazla olarak da 150 den 6.000 marka kadar bir ceza-yı nakdi ahz[1628] olunabilir.

49-Hükümât-ı müttehidenin her makam-ı salahiyettarı[1629], bu mesailin hangi "teftiş idaresi, idare dairesi ve polis dairesi" ne ait olduğunu tasrih ve tayin ederek ilan eyler.

1624 kayıtsız, şartsız.
1625 vermek.
1626 düşürmek, düşürülmek.
1627 bildiği halde yardım eden.
1628 almak.
1629 yetkili makamı.

50-Bu kanun, 1898 sene, 1 Nisan tarihinden itibaren muteberdir ve aynı zamanda muhacerete ait olan diğer kanunların yerine kaimdir[1630].

26. BAZI MADDELERİN ŞERHİ

Kanunda umumi bir nokta-i nazar vardır ve esas itibarıyla muhacerete aittir. Fakat maddelerin muhteviyatına nazaran iki şekle ayrılır:

1-Lalettayin muhaceret mesaili

2-Mavera-yı okyanus[1631] muhacirleri

Kanun, bu ikinci şekildeki muhacirleri daha himaye ediyor ve bunun hakkında daha hususi şerait vaz eyliyor. Buna binaen yeknazarda[1632] mabad ve makablî[1633] ile mütehalif gibi görünen bazı maddeler, bu iki şekl-i esasî dâhilinde tetkik edilmelidir. Bu arada, pek mühim olan bazı maddeler hakkında izahat vereceğiz. Çünkü ancak bu esas dâhilinde ruh-ı kanuna intikal edilebilir:

16. Madde: Burada, acentelerin 11. maddede zikrolunan mesail ile iştigali men olunuyor. Bu memnuiyet, müteahhitliğe ait değildir. Zira acente, müteahhidin bir şubesidir ve burada tamamıyla haiz-i salahiyet adamlar bulunmaz. Ekseriya olduğu gibi, bunlar bir takım memurlar olabilir ve müteahhidin muamelatına istinaden kendi hesaplarına da birçok muamelata tevessül[1634] edebilirler. Sonra müsaade hilafındaki mesailin halli güçleşir. Hülasa[1635], acente, müstakil bir müessese değildir ancak sermayedarın bir vekilidir.

17. Madde: Burada, acentenin diğer şubelerde icra-yı faaliyeti men olunuyor. Yani bir acente, diğer bir acente muhiti dâhilinde kendi işini takip edemez ve vekil tayin eyleyemez. Bu, mahalli acenteye veya mahalli acenteye istinaden müteahhide ait bir haktır.

26. madde: Bu maddenin ilk fıkrasında mavera-yı okyanusa sevk olunan muhacirlerden para talep olunamayacağı ve sevkiyatın meccanen olacağı tasrih olunabilir. Fakat bu mecburiyet yalnız bir mavera-yı

1630 mevcut, baki.
1631 okyanus ötesi.
1632 ilk bakışta.
1633 gelecekteki ve geçmişteki.
1634 başvurmak.
1635 kısacası.

okyanus havalisine muhacir sevk eden ve başka bir mahalde bu gibi mesail ile iştigal etmeyen eşhasa aittir. Bu müteahhit, ilk defa veyahut münhasıran mavera-yı okyanus muhaceretiyle iştigal etmiş olmalıdır.

Maddenin fıkra-i saniyesinde[1636] ise, aksi bir mecburiyet vardır: Eğer mavera-yı okyanusa muhacir götürecek olan şahıs, evvelce başka mahallerde istimar ile iştigal etmiş veya hal-i hazırda bu gibi muamelat ile iştigal ederek muamelatını tevsi[1637] etmek mecburiyetinde bulunmuş ise, muhacirlerden bilet esmanı [1638] alabilir.

28-29. Madde: Bu maddelerde zikredilen iade-i ücret 26. maddenin ikinci fıkrasına ait sevkiyat içindir. Bu ciheti 26. Maddenin ilk fıkrası ile karıştırmamak lazımdır.

29. Madde: Bu maddeden anlaşılıyor ki, başvekâlete merbut[1639] olan muavin meclis, mavera-yı okyanus müstemlekelerinin mesaili[1640] ile iştigal etmek üzere teşkil edilmiştir. Buna binaen yalnız bu havaliye ait malumat hakkında beyan-ı mütalaa edebilir.

Alman müstemlekeleri haricinde ve mavera-yı okyanus[1641] memleketlerinden gayri mahallerde muhacir mesaili ise, başvekâlete aittir.

48. Madde: Bu madde ahkâmı muhaceretin her nevine aittir. Bu, aynı zamanda memalik-i ecnebiye muhaceretlerine de teşmil olunur.

Hülasa:

Kanuna ait cezaların tatbiki, ceza kanununa müsteniden[1642] icra olunur ve bittabi mahâkim-i umumiyeye[1643] ait bilcümle şeraite[1644] tabidir. Sermayedarların mahkûm acenteler üzerinde hiçbir hukuku kalmaz ve bunlar, ceraimi[1645] sermayedara isnat eyleyerek kendilerini cezadan tahlis edemezler.

1636 2. fıkra.
1637 genişletmek.
1638 pahası, tutarı.
1639 bağlı.
1640 meseleleri, problemleri.
1641 okyanus ötesi.
1642 dayanılarak.
1643 bütün mahkemeler.
1644 bütün şartlar.
1645 cürümler, suçlar.

BEYNELMİLEL USUL-İ TEMSİL

İSKÂN-I MUHÂCİRÎN

HAZIRLAYANLAR

DR. ALİ CİN - DR. HALUK KORTEL

Arap alfabeli Türkçe metinden, Lâtin esaslı yeni Türk alfabesine aktarılan *Beynelmilel Usul-i Temsil İskan-ı Muhacirîn* adlı bu çeviri kitap Van P. Goç tarafından yazılmış ve Habil Adem tarafından Osmanlı Türkçesine çevirisi yapılarak *Aşair ve Muhacirin Müdürüyet-i Umumiyesi* tarafından *Matbaa-i Orhaniye*'de H. 1334 (M. 1918) tarihinde yayımlanmıştır.

Bir bölgenin sömürgeleştirilmesi veya koloni haline getirilmesi için göçmenler getirilip orada iskân edilmesi veya bir devlet tarafından hakim olduğu ülkeye dışarıdan göçmenler sevkedilerek yerleştirilmesi ve bu göçmenlerin o ülkeye uyumlarının sağlanması tarih boyunca pek çok devleti uğraştıran konuların başında gelmiştir. Elinizdeki *Beynelmilel Usul-i Temsil İskan-ı Muhacirîn* adlı eser tarih boyunca bilinen ve sıkça başvurulan bu yöntemin 19. yüzyıl boyunca ve 20. yüzyıl başlarında sömürgecilik siyasetindeki yeri, önemi ve uygulanması hakkında bilgi vermektedir. Eserde söz konusu yüzyıllarda dünya siyasetinde etkili olan İngiltere, Rusya, Amerika Birleşik Devletleri, Fransa, Hollanda gibi büyük devletlerin yanı sıra yeni kurulan Arjantin, Brezilya, Meksika gibi güney Amerika devletlerinin göçmen iskân politikaları ve hatta büyük devletlerin Amerika, Afrika ve Avustralya'daki sömürgelerinde izledikleri göçmen yerleştirme yöntemleri açıklanmaktadır.

ISBN 978-975-255-320-0

"Biz konuşmuyoruz!...
Kitaplarımız anlatıyor..."

IQ KÜLTÜR SANAT YAYINCILIK

www.iqkultursanat.com

E-mail: info@iqkultursanat.com